

**АЛ-ХОРАЗМИЙ НОМЛИ
УРГАНЧ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ**

ХОРАЗМ ДОСТОНЛАРИ

ОШИҚНОМА

1-КИТОБ

**МАСЪУЛ МУҲАРРИР:
ПРОФЕССОР С. Р. РЎЗИМБОВ**

УРГАНЧ - 2006 й.

Ушбу нашрга Хоразмда кенг тарқалган ишкий-сарғузашт мавзусидаги «Ошиқ» туркуми дostonларига яқин бўлган ва негизида эртақ сюжетлари ётган ишкий-фантастик дostonлар жамланди. Мажмуага киритилган дostonларнинг барчаси тошбосма ва қўлёзма нусхалар асосида нашрга тайёрланди. Мазкур дostonлар китобхонларнинг эътиборига сазовор бўлади, деган умиддамиз.

Тахрир хайъати: Азимбой Садуллаев, Сафарбой Рўзимбоев, Абдулла Аҳмедов, Матназар Абдулҳаким, Ҳамдам Абдуллаев, Сотиқ Аваз, Баходир Бобожонов, Зарифбой Дўсимов, Исмоил Оллоберганов.

Нашрга тайёрловчилар: С. Р. Рўзимбоев, Г. О. Эшчонова,
С. С. Рўзимбоев, А. Аҳмедов.

Тақризчи: филология фанлари доктори, профессор
Жумабой Юсунов.

Расм: Ҳ.Раҳимов.

Мусахҳих: Ё. Иброҳимова.

© “Хоразм” нашриёти -2006й

© С.Р.Рўзимбоев, Г.О.Эшчонова, С.С.Рўзимбоев, А.Аҳмедов
“Ошиқнома” 1-китоб-2006й

ХАЛҚ ТАФАККУРИНИНГ БЕБАҲО ДУРДОНАЛАРИ

Мамлакатимиз Президенти И.А.Каримов Хива шахрининг 2500 йиллик тўйида сўзлаган нутқида: «... Хоразм ноёб маданият, нафис санъат, юксак маърифат, турмушнинг доно фалсафаси ва инсонпарварлик ғоялари билан йўғрилган адабиёт ва шеъринг маскани, дунёвий илм ўчоқларидан бири эканлиги қувончли ҳодиса»,- деган эди.

Дарҳақиқат Хоразмда машхур бўлган “Гўрўғли”, “Ошиқ Ғариб”, “Эдиго”, “Саёд ва Ҳамро” каби ўнлаб дostonлар, эртақлар, халқ кўшиқлари турмушнинг доно фалсафаси ва инсонпарварлик ғоялари билан йўғрилган ажойиб асарлар эканлиги билан юқоридаги фикрларни тўла тасдиқлайди.

Воҳамиз бағрида яратилган ушбу бебаҳо меросга кўпинча бeписандлик билан қараб келинди. Бебаҳо дostonлар битилган кўплаб қўлёмаларимиз лоқайдлигимиз туфайли ёндирилди, ташлаб юборилди ва йўқотилди. Шундай бўлишига қарамасдан элимиздаги маърифатли кишилардан анчаси ушбу қўлёмаларни тазйиқларга қарамасдан шу кунгача кўз қорачиғидай саклаб келишди.

Университетимиз олимлари ушбу қўлёмалардан баъзиларини тўплаб, уларни нашрга тайёрлаб, хайрли ишга қўл урганлар. Бу қўлёмаларнинг дostonларнинг барчаси халқ орасида асарлар мобайнида қуйланиб келаётган машхур асарлардир.

Аминманки, бу дostonлар мажмуаси Сиз азиз китобхонларнинг сеvimли маънавий йўлдошингиз бўлиб қолади ва кутубхонангиздан муносиб ўрин эгаллайди. Халқ ижоди хазинасини тўплаб, китобхоналарга тақдим этиш йўлида мухтарам олимларимизга катта муваффақият тилайман!

А.САДУЛЛАЕВ, УрДУ ректори,
профессор, ЎзР ФА академиги.

ИШҚИЙ-ФАНТАСТИК ДОСТОНЛАР ҲАҚИДА

Фантастика, сеҳр-жоду, ғайритабиий ва фавкулудда юз берадиган ғаройиботлар негизига қурилган сюжетларнинг халқ оғзаки ижодида яшаб келиши энг қадимий анъанадир. Бу типдаги асарларда инсон образлари билан бир қаторда девлар, парилар, қанот боғлаб учувчи отлар ҳам иштирок этишиб, улар хамиша асар қаҳрамонлари хизматида бўлишади, инсонлар билан доимий мулоқотга киришади. Ушбу анъана аксарият эртақ жанрига хос хусусият бўлиб кўринса-да, ўз навбатида улар достонлар мазмунидан ҳам салмоқли ўрин эгаллайди. Бу турдаги достонларда иштирок этувчи бош қаҳрамонларнинг саргузаштлари ҳам кўп ҳолларда туш кўришдан бошланади. У тушида баъзан гўзал бир кизни кўриб, уни олиб келишга жазм қилади. Саргузаштнинг бошланиши аксарият ҳолларда худди эртақлардаги каби уч йўл бандига: «борса келар», «борса келмас», «борса гумон»га бош қаҳрамоннинг дуч келиши ва улардан бирини танлаш воқеаси билан бошланиб кетади. Албатта асардаги асосий образ «борса келмас» йўлини танлайди ва турли-туман ғаройиботлар билан боғлиқ бўлган кийинчиликлар гирдобига ташланади. Бу гирдобдан қутилиб чиқиш жараёнида унинг образидаги турли хусусиятлар-эпчиллик, жасурлик, чидамлик, курашчанлик ва бошқа қатор фазилатлар аста-секин намоён бўла боради. Асар бош қаҳрамони айна пайтда ҳайвонлар ва қушлар билан мулоқотда бўлганлиги сабабли унинг сиймосида забардаст қаҳрамонга хос бўлган сифатлар билан биргаликда афсунгарлик, сеҳргарлик каби хунарларни ишлата билиш қобилияти ҳам намоён бўлади. Жумладан, у соч толасини кўйдиргани заҳоти ёнида паризод ҳозир бўлади. Ёки у бир афсун ўқиши билан тилсимотлар очилиб кетади. Мазкур достонларда қаҳрамон танлаш масаласида ҳам эртақларга хос хусусиятлар кўзга ташланади. Яъни бош қаҳрамонлик вазифаси кўп ҳолларда ака-укаларнинг кенжаси зиммасига юкланади.

Достонларда тасвирланган ёвузлик, ғайри инсоний хатти-ҳаракатлар шундай бўрттириб тасвирланадики, баъзан асардаги бош қаҳрамон ушбу масалаларни бир ёкли қилиш, улардан устун келиш борасида ожизлик қилиб қолади.

Ана шундай вазиятларда қаҳрамон фаолиятида ҳал қилувчи рол ўйнайдиган сеҳрли ёрдамчилар пайдо бўлади. «Сеҳрли ёрдамчининг бу ҳал қилувчи роли аслида сеҳрли эртақнинг ёркин белгисидир». 1 Бу ёрдам натижасида ёвузлик ва разолат устидан софдиллик ва адолат ғалаба қозонади. Демак, бу достонлардаги фантастик бўёқ, афсонавий рух ҳал қилиниши мушкул бўлган масалаларни ижобий тарзда ечиш борасида асар қаҳрамонларига ҳомийлик қилиш, ёрдам кўрсатиш учун киритилган ўзига хос бир фон бўлиб хизмат қилади. Албатта, достонларни мифология ва эртақларга хос бўлган мотивларсиз тасаввур қилиш қийин. Лекин бу мотивларнинг салмоғи достонларнинг ҳар бир туркумида ўзига хос равишда намоён бўлади. Масалан, Хоразм «Гўрўғли» туркуми достонларида бундай мотивларнинг ишлатилиши

¹ Мелетинский Е.М. Введение в историческую поэтику эпоса и романа. М., 1986, с. 287.

унчалик кўп эмас. Бирок «Ишқий романик дostonларда эртактарга хос фантастика, бадий уйдирмалар жуда кўп ишлатилади, баъзан сюжетнинг стержени, композицион тузилишининг асоси бўлиб қолади». ² «Ошиқ» туркумига бирлашадиган қатор дostonларда ҳам эртақ мотивлари қатта ўрин эгаллайди. Ишқий-романик дostonларнинг бошқа туркумлардаги дostonлардан тубдан фарқ қилувчи томони шу ердаки, унинг шаклланиш заминида асосан эртақ ётади. Ушбу дostonлар таркибига ўша эртақлардаги мифологик эпизодлар ҳам ўтган. Эртақ асосида шаклланган дostonлар ўз характериға кўра, дастлабки ҳолатидан анча узоклашишға улгурган. Жумладан, эртақларда ҳамиша Кенжа ботир номи билан юрган ижобий қаҳрамон дostonда ўзининг хусусий исмиға эға. Воқеа ўрни масаласида ҳам дostonларда конкретлик мавжуд. Ҳатто парилар, девлар образи ўзининг конкрет исмиға эға. Масалан, Қакнус дев, Ҳаштирук дев каби. Парилар эса фаолиятида инсонларға хос бўлган барча хусусиятларни ўзида тўла мужассамлаштирган. Бинобарин, эртақ сюжетида мавҳумлик, умумийлик қучли. «Дoston сюжет составини ташкил этган эпизодлар таърифида эса, реализм нисбаган қучли: ҳикоя қилинган қаҳрамонлар саргузашти, воқеа ва ҳодисалар комплексни гўё халқ тарихидан бир лавҳа янглиғ намоён бўлади». ³ Шу сабабдан уларда ҳаётда юз бериши мумкин бўлган эпизодларни ҳам қўллаб учратиш мумкин. «Хурилик ва Ҳамро» дostonидаги иштирок этадиган қозининг порохўрлиғи ва ахлоқсизлиғи, «Шахриёр» дostonидаги қундошларнинг бераҳмлиғи ва шохнинг золимлиғи ифода этилган лавҳалар бунга мисол бўла олади. Эртақлар неғизида шаклланган мазкур дostonларда образларнинг «иккинчи ҳаёти» ҳам қизиқиш туғдиради. Эртақлардаги кўпгина образлар қаҳрамоннинг қуч-қувватини намоён қилиши тақозоси билан дostonға ўтган бўлса, айримлари «сеҳрли ҳомий» тарзида асардан асарға қўчган. «Жаҳон фольклориди энг кўп тарқалган аждарҳо билан кураш сюжети» ⁴ дoston воқеалари тақозасиға кўра улар таркибиди барқарор яшаб қелмоқда. Чунки, асар бош қаҳрамони қанчалик даҳшагли ва қучли махлуқот билан курашиб, уни енғса, ўзининг шунчалик қуч-қудратға эға эканлиғини намоён қилади. Аждарҳо, дев каби махлуқотлар эса мифология билан алоқадор бўлган, қаҳрамоннинг қадимий рақибларидир. Айрим манбаларда аждарҳо билан боғлиқ эпизодларнинг эрампдан илгариги биринчи минг йилликларда яратилган ёдгорликлардаёқ тилға олинши қайд қилинади. ⁵ Девлар эса дostonларда рақиблик хусусиятини тарқ этиб, асар қаҳрамонининг мушқулани осон қилишида ҳомий қучға айланган.

Девлар фаолиятидаги бу ўзгариш инсон ақл-заковати натижаси ўлароқ юзаға қелган. Чунки, бу махлуқот қанчалик қуч-қудратға эға бўлмасин, лақма ва нодон бўлиб, инсон ўз элчилиғи билан ундан беқибёс устунликларға эға. Инсонға ҳомийлик қилувчи семург, жаҳонгир дудул каби образлар ҳам дoston воқеаларига мос қелиши натижасида улар таркибиди образлар қаторида «яшаб» қолган. Фақат эртақларғагина хос бўри, тулки, шер каби бир қанча

² Жалолов Ғ.О. Ўзбек фольклориди жанрлараро муносабат. Т., 1968, 83-бет.

³ Имомов К. Эртақ ва дostonларда идеал қаҳрамон ташкини масаласиға доир. «Пулкан шоир», 128-бет.

⁴ Пропп В. Я. Русский героический эпос. Л., 1955, с. 173.

⁵ Кидайш-Покровская. О дастане «Рустамхан». в кн. «Рустамхан», М., 1972, с.26.

анъанавий образлар эса эртақлардан дostonга кўчмаган. Негаки, бу образларга боғлиқ бўлган воқеаларнинг аксарияти болалар аудиторияси билан алоқадор бўлиб, ўз-ўзидан дoston талабларидан четга чиқиб қолади.

Дostonларда Семург ва Жаҳонгир дулдуллар образининг яшаб қолиши уларнинг кадимдан бошлаб ижобий образ сифатида талкин қилиниб келиши култ билан алоқадордир. Ана шу сабаблар билан боғлиқ ҳолда «Хурилик ва Ҳамро» дostonига асос бўлган «Чўлок бўри», «Булбулигўё» эртақларидаги каҳрамонга ҳомийлик қилувчи чўлок бўри ва маймун-парилар образини ҳам дoston вариантда Жаҳонгир дулдул алмаштиради. Зотан, дostonларда Семург ва жаҳонгир дулдуллар образи таъсирчан ва эстетик завқ бера оладиган кудратга эга бўлган образлар даражасидаги ўз мавқеларини барқарор сақлаб қолганлар.

Тасвир масаласида ҳам дoston ўз имкониятларига кўра эртақлардан бекиёс устун туради. Дostonларда воқеалар жуда кенг берилади, персонажлар эса фаол ҳаракатга эга. Эртақларда тавсифийлик нақадар кучли бўлса, дostonларда тасвирийлик шунчалик устун туради. Масалан, «Шаҳриёр» дostonининг шаклланишида асосий база сифатида рол ўйнаган «Ҳасан ва Зухра»⁷ эртақини олиб қарайдиган бўлсак, унда барча воқеалар олти-етти эртақчи томонидан айтиб ўтилади. Дoston вариантда эса асарнинг мазкур эпизоди энг ҳаяжонли ва таъсирчан деталлар орқали кенг ҳамда батафсил тасвирланади. Шу ерда Анжум парининг онасига қараб айтган «Қаъбам онам, кўришайлик», Гулчехранинг эса фарзандларига бағишлаб айтган «Фарзандларим юзин кўрдим» каби шеърий парчалар бериладикки, бу парчалар мазмуни воқеага янада жон бағишлайди, унинг эстетик кучини эса яна бир қарра оширади. Албатта бу ерда сўз фақат Хоразмда тарқалган «Шаҳриёр» билан «Хурилик ва Ҳамро» дostonларигагина тааллуқли эмас. Бундай характердаги дostonлар Ўзбекистоннинг барча ҳудудларида ҳам кенг ёйилган. Фозил Йўлдош ўгли репертуаридаги «Рустамхон», «Зевархон» каби дostonларда, шунингдек, Ислom шоир репертуаридаги «Орзигул» дostonида биз таҳлил қилаётган асарларга қараганда романтик руҳ янада кучлироқ характер касб этади. Бу дostonлар замирида ҳам том маънода эртақ сюжетлари ётади.⁸

Мазкур дostonларнинг шаклланиш жараёнини бир қанча заруриятлар натижаси сифатида изоҳлаш мумкин. Биринчидан, эртақларда илғор гуманистик ғояларнинг тасвирланиши уларни тор ва чекланган аудиториядан кенг доирага эга бўлган оммавий аудитория томон силжишга олиб келди. Иккинчидан дostonчиликка бўлган талабнинг ва эшитувчилар нуфузининг ошиши унинг интенсив тарзда ривожланишини такозо этди. Натижада инсонпарварлик ва адолатни улуғловчи кўпгина эртақлар янги дostonларнинг вужудга келишида тайёр сюжет сифатида хизмат қилди.

⁷ «Ойжамол», Тошкент, 1969, 114-121-бетлар.

⁸ Бу ҳақда қаранг: Имомов К. Дostonларда эртақ мотивлари. «Фозил шоир», 97-104-бетлар; Саримсоқов Б. «Орзигул» дostonи қазисидан бир неча қайдлар. «Ислom шоир ва унинг халқ поэзиясида тутган урни», Т., 1974, 27-бет.

Бу типдаги дostonларнинг аксарияти Хоразм регионида индивидуал ижод билан боглик холда намoён бўлади. Дарвоке, уларнинг эртак вариантдан дoston вариантига кўчишида киссахонлар ҳамда кучли импровизаторлик қобилиятига эга бўлган бахшиларнинг роли бенихоя каттадир. Мазкур дostonларда ёзма адабиётга хос бўлган мухаммас, газал, туюқ каби шеърый шаклларнинг ишлатилиши фикримизга далил бўла олади. Бундан ташқари, айрим газалларда баъзи бир исмлар ҳам кўзга ташланади. Масалан, «Шаҳриёр» дostonининг кўлёзма нусхасидаги газалларда Муҳаммад Ризо исми икки-уч жойда тилга олинади.

Албатта ушбу факт дostonнинг автори маълум деган фикрни келтириб чиқармайди. Негаки, бу исм котибга тегишли бўлиб, фақат ўша газал унинг ижодига мансуб бўлиши ҳам мумкин. Дostonни конкрет муаллифга нисбат беришнинг мураккаблиги шундаки, бу кўлёзма нусхалар жуда кўп котиблар томонидан кўчирилган. Уни қуйлаган киссахон ва халфалар томонидан муайян тахрир ҳамда тузатишларга учраган. Мана шу омилларнинг ўзи ҳам бу дostonларни коллектив ижодга томон яқинлаштиради. Ушбу дostonларнинг туркман ва қоракалпоқ версиялари ҳам кўлёзма нусхалар билан яқиндан алоқадордир. Бирок, ўз навбатида бу дostonлар бахшиларнинг оғзаки репертуарининг кучли таъсири остида каттагина ўзгаришларни бошдан кечириб, халқчилик руҳи юксак поғонага кўтарилган. Тил ва услуб жиҳатидан сайқаллашиб, оммавийлик касб этган ва халқ оммасининг кенг қатламларига ёйилган. Бу хусусиятларни дostonларнинг ёзма ва оғзаки вариантларини киёслаганда яққол кўриш мумкин.

Биз ушбу мажмуага асосан ишкий-фантастик типдаги дostonларни жамладик. «Ошиқнома» китобининг II-чи томига ҳам ушбу типдаги «Шаҳриёр» дostonи киритилган. Бу тоифа дostonларнинг «Ошиқ» туркумидан асосий фарқи уларнинг киссахон халфалар томонидан кироаг билан ўқишга мўлжалланганлиги ва асосан ёзма нусхалар орқали оммаллашиб келганлигидир. «Ошиқ» туркуми дostonлари оғзаки ва ёзма вариантларда яшаб келган бўлса, бу тоифа дostonларнинг оғзаки вариантлари жуда кам учрайди.

Ўйлаймизки, ушбу тоифа дostonлар ҳам китобхонларда катта кизиқиш туғдиради.

**С.Рўзимбоев-профессор,
Г.Эшчонова-доцент.
С.С.Рўзимбоев-ф.ф.н.**

САЁД ВА ҲАМРО

Аммо ровийлар андоғ ривоят килурларким, Озарбайжон вилоятида икки киши бор эрди. Бирини Ошик Аҳмад ва яна бирини Ошик Муҳаммад дер эрдилар. Иккиси бир-бирига яқин қариндош эрди. Уларнинг хотини ҳомилали эрди. Бир кечада иккисининг ҳам фарзанди бўлди.

Алғараз, иккиси ҳам халойикга тўй-томоша килиб, фарзандлариға от қўйдилар. Ошик Аҳмаднинг Ўғлига-Ҳамро, Ошик Муҳаммаднинг кизиға-Салбиннӣз деб ном бердилар. Ундан сўнг, етти ёшида, отаси Ҳамрони суннат килдирди. Ҳамро бирла Салбиннӣзни муллоға бердилар. Бир неча вақтлар иккиси мактабда ўқиб юрдилар. Кунлардин бир кун Салбиннӣзнинг китобидин оталарининг хат-мухрлари чиқди. Ўқиб кўрсалар, иккиси бир-бириға адоғли эрканлар. Сўнг Ҳамро айди:

--Эй Салбиннӣзжон, иккимиз бир-бировимизға адоғли эрканмиз. Эмди иккимиз бир-биримизға аввалгидан ҳам муҳаббатлироқ бўлайлик, -деди... Бу сўз оталариға етишгач, Салбиннӣзни никоҳ килиб Ҳамроға бердилар. Не-не кизлар Салбиннӣзнинг қошинда, тамом яхши йигитлар Ҳамронинг бошинда бўлиб, хар қайсилари соз--суҳбатға машғул бўлдилар.

Қора Будок деган бир савдогар бор эрди, кўп вилоятларни кезиб кўрган эрди. Ўзи ҳам Ошик Аҳмаднинг қадрдон ошнаси эрди. Ошик Аҳмад бу савдогарни тўйға чакириб келтирган эрди. Унга Ҳамронинг ёнидан жой берди.

Ҳамро айди:

--Эй савдогар оға, кўп элларни, кўп юртларни кезиб кўрган эркансиз, манинг ҳеч бир камим борми?- деди. Анда савдогар айди:

--Санинг ҳеч бир каминг йўқ, аммо яна ҳам бир каминг бор -Қизилолма шаҳарида Муҳаммадхон подшоҳнинг кизи-Саёдхонни кўрдим, бунда сени кўрдим. Иккингиз бир олмани икки бўлгандек. Агар шуни ҳам олсанг, бошқа ҳеч каминг йўқдир,-деди. Ҳамро бу сўзни эшитиб «Қайдасан Қизилолма шаҳари»,-деб кетар бўлди. Ота-онасиға, ёр-жўралариға кетишини баён килиб, бир сўз айди:

Кел кўнглим, кетали узок йўллара,
Бир дилбарнинг савдосина тушмишам.
Қардош-дўғон бошимиздан на кечар,
Бир дилбарнинг савдосина тушмишам.

Узундир бўйлари, лаблари шаккар,
Йинглабон кўзларим қонли ёш тўқар,
Ҳар кўрган-кўрмаган орзувин чекар,
Бир дилбарнинг савдосина тушмишам.

Дийдам ёши оқа-оқа сел бўлди,
Ишқингда гул юзим сарғайиб сўлди,
Булбул учиб, манзилгоҳим чўл бўлди,
Бир нозлининг савдосина тушмишам.

Ошик Ҳамроҳ деяр, бас ман найларам,
Фалакнинг жабридин қонлар ютарам,
Тавалло айламанг, турмай кетарам,
Хон Сайёднинг савдосина тушмишам.

Алғараз, ёру жўралари харчанд тавалло қилдилар. Ҳамро қайтмади. Андин сўнг жўралари оқ фотиҳа бериб узатдилар, Ҳамро йўлга тушиб равона бўлди.

Салбинийёз жўраларидин бу хабарни эшитиб, бир қора от миниб ва қора либос кийиб, бир манзилда Ҳамронинг изидин қувиб етди. Ҳамро уни кўриб, менинг изимдин нега қора кийиб келасан?-деб, Салбинийёзга қараб бир ғазал ўқиди:

Мужгонинг эндириб, читма қошингни,
Кел, эй Салбим, сен кийинма қорани.
Хумор-ола кўздин тўкма ёшингни,
Кел, эй Салбим, сан кийинма қорани.

Сан ул шоҳсан, Макка тахтингда бордир,
Қаро киймак санинг бахтингда бордир,
Сабр айла, севдигим, аҳдингда бордир,
Кел, эй Салбим, сан кийинма қорани.

Кўк юзинда меҳри моҳни севарсан,
Ер юзинда гар Ҳамрони севарсан,
Қирмиз кийин, бир оллони севарсан,
Кел, эй Салбим, сан кийинма қорани.

Ошик Ҳамро деяр: ҳамиша жўшмас,
Оташи бўлмаса лукмаси пишмас,
Қирмиз кийгин, қора, ёрим, ярашмас,
Кел, эй Салбим, сан кийинма қорани.

Алғараз, Ҳамро йўлга равона бўлди. Салбинийёз ҳам унинг изина тушиб кета берди. Ҳамро отни жиловини тортиб, Салбинийёзга қараб, қол деб, зор-зор йиглаб бир ғазал айди:

Кўчди кўнгул, манзилина етишди,
Қол, маралим, Салбинийёз, қол эмди.
Буюк-буюк тоғлар орога тушди,
Қол, маралим, Салбинийёз, қол эмди.

Қаҳбо фалак неча ишлар қайирди,
Оч кўзларим тупроқ била тўйирди,
Мани сандин, сани мандин айирди,
Қол, маралим, Салбинийёз, қол эмди.

Сиёх зулфинг тўртдин ўрсанг-ўрмасанг,
Бизнинг бирла даврон сурсанг-сурмасанг,
Хуш қол эмди, яна кўрсанг-кўрмасанг,
Қол, маралим. Салбиннӣз, қол эмди.

Олти надир, етти надир, беш надир?
Қавм надир, қардош надир, хеш надир?
Кўзларингдин оққан қонли ёш надир?
Қол, маралим, Салбиннӣз, қол эмди.

Ошиқ Ҳамро тушди ишқнинг йўлига,
Сўналар ғарқ ўлди чашмим қўлига,
Бош қўймишам хон Саёднинг йўлига,
Қол, маралим, Салбиннӣз, қол эмди.

Алқисса, Ҳамро сўзини тамом қилиб, «Қайдасан, Қизилолма шаҳари?», -
деб йўлига равона бўлди. Салбиннӣз ҳам отини суриб, йўлнинг қиррасинда
бориб бошини Ҳамронинг йўли устинда қўйиб ётди. Эраса анда ҳам Ҳамро
Салбиннӣзга қарамай ўта берди. Шу ерда Салбиннӣз бечора зор-зор, чун абру
навбахор йиғлаб, оқ қўлини ойдек юзига қўйиб, бир сўз деди:

Эй ёронлар, мусулмонлар,
Ёр бу кун кетмали бўлди.
Сарим қўйдим йўл устина,
Ёр босиб кетмали бўлди.

Ман чекдим жабру жафони,
Ким сурар завқу сафони,
Аввалги аҳду вафони,
Эмди унутмали бўлди.

Кўринг фалақнинг ишини,
Оқизди кўзим ёшини,
Ёт ўлкаларга бошини,
Ёр олиб кетмали бўлди.

Ёзимни дўндирди қиша,
Дардим кўпдир бошдин оша,
Ситам айлаб ожиз боша,
Севар ёр кетмали бўлди.

Кетди дунёга овоза,
Шу кун бўлди дардим тоза,
Ситам айлаб Салбиннӣзга,
Ҳамрожон кетмали бўлди.

Алғараз Салбинийез сүзини тамом килиб, бошини ердан кўгармади. Ҳамро
отдин тушиб келиб Салбинийезнинг бошини ердан кўтариб:

-Эй Салбинийезжон, манго оқ кўнглинг бирла рухсат этиб оқ фотиҳангни
бергил, деб бир сўз айди:

Бўйнинг буриб, маълул бўлма,
Йиғлама гул юзли Салбим.
Хазон урган гулдек сўлма,
Йиғлама гул юзли Салбим,

Сени ҳам кўздин солманам,
Кетар йўлимдин қолманам,
Этган таваллонг олманам,
Йиғлама гул юзли Салбим.

Ишк оташи етди жона,
Кул бўлмишам ёна-ёна,
Ошик бўлдим Саёдхона,
Йиғлама гул юзли Салбим.

Ал кўтариб, фотиҳа берсанг,
Бизинг бирла даврон сурсанг,
Тақдирда не борин кўрсанг,
Йиғлама гул юзли Салбим.

Ошик Ҳамро тушди йўла,
Кўзламайин соғу-сўла,
Рухсат бергил кула-кула,
Йиғлама гул юзли Салбим.

Алкисса, Ҳамрожон товланиб келиб, Салбинийезнинг бошини ердин
кўтариб айди:

--Эй Салбинийез, манга оқ кўнгул бирла жавоб бериб, оқ фотиҳа бер, -леди.
Салбинийез айди:

--Ҳар нечук бўлса ҳам Ҳамрожоннинг кўнглина тегмайин, деб,
Салбинийезжон зор-зор, чун абру навбахор йиғлаб, бир ғазал айди:

Мунда кетар бўлсанг бошқа эллара,
Бор Ҳамроҳим, соғ бор, омон келгайсан.
Кулинжи айладинг мани эллара,
Бор, Ҳамроҳим, соғ бор, омон келгайсан.

Шоҳимардон устимизда далдадир,
Булбулнинг орзуси тоза гулдадир.
Кўнглим паришондир, кўзим йўлдадир,
Бор, Ҳамроҳим, соғ бор, омон келгайсан.

Булбул эрдим, айро тушдим гулимдин,
Айроликни баттар билдим ўлимдин.
Кўрким кўндир сен чикарсан алимин,
Бор, Ҳамроҳим, соғ бор, омон келгайсан.

Салбинийез дер, энди келдим омона,
Бир арзим бор, дерам, соҳиб замона,
Шод ўлан кунларим бўлди ғамхона,
Бор, Ҳамроҳим, соғ бор, омон келгайсан.

Алгараз, Ҳамроҳон айди:

--Эй Салбинийезжон, манинг йўлим узокроқдир, манга от еми берсанг не бўлгай?-деди.

Анда Салбинийезжон айди:

--«От ризки олдиндадир», санга берар ёли от емим йўқдир.

Анда Ҳамро отдин тушиб, Салбинийездин кўп бўсалар олмокчи бўлди. Икковлари талашдилар. Шулар ерда Салбинийезнинг инжуси узилди. Салбинийез инжусини тўплар бўлди.

Анда Ҳамро айди:

--Эй Салбинийезжон, бу инжуларни тўплама, санга Қизилолма шаҳридан кўп инжу олиб келурман,-деди.—бу бир белгили ер бўлди, ҳар вақт бу ерга келганда сани ёд этарман, -деди. Андин сўнг Ҳамро Салбинийездан кўп бўсалар олиб, Қизилолма шаҳрина равона бўлди. Салбинийез худога зор-зор йиғлаб бир ғазал айди:

Қахбо фалак неча ишлар қайирдинг,
Олдинг мани ширин жоним, ох эмди.
Ёрни мандин, мани ёрдин айирдинг,
Сан айладинг эмгакимни зой эмди.

Чўх савдолар солдинг манинг бошима,
Раҳминг келмас кўздин оккан ёшима,
Ёрим учун қиёматлар бошима,
Бугун кўпар охир замон, вой эмди.

Ола-ола хумор кўзларинг бирла,
Олдинг жоним ширин сўзларинг бирла,
Тутди оҳим доғу дузларинг бирла,
Алиф қаддим ғам уйинда ёй эмди.

Салбинийез дер, ёр жабрина дўзарам,
Ўтган кунларима дафтар ёзарам,
Мажнундайин чўлдин-чўлга кезарам,
Чикиб ҳарён чексам нола, ох эмди.

Алғараз, Салбиниёз бу сўзни айтиб, Ҳамро бирлан оллоёрлашиб изига қайтти. Йиғлай-йиғлай келур эрди, Ҳамронинг отаси Ошиқ Аҳмад ҳам Ҳамронинг кетганин эшитиб келур эрди. Салбиниёз Ошиқ Аҳмадга қараб, зор-зор йиғлаб, бир ғазал айди:

Оға бегим, эшит арзим,
Севар ёримдин айрилдим.
Жасадимдин чикди жоним,
Ширин жонимдин айрилдим.

Боғланибдир манинг бахтим,
Йиқилибдир тожу тахтим,
Сар ҳовузим сарви рахтим,
Ман чиноримдин айрилдим.

Ёр билан боғда кездигим,
Ўйнаб олмасин уздигим,
Ҳар бир жабрина дўздигим,
Вафодоримдин айрилдим.

Салбиниёз деяр, кетганим,
Мулки жойини сотганим,
Ёр сўзларин унутганим,
Ман Ҳамроҳимдин айрилдим.

Алқисса Салбиниёз сўзини тамом этди, Ошиқ Аҳмад айди:

--Эй Салбиниёзжон, юринг, Ҳамрони кўрқитиб қайтарурмиз,-деб икковлари қувиб Ҳамронинг изидин етдилар. Ҳамрога кўрқув бериб, Ошиқ Аҳмад бир сўз деди:

Қулоқ солғил болам оху додима,
Кетма-кетма, болам, йўлларинг дошдир..
Субху шом тушарсан манинг ёдима,
Кетма-кетма, болам, йўлларинг дошдир.

Сан бўлмасанг бу дунёни найларам,
Ҳижрон ўти бирла бағрим доғларам,
Манн ўзимни биру бора чоғларам,
Кетма-кетма, болам, манзилинг дошдир.

Булбулдек тушарам оху фиғона,
Энди раҳминг келмас бу ширин жона,
Қўйма болам мени доғу ҳижрона,
Кетма, болам, борур манзилинг дошдир.

Отанг Аҳмад айтар, кўнгилда зорин,
Ҳеч топмассан келиб ғариб мозорин,
Чикорғил кўнгулдан Олма диёрин,
Кетма-кетма, болам, манзилинг дошдир.

Алқисса, Ошиқ Аҳмад ҳарчанд тавалло қилди, Ошиқ Ҳамро қабул қилмади. Сўнг Салбиниёзнинг сийнасида тобу тоқат қолмай, зор-зор йиғлаб, бир ғазал айди:

Аввалдин одоғли жоним, Ҳамроҳим,
Нечун мандин юз дўндардинг, азизим?
Тоғларни эритар бу чеккан оҳим,
Нечун мандин юз дўндардинг, азизим?

Йўлдош айлаб мани олғил ёнингга,
Айланайин отинг бирла тўнингга,
Ман қурбонам шавкатиנגга, шонингга,
Нечун мандин юз дўндардинг, азизим?

Бир гул эдим уздинг тоза япроғи,
Сийнам узра кўйдинг хижроннинг доғи,
Кел Ҳамроҳим, бутун айролик чоғи,
Нечун мандин юз дўндардинг, азизим?

Кўтардим пардани гулдек юзимдин,
Оқил бўлсанг маъни олғил сўзимдин,
Салбиниёз дер, ёш оқизиб кўзимдин,
Нечун мандин юз дўндардинг, азизим?

Алғараз Салбиниёз сўзини тамом этди. Ҳамрога бу сўзлар таъсир этмади, У кетар бўлди. Ошиқ Аҳмад айди:

-Эй Ҳамро, сен қайтмасанг, менинг дунёда не ишим бор? Сен қаерда бўлсанг, мен ҳам шу ерда бўламан, деб ота-ўғил иккиси йўлга равона бўлдилар.

Салбиниёз бечора зор-зор йиғлаб дўланиб, изига қайтди. Ота-ўғил тиркалишиб, беш манзил йўл юриб, Озарбайжон юртининг устидин чиқдилар. Ошиқ Аҳмад бу боришдан не-не ваҳмлар ёдиға тушиб, кўнгли бузуллуб, зор-зор йиғлаб бир сўз айди:

Эй ёронлар, мусулмонлар,
Чохлар дош қолди, дош қолди,
Бўз буланиб оққан селлар,
Сойлар дош қолди, дош қолди.

Дарё ичида балиқлар,
Дўсту ёру халойиқлар,

Хуру пари, малойиклар,
Ўзлар дош қолди, дош қолди.

Солланганда соз этганлар,
Қиш кунларни ёз этганлар,
Қўзин сузиб ноз этганлар,
Қизлар дош қолди, дош қолди.

Ошиқ Аҳмад чекар армон,
Ёрим бирла даврон сурмон,
Мадад берса Шохимардон,
Пирлар дош қолди, дош қолди.

Алғараз Ошиқ Аҳмад сўзини тамом этди. Яна бир неча манзил йўл юриб очикиб, сувсираб бир тоғнинг устидин чикдилар. Бу тоғлар жуда хавотирли эрди. Ошиқ Аҳмад шунда тоғларга қараб бир сўз айди:

Эриди кори, эриди,
Бу тоғларнинг, бу тоғларнинг.
Бозиргонлари юриди,
Бу тоғларнинг, бу тоғларнинг.

Мен найларам додим етмас,
Ҳеч ким нолишим эшитмас,
Тепасидан думон кетмас,
Бу тоғларнинг, бу тоғларнинг.

Ажал паймонамиз тўлса,
Очилган гулларим сўлса,
Ғўч йигит устинда ўлса,
Ҳайфи келмас, бу тоғларнинг.

Саҳар вақти эсар еллар,
Сайрашар шайдо булбуллар,
Боша тушса ёвуз кунлар,
Раҳми келмас, бу тоғларнинг.

Хўжа Аҳмад чикмас йўлдан,
Ғаним келар соғу сўлдан,
Ихтиёрим кетса қўлдан,
Зулми чўхдир, бу тоғларнинг.

Алқисса, андин сўнг ота-ўғил бу тоғлардин омон-эсон ошиб туриб йўлга равона бўлдилар. Бир неча кун йўл юриб, бир чашманинг бошига келиб тушдилар. Аммо Ҳамро бир соат фароғат қилайин деб ётди. Чашманинг бошина қибла тарафдин бир бўлак қизлар келди. Ичинда бир қиз улуғрок эрди.

Ошиқ Аҳмадга кўзи тушиб, уялиб, сувга келмади. Сўнг ҳаммаси сувга келдилар. Ошиқ Аҳмад уларга қараб айди:

--Эй қизлар, мани ит-эшак ўринида ҳам кўрмадингизми. --деб улуг қизга бир сўз деди:

Кўзасина сув тўлдириб келган қиз,
Мамали қиз, бизнинг била кел таниш.
Ошиқин ўлдириб, жонин олган қиз,
Мамали қиз, бизнинг била кел таниш.

Соллона-соллона кетарсан киша,
Икки маманг бир-бирига ёпиша,
Қурбон ўлам, кўксиндаги нақша,
Мамали қиз, бизнинг била кел таниш.

Қурбон ўлам белиндаги қушоға,
Бош бўлибсан сен бир бўлак ушоқа,
Бизни кўриб юзинг солма ошоға,
Мамали қиз, бизнинг била кел таниш.

Қурбон ўлам юзингдаги холингга,
Умидим бор лабингдаги болингга,
Мис кўзани кўтарибсан долингга,
Мамали қиз, бизнинг била кел таниш.

Ажал келса боқмас пира-жувона,
Сенинг ишқинг этди дали девона,
Хўжа Аҳмадни сан келтирдинг амона,
Мамали қиз, бизнинг била кел таниш.

Алғараз, қизлар қулишиб юра бердилар. Эrsa Ошиқ Аҳмад ҳам то бориб жавоб олмасам бўлмас деб, қизларнинг ўнгина ўтиб, кўндаланг бўлиб турди. Анда улуғи айди:

--Эй кўппак, қайда борсак олдимизда турибсан! Энди бунни тузук ўхшатали,-деб кўлига таёк олиб равона бўлди. Келиб Ошиқ Аҳмаднинг гарданига бир таёк урди. Ошиқ Аҳмад ҳам қизнинг бўйнининдин кучоқлаб олиб, юз-кўзиндан ўпа берди. Эrsa, қиз Ошиқ Аҳмадга қараб, «Бу иш санинг холингга лойиқ эрмас»,-деб бир сўз деди:

Туркманнинг хўжаси қайдин келурсан?
Оллони севарсан, мандин ал кўтар.
На ошиқсан синалари доғлисан,
Оллони севарсан, мандин ал кўтар.

Чақираман, икки қардошим келур,
Бошингни узибон, жонингни олур.

Ватанли жойингдан, беватан қилур,
Оллони севарсан, мандин ал кўтар.

«Сувға кет» деб, қари онам қуймади,
Саргайибон гулдай мангзим сўлмади,
Налар этдим, хўжа киши қуймади,
Оллони севарсан, мандин ал кўтар.

Не одамсан менинг йўлимни тўсдинг?
Шаҳбоздек тўлғаниб кўлимни тутдинг,
Магар бугун манинг жонимда қасдинг?
Оллони севарсан, мандин ал кўтар.

Хонлари дер, манга хилъат сочилди,
Кўксим узра гули раъном очилди,
Тур ўрнингдан, кўппак қари, коч энди,
Оллони севарсан, мандин ал кўтар.

Алқисса, андин сўнг Ошиқ Аҳмад қочиб, Ҳамронинг ёнига бориб,
Ҳамрони уйғотти. Ҳамро туриб отасининг юзига қараса отасининг юзи-кўзи
тирналиб, момоталоқ бўлибдир. Отасига айди:

--Эй ота, нима бўлди?,- деди. Анда Ошиқ Аҳмад айди:

--Эй Ҳамрожон, шу ерда бир киз кўрдим, санга олиб берайин,-деди.

Анда Ҳамро айди:

--Эй ота, ўзингизга даркор бўлса олинг, манга Саёдхондин ўзга киз даркор
эрмасдир,-деди. Андин сўнг иккиси йўла туриб равона бўлдилар. Бир неча
кунлар йўл юриб, бир чорбоққа етдилар. Боғнинг тошини уч марта айландилар,
кирага ер топмадилар. Охир, обимўридин кирса бўлур-дедилар. Ҳамро айди:

--Эй ота, шул боғ ёримнинг боғи бўлса керак. Ман бир хабар олиб
келайин,-деди. Анда Ошиқ Аҳмад айди:

--Бу боғ яна бир парининг боғи бўлмасин, ман ўзим хабар олайин, -деди, -
Ман ёшимни ангрисига етибман. Бир санач унни кўпроқ ебман. Ҳарна бўлсам
ман бўлайин, сан отларни туриб ўтир,-деди. Ошиқ Аҳмад боғнинг
обимўрисидин кирди. Кўрдикки, ажаб бир боғдир. Олмалар, мевалар пишиб,
булбуллар сайрашиб, қумрилар дам тортиб, булоқлар ҳар тарафга оқиб
борадир. Ошиқ Аҳмад олмаларни қоқиб емакка бошлади.

Энди сўзни Маматхон подшоҳнинг қизи--Саёдхондин эшитинг:

Саёдхон чошгоҳ чиқиб боққа назар солди, кўрса бир қари бобо
дарахтларни йиқиб, юмириб борадир. Саёдхон ўзича: «Агар юрт одами бўлса
кира билмас эрди, тўйиб чиқиб кетсин», -деди. Аммо Ошиқ Аҳмад тўйгандин
сўнг олмани ярмини еб ярмини ташлар эрди, ёғочларни силкиб синдирар эрди.
Андин сўнг кўлига таёқ олиб уриб, япроқларни синдирар эрди. Сайёдхон ани
кўриб, икки қанизини чақириб: «Бир ўғри боғни хароб қилди, қувлаб ташқари
чиқариб юборинг»,-деди. Қанизлар келиб:

--Эй бобо, бу боғ подшоҳнинг боғидир, тез чиқиб кетгил, агар боғбон кўрса, терингга сомон тикур,-дедилар.

Анда Ошиқ Аҳмад: «Кимнинг боғидир?»,-деб яна таёк бирла урмоқ бошлади. Эrsa канизлар ҳам Ошиқ Аҳмаднинг кўлидин тутиб, урмоққа бошладилар.

Анда Ошиқ Аҳмад деди:

--Эй кўшакларим, соғ кўлима уринг, чап кўлимада созим бор, синмасин, - деди. Анда канизлар айди:

--Андоғ бўлса Саёдхонга айтиб келали,-деб, Саёдхонга келиб канизлар:

--Эй шохи олам, қари бобо созанда эркан, -дедилар. Сайёдхон айди:

--Андоғ бўлса, бобони мунда олиб келинглр,-деди. Канизлар бориб , Ошиқ Аҳмадни кўлидин тутиб Саёдхонга олиб келдилар. Ошиқ Аҳмад салом бериб, таъзим қилиб турди. Саёдхон саломин олиб сўради:

--Эй бобо, қайдин келиб, қайға борурсан?-деди. Анда Ошиқ Аҳмад Саёдхоннинг жамолини кўриб, ишқ савдоси бошина тушиб, ўзича айди: «Ўғлим Ҳамро ёшдир, анга бир яхши қиз олиб берурман, бўлмаса Салбиниёз ҳам бўлур», -деб ич кўнглидин Саёдхона ўзи ошиқ бўлди. Аммо Саёдхон, Ошиқ Аҳмаддин савол сўради. Ошиқ Аҳмад ошиқлигини баён қилиб жавоб берди:

Саёдхон:

Хўжа киши, гуноҳингга қойилсан,
Нечун тердинг олмаларни боғимдин?
Гўзалларни жамолина мойилсан,
Нечун тердинг олмаларни боғимдин?

Ошиқ Аҳмад:

Пари пайкар, улуг гуноҳ этмишам,
Термишам бир неча олма боғингдин.
Боғнинг эгасиям, боғбон дегилам,
Термишам бир неча олма боғингдин.

Саёдхон:

Муҳаббат йўлидин гузар этмадинг,
Боқиб ўз-ўзингга назар этмадинг,
Манинг ғазабимдин ҳазар этмадинг,
Нечун тердинг олмаларни боғимдин?

Ошиқ Аҳмад:

Санинг оти овозингга келмишам,
Ҳарна деганингни қабул этмишам,
Бир қулингман, хизматингда бўлмишам,
Ўлдириб, конима қолма боғингда.

Саёдхон:

Боғбонларим қўл узатмас боғима,
Бинолар қилмишам сўлу соғима,

Берухсат кирибсан менинг боғима,
Нечун тердинг олмаларни боғимдин?

Ошиқ Аҳмад:

Бокишинг мангзатдим олғир лочина,
Бир холинг берманам Чини Мочина,
Муродим бор кирсам қўйнинг ичина,
Бу ғариб жоними олма боғингда.

Саёдхон:

Саёдхон қиз, дерлар, шохи, хўбондир,
Кулиб-ўйнашмоққа ширин забондир,
Урарман –сўкарман ҳукмим равондир,
Нечун тердинг олмаларни боғимдин?

Ошиқ Аҳмад:

Ошиқ Аҳмад деяр, кўпдир гуноҳим,
Ёзиғим кечиргил, қодир Оллоҳим,
Илтимосим будир парилар шохим,
Парвонадек ўтға солма боғингда.

Алқисса бу сўзни эшитгандин сўнг Саёдхон айди:

--Эй канизлар, бу хўжа киши: «Муродим бор-кирсам қўйнинг ичина», -деб,
мани ўзига лойиқ кўриб, манга ошиқ бўлиб, айтиб турубдир,-деди.
Саёдхоннинг қаҳри келиб:

--Қирқ таёқ келтиринг, далини таёқ енгар,-деди. Канизлар қирқ таёқ тайёр
қилдилар. Аммо Бону деган бир каниз бор эрди, кўп ақли-зийрак эди. Бону
каниз:

--Эй Саёдхон биби, қирқ таёқ урсангиз, бунинг бадани тикка-тикка бўлиб
кетгай. Унинг қўлига аввал соз беринг, яна соз қилсин, созина кулоқ солали,
маъноси бўлмаса урали,-деди. Сўнгра Ошиқ Аҳмаднинг қўлига соз бериб,
айтғил, дедилар. Ошиқ Аҳмад: « Бошинга дўнайин, ман чин ошиқман,
қўйнингга солғил»,-деб, дуторини баланддан созлаб, Сайёдхоннинг юзига
қараб бир ғазал айди:

Парим сайла чикмиш боғ орасина,
Оройиш айламиш будоғи олма.
Боғинг эгасиям, боғбон дегилам,
Истасам берурсан будоғи олма.

Ғунчанинг севдиги будоғ дегилми?
Лоланинг севдики будоғ дегилми?
Синама чекилган бу доғ дагилми,
Лолани севарсан будоғи олма.

Мани қитмир этиб, қўйнингга солғил,
Бирга йўлдош этиб, қўйнингга солғил,
Биби, норинг каби қўйнингга солғил,
Кўтар, сан қўйнингга будоғи олма.

Тўқилди кўзиндин ёши Аҳмаднинг,
Ориф бўлон билур ёшин Аҳмаднинг,
Саёдхон сийлайбер ёшин Аҳмаднинг,
Тўқилур сел каби будоғи ола.

Алғараз, Ошиқ Аҳмад бу сўзни тамом қилди. Сўнг Саёдхон:
--Эй канизлар, бу сўзга тушундингизми?-деди. Анда канизлар: «Бизлар тушунмадик»,-дедилар.

Саёдхон: «биз билдик»,-деди. «Мани қитмир этиб, кўйнингга солғил»,-дегани,-мани никоҳ этиб кўйнингга солғил деганидир. «Биби норинг каби»дегани,-мамаларинг каби кўйнингга солғил деганидир. Бунга қирқ таёк уриб, қорнини йиртиб, кучуклара беринг,-деди.

Анда Бону каниз айди:

--Андак сабр қилинг, яна бир тилинда айтур: «Кетди кўзиндин ёши Аҳмаднинг», -«Ман сани қайнотангман», «Ориф бўлган билур ёшин Аҳмаднинг»,-дегани ёш ўғлим бор, «билмасдин кўзимдин окиздинг, ёшим» дегани, магар ёш ўғли бўлғай,-деди. Эрса, бу сўз Саёдхоннинг кўнглига маъқул бўлди. Шул вақтда Ошиқ Аҳмад Саёдхоннинг қаҳри келганин билиб, Ҳамрони баён қилиб, бир сўз деди:

Ногоҳондин келиб боғбон бўлмишам,
Кўзларим соташди нор олмасина.
Гуноҳкорам, гуноҳимни билмишам,
Гардан узатмишам нор олмасина.

Боғбоннинг маскани боғ яхши керак,
Ёр кўнглин олмага ёр яхши керак,
Фигон бағрим ёши, ёр яхши керак,
Куяр кўнглин йиқибдир ёр олмасина.

Ман севмишам париларнинг бирисин,
Бири «лом»дир, бири «жим»дир, бири «син»,
Бири овдир, бири овчи, бири син,
Бири ов қонлидир, ёр олмасина.

Келди қора булут, бир ёғин айлар,
Тутти кўк юзини, бир ёғин айлар,
Мушкул ҳол ўланда бир ёғин айлар,
Саёдхон муроди ёр олмасина.

Бир жоним бор фалак санга берманам,
Ман сиримни ҳеч кимсага деманам,
Гўзаллик ҳуснини санга берманам,
Ҳамроҳим кеч боқди ёр олмасина.

Алғараз, Ошик Ахмад бу сўзни тамом килди. Эrsa Саёдхон айди:

--Эй канизлар, бу хўжа кишининг сўзини фахм этдингизми?-деди. Анда Бону каниз айди:

--Хўжа айтур: «Богбоннинг маскани бог яхши керак», -дер. Бунинг маъноси: «Ман богбон эрмасман»,-деганидир. Яна ҳам айтур: «Ёр кўнглин олмага ёр яхши керак»,-дер. Анинг маъноси: «Сенинг ўзинга муносиб ёр керак»,-деганидир.

Анда Саёдхон айди:--«Келди каро булут, бир ёгин айлар»,-дер. Маъноси буки: «Ёнингга келиб, бир иш бажарурман»,-дер. Яна айтур: «Мушкул хол ўланда бир ёгин айлар». Анинг маъноси нимадир?-деди.

Бону каниз айди:

--Магар мунинг бир ёш боласи бор бўлғай,-деди.

Анда Саёдхон:

--Йўлдошинг борми?-деди.

Анда Ошик Ахмад:

--Бир ўғлим бор-отина ошик Ҳамро дерлар. Ой деса оғзи бор, кун деса кўзи бор. Ғойибона санинг отингга ошик бўлиб, санинг хизматингга келтирдим,-деди.

Анда Саёдхон айди:

--Эй хўжа киши, бу сўзни аввалдин айтсанг бўлмасмиди? Бунда азоб – хакоратлар кўрдинг,-деди.

Сўнг Саёдхон:

--Андоғ бўлса ўглини ни олиб кел,-деди. Анда Ошик Ахмад айди:

--Эй кўшаким, ота ўғилга чакиликчи бўлурму? Хайр сени сўзинг синмасин,-деб Ҳамрони чакириб бир сўз деди:

Кел, болам, истарлар сени,

Истагинг боғдадир-боғда.

Болам, казонгни олайин,

Истагинг боғдадир-боғда.

Моҳи мунаввардир юзи,

Шакардин шириндир сўзи,

Маматхон подшоҳнинг кизи,

Саёдхон боғдадир-боғда.

Сийнаси доғларнинг кори,

Мамаси гуржистон нори,

Қирк инжа қизнинг сардори,

Саёдхон боғдадир-боғда.

Сухбати бор созлар билан,

Ўрдаги бор ғозлар билан,

Ўн уч,Ўн тўрт қизлар билан,

Саёдхон боғдадир-боғда.

Ёр боғина кирар бўлсанг,
Кизил гуллар терар бўлсанг,
Саёдхонни кўрар бўлсанг,
Истагинг боғдадир-боғда.

Кел Аҳмад уйғил оллоға,
Юзинг дўндар қиблагоҳа,
Дедилар келсин Ҳамроға,
Саёдхон боғдадир-боғда.

Алғараз, Ошик Аҳмад бир соат турди, Ҳамро келмади. Анда Саёдхон:

--Эй киши, сенинг сўзинг алдам, макр, хийладир, деди.

Анда Ошик Аҳмад айди:

--Манинг ўғлим зиёда зийракдир, у ота чакиригига келмас, сан бир киши юборсанг, бориб олиб келса.

Андин сўнг Саёдхон икки канизни чакириб, «Бориб олиб келинглар»,- деди.

Канизлар бориб, боғнинг эшигин очиб кўрсалар бир нозанин ўғлондир. Ингички белли, қалам қошли, инжу тишли, зарафшон кокилли. Канизлар ани кўриб беҳуш йикилдилар. Бир соатдин сўнг хушлариға келиб, канизлар айдилар:

--Эй Ҳамрожон, хар қайсимизга бўса бергин, бир бўса олгин,-дедилар. Анда Ҳамро айди:

--Эй канизлар, сизларга берадиган бўсам йўқдир. Сизлардек киз менинг юртимда ҳам кўндир. Агар бўса берсам Саёдхонга берурман. Олсам ҳам Саёдхондин олурман, мунда Саёдхон учун келибман,-деди.

Анда канизлар: «Саёдхон ҳам бизлардин зиёда киз эрмасдир»,-дедилар.

Анда Ҳамро:

--Бир неча йўллардин сизлар учун келганим йўқ,-деди.

Канизлар:

--Ундай бўлса, бизларни таъриф этиб, бир дostonча айтғил,-дедилар. Ҳамро канизларни таъриф қилиб, Саёдхонга ошиқлигин баён этиб, бир газал ўқиди:

Оғалар, бир пари кўрдим,
Сочи оёғина тушар.
Тақинибдир хайкал-тумор,
Ҳар дам кучоғина тушар.

Қўллари чикмас хинадин,
Фарқ этиб бўлмас сўнадин,
Айрилиб ота-онадин,
Жаннатнинг боғина тушар.

Бу боғларнинг гул-лоласи,
Чўлу даштлар кандоласи,
Фарходнинг оху ноласи,
Шириннинг доғина тушар.

Келди яна сайл чоғи,
Пиёлани кетур соки,
Икки зулфи бўлиб ёғи,
Ҳардам ёноғина тушар.

Ул парини кўран чоҳда,
Лолалар очилур боғда,
Узун бўйли, оқ кучоқда,
Ҳавасим долина тушар.

Якка бошим қолди дарда,
Ақл хуш қолмади сарда,
Меҳмон бўлмас ўзга ерда,
Ёрнинг ўтоғина тушар.

Кўнгил ҳар дам қайнаб, жўшмас,
Ишқнинг ўтига туташмас,
Ҳамро ўзга ерга тушмас,
Ёрнинг кучоғина тушар.

Алғараз, Ҳамро бу сўзни тамом қилди. Сўнгра қанизлар сўзламадилар. Сўнг қанизлар Ҳамронинг кўлидин тутиб, Саёдхонга олиб бордилар. Ҳамро Саёдхонни кўргач, икки кўлини алиф лом қилиб салом берди. Саёдхон ҳам туриб алик олди.

Эрса, Ҳамронинг қора кўзига, кулар юзига, ширин сўзига, қалам қошига, инжу тишига, писта даҳанига, тилла суви билан қумуш суви берилган қокилига Саёдхоннинг кўзи тушуб, беҳуш бўлиб йиқилди. Бир соатдин сўнг хушига келиб хайрон бўлиб турди. Ҳамро ҳам кўрдик, тилло тахтнинг устида шох сифатли бир қиз турибди. Юзи тарлон боқишли, ошиқлар жонин ёқишли. Саёдхонни кўргач ошиқ Ҳамро масту беихтиёр бўлиб қолди. Эрса Ошиқ Аҳмад айди:

--Эй Саёдхон, ўғлимнинг қандай айби бор эркан?-деди.

Саёдхон айди:

--Эй бобо, ўғлингни ҳеч айби йўқдир, аммо бир кичик етишмовчилиги бор экан,-деди.

Анда Ошиқ Аҳмад айди:

--Эй Саёдхон пари, сўзингни билиб айтгил! Манинг ўғлимни покизалиқдин ўзга айби йўқдир,-деди.

Анда Саёдхон:

--Айби шулдирки, йигитни соз, суҳбатдин хабари бўлмаса кўп айбдир,- деди.

Ошик Аҳмад айди:

--Эй қурбонинг бўлайин, Саёдхон, мунинг билгани соз, эшитгани сўздир,- деди.

Анда Саёдхон:

--Ҳамрога соз беринг,- деди.

Канизлар соз келтириб бердилар. Сўнг, Ҳамро бир фасл соз чалди. Саёдхон Ҳамронинг созина кўп хушвақт бўлиб:

--Эй ўғлон, боракалло, созингга ҳам сўзингга, эшитдик, - деди.

Ҳамро-назар килса, тўккиз кат харир либосларнинг остида Саёдхоннинг мамалари маълум бўлиб турар эрди. Ҳамро ани кўриб, ақлу хушу сарсон бўлиб, масту беихтиёр бўлиб, Саёдхондин уялмай, мамаларига қараб бир сўз деди:

Кетанда зимистон, келанда баҳор,
Савсонли, сунбулли оқ мамаларинг.
Юзинг кўриб кетди ақлу хаёлим,
Душарми кўллара оқ мамаларинг.

Қаршидин рақиблар на дерлар биза,
Ошиқлар маъшукнинг жабрина дўза,
Сахарлар чоғинда кўринар кўза,
Кўйибдир синама доғ мамаларинг.

Кизларнинг алинда олтин пиёла,
Дали кўнглим кўриб кетди хаёла,
Юпка куйнак кийиб чиксанг шамола,
Юранда титрашар оқ мамаларинг.

Қодир мавлон кўз устина қош бермиш,
Лаълидан, маржондан, дурдан тиш бермиш,
Оқ кўксинда юморланиб бош бермиш,
Куланда титрашар чоғ мамаларинг.

Қизил гулни дасталамиш ёрина,
Ҳар ким орзу чекар ўз дилдорина,
Бўйи мангзар Гуржистонни норина,
Баёзликда гардан оқ мамаларинг.

Юзингни мангзатдим ой билан қуна,
Бир тарсо кизидир, ҳеч кирмас дина,
Ошик Ҳамро йиғлаб боқар юзина,
Бол билан юрилган ёғ мамаларинг.

Алқисса, Ҳамро бу сўзни тамом қилди. Сўнгра, Саёдхон айди:

--Бу кўппакнинг ўгли айтур: «Тарсо киз», деб. Отаси ўглининг багтар, ўгли отасининг багтар,-деб Саёдхоннинг қаҳри келиб айди:

--Эй Бону, канизлар, буларни дарахтга осиб, то ўлгунча уришлар,-деди. Анда Ҳамро Саёдхоннинг қўлининг додлаб бир сўз деди:

Бу кўзи, қоши қаронинг,
Дод алиндан, дўст алиндан.
Сиеҳ зулфи тўрт поранинг,
Дод алиндан, дўст алиндан.

Қиё-қиё боқишлининг,
Жоним ўта ёқишлининг,
Оч қарчиғай боқишлининг,
Дод алиндан, дўст алиндан.

Кўзи, қоши бинолининг,
Ўн бармоғи хинолининг,
Биздин кўнгли гиналининг,
Дод алиндан, дўст алиндан.

Қўли дуторли, созлининг,
Кўллари ўрдақ, ғозлининг,
Сахар булбул овозлининг,
Дод алиндан, дўст алиндан.

Кўзи, қоши сузиклининг,
Ўн бармоғи юзиклининг,
Қўли билан узуклининг,
Дод алиндан, дўст алиндан.

Гули очилмиш боғининг,
Майи туганмас соқининг,
Ҳамро деяр шу ёғининг,
Дод алиндан, дўст алиндан.

Алғараз, андин сўнг Саёдхон айди:

--Ҳамрожон бизнинг алимиздан омонлик тилади. Мунда олиб келинг,-деди.

Анда канизлар Ошиқ Аҳмадни қўйиб, Ҳамрони Саёдхоннинг олдига олиб келдилар. Эrsa, Ҳамро Саёдхондан мурувват кутиб яна бир сўз айтар бўлди:

Қурбонинг бўлайин сеннинг,

Саёдхоним омон-омон,

Кўп интизор этма мени,

Бол Саёдим омон-омон.

Ақл- хушим кетди сардан,
Жудо тушдим болу пардан,
Сенинг учун йирок ердан,
Ман келмишам омон-омон.

Қаҳр этмагил севар ёрим,
Боғ ичинда олма, норим,
Санга дерам оху зорим,
Хон Саёдим омон-омон.

Ҳамро деяр, ёндим ўта,
Кўлларингда гулли бода,
Арз айларам паризода,
Бол Саёдим омон-омон.

Ҳамро сўзини тамом қилди. Бирдан кўзи отасига тушди. Кўрса осиглик турур. Ҳамро айди: Саёдхоннинг хушвақт бўлган вақтидир, -деб отасини тилаб, Саёдхонга бир сўз дели:

Бир арзим бор гўзалларнинг хонина,
Айтийинми, айтмайинми, на дерсан?
Асли гавҳар, кон келибдир шаънина,
Айтийинми, айтмайинми, на дерсан?

Аввал бошдин хон тахтина хон чиқар,
Йиглаб кўздин ёш ўрнига кон чиқар.
Нозли ёра арз этгунча жон чиқар,
Айтийинми, айтмайинми, на дерсан?

Ман найлайин жудо тушдим гулимдин,
Айроликни баттар билдим ўлимдин.
Ман кўрқарам хато топар тилимдин,
Айтийинми, айтмайинми, на дерсан?

Ғариб булбул кўна билмас гулшана,
Ёрдан биза хабар келди-нишона.
Бир сўзим бор айта билман ўшона,
Айтийинми, айтмайинми, на дерсан?

Ҳамро деяр, ичим дарда тўлибдир,
Булбул каби ишим фиғон бўлибдир.
Нозлим сандан бир тилагим қолибдир,
Айтийинми, айтмайинми, на дерсан?

Алкисса, Саёдхон кўрдиким, Ҳамронинг отаси осиглик турибдир. Саёдхон айди:

--Эй ноинсоф канизлар, хўжа кишини тушуриб, хужрага элтиб қўйинглар,- деди. Канизлар Ошиқ Аҳмадни элтиб қўйдилар.

Аммо Ҳамрони бир мунаққаш уйга солиб, кирмиз либослар кийдириб, Ҳамро билан Саёдхон иккиси айшу-ишратга машғул бўлиб, жойи фароғатда ётдилар.

Кунлардан бир кун бир қиз била бир келин гўзалликлари тўғрисида бир-бирини «Ман яхши», «Ман яхши», деб баҳс қилдилар.

Анда Бону каниз айди:

--Саёдхоннинг олдига боринг, -деди. Улар Саёдхоннинг олдига бордилар. «Бизларнинг қайсими з яхши?»,-дедилар.

Анда Саёдхон айди:

--Эй Ҳамрожон, буларни қайсиси яхшидир, сан айт,-деди. Ҳамро Саёдхонни сўзини қабул қилиб, уларни бир –бир мактаб, ҳар иккисига мувофиқ бир сўз деди:

Бир қиз била бир келиннинг баҳси бор,
Келин айтур, ёшил, қизил олим бор.
Тилим ўйнар қанди новвот ичинда,
Лабларимда эмишликка болим бор.

Қиз ҳам айтур, ўхшамимша онама,
Лаъли маржон тақинмишам синама,
Инжитарсан, қўл тегизма синама,
Ёногимда даста-даста гулим бор.

Келин айтар, деяжагим деярман,
Қанту, асал, шакар, новвот еярман,
Соқолсиз, муртсиз ўғлон севарман,
Ҳар кечада минг туманлик нозим бор.

Қиз ҳам айтар олам биза бокила,
Устимизза қўшки-айвон ёпила,
Бир қалъа бор, оғзи қумуш копила,
Шоҳ ёнинда хунқорим бор, қулим бор.

Ҳамроҳ деяр, сизлар қимлар бўласиз,
Икқавингиз қўл бўйнима соласиз,
Ман ўлан сўнг сизлар қима қоласиз,
Ҳеч деманглар айралик бор, ўлим бор.

Алкисса, Саёдхон Ҳамронинг бу сўзини эшитиб, «Буларни мундоғ таъриф килдинг»,-деб, Ҳамрони зиндонга солди. Уч кундин сўнг Саёдхон боғ сайлина чикди. Томоша килиб юрганда Ҳамро ёдига тушди.

--Эй Бону, Ҳамродин хабаринг борми?-деди. Анда Бону :

--Хабарим йўк,-деди.

Анда Саёдхон:

--Бориб хабар олгил,-деди. Анда Бону каниз ҳам Ҳамрожоннинг ёнига келиб:

--Эй Ҳамрожон, ҳолинг нечукдир,-деди.

Анда Ҳамрожон айди:

--Ҳали жоним чикқани йўк,-деб, ғариблик ёдига тушиб бир сўз деди:

Ғариб бўлиб, ғам уйинда қолмишам,
Биза чўх-чўх бўлар оли Саёднинг.
Ғалат айлаб бу ўлкага келмишам,
Куйдирди жонимни тили Саёднинг.

Тарлон олиб, бирга сайла чикқанда,
Тўлиб, кўздин қонли ёшин тўққанда,
Лочин солиб табла-бозин қокқанда,
Овлоғи, чашмаси, кўли Саёднинг.

Фикр айлаб, ёрим кетди гумона,
Ёр ханжари бугун етишди жона,
Мани қувмок учун айлаб бахона,
Устимиздин тушди йўли Саёднинг.

Мамат шохнинг кизи мани маст айлар.
Ғамзалари жон олмокқа қаст айлар,
Бизи душман билиб, кимни дўст айлар?!
Ман билманам йўқдир эли Саёднинг.

Бокчасинда олма ўла, нор ўла,
Ман билманам сажарларда бор ўла,
Биз кетанда ўзга била ёр ўла,
Ҳамроҳни қаж бахти-қўли –Саёднинг.

Алкисса, андин сўнг Бону каниз бу сўзни эшитиб Саёдхонга бориб айди.
Шул вақт ажаб вақтдир. Бир хафалиқда, бир хушвақтликда сўзладинг,-
деди. Анда Ҳамро Саёдхоннинг келиб турганин кўриб зор-зор йиғлаб бир ғазал айди:

Оға беклар, бир гўзала мойилам,
Тила тушмас арманидир-армани.
Оқшом. сабо ёр жабрина койилам,
Ночокликда ёмон этди ёр мени.

Устимизда Гуржистоннинг тоғидир,
Чор теграси бизнинг билан ёғидир,
Шул гўзалнинг кучмоқликнинг чоғидир,
Қизил гулнинг хирмонидир-хирмони.

Олисдан келанда кўрдим кўчини,
Тўра тушан олғир кўзли лочини,
Ғофил, оқ юзиндин олдим муччини,
Ҳазор дарднинг дармонидир-дармони.

Мастона наргиздир, қорадир кўзи,
Ўртайди ошиғи, шириндир сўзи,
Аслини сўрасанг тарсонинг қизи,
Тила тушмас арманидир-армани.

Қизил гулни даста-даста терарлар,
Дастасини синам узра қўярлар,
Ғофил бўлма панжарадан қарарлар,
Ҳамроҳ дея, кўра келди ёр мани.

Алқисса, Ҳамро сўзини тамом қилди. Шул вақтда Саёдхон панжарадин қараб, томоша қилиб туриб эрди. Ҳамро ҳам Саёдхоннинг қараб турғонин билиб, синасинда тобу тоқат қолмай бир ғазал айди:

Панжарадин мойил-мойил боққан ёр,
Ёр қора кўзларинг на тилар мандан?
Ширин жоним ишқ ўтина ёққан ёр,
Ёр, қора кўзларинг на тилар мандан?

Шул каро кўзингга банда бўлайин,
Ман сандин айрилиб қанда борайин?
Ман бир тилло узук санда бўлайин,
Ёр, қора кўзларинг на тилар мандан?

Саҳарлар эр туриб боқам ҳар ёна,
Ман ёрни кўрмасам қолам армона,
Нега кўзим тушди қолдим ҳайрона,
Ёр, қора кўзларинг на тилар мандан?

Кўзларинг жаллоддир олур жоними,
Кирпигинг ништардир, тўкар қоними,
Сен тиласанг мен берайин жоними,
Ёр, қора кўзларинг на тилар мандан?

Мункюрнинг кўнглингдин кетмас гумони,
Булбулнинг дастинда гулнинг думони,
Саёдхон Ҳамрохнинг дину имони,
Ёр, қора кўзларинг на тилар мандан?

Алкисса, Ҳамро бу сўзни тамом қилди. Ҳамронинг бу сўзгина Саёдхон кулди. Анда Ҳамро ҳам Саёдхоннинг кулганига хушвақт бўлиб бир ғазал айди:

Ногаҳондан савдо тушди сарима,
Тегса манга тегсин, ёра тегмасин.
Қаҳбо фалак тегма менинг парима,
Тегса манга тегсин, ёра тегмасин.

Гўзаллар ичинда сан гўзал хоси,
Бир замон кўрмасам бўларман оси,
Қишининг совуғи-ю, ёзнинг ҳавоси,
Тегса манга тегсин, ёра тегмасин.

Гўзаллар ичинда сен гўзал шовки,
Кўзимдин оқиздинг қон бирла кўки,
Қазонинг алинда ажалнинг ўқи,
Тегса манга тегсин, ёра тегмасин.

Эгнинна кийибдир оқдан олалар,
Ани кўриб, шайдо булбул нолалар,
Кўкдин ера энган минг бир балолар,
Тегса манга тегсин, ёра тегмасин.

Боғинда очилмиш ранг баранг гуллар,
Теграсинда сайрар шайдо булбуллар,
Ошиқ Ҳамро айтар, айролик кунлар,
Тегса манга тегсин, ёра тегмасин.

Алкисса, андин сўнг Саёдхон канизлари бирла кўшкига қайтти. Бориб йўрган, тўшак, ёстиқларни жой-бажой, ер-ба ер кўйиб, боринг Ҳамрони олиб келинг,-деб икки канизгина буюрди. Эраса, канизлар бориб, Ҳамрони олиб келтирганда Ҳамро айди:

--Эй канизлар, бир озрок мани кўйинг,-деди. Канизлар кўйдилар. Ҳамро сувга тушди. Эраса, Ҳамро сарҳовузнинг бошинда аргувон гулларни кўриб, қўлига созини олиб бир ғазал айди:

Бандивони бўлиб қолдим,
Бир қадди долли нозлининг.
Юзи гул, кўзлари нарғис,
Рухсори лаъли нозлининг.

Айрилик ўлимдин баттар,
Мужгонларинг жондин ўтар,
Тузилибдир катор-катор,
Оқ юзда холи нозлининг.

Қуббалари ўймок-ўймок,
Ғалатдир дийдора тўймок,
Оғзи сутли, лаби қаймок,
Ўткирдир боли нозлининг.

Бўйи бухорий қамишдир,
Тиши урганжий кумушдир,
Баҳор бўлса кўз камаштур,
Очилгон гули нозлининг.

Холлари бордир холича,
Сайрона чиқсам долинча,
Ҳар зулфининг тори инжа,
Ул кадди доли нозлининг.

Гул терарлар даста-даста,
Аргувон кўндардинг дўста,
Ҳамро деяр, бўлдим хаста,
Куйинда гули нозлининг.

Нозлининг, кизлар, нозлининг
Бандаси бўлсанг кизлининг.

Алқисса, қанизлар Ҳамрони Саёдхоннинг ёнина олиб бордилар. Ҳамро бош эгиб салом берди. Бир- икки соат одоб саклаб турди. Саёдхон гап урмади. Шунда Ҳамро зор-зор йиғлаб бир сўз деди:

Кўп булбулким, гулга чун никоҳ бўлди,
Булбул даста ўйнар кўндардигини.
Хижрон чеккан кўнглим бугун шод ўлди,
Лоладай бағрима кўндардигини.

Чиқибдир эркина бир ўзи билмас,
Ҳақ ўзи қилганин бандаси билмас,
Кўп жафо чекдигин бандаси билмас,
Хижроннинг ўтини кўндардигини.

Гулшаннинг ўтина кўп ёнди банда,
Магар тарсо лейиб, кўп ёнди банда,

Бевафо ёр учун кўл ёнди банда.
Ниҳон элчисина кўндардигини.

Ошик Ҳамроҳ деяр, ман ўзим деям,
Эранлар сирини ман ўзим деям,
На ҳожат дардимни ман ўзим деям,
Ёр ўзи билмаса, кўндардигини.

Алғараз, андин сўнг Саёдхон ериндин туриб алиқ олди. Тахтнинг устига чиқариб ўтириб, Саёдхон Ҳамронинг бўйинига кўл солди. Ҳамро ҳам Саёдхоннинг бўйнига кўл солди. Иккиси айш- ишратга машғул бўлдилар...

Кунлардин бир кун Саёдхон айди:

--Эй Ҳамроҷон, отангни юртинга қайтарсак нечук бўлғай? Ҳар нечук бўлса ҳам қайинота оти бордир, унинг олинда ман уялурман,-деди.

Ҳамро:--«Хўп яхши бўлур»,-деди.

Саёдхон:

--Ошик Аҳмадни чакириб келтиринг,-деди. Канизлар Ошик Аҳмадни чакириб келтирдилар. Саёдхон:

--Эй бобо, ўғлингизни бизларга топшириб, ўзингиз юртингизга қайтинг бориб мол-мулкларингизни саранжом айланг,-деди.

Анда Аҳмад Ошик айди:

--Эй Саёдхон, Ҳамроҷон манинг якка фарзандимдир, мундин айрилиқ манинг Озарбайжонда на ишим бор? - деди.

Анда Саёдхон:

--Эй бобо, Ҳамроҷондин хотиржам бўлинг, ман Ҳамроҷонни сиздин яхши парвариш қилурман. Сиз эрта бирла қайтинг,-деди.

Ошик Аҳмад бечора на қиларин билмай, Ҳамроҷонни Саёдхонга топшириб, Ҳамроҷондин бошка жоним бўлмас»,-деб бир сўз деди:

Ман энди кетарман Озарбайжона,
Саёдхон, Ҳамрони санга топширдим.
Сизларни топширдим қодир субҳона,
Саёдхон, боламини санга топширдим.

Тушибдир кўлингга бир асли доно,
Жамолин берманам ёхти жаҳона,
Юсуфдайин солма яна зиндона,
Саёдхон, Ҳамрони санга топширдим.

Ҳамро ёшдир билмаганин билдилинг,
Урмай-сўкмай шодиёна қулдилинг,
Ё кўзим кўрмасин, мани ўлдилинг.
Саёдхон, Ҳамрони санга топширдим.

Аҳмаднинг дунёда бирдир бисоти,
Фалакнинг алидин айларам доди,

Белимнинг қуввати, кўнглим муроди,
Саёдхон, Ҳамрони санга топширдим.

Алғараз, Ошиқ Аҳмад сўзини тамом қилди. Саёдхон:

--Эй бобо, Ҳамрони канизлар ила бирликда ҳеч инжитмасмиз, ўран арқайин бўлиб, хотиржам бўлғил,-деб Ошиқ Аҳмадга қараб бир ғазал айди:

Бобожон, кетарсан Озарбайжона,
Хўжа, сан ўғлингдин хотиржам бўлғил.
Ҳамрони бермасман ёхти жаҳона,
Хўжа, сан ўғлингдин хотиржам бўлғил.

Бу кун ёр хаёли сарима тушди,
Ақли ҳушим бари бошимдин учди,
Кўкдаги тилагим ерда қовушди,
Бобо, сан ўғлингдин хотиржам бўлғил.

Ўғлинг учун пинҳон-пинҳон ерим бор,
Неча турли анжирим бор, норим бор,
Бундан зиёд айтсам, хаё, шармим бор,
Бобо, сан ўғлингдин хотиржам бўлғил.

Ёнимдан айрилса ўғлинг йўқларман,
Гулоб сувин бериб кўнглин поқларман,
Ўғлинг била бир ёстикда уқларман,
Хўжа сан ўғлингдин хотиржам бўлғил.

Саёдхон дер, айтган сўзинг тутарман,
Бобо, инонмасанг гувоҳ ўтарсан,
Кўлим ястаб, юзин елпиб, ётарман,
Бобо, сан ўғлингдан хотиржам бўлғил.

Алғараз, андин сўнг Саёдхон сўзини тамом этиб:

--Эй Бону, яхши-яхши саруполардин келтир, бир от юки тилло, икки ғуломбачча хизматкор бирлан юборурмиз,-деди. Сўнгра Ошиқ Аҳмадни анжомин битириб, шаҳардин чиқариб, оқ фотиҳа бериб юбордилар.

Ҳамро отаси билан оллоёрлашиб, Саёдхоннинг ёнида қолди. Ошиқ Аҳмад Саёдхоннинг кўшкиндин чиқиб борур эди, эрса Ошиқ Аҳмадни ўнгиндин Маматхон подшоҳнинг қоровуллари чиқиб қолди. Улар: «Эй бобо, қайдин

келиб, қайда борурсан, магар сан йўл уриб юрган қароқчи бўлмагайсан?», -деб Ошиқ Аҳмадни туттилар.

Ошиқ Аҳмад: «Магар ман Саёдхоннинг боғидан келурман, десам, Ҳамрожон бир балога гирифтор бўлмасин», -деб, булардин кўрқиб, хайрон бўлиб турди.

Улар:

--Ҳақиқат йўл уриб юрган қароқчи экан, -деб Ошиқ Аҳмадни ўлдирар бўлдилар. Ошиқ Аҳмад бечора, ўтган пирлардин мадад тилаб бир сўз айтиди:

Пирим Шохимардон, ё бобо Қамбар,
Етишар кунларинг келди, азизим.
Ошиқларнинг пири- Юсуф пайгамбар,
Етишар кунларинг келди, азизим.

Бир тоза гул эдим, сўлдим-хор ўлдим,
Солимлар қўлинда гирифтор ўлдим,
Пирим Али дийдорина зор бўлдим,
Етишар кунларинг келди, азизим.

Кимсалар подшо, кимсалар вазир,
Кимсага зулмдир, кимсага жабр,
Аё бобо Дарғон, ё шайхи Кабир,
Етишар кунларинг келди, азизим.

Кўпдир бир оллога нолишим, зорим,
Султон Хубби. бугун бўлғил дастгирим,
Яратғон оллохим, ё биру борим,
Етишар кунларинг келди, азизим.

Оллони ёд этар, ёзиқли қули,
Ўн икки имомла ул эди вали,
Ҳимматинг етишсин, ё пирим Али,
Етишар кунларинг келди, азизим.

Ошиқ Аҳмад айтар, эшитгил сўзим,
Саргардондир сенинг йўлингда кўзим,
Муҳаммад Мустафо уммати ўзим,
Етишар кунларинг келди, азизим.

Алқисса, Ошиқ Аҳмад бечора, «Армон бирлан ўлур бўлдим», -деб, ҳарён¹⁸ боқар эрди. Кўрдиким, бир бўлак турна Озарбайжона қараб учиб борадир. Ошиқ Аҳмаднинг ўлим ёқосидин тутгандек, ғойибона Озарбайжондаг¹⁹ қариндошлари бирлан хўшлашиб, турналара қараб бир сўз деди:

Турнам, кетсанг Озарбайжон элина,
Борсанг нозли ёра салом дегайсан.

Юрак бағрим бўлак-бўлак дилина,
Борсанг нозли ёра салом дегайсан.

Армон билан боғладилар қўлимни,
Шоҳимардон банд айлади йўлимни,
Турнам, борсанг мани арзи-қолимни,
Қавму қардошлара салом дегайсан.

Ёмон йўлда юрган тангридин топар,
Қиёмат кунда оросат қўлар,
Турнам, менинг арзим ул ёра обор,
Дийдор киёматга қолди дегайсан.

Мундин кетсанг Озарбайжон юртина,
Қаро бағрим сув бўлибон, эрина,
Борсанг айтгил қора кўзли Ширина,
«Ошиқ Аҳмад ёринг ўлди» дегайсан.

Алғараз, Ошиқ Аҳмад бу сўзни тамом қилди. Турналар Ошиқ Аҳмаднинг устида айлана бердилар. Ани кўриб, қорвуллар бошчиси айди: «Магар бу хўжа авлиё бўлмагай, бу кишининг бир қаромати бор»,-деди. Қоровуллар айдилар:

–Эй хўжа киши, сан шу турналарни ёнингга тушира билсанг, мол-ашёинг билан сани озодлик қилайлик. Агар тушира билмасанг, сани ўлдиурмиз,-дедилар.

Анда Ошиқ Аҳмад айди:

–Сизлар манинг қўлимга соз беринг, ўзларингиз ҳам бир тарафда пинхон бўлиб ўтиринг,-деди. Қоровуллар пинхон бўлиб қараб турдилар. Ошиқ Аҳмад турналарга қараб бир сўз деди:

Тепасидан шохлик лочин солина,
Ёраб, нечук бўлур ҳоли турнанинг.
Жиғалари тал-тал бўлиб бўлина,
Анда нечук бўлур ҳоли турнанинг.

Бу турналар ҳамдам бўлиб ҳамиша,
Чекилур саҳроға бормас қамиша,
Оға беклар, парин қопланг қумуша,
Сайраса кўк ўсар тили турнанинг.

Турнам, ҳаво учма кўзинг қамашур,
Неча таъриф этсам санга ярашур,
Ол ҳавода кўзинг узоққа тушур,
Баланд тоғдин ошар йўли турнанинг.

Ман бечора, манинг кўнглим қамина,
Эгам шифо берсин кўнглим қамина,

Ёз бўлса юзланур Ироқ замина,
Қиш бўлса Бағдоддир ери турнанинг.

Энди сизлар келинг менинг ёнима,
Йўқса бу золимлар қолар қонима,
Раҳм айлангиз энди менинг жонима,
Ошиқ Аҳмад ғариб қули турнанинг.

Алғараз, турналар бу сўзни эшитгач, Ошиқ Аҳмаднинг устина ўзларини ташладилар.

Қоровуллар бу кароматни кўриб, Ошиқ Аҳмадга айдилар:

«Эй бобо кароматли киши эркансиз, сиз агар бу турналарни яна ҳам ўз йўлига юборсангиз барҳақ авлиё турурсиз,-дедилар.

Сўнг Ошиқ Аҳмад созини қўлига олиб турналарга қараб бир ғазал ўкиди:

Хабар олдингизлар манинг ҳолимдин,
Энди ўз йўлингга уч, энди, турнам.
Мани озод этдингизлар золимдин,
Бўлум-бўлум бўлиб кўч энди, турнам.

Энди кўзла Озарбайжон йўлини,
Теринглар боғларнинг қизил гулини,
Ширин ёра бориб айтинг ҳолимни,
Озарбайжон сари уч энди, турнам.

Икки турнам кезар окли, қорали,
Бирисининг андом жони ярали,
Ҳақдинг буйруқ бўлса бизам борали,
Озарбайжон сари уч энди, турнам.

Аҳмадни ўлимдан этдингиз халос,
Хўжа Аҳмад сиздан кўп кўрди ихлос,
Мадад берсин сизга ул Хизр-Илёс,
Ҳиммат айлаб, тоғдин ош энди, турнам.

Алқисса, турналар ўз йўлига учиб, равона бўлдилар. Қоровуллар бу воқеани кўриб, бир-бирини айтдилар:

--Бу хўжа киши авлиё эркан, унга тегиб бўлмас,-деб, Ошиқ Аҳмаднинг ёнига бориб, саруполарини бериб, тиллаларини ва гулом баччаларини бериб айдилар:

--Эй бобо, бизлар эткан ишимизга тавба қилдик, сиз ҳам бизларни гуноҳимизни ўтиб, бизларга оқ фотиҳа беринг,-дедилар. Ошиқ Аҳмад қоровулларга фотиҳа бериб, «Қайдасан, Озарбайжон»,-деб йўлга тушди.

Бир неча манзилларни тай қилиб, Озарбайжон вилоятига дохил бўлди. Омон-эсон, соғ-саломат Гулширин ёрига қовушди.

Энди икки калима сўзни Саёдхон ва Ҳамродан эшитинг: Ошиқ Аҳмадни Озарбайжона узаттандан сўнг, иккиси тилло кўшқининг устинда айшу-ишратга машғул эрдилар, бир кеча саҳар вақти Саёдхон уйқудан уйғонди. Ҳамро уйғонмади. Шунда Саёдхон ўзича:

--Эй Ҳамро, санга бир даста гул бўғиб келтирайин,-деб ериндан туриб боққа кириб кетди.

Бир фаслдан сўнг Ҳамро ҳам уйғонди. Кўрса Саёдхон еринда йўқдир. Ҳамронинг кўнглина Саёдхонни мандан ҳам бошқа ёри бор эркан деган хаёл келди. Шул вақтда Саёдхон бир даста гул боғлаб келди. Шунда Ҳамронинг кўнглина гумон гулгула солиб:

--Эй Саёдхон, сиздек подишоҳзодага боққа якка кирмаклик кўп айбдир, деб, бир неча ерлардин тимсол келтириб, бир сўз деди:

Сабо-сабо чиқма, парим гулгашта,
Зулфи паришонинг елдан айбдир.
Бир ёни рақибнинг таъна сўзлари,
Бир ёни улусли элдан айбдир.

Икки ошиқ бир-бирини етанда,
Булбуллар сайрашиб само тутанда,
Оқ билаклар дол гардандан ўтанда,
Шидланг ечилмасин беддин, айбдир.

Севдигим кирибсан юз алвон тўна,
Қўрқарам устинга қарчиғай кўна,
Ғарқилдошманг, ғозлар, уркишманг, сўна,
Ногоҳ сув чайкалса, кўлдин, айбдир.

Сархарлар севадигим, чиқсанг сайрона,
Қўрқарам, ошиқлар ўтинга ёна,
Бежавоб зулфингга текизма шона,
Ногоҳ мўй узилса, қилдин, айбдир.

Ошиқ Ҳамро деяр: диним-имоним,
Мужгонинг ҳанжари оқизди қоним,
Бир қиё боқишинг оладир жоним,
Дедигим фитна сўз тилдин айбдир.

Алқисса, Саёдхон айди:

--Эй Ҳамрожон, сан уйғонмадинг, ман сани гул бирлан урайин деб келдим,-деди. Андин сўнг яна икковлари ўпишиб-талашиб бу кеча ҳам ётдилар. Эртанг Ҳамрожон чорбоғ тарафга қараса, куннинг шуъласи гула тушиб, гулнинг шавқи куна тушибдур.

Ҳамро келиб айди:

--Ажаб чорбоғ сайл фасли бўлибдир, боғ сайлина борали,-деди.

Анда Саёдхон айти:

--Зулфларим паришон бўлибдир, ман канизларга бажартиб келайин,-деб кетди. Саёдхон ҳеч келмади. Ҳамрожон Саёдхоннинг изидин борса канизлар сочини ўрибдирлар.

Ҳамро кўрса Саёдхоннинг юзинда мунчоқ-мунчоқ тер оқиб, юзи ўн тўрт кечалик ойдек бўлиб ўтирибдир. Ҳамро ани кўриб сийнасинда тоби тоқати колмай, Саёдхонга бир сўз деди:

Ҳар сабо кезайдим гулу гулшанда,
Боғлар оросинда бўлдим асарли.
Мушки тотор бўйлим, майна гарданлим,
Севдигим, алигдин бўлдим асарли.

Асал-шакар лабларингда эзилмиш,
Мушки анбар мўйларинга тизилмиш,
Хуморланиб қора кўзлар сузилмиш,
Зулфи зарафшонли мушку-анбарли.

Муноққош уйларда, оқ ўтовларда,
Булбул фиғон этар сўлу соғларда,
Дубиржож-дубиржож ол ёноқларда,
Дур, гавҳар тузулмиш чун юзи тарли.

На сабабдин гулдай мангзим сарғара,
Ҳасратингда бағрим боши минг пора,
Мисоли ўхшатдим чўлда марола,
Олма занаҳдонли юзи куларли.

Кўкда булут ўйнар, дарёда мохи,
Сани кўрган ошиқ кўп чекар охи,
Ҳамро бир гадодир, сан жаҳон шоҳи,
Санигдай кўрмадим бир симу зарли.

Алғараз, Ҳамрожон, Саёдхон—иккилари кўшилиб борур эрдилар. Ҳамро Саёдхонга: «Боғ сайлина бороли», -деб, Саёдхоннинг жамолина қараб бир сўз деди:

Шикастаям, гам уйида сойилам,
Ишим бўлди нола била зор энди.
Чўх айтдилар, орзуйингни чекарам,
Сўзлаш энди, талаш энди, ёр энди.

Менинг ёрм бу ўлкада соғ ўла,
Кўйинг ичи жаннат ўла, боғ ўла,
Кувонмишам шитдангдаги оғ ўла,
Қоғоз энди, баёз энди, қор энди.

Лабларингда Болдин ўзга об ўлмас,
Валлоҳ, бу хуснингча моҳи тоб ўлмас,
Яноғингга гул гунчаси боп ўлмас,
Норинч энди, турунч энди, нор энди.

Қурбон ўлам булбулина, гулина,
Бол эзилмиш дудоғина, тилина,
Ҳар тарафдин чирмашибди белина,
Сочинг энди, ўрим энди, мор энди.

Ҳамро деяр, матлубина етишса,
Етишибон ишқ ўтина туташса,
Сенинг бирлан мудом даврон суришса,
Номус энди, ғайрат энди, ор энди.

Алғараз, Ҳамро сўзини тамом этди. Саёдхон гулгун кийиб, қошларина ўсма кўйиб, кўзларина сурма чекиб, юзларига ғоза тортиб канизлари бирлан боғ сайлина равона бўлди. Аммо Саёдхоннинг икки боғи бор эрди. Бирини «Катта боғ» ва бирини «Гулшан боғ» дер эрдилар. «Катта боғ» сайрина бордилар. Ул боғда Саёдхоннинг бир неча кийиклари бор эрди. Саёдхон айтиди:

--Эй Ҳамрожон, бу кийикларни кўрдингизми? Сизнинг юртингизда ҳам бундай кийиклар борми?-деди.

Анда Ҳамрожон айтиди:

--Эй қурбонинг бўлайин Саёдхон! Булар мунда феъли озиб келган жониворлардир. Асли макони бизнинг юртимизда бўлур. Мунга бизнинг элда жайрон дерлар,-деб қўлина созини олиб бир сўз айтди:

Сарим қурбон ўлсин сани кўрана,
Бизнинг ернинг жайронидир-жайрони.
Феъли озиб, мунда жайрон найласин,
Бизнинг ернинг жайронидир-жайрони.

Оқар чашмаларим села дўлдирон,
Сарғайтибон гул мангзимни сўлдирон,
Араб отим югурук тозим бўлдирон,
Ўз элимнинг жайронидир-жайрони.

Узокдин оқ бўлур жайроннинг ўзи,
Тепасинда бордир кўша мўгузи,
Сайр айлаб келандир доғ била дузи,
Бизнинг ернинг жайронидир-жайрони.

Жайрон кетар доғ бошина дўланиб,

Дўланибон чашмалардин сувланиб,
Ошиқ Ҳамро обдил бўлиб, айланиб,
Бизнинг ернинг жайронидир-жайрони.

Алқисса, Саёдхон: «Бир неча лочин кушларим бор»,-деб Ҳамрони олиб борди. Анда Ҳамрожон Саёдхоннинг лочин кушларини кўриб бошини чайқади.

Саёдхон айди:

--Эй Ҳамрожон, на учун бошингни чайқадинг?,-деди.

Анда Ҳамро айди:

--Эй Саёдхон, бу кушларнинг асли макони бизнинг юртимиз бўлур,-деб яна хунарларини баён қилиб, лочин кушларни таъриф айлаб, бир ғазал айди:

Қишнинг захмин чекиб, ёза чиққанда,
Эрибон тўкилур ёғи тарлоннинг.
Тар чаман устинда табил қоққанда,
Қуёшдан оқ эрур пари тарлоннинг.

Қўшиққа ярашур йўгурук алажа,
Соғиндан отланиб, сўлиндан туша,
Табл боз қоққанда тарлон учуша,
Ботар тирноқлари қона тарлоннинг.

Ҳавоға учганда маст бўлиб дўна,
Овин олиб тарлон қуёша қўна,
Хатардин айрилан ёшил бош сўна,
Билмаса тушибдир доғи тарлоннинг.

Овин олиб, ул ҳавоға отила,
Арш устинда қанотлари чогила,
Билмасликда минг туманга сотила,
Жиғоси, шикори банди тарлоннинг.

Тарлон учиб устимиздан оғалар,
Тутиб яшил боши санчинг жиғолар,
Ўлтирган ғозилар, турган оғалар,
Ҳамро деяр, кечди ови тарлоннинг.

Алқисса, андин сўнг Саёдхон айди:

--Эй Ҳамрожон, юринг бизнинг сарҳовузнинг бошина,-деб бориб шосупага чиқдилар. Кўрсалар, ҳовузнинг ичинда яшилбош сўналарнинг бири чўмиб, бири чиқиб юрибдир.

Эрса Ҳамро, бу сўналарнинг кўзини Салбиниёзнинг кўзина мангзатиб, Салбиниёз ёдиға тушиб, Ҳамрожоннинг кўнгли бузулиб, бир ғазал айди:

Борур эрдим яшил боша учрадим,
Сўна бизни кўриб юзмака тушди.

Ўзини ташлади дарё тубина,
Олди қаламларни ёзмақа тушди.

Бир хаёл айладим бу кўлда ётам,
Дастимни узатиб сўнани тутам,
Бир фикр айладим тош бирлан отам,
Юрагим дўзмайин азмоға тушди.

Эмар эдим лабларини болидин,
Кучар эдим ёрнинг инча белидин,
Жудо тушдим хон Салбининг элиндин,
Кўнгул талвас уриб кезмақа тушди.

Салбимдин айрилиб тушдим йироға,
Кўзим ёша тўлди, кўнглим фироға,
Сўналар чекдилар ўзин қироға,
Эгрича талларин ёзмаға тушди.

Ҳамроҳ гирифтордир ёрнинг ўзина,
Тел тўкилмиш гарданина, юзина,
Мойил бўлдим сўналарнинг кўзина,
Хумор кўзларини сузмақа тушди.

-Алғараз, Ҳамро бу сўзни тамом қилди. Саёдхон айди:

--Эй Бону, бу ўғлон сўзини ёмон асарли айтар, ҳар сўзинда Салбиниёз деб кўп ҳалок бўлур, магар ўз юртинда ёри бор бўлғай. Агар яна Салбиниёз деб сўз сўзласа таъкиклар кўрала,-деб юра бердилар. Кўрдиларки, бир тоқнинг устинда уч дона каклик сайраб ўтирибдир. Ҳамро ани кўриб, хушвақт бўлиб бир сўз деди:

Куз дўланди, баҳор бўлди, ёз келди,
Овози қулоққа келди какликнинг.
Йиғламадим, ўйнамадим, кулмадим,
Ҳавоси жонимда қолди какликнинг.

Ёноғина тушар қора сочини,
Кўнглим истар ола кўзли лочинни,
Алдаб овдан кўяр олғир лочинни,
Хатти-холи, сиё зулфи какликнинг.

Чўх сайёдлар алданарлар олина,
Кўнглим талвас урар қўша холина,
Баробардир чор кўчанинг молина,
Қаҳ-қаҳ уриб кулиши бор какликнинг.

Кўк жома кийиниб, гашт этар дузни,
Қўллари хол-холдир, ярми қирмизи,
Жиғаси шикорли, сурмали кўзи,
Хатти-холи, сиё зулфи какликнинг.

Ҳамро деяр, ёр ҳамиша хандондир,
Юртимизда қолган ул Салбижондир,
Лаълидир, гавҳардир, дурри-маржондир,
Мурассаъ куббаси бордир какликнинг.

Алкисса Ҳамро сўзини тамом қилди. Саёдхон Ҳамрожоннинг ёқасидин тутиб:

--Эй Ҳамрожон, юртингда қолган нечук Салбидир, айт,-деди.

Анда Ҳамро айди:

--Эй қурбонинг ўлам Саёдхон, Салби деган бир дарахтим бордир, отам еттинчи мартаба ҳаж қилгонда Макка йўлидин икки ёғоч келтириб экиб эрди. Бири кўп зебо дарахт эрди. Анинг яхшилигиндин соясинда айшу ишрат суриб ётар эрдим. Ани ҳар маҳал ёдима солурман,-деди.

Анда Саёдхон айди:

--Ҳар начук шохлиқ дарахт бўлса, манинг боғимда ҳам бордир. Юр истаб кўрали,-деб боққа равона бўлдилар. Боғни ҳарчанд кезиб ахтариб кўрдилар, топмадилар.

Ҳамро айди:

--Эй қурбонинг бўлай Саёдхон, Салби деган алмудом киш-ёз бирдек бўлур, харгиз япроғи тушмас, мудом танаси оқ, япроғи алвон-алвон ўсар, гоҳ қизил, гоҳ кўк, гоҳ яшил ўсар-деди.

Андин сўнг Саёдхон бирлан Ҳамрожон ҳовузга бордилар. Саёдхон айди:

--Эй Ҳамрожон, манинг сандин бошка ёрим бўлмас,-деб Ҳамронинг кўлидин тутиб, кўшкка қайтдилар. Яна шул уч какликнинг устиндин келдилар. Ҳамрожон ўз кўнглидин «Салбиниезжон, Саёдхон-учимиз ҳам шул уч какликдек бўлиб ўтирсак»,-деб кулиб -ўйнаб, яна айди: «Во дариғо, Салбиниез яна бир кишига кўнгил берган бўлмағай?»-деб бир ғазал ўқиди.

Ғазали Ошиқ Ҳамро:

Бир дуо айлангиз улуслар, эллар,
Манинг оҳим ёра етишармикан?
Мағрибдан машриққа етган эранлар,
Ошиқ-маъшуқина етишармикан?

Биза ҳиммат берсин улуслар-эллар,
Ани ҳукмидадир зеру забарлар,
Бир оҳ урсам ёнар етти қат ерлар,
Кўнглим ишқ ўтина олишармикан?

Томошаға келар оғалар, беклар,
Сурмали кўзларинг мани чўх эғлар,
Ёриндин айрилғон ғариб какликлар,
Яна қах-қах уриб кулишармикан?

Мани кўнглим ғусса билан ғамларда,
Ёр-ёрдин айрилиб кезар ҳар ерда,
Икки пари ҳамдам бўлиб бир ерда,
Бир-бирининг қадрин билишармикан?

Биздин ошнолиғи ёт ўлан Салби,
Бизи ғамда қўйиб шод ўлан Салби,
Аввалдин Ҳамрога аталан Салби,
Ётлар билан ўйнаб-кулишармикан?

Алғараз, андин сўнг Саёдхоннинг кўнглидан гумон кечди, қаҳри келиб айди:

--Эй ўғлон, «Салби» деган зотинг надур? Айғил. «Ётлар бирлан ўйнаб кулишармикан»?,-дерсан, у на деганинг?-деди.

Анда Ҳамро айди:

--Салби шундай дарахтким, унинг мевасини сувини ичадилар. Ана шуни бегоналар ичмагай дедим,-деди.

Анда Саёдхон:

--Инонмасман, ўз юртингда ёринг бор,-деди. Анда Ҳамро айди:

--Шарт қилсам инонурмисан?-деди.

Саёдхон айди:

--Албатта инонурман.

Анда Ҳамро:

--Санинг юртингни шартин билмасман, ўз юртимда ғализ шартлар бордир, шул шартни айтурман,-деди.

Саёдхон: «Айтғил» деди.

Анда Ҳамро айди:

--«У тоққа бу тоққа, оёғим тегсин оёққа»,-деб,-ахир мани бу «улуғ» шартга тутдинг,-деди.

Анда Саёдхон айди:

--Мундоғ шарт бўлурми?,-деди.

Анда Ҳамро айди:

--Бизнинг юртда ёмон шартдир,-деди.

Анда Саёдхон:

-- Бу шартнинг маъносини айтғил,-деди.

Анда Ҳамро:

--Маъноси шулки, у тоққа бу тоққа деганим бу дунёда, у дунёда юзим қора бўлсин деганимдир,-деди.

Анда Саёдхон айди:

--Энди инондим,-деди.

Аммо Ҳамрони бу шартдан кўнглидаги муроди: анда Салбинийез, бунда Саёдхон дегани эрди. Андин сўнг Саёдхон бир олма искаб туриб эрди кўлидин тушиб Ҳамронинг олдиға думалаб кетди. Ҳамро олмани олиб айди:

--Эй Саёдхон, алдаб кўлингдан олмангни олдим, санинг хабаринг йўк,-деб бир сўз айди:

Эй ёронлар, мусулмонлар,
Холиндин қаро кўзлининг.
Алдадим олмасин олдим,
Алиндин қаро кўзлининг.

Қаро кўз билан кўзлашдим,
•Шириин сўз билан сўзлашдим,
Эгилиб шиддасин ечдим,
Белиндин қаро кўзлининг.

Туриб ўтағосин уздим,
Тош уриб ойнасин довдим,
Ҳуркитиб сўнасин қувдим,
Кўлиндин қаро кўзлининг.

Ҳамро деяр, борин олдим,
Олма бирлан норин олдим.
Ман шу кун иқрорин олдим,
Тилиндин қаро кўзлининг.

Алғараз, Саёдхоннинг кўнглина ғубор тушиб айди:

--Магар сан мани алдаған бўлғайсан, бориб Бонудин сўрарман, деб бориб айди:

--Эй Бону, «У тоққа, бу тоққа» деган шарт бўлурми?-деди.

Анда Бону:

--Бундай шарт бўлмас, бунга чўпон шарти дерлар, сани алдабдир ,-деди.

Саёдхон:

--Андоғ бўлса бунинг бирла манинг ошиқлиғим йўк,-деб кўшкина равона бўлди.

Ҳамро ҳам Саёдхоннинг изидин равона бўлди. Ҳамро бориб кўрса Саёдхон қирмизи либослар кийиб ўтирибдир. Ҳамро Саёдхон бирла канизларга қараб бир сўз деди:

Эй ёронлар, мусулмонлар,
Ёр қирмизи кийинибдир.
Оқ юзинда жўра-жўра
Хол қирмизи кийинибдир.

Ёр жигосин санчар боша,
Қурбон ўлам қалам қоша,
Сийнасинда қўша-қўша,
Ёр қирмизи кийинибдир.

Боқшингиз жайрон каби,
Рафторингиз марал каби,
Икки зулфи шомор каби,
Ёр қирмизи кийинибдир.

Ёрим келур кула-кула,
Қулиши мангзар булбула,
Ёнинда қирқ каниз била,
Ёр қирмизи кийинибдир.

Кел Саёд, кетали боға,
Дўлан боқ, синамда доға,
Ҳамронинг жонин олмаға,
Ёр қирмизи кийинибдир.

Алқисса, Саёдхон Ҳамродан ўпкалаб айди:

--Эй Бону, бу ўғлон ҳардам хаёл эркан, юртинда Салби отли ёри бор
эркани маълум бўлди,-деб тарс кўзлаб кета берди.

Анда Ҳамро:

--Кошки манинг юртимда Салби отли ёрим бўлиб, бу сўзингиз чин бўлса
эрди,-деди. Яна Ҳамро:

--Саёдхон санинг жамолингни Чин Мочиндек етти шаҳри азимга
бермасман,-деб бир сўз деди.

Сабо-сабо ёр жамолин севдигим,
Зулфинг гарданингга дўлашон каби.
Қанду шаққар буланибдир лабина,
Дол гарданли ёрим, гули чин каби.

Ёрим кийинибдир қизил, оқлари,
Арзирумдин келан қизил, оқлари,
Кийганинг қирмизи, чиқар оқлари,
Нозик баданлари дўлашон каби.

Соқий, пиёлани қондир оёғи,
Мажлисда соқининг қондир оёғи,
Сўзинг надур, сақла, қондир оёғи,
Кошки ёлғон сўзлар бўлса чин каби.

Ҳамроҳ дер, ман ҳайрон ёр жамолина,
Мажлисда қувондим ёр жамолина,

Харидор бўларман ёр жамолина,
Етти азим шаҳар бўлса Чин каби.

Алқисса, Саёдхон бир кулиб, Ҳамрога бир коса май тутти. Ҳамро майни
ичиб бўлгондин сўнг Саёдхон:

--Эй Ҳамрожон, манинг шу ўтиришима бир сўз айтгил,-деди. Ҳамро
Саёдхонни таъриф қилиб бир сўз деди:

Қодир олло бадр айламиш жамолин,
Таъсир ўлиб, жоним малола тушмиш.
Қўрган сўнг йитирдим кўнглим, хаёлим,
Икки қошинг тархи ҳилола тушмиш.

Ўжа тоғдин анжир ун тушан каби,
Холлар орасина тун тушан каби,
Жами рўзанлардин кун тушан каби,
Занаҳдон холларинг зулола тушмиш.

Жоду кўзларингга тар тушан каби,
Семурғнинг таниндин пар тушан каби,
Дувурчоқ-дувурчоқ тер тушан каби,
Лабингдин бир иссиқ, пиёла тушмиш.

Чекмак ўлмас ошиқларнинг зориндин, -
Холинг хирож олур Чин диёриндин,
Ман ақлим олдирдим хуснинг бориндин,
Қўрганда бир ажаб хаёла тушмиш.

Ҳамро дер, ақли йўқ тоғ одамининг,
Тухфаси гул бўлур боғ одамининг,
Сахро далисининг, тоғ одамининг,
Кўзлари сан каби гўзала тушмиш.

Алқисса, андин сўнг Саёдхон Ҳамрожон иккилари ўйнашиб-кулишиб
айшу ишратга машғул бўлдилар.

Кунлардан бир кун Ҳамро айди:

--Эй Саёдхон, кўп хафа бўлдик, боғ сайлина чиқсақ нечук бўлур?

Анда Саёдхон айди:

--Бугун саройлара сайр этали, эртага чорбоғ сайлина чиқармиз,- деди.

Анда Ҳамрожон, Саёдхоннинг хусни, жамолина қараб бир сўз деди:

Бу хуснингга мойил бўлиб турмишам,
Ўшатдим кўзларинг хумоя бўйла.
Дедим:«Ёр, кетали чорбоғ сайлина»,
Ёр қўйибдир эртанг сабоя бўйла.

Манинг ёрим гўзалларнинг шоҳидир,
Алмудом чекдигим шунинг оҳидир,
Холи анжум, юзи қўша моҳидир,
Қўл тутишиб кирсак сароя бўйла.

Қаро кўзинг қиё-қиё боқарсан,
Дол гардана тилло ҳайкал тақарсан,
Гулгун кийиб боғ сайрина чиқарсан,
Ярошур бўйлари саллона бўйла.

Сўзладигим нозли ёрнинг сўзидир,
Жаннат ичра хуру ғилмон ўзидир,
Али ўғли Мамат хоннинг қизидир,
Ёрим келмиш гулгун қабоя бўйла.

Менинг ёрим сув ичинда сўнадир,
Кўран ошиқ қабоб бўлиб ёнадир,
Қўл узатиб пиёлани сунадир,
Ҳамро деяр, келтир пиёла бўйла.

Алғараз, саройни сайл этиб келиб ўлтирдилар. Шул вақт ташқаридин бир овоз эшитилди. Саёдхон:

--Хабар олинг, ким эркан,-деди.

Канизлар бориб, хабар олиб кўрсалар Гуржистон подшоҳининг қизи Камолжон эркан. «Камолжоннинг изина вакил-оксоқолларнинг қизлари ҳам тушиб келибдир»,-дедилар.

Саёдхон:

--Андоғ бўлса, сарҳовузнинг бошина борали,-деди. Андин сўнг Камолжонни сарҳовузнинг бошина туширдилар. Обу таомдин сўнг умароларнинг қизлари:

--Эй Саёдхон, Озарбайжон юртинда санинг боғингга бир яхши ўғлон келибдир, деб эшитдик, бизлар ани кўрмоққа келдик,-дедилар.

Анда Саёдхон:

--Андоғ жондор мани боғима кела билмас, ёт одамнинг манинг боғимда нима иши бордир?! Сизлар яхши кишига маломат қилибсизлар,-деб ёнидағи канизларни қувдирди.

Камолжон:

--Эй Саёдхон, агар кўрсатмасанг, сани бирла юз кўришмасман,-деди.

Анда Саёдхон Камолжонга:

--Сан кетма,-деб кош бирлан ишорат қилди.

Ул қизлар кетгандин сўнг канизлар Ҳамрога гулгун либослар кийдириб келтирдилар.

Камолжон Ҳамрони кўриб, бармоғини тишлаб хайрон қолиб турди.
Ҳамрожон ҳам Камолжонни кўриб, ақлини қочириб, бошиндин хушини учираиб тураверди.

Камолжон айди:

--Эй Ҳамрожон, бир-икки калима сўзингни эшитсак кўп яхши бўлур эрди.
Аmmo Камолжон форсий эрди.

Саёдхонга:

--Шаньимни таъриф қилиб бир сўз айтсин,-деди.

Бунинг сўзини Саёдхон Ҳамрога тушунтирди.

Анда Ҳамро айди:

--Ман мунинг ҳеч бир ерини кўрмасам, нима дейман?,-деди. Саёдхон
Камолжонга тушунтирди:

--Ҳамро айтур, ман бунинг ҳеч бир ерини кўрмасам, нима деб айтурман,
дейди,-деди. Камолжон либосларини ташлаб, даройи қуйлак кийиб, тилло
жигасини бошига санчиб Ҳамрони бир у тарафидин, бир бу тарафидин
соллониб ўта берди. Гуржи қизининг бели, бўйи ва қадам босиши Салбиниёзга
ўхшар эди. Эrsa, Салбиниёзни кўргандек бўлиб айди: «Саёдхондин аввал сани
кўрган бўлсам олар эрдим. Ҳасрати жонимда қолди», -деб бир сўз деди:

Бир салотин бўйлим соллониб келди,

Кўзимга соташди холи гуржининг.

Ақлимни олибдир бас ман найларам.

Ҳасрати жонимда қолди гуржининг.

Ўртуғи яшилдир, кийдиги ола,

Бўйи Салбия мангзар, қомати дола,

Тиши дура мангзар, лаблари бола,

Ҳайф турки дайилдир тили гуржининг.

Пирим Шохимардон давронлар сурмиш,

Гўзаллик ҳуснини гуржига бермиш,

Боди сабо зулфин гарданга ёймиш,

Тўкилур тўрт ёна тали гуржининг.

Боқчасида шайдо булбул ўтишмас,

Ох урарман, нолам ёра етишмас,

Дардим кўпдир дармон қўлима тушмас,

Ўтар эграмчидан бели гуржининг.

Ҳамро деяр, терам ёрни боғини,

Тўла ичсам пиёласин соғини,

Кезам қописинда, ёр ўтағини,

Мен бўлам ходими, қули гуржининг.

Алқисса, Ҳамро бу сўзни тамом қилди. Бунга Саёдхоннинг қаҳри келиб:
--Эй Ҳамрожон, бир қизни бунча таъриф қилдинг,-деб аччиқланди:
Саёдхоннинг бир Ғаммос қирноғи бор эрди. Саёдхоннинг қаҳри келганини
билиб Камолхонга: «Оринг бизнинг боққа борали»,-деб, олиб чиқиб кетди.

Камолхон кетганидин сўнг, Саёдхон айди:

–Неча йилдин бери об ошимни, қизил нонимни едирдим, мани мунча
таъриф қилмадинг,-деди.

Анда Ҳамро айди:

--Эй Саёдхон, ман сани хуснингга Озарбайжоннинг гулистонина
бермасман,-деб бир сўз деди:

Бирча кулар юзлим, жаброил парим,
Ман ёхти жаҳона берманам сани.
Жасадимда жоним ҳам устихоним,
Томирдаги қона берманам сани.

Тоғларда маралсан, дузларда жайрон,
Бир тўти боқишлим, бошингга қурбон,
Ганжи Қорабоғим, Шамоҳу Ширвон,
Кулли Озарбайжона берманам сани.

Юзингни мангзатдим бир қатра сува,
Ҳақ сани сақласин, байрама, тўя,
Тобистон, Тавриза, Ироқдан, Хоя,
Курду Гуржистона берманам сани.

Гўзаллар йиғилишиб кетди ҳаммома,
Ҳақ сани сақласин, дўстим, омона,
Ошиқ Ҳамро деяр дўнса замона,
Тахти Сулаймона берманам сани.

Алғараз, Ҳамро бу сўзни тамом қилди, Саёдхон анда ҳам тескари қараб
ўтирди. Анда Ҳамро Саёдхонга қараб бир ғазал айди:

Бир салотин бўйлим, сарви санобар,
Лабларингда ширин-шакар бол ўлсин.
Жамолинг қуёшдир қоматинг ар-ар,
Чаманлар ичинда бўйинг дол ўлсин.

Сурмалар чекилмиш ул қора кўза,
Дўстим, ёшинг етсин эликдин юза,
Ман найладим сўнам, на дедим сиза,
Бир ғалат сўз дедим, тилим лол ўлсин.

Юзингни мангзатдим оя-қуёша,
Сенинг билан даврон сурсам ҳамиша,
Осмонда малаклар айлар томоша,
Занахдон теграси жўра хол ўлсин.

Санинг кийганларинг атлас –даройи,
Жонинг жаннат бўлсин, кўшки саройи,
Ҳамро деяр оёғинда дупойи-,
Яшил ковуш, олтин-қумуш лаъл ўлсин.

Алқисса, Ҳамро сўзини тамомлаб, Саёдхонга бир пиёла шароб тутди.

Саёдхон:

--Номард қўлиндин шароб ичмасман,-деди. Саёдхонинг жамолина тикилиб Ҳамро яна бир сўз деди:

Кел кўнглим кетали гулшан сайлина,
Гулшан боғларининг ёри бор, ёри,
Кўнглим истар Озарбайжон элина,
Муғон тоғларининг қори бор, қори.

Сарғайибон кизил гулим сўлибдур,
Ҳар бир куним менинг минг йил бўлибдур,
Дейдилар севдигинг дилгир бўлибдур,
Магар биздан ғайри ёри бор, ёри.-

Ажал етишмайин кафан бичилмас,
Рухсат берилмайин шароб ичилмас,
Қўлим етишмайин банди очилмас,
Магар оқ кўксининг нори бор, нори.

Қорлар эрмайдир ола тоғларда,
Булбуллар сайрашар сўлу соғларда,
Соясина кун тушмадин боғларда,
Анда булбулларнинг зори бор, зори.

Аччиқланиб чекма юздин пардани,
Илоҳидин хўб чекилмиш гардани,
Ошиқ Ҳамро, чақир Шоҳимардони,
Ўн бир ўғли билан жаҳри бор, жаҳри.

Алқисса, Ҳамро бу сўзни айтди, Саёдхон бир кулди, қаҳри кетгандай бўлди.

Ҳамро талашур вақти бўлди деб, бўйнини қўл солур бўлди. Саёдхон қаҳрланиб қўлини силтаб нари ўтирди. Ҳамрони бу ишга қаҳри келиб, «Эй кўнглим бевафодин дўн»,-деб бир суз айтиди:

Дали кўнглим, кел кетали Ватана,
Анда санга кўзи йўлда қолан бор.
Қосид керак бу йўлларда юрмакка,
Нозли ёрнинг ўлкасинда талон бор.

Гулим-гулим, мани айладинг кулинчи,
Юз йиғладим бир шод ўлиб кулинча,
Ал кўтарман этакингда ўлгунча,
Магар бизи ёрдин айра салон бор.

Ажалим етишиб паймонам тўлди,
Гул юзим сарғайиб беҳуда сўлди,
Дедилар: «Севдигинг ёри ёт ўлди»,
Деди: «Балки етти ётдин келан бор».

Ошиқ Ҳамро гирифтордир ўзингга,
Куйди бағрим, кабоб бўлди юзингга,
Инонмадим иқрорингга, сўзингга,
Бейқорсан, иқрорингда ёлон бор.

Ҳамро сўзини тамом қилди. Саёдхон:

--Эй Ҳамрожон, ман ҳазил қилиб эрдим,-деб Ҳамрони қўлидин тутиб
кўшкенинг устина чиқиб ўтирдилар. Шароб ичиб, маст бўлиб ўтириб эрдилар,
шул вақт икки отли келди. Саёдхон бориб хабарларини олди. Отлилар:

--Эй Саёдхон, бу буштулуқ бўлсун! Отангиз сизни фалон бекка фотиҳа
қилди деб сўйинчи тиладилар. Саёдхон ҳам: «Хўб яхши хабаринг бор эркан»,-
деб ҳар қайсисина бир жом тилло бериб юборди. Бу ишни Саёдхонинг чўриси
кўриб Ҳамрога айди:

--Эй Ҳамрожон, аввалдин санга кўнгли йўқ эрди. Букун Саёдхонни
отасиндин «Отанг сани фалон бекка фотиҳа қилди» деб икки отли келди.
Саёдхон севинчига ҳар бирина бир жом тилло бериб юборди, деди. Ҳамро бу
сўзни эшитиб, қаҳри келиб, Саёдхондек кизни ҳар ердин топарман,-деб бир сўз
деди:

Муҳаббатли кўнглим очиб,
Анда оҳу зорим қолди.
Зулфини ҳарёна сочиб,
Қора кўзли ёрим қолди.

Ғариблиқда кўнгул чоғим,
Кўп бўлди сийнамда доғим,
Тар очилғон тоза боғим,
Гулшаним, гулзорим қолди.

Ҳар сахарлар оҳин чекиб,
Кўздин қонли ёшин тўкиб,
Жайрон каби ўйнаб-бўкиб,
Марол кўзли ёрим қолди.

Мансурдай дора чотилдим,
Халилдай нора отилдим,
Юсуфдай Мисра сотилдим,
Бўйла харидорим қолди.

Ҳамро деяр, ўз элимда,
Ҳақ саноси бор тилимда,
Озарбайжоннинг элинда,
Салби отли ёрим қолди.

Алқисса, Ҳамро бу сўзни айтиб, боғдин чиқиб юра берди. Ғаммоз чўри бориб, Саёдхона айди:

--Эй, Саёдхон биби, Ҳамро сизни суйинчи берганингизни эшитиб, ўпкалаб, кетиб борадир. Ҳамро хардамхаёл экан. Сизга тил берган экан, ани хаёли бошқа ёрда экан,-деди.

Саёдхон ҳам бу сўзни эшитиб, Ҳамрони изидин етиб қаҳр бирлан деди:

--Эй, Ҳамрожон, йўл бўлсин! Қайда борурсиз?! Ҳамро ҳам Саёдхона дўланиб боқди. Қараса, Саёдхоннинг қаҳри келиб, ҳар кўзи пиёладек бўлиб, ўтдек ёнар эрди. Ҳамронинг бошидин ҳуши кўтарилиб, Саёдхонга қараб бир сўз деди:

Марол каби киприклари сон бермиш,
Хабар олинг хон Саёда на бўлди?
Ошикин ўлдириб ётга жон бермиш,
Хабар олинг, хон Саёда на бўлди?

Оқ юзинда бордир жўрали холи,
Лабларида бордир шақари, боли,
Ман билманам надур анинг хаёли,
Хабар олинг, хон Саёда на бўлди?

Хабар олинг нозли ёрни нозиндин,
Абришин-ниқобин олинг юзиндин,
Сочи шоҳмор каби ўтар тизиндин,
Хабар олинг, хон Сайёда на бўлди?

Сўзлаганда дур сочилаур сўзиндин,
Алифдек қомати, ойдек юзиндин,
Ҳамро деяр, айрилманам ўзиндин,
Хабар олинг, хон Сайёда на бўлди?

Алкисса, андин сўнг Саёдхон: «Эй Ҳамрожон, сен қайда кетсанг ман ҳам бирга кетарман. Сандин ўзга кўнгул хушим бўлмас»,-деди. Ҳамрожоннинг ёдина ғариблик тушиб: «Эй, Саёдхон, бери кел, бизнинг юртимизга кетали»,-деб, Саёдхонга бир сўз деди:

Марол кимин на дўланиб боқарсан?
Сўзла, қурбон ўлам ширин тиллара.
Ширин жоним ишқ ўтина ёқарсан,
Қўл узатсам инжа, нозик беллара.

Қошларинг қорадир, кўзинг жейрони,
Сийнам узра сизлаштиринг ярани,
Ман бир ғариб, топа билмам чорани,
Булбул каби парвоз килсам гуллара.

Тушиб ишкинг дарёсини бўйларам,
Кесиб жигар бағрим кабоб айларам,
Ман бир ғариб, ёт ўлкада найларам,
Окиб кўзда ёшим тўлди селлара.

Ҳар холингни Чинмо-Чинга берманам,
Ўзга боғнинг олма-норин терманам,
Ҳамро деяр, ман бу ерда турманам,
Кел Саёдхон, юргин бизнинг эллара.

Алғараз, Саёдхон айди:

--Эй Ҳамрожон, сизнинг юртингизга ой-куннинг ҳисоби билан бир сихатли кун уграла,-деб, қайтиб қўшқига келдилар. Саёдхон айди:

--Эй Ҳамрожон, кел, иккимиз чаман боғлайли, ҳар ким чаманни ярамас боғласа икки бўса берсин,-деб ахдлашди. Ҳамронинг боғлаган чамани яхши чиқмади. Саёдхон Ҳамродан икки бўса олди, яна қўшқига қайтиб келдилар. Шу зайлда орадин уч йил тамом ўтди. Ҳамро бир кеча уйқусидин оҳ уриб турди. Анда Саёдхон:

--Эй Ҳамрожон, манингдайин нозли ёринг кучоғингда бўлса на учун оҳ урарсан,-деди. Анда Ҳамро айди:

--Рост айтгарсан, аммо отамдан уч ой муҳлат олиб эрдим, энди уч йил тамом бўлди. Уч йил уч кундай тамом ўтиб кетди. Отамга шарманда бўлдим,-деб бир сўз айди:

Бўйинг сарви десам, қоматинг туби,
Оқ юзингда холлар ҳиндидир- ҳинди.
Гўзаллар ичининг хўби, махбуби,
Сенинг гўзаллигинг индидир- инди.

Худойим сақласин дорул фанодин,
Тилингни айирма ҳамду санодин,
Хон Саёдим бугун ота-онадин,
Кечмали чоғларинг индидир-инди.

Икки қошинг мангзатмишам ҳилола,
Ёрим сени кўриб тушдим бу ҳола,
Лабларинг шакардир, оғзинг пиёла,
Ичмали чоғларинг индидир-инди.

Нозлим бу жонима жабр этма батар,
Мужгонинг ханжардир, жонимдин ўтар,
Сандин бу гўзаллик бир куни кетар,
Кучмали чоғларинг индидир-инди.

Ишқингдин уградим туканмас дарда,
Орзуинг чекарман шому сахарда,
Ошиқ Ҳамро деяр, бўлиб бир ерда,
Учмали чоғларим индидир-инди.

Алғараз Ҳамро сўзини тамом этди. Анда Саёдхон:
--Эй Ҳамрожон, насиб тортиб сизнинг юртингизга борсак, нима бор-у,
нима йўқ?-деб сўради. Ҳамро жавоб берди:

Саёдхон:

Ажам ўғли, менинг ақлим чоширма,
Бек Ҳамроҳим, сизнинг ерда налар бор?
Тўғри сўзла, сирринг мандин яширма,
Бек Ҳамроҳим, сизнинг ерда налар бор?

Ҳамрожон:

Бизнинг ерда сайла чиқар гўзаллар,
Бизнинг ерда лаб кўярлар ёноға.
Қанду асал, шакар-нобот еярлар,
Бизнинг ерда лаб кўярлар ёноға.

Саёдхон:

Сизни деб тушсам ман элдин-эллара,
Булбул бўлиб учсам гулдин гуллара,
Насиб чекиб борсак сизнинг эллара,
Жон Ҳамроҳим, сизнинг ерда налар бор?

Ҳамрожон:

Юраккинам ўртанибон ёнодир,
Кўллар тўла яшил бошли сўнадир,
Сизинг юрт гўёки ошпаз хонадур,
Бизнинг ерда лаб кўярлар ёноға.

Саёдхон:

Ғариб булбул бўлиб кўйинга тушсам,
Сизинг бирла даврон сурсам, ўйнашсам,
Сани дебон отам-онамдин кечсам,
Бек Ҳамроҳим, сизнинг ерда налар бор?

Ҳамрожон:

Арчали, гиёҳли тоғлари бордир,
Олмали, анжирли боғлари бордир,
Ўпмали, кучмали чоғлари бордир,
Бизнинг ерда лаб кўярлар ёноға.

Саёдхон:

Кел иккимиз бир мақсада етали,
Муҳаббатни муҳаббата қотали,
Ғам емағил сизнинг юртга кетали,
Жон Ҳамроҳим, сизнинг ерда налар бор?

Ҳамрожон:

Бизнинг элнинг боқчасинда, боғинда,
Булбуллар сайрашур сўлу соғинда,
Нозли ёрнинг нозик, оқ кучоғинда,
Бизнинг ерда лаб кўярлар ёноға.

Саёдхон:

Кел, Ҳамрожон ёпишали пирлара,
Баховиддин, Шохимардон, шерлара,
Насиб тортиб борсак сизнинг ерлара,
Бек Ҳамроҳим, сизнинг ерда налар бор?

Ҳамрожон:

Бизнинг ерда олма битар, нор битар,
Қизил гулни теғрасинда хор битар,
Хон Салби олдингдин соллониб ўтар,
Бизнинг ерда лаб кўярлар ёноға.

Саёдхон:

Ул нечук дарахтдир саллонур бўйла,
Ўт берма жонима, ёкмағил бўйла,
Ёки ёринг борму, ростингни сўйла?
Бек Ҳамроҳим, сизнинг ерда налар бор?

Ҳамрожон:

Ул дарахтга текса ёзнинг еллари,
Саллонишур шохалари, қўллари,
Алвон урар япроқлари, гуллари,
Бизнинг ерда лаб кўярлар ёноға.

Саёдхон:

Бизнинг боғнинг олма-норини кўрдинг,
Неча вақтлар мунда давронлар сурдинг,

Баҳор бўлса лозазоримда юрдинг,
Бек Ҳамроҳим, сизнинг ерда налар бор?

Ҳамроҳон:

Шоҳсупалар манзил-макон жойлари,
Чўла чиқар чорволари, бойлари.
Тўлиб оқар булоқлари, сойлари,
Бизнинг ерда лаб қўярлар ёноға.

Саёдхон:

Бизнинг боғнинг боғчасинда гул бўлур,
Сандин айрилгонни умри кул бўлур,
Оросинда неча ойлик чўл бўлур,
Бек Ҳамроҳим, сизнинг ерда налар бор?

Ҳамроҳон:

Чўлларинда қўйи-қўзи, мол бўлар,
Гўзалларнинг лабларинда бол бўлар,
Оросинда икки ойлик чўл бўлур,
Бизнинг ерда лаб қўярлар ёноға.

Саёдхон:

Саёдхон дер, мани этдинг зоринжи,
Сани суйган найлар дунёни, ганжи,
Бизнинг боғнинг олма, нори, тўринжи,
Бек Ҳамроҳим, сизнинг ерда налар бор?

Ҳамроҳон:

Ҳамро деяр, ранги-рўйим сарғайди,
Ёна-ёна бағрим боши кул бўлди,
Ақлим, ҳушимни Салбиниёз олди,
Бизнинг ерда лаб қўярлар ёноға.

Алқисса, бу сўздин сўнг Саёдхоннинг қаҳри келиб: «Эй, Ҳамро, аввал Салби дер эдинг, энди Салбиниёз дерсан, бу сўзингдан маълум бўлдики, ёринг бор эркан»,-деди. Анда Ҳамро ҳам қаҳрланиб: «Салби деганим дарахтдур»,-деди. Анда Саёдхон айди: «Эй Ҳамро, салби дарахт бўлса саллониб ўтарму? Магар Салбиниёз деган қиз бўлғай»,-деди.

Анда Ҳамро қаҳрланиб:

«Эй, Саёдхон манга ҳамиша мункирсан. Эрта баҳор бўлса қибла томондин бир шамол эсар. Шунда дарахтнинг япроқлари у ён бу ён соллонмасми?»,-деди.

Анда Саёдхон: «Энди инондим»,-деди.—Эй, Ҳамроҳон, сизнинг юртда яхши саройлардин ва яхши таомлардин нима бордир?-деди. Анда Ҳамро:

—Э, Саёдхон, бизни юртимиздагини борини баён қилойин,-деб қўлина созини олиб, юртини таъриф қилиб, яна бир ғазал айди:

Баҳор бўлиб, ёз ойлари келганда,
Гулинда чирмашур қизил, оқлари.
Олмаси, меваси, нори пишганда,
Ўлкаси тўладир, қора боғлари.

Иккинчидир унинг ар-ари боғи,
Ҳар бир йигитлари асрак, нар боби,
Бек, хонлари кияр зари зарбоби,
Сўфилари кияр яшил, оқлари.

Шаҳри Бағдодинда экин экилар,
Қатор нар-моялар юка чекилар,
Бекларина турли емиш чекилар,
Ола қовун, бек ҳусайни тоқлари.

Мармардин уйлари, қубба тошлари,
Кўлинда учишар яшил бошлари,
Оғир дастурхонли нони, ошлари,
Тоза қаймоқлари, гавҳар ёғлари.

Баҳор ўлса яна келур ёзлари,
Кўлинда кўп бўлур қуви, ғозлари.
Узун бўйли, инжа белли қизлари,
Ҳамронинг жонина Салбли доғлари.

Алғараз, андин сўнг Саёдхон айди:

-Эй Ҳамрожон, юртингнинг ҳавосин кўп баланд этдинг. Агар шул сўзларинг рост бўлса, юртингда ўлгунча санинг бирлан даврон сурмакни насиб қилсин деб, -Саёдхоннинг кўнгли очилиб, чаҳ-чаҳ уриб, Озарбайжона кетмоқчи бўлиб, Бону канизга:

--Эй Бону, бор, отамдин икки тилло жабдуқли от кетир, Ҳамрожон билан шикорга чиқарман,-деди. Маматхон шохнинг саройини ораси бирлан Саёдхон чорбоғининг ораси тўрт порсанг йўл эрди. Бону каниз кетгандин сўнг Ҳамрожон Саёдхоннинг иқрор бўлғониға ҳушвақт бўлиб, қўлина созини олиб, марднинг сўзи ҳам, мард бўлур деб бир сўз деди:

Сафоли севдигим, мундин кўчганда,
Кўчингни чекмаққа оқ моя керак,
Базм айл�иб, ол шароблар ичганда,
Ағдарилиб, маст бўлиб оқ моя керак.

Булбул орзу айлар ғунча гуллара,
Кўнгул талвас этар муғон эллара,
Оғир қабилалар, узоқ йўллара,
Қаторда нар юки, оқ моя керак.

Сабо ўлса, рақиб йўли тўсила,
Устимиздан ёзнинг ели ўсила,
Ғўччоқ эр йигитнинг боши кесила,
Мард ўғли иқрордан дўнмаса керак.

Ҳамро деяр, беш кун сурали даврон,
Бир куни етишар бул ажал фармон,
Саёдхон отинга бўлайин курбон,
Гўзал, бир сўзиндан оғмаса керак.

Алғараз, Бону каниз бир неча манзиллар йўл юриб Маматхон подшоҳнинг қошига бориб, таъзим-тавозеъ бирлан салом бериб турди.

Маматхон шох айди:

--Эй Бону, нима арзинг бор? Айтгил,-деди.

Бону каниз:

--Мани Саёдхон бибим юборди. Бориб отамдин икки дона тилла жабдуқли от кетур, шикора чиқарман деб айтур,- деди. Саёдхон Маматхон шохнинг якка фарзанди эрди. Анинг сўзини жони дили билан қабул қилар эрди. Дунёда бўлса, Саёдхоннинг айтгани бўлсин, манн ўлган сўнг мол-хазинам кима қолур?,-деб эрди. Шунинг учун Қизилолма бирлан Урганч орасинда бир бўз майдон бор эрди. Кўшки-чорбоғ қилиб, Саёдхонни анда қўйиб, Қизилолма шаҳарини сан сўрагил,-деб эрди. Маматхон подшоҳ қулига:

-Бориб сайисхонадан икки отни эгарлаб олиб кел,-деб буюрди. Қул бориб отларни эгарлаб олиб келди. Андин сўнг Бону каниз отларни бирини миниб, бирини ҳайдаб йўлга равона бўлди. Бону каниз бир неча вақт йўл юриб, Саёдхоннинг ёнига отларни олиб келди. Саёдхон айди:

-Неча йилдин бери канизлар мани хизматимни этиб келдилар. Буларга ўз қўлим билан бир шароб қўйиб берайин деб, чўриларга шароб бериб маст қилди. Саёдхон бирлан Ҳамро бир хуржун тиллони олиб, Ҳамронинг отини сағрисина қўйиб, ўзи ҳам шоҳона либосларини олиб, яна ҳам ўзини эркак либосларини кийиб, иккиси ҳам отга миниб, «Қайдасан Озарбайжон вилояти!», деб бадар кетдилар. Аммо канизларнинг бириси сирларини англаб, шаробни озроқ ичган эрди. Тез ҳушига келиб кўрдик, Саёдхон Ҳамро бирлан қочибдир.

Бону каниз бундин кетиб, Маматхон подшоҳга бориб арз қилиб: «Озарбайжон вилоятининг ошиқ Ҳамро деган бир ўғлон келиб, кезиб юруб эрди. Саёдхон бибим шу ўғлон бирлан кетибдур»,-деди. Маматхон подшоҳ дарқаҳр бўлиб, на учун аввал хабар бермадинг,-деб канизни ўлдирмоқчи бўлди. Анда Бону каниз:

-Подшоҳларнинг иши бирлан, гадонинг дахли бўлурми?,-деб жавоб берди. Сўнг подшоҳнинг қаҳри босилди. Андин сўнг Маматсўйин сардорни қирқ киши бирлан Саёдхонни изиндин юборди. Саёдхон бирлан Ҳамро бир неча манзилларни қатл қилиб борур эрдилар. Бир тоққа етишдилар. Саёдхон ул тоғда турмай кетар бўлди. Ҳамро ётмоқчи бўлди. Сўнг дарбандга чиқиб карадилар. Кўрсалар, изларидин чанг пайдо бўлди. Бир Қоратоғ бор эрди. Отлилар тиркашиб тоғдин ошабердилар. Саёдхон келиб Ҳамрони уйғотти. Ҳамро ўрнидин туриб қараса бир оз отли келур. Ҳамро ани кўриб рангга заъфарондек сарғайди. Анда Саёдхон Ҳамрога қараб:

-Эй Ҳамрожон, бу тоғларда ғаним конин тўкмали кундир,-деб савоёл сўради, Ҳамро жавоб берди.

Саёдхон: Изимиздин ганим келиб етишди,
Чопиширмиз, бек Ҳамроҳим на дерсан?
Соқи ажал паймонамиз етишди,
Чопиширмиз, бек Ҳамроҳим на дерсан?

Ҳамроҷон:
Изимиздин қўшин қувиб келади,
Қочишали, жон Саёдим на дерсан?
Ман билмайман булар нечук балодир,
Қочишали, жон Саёдим на дерсан?

Саёдхон: Сани дейиб кечсам жону саримдин,
Дўғрасалар тебранмийман еримдин,
Кўрқувим кўп, сан чўқарсан алимдин,
Чопишали, бек Ҳамроҳим на дерсан?

Ҳамроҷон:
Тўти забон ўлон ширин тиллара,
Қурбон ўлам, тар хиноли қўллара,
Яшилбош сўнадай қўлдин –қўллара,
Учишали, жон Сайёдим, на дерсан.

Саёдхон:
Бизни элтар хон отамнинг ёнина,
Раҳми келмас ошиқларнинг жонина,
Икки ошиқ бир-бирининг қонина,
Ботишали, жон Ҳамроҳим на дерсан?

Ҳамроҷон:
Изимиздин қувлаб келиб тутарлар,
Иккимизни қўлимизни чатарлар,
Мани ўлдирарлар сизни сотарлар,
Қочишали, жон Саёдим на дерсан.

Саёдхон:
Ғаним келса юз дўндирмай турали,
Маст бўлиб майдонда шўриш курали,
Тақдир, қисмат надир ҳақдин кўрвали,
Чопишали, бек Ҳамроҳим на дерсан?

Ҳамроҷон:
Ғанимлар тўп бўлиб келса қошима,
Раҳм этмаслар кўздин оққан ёшима,
Қирки келиб қилич урар бошима,
Қочишали, жон Саёдим на дерсан.

Саёдхон:
Мундин кетар бўлсанг Озарбайжона,
Ёрим, етурмаслар сани макона,
Кел, иккимиз букун кириб майдона,
Довушали, жон Ҳамроҳим на дерсан?

Ҳамроҷон:

Ман билмадим улар нечук балодир,
Ҳар нарға чекиши жоним оладир,
Энди мани жоним чиқиб борадир,
Кел кочали, жон Саёдим на дерсан?

Саёдхон:

Йигит керак савашмакка қаҳрли,
Жавҳар қилич, юза тутган қалқонли,
Икки ошиқ бир рух, бир жон, бир танли,
Олишали, жон Ҳамроҳим на дерсан?

Ҳамроҷон:

Изимиздин етан бир неча золим,
Тақдирим ёмондир, шумдир иқболим,
Санга десам кўнглимдаги хаёлим,
Қочишали, жон Саёдим на дерсан?

Саёдхон:

Хон Саёд, дер, чиқдим ғаним қастина,
Шароб ичиб, кундин-куннинг мастина,
Ғаним қонин қора тоғнинг устина,
Сочишали, жон Ҳамроҳим, на дерсан?

Ҳамроҷон:

Ман билмадим бу кўшиннинг сонини,
Танимадим султонини, хонини,
Ошиқ Ҳамро деяр, ажал тўнини,
Бичишали, жон Саёдим, на дерсан?

Алғараз, андин сўнг бу сўзни айтишиб, ўзларини бир баландга чеқдилар. Маматсўйин сардор йигитларига: «Булар бор эркан, сизлар шу ерда туринглар, ман ўзим бориб хабар олайин, ҳар нечук бўлса ҳам подшоҳзодадир»,-деди. Андин сўнг Маматсўйин сардор яқин бориб салом берди. Саёдхон алик олди.

Сардор:

--Эй Саёдхон, бу ишинг подшоҳликда кўп қабоҳат ишдур, кел хали ҳам қайтғил,-деди. Анда Саёдхон:

--Эй, сардор оғо, энди ҳар нечук бўлса ҳам, бир ўлимни бўйнимга олибман. Ҳарна тақдир тан бердим. Энди манга қайтмоқ бўлмас,-деди. Анда сардор Саёдхонга қараб бир сўз айди:

Илғор этиб чиқдим сенинг изингдин,
Хон Саёдим, эмди маслаҳат недур?
Зулфларинг товланар, ўтар тизингдин,
Хон Саёдим, эмди маслаҳат недур?

Ошиқлиғим билсанг кўпдир, қибоби,
Сийнамда мавж урар ишқинг қабоби,
Хон Саёдим, бергил балли жавоби,
Хон Саёдим эмди маслаҳат недур?

Ғаним бирла тиру камон отишдим,
Фалак бирла нард ўйнадим, утишдим,
Беш юз йигит бирла кувиб етишдим,
Хон Саёдим эмди маслаҳат недур?

Маматсўйин сардор қайнаб тўлмишам,
Сийнам узра чўх савдони солмишам,
Отангни амрини тутиб келмишам,
Хон Саёдим эмди маслаҳат недур?

Анда Саёдхон айди:

--Ҳар нечук бўлса ҳам отам сизни улуғ қилиб юборибдир, ман сизни
улуғлаб хуш сўз айтаман,-деб Саёдхон Маматсўйин сардорға қараб хушомад
килиб бир сўз деди:

Санга дерам Маматсўйин сардорим,
Элтма мани жон отамнинг ёнина.
Сан-сан мани ховондорим-хўсторим,
Элтма мани хон отамни ёнина.

От олдиға тушиб кетсам пиёда,
Дардим отар кунба-кундин зиёда,
Гул мангзим сўлдириб, қўйма уёта,
Элтма мани хон отамни ёнина.

Ўзинг ўлдир, элтма мани золима,
Раҳм айлагил манинг ғариб ҳолима,
Отам қолур ошиқларнинг қонина,
Элтма мани хон отамни ёнина.

Саёдхон дер, чиқдим чорбоғ сайлина,
Учрадим бир дарда, балоға бўйла,
Азалда қисматим, тақдирим шўйла,
Элтма мани хон отамни ёнина.

Алғараз, андин сўнг Маматсўйин сардор:

--Отангдин ўзим гуноҳингни тилаб олайин,-деди.

Анда Саёдхон:

--Ўқ ёйдин чиққан сўнг, қайтиб келурми?-деди.

Анда Сардор айди:

--Э Саёдхон, бизлар ҳам шунча қўшин бўлиб, сани олиб қайтмасак,-деб
дарғазаб бўлди. Саёдхон бирла Ҳамро ўзини бир қароға тортиб, томошани
майдонда кўр деб, сардорға қараб бир сўз айди:

Кўйвор мани, ман кетайин йўлима,
Пирдан фотиҳа олдим, йўлим бўш бўлсин.
Савашда бекларинг тушар кўлима,
Истадигим, кўзинг узра ёш бўлсин.

Қаҳримдин кўшининг келар омона,
Тоғда ўқим турмас, кирса камона,
Мундин юрта ошмоқлигинг гумона,
Тушсин ўлим, чош устина чош бўлсин.

Сардор оға ишинг хато қилибсан,
Кўшин чекиб устимиза келибсан,
Бошимиза кўп савдолар солибсан,
«Етдим» дейиб, ажаб кўнглинг хуш ўлсин.

Саёдхон дер, сен ҳам жафо сурарсан,
Мард ўлибон майдон узра турарсан,
Тўғри келсанг насибангни кўрарсан,
Аввал мани ўқим санга душ бўлсин.

Алғараз, Саёдхон сўзини тамом қилди, эрса сардор:

--Эй Саёдхон, бу қирк кишини қириб ўлдириб кета билурмисан?-деди.

Анда Саёдхон айди:

--Садоғимда саксон дона ўқим бордир, бири хато бўлмас,-деди.

Анда сардор:

--Эй Саёдхон, ҳар нечук бўлса ҳам, сандин бир иш кўриб кетармиз,-деди.

Бир маҳрамнинг бир дарбанднинг устина чиқариб ўтиртиб, бошинда бир олмани кўйиб:

--Эй Саёдхон, ўқчи бўлсанг бу олмани ургил,-деди. Саёдхон сари ёйини олиб, «Ё шери дарға, дастгири паноҳ»,-деб чекиб юборди. Шул вақт Саёдхонни ўқи олмани ўртасиндин ўтиб, олмани ярми ўқ бирлан кетти, ярми жойинда қолди. Сардор ани кўриб хайрон бўлиб:

--Эй йигитлар, муни ҳеч бир важ билан олиб бўлмас, келинг оҳиста қочган номард деб, юртимиза эсон-омон ошали,-деди. Андин сўнг сардор оғи Саёдхонни ёнина яқин келиб:

--Эй,Саёдхон, Ҳамронни биз ҳам кўрайли, нечук эркан деди. Анда Саёдхон Ҳамронинг юзиндин ниқобин олди. Эрса Сардор ани кўриб беҳуш бўлиб йиқилди. Маҳрамлар тутиб қолдилар. Сардор хушина келиб айди:

--Мундоғ ўғлон онадин туғарми?! Эй Саёдхон, дунёда сан хушвақт бўлган аммо шу ўғлон ўз юртимда бўлса эрди, жиғадек бошимга санчар эрдим,-деди.

Яна сардор айди:

--Эй Саёдхон, бу ўғлонни хусни зебоси бизларни лол этди.

Анда Саёдхон айди:

--Эй Ҳамрожон, сардорға бир сухан дoston айтиб бер,-деди. Анда Ҳамро кўлина созини олиб, мусофирлик ёдина тушиб, бир сўз деди:

Ошно, билиш, қавму қардош бўлганлар,
Дарда мубталоман, ғариб ерларда,
Бир кулар юзливнинг ҳамдамидирман,
Умрим зоя кечди ғариб ерларда.

Шум рақиблар йиғилишибон на дерлар,
Саёдхоним ўзга ҳаёл этарлар.
Арабдан Ажамга, Табриз кетарлар,
Ўнгинда тўғри йўл, ғариб ерларда.

Қоф тоғи устинда отди каманди,
Чалди зулфихори, боғлади банди,
Шоҳимардон ўғли, ўн бир фарзанди,
Биза ҳиммат берсин ғариб ерларда.

Ошиқ Ҳамро суйди гул юзли ёри,
Бир замон кўрмаса йўқдир қарори,
Оламни яратган ул биру бори,
Биза ёрни берсин, ғариб ерларда.

Алқисса, сардор айди:

–Эй Ҳамрожон, овозинг кулоққа кўп ёкти, яна бир дoston айт,-деди. Эрса
Ҳамро пирлардан мадад тилаб бир сўз айди:

Менинг пирим Шоҳимардон Алидир,
Эранлар сайлина етандан мадад.
Қаҳр айлаб ҳарбарнинг қулфин кўпориб,
Қасд айлаб, осмона отандан мадад.

Шоҳларнинг сарвари, ошиқлар пирин,
Бўлди зулфихори етти қат ери,
Ўлдурди аждарни, йўқлади шери,
Ўз-ўзин бозорда сотандан мадад.

Меърожда пайгамбар юзугин олан,
Саждада ўлтуруб, олмани бўлан,
Одамдан етти йил илгари бўлан,
Оқ девнинг бармоғин чатандан мадад.

Сув берибон ташналарин қондирган,
Язиднинг алинда шерни ўлдирган,
Жаброилнинг шопарисин синдирган,
Сулаймон қўлини тутандан мадад.

Сабр айла, сен Ҳамро етарсан ёра,
Сохиби кавсардир, муродинг бера,
Салбинийез муштоқдур дийдоринг кўра,
Дарवेशлик кўйина етандан мадад.

Алғараз, андин сўнг сардор:

--Эй Саёдхон, сизларга йўл кутли бўлсин, бизларга юрт!-деб кўли
кўтариб, оқ фотиҳа бериб: «Йўлингизни ҳақ очсин!»-деб сардор лашкари
бирлан қайтиб бир неча манзилларни юриб, Маматхон подшоҳнинг қошиг
келдилар.

Подшоҳ:

--Саёдхон қани, келтирмадингизми?-деди. Анда сардор:

--Тақсир, подшоҳим, кўлимиздан ҳеч иш келмади,-деди. Анда подшо
дарқаҳр бўлиб:

--Қирк киши бўлиб, бир кишини келтира олмадингизми?!-деди. Анд
сардор айди:

--Эй подшоҳи олам, шер боласи ҳам шер эркан, деб бир сўз айди:

Арзимни эшиттил, давлатли хоним,
Хон Саёдни тутиб ола билмадим.
Ғазаб айлаб, ноҳақ тўкмагин қоним,
Хон Саёдни тутиб ола билмадим.

Билман, қайси йўла тушиб кетибдур,
Ё кетман, бир ерда буқиб ётибдур,
Ё бўлмаса ўра, чўла чиқибдур,
Хон Саёдни тутиб ола билмадим.

Кеча-кундуз жабр айладим жонима,
Беш юз йигит ҳамроҳ бердинг ёнима,
Бу кун арз этарман, Мамат хонима,
Хон Саёдни тутиб ола билмадим.

Маматсўйин деяр, келдим зор йиғлаб,
Тўрт тарафдин ҳеч топмадим сўроқлаб,
Қирк кун кувдим, йўлда белимни боғлаб,
Хон Саёдни тутиб ола билмадим.

Подшоҳга бу сўз маъқул бўлиб қаҳри босилди.

Эмди сўзни Саёд бирла Ҳамродин эшитинг. Булар ҳам кўп юриб, ^о
юриб, Ўжа тоғи деган тоққа етишдилар. Кўрдиларки, Ўжа тоғининг устинда би
марал оҳ чекар эрди, кўрсалар бир оёғига чўп кирибдир. Ҳамронинг унга раҳм
келиб бир сўз деди:

Сафар ойининг ўн тўртина, бешина,
Бу тоғда бир марал ёмон зейранди.
Узоқ дейил Ўжа тоғнинг бошинда,
Шу тоғда бир марал ёмон зейранди.

Биз ҳам тушдик шу маралнинг изина,
Чибинлар тушмишдир хумор кўзина,
Ғубор тушмуш шул маралнинг кўзина,
Шу тоғда бир марал ёмон зейранди.

Душманлар жам бўлиб, келса дошина,
Билман, не савдолар тушар бошина,
Қурбон ўлам кўздан оққан ёшина,
Шу тоғда бир марал ёмон зейранди.

Излая-излая бордик изиндин,
Қаро қонлар оқар икки тизиндин,
Пашшалар учишар хумор кўзиндин,
Шу тоғда бир марал ёмон зейранди.

Бу тоғлардан неча эрлар ўтгандир,
Ўтган эрлар муродига етгандир,
Тебрана билмайин марал етгандир,
Бу тоғда бир марал ёмон зейранди.

Ошиқ Ҳамро арзин айтар худога,
Бу ўтган кунлари бўлибдир зоя,
Тизиндан ошоғи ботибдир лоя,
Чика билмай марал ёмон зейранди.

Алқисса, андин сўнг бориб кўрдиларки, бир шер йиқилиб ётибдир. Эса Ҳамро шернинг оёғидин чўпни тортиб олди. Шер ериндин туриб, таъзим қилиб, буларни олдига тушиб, уч кеча, уч кундуз йўлбошчи бўлди. Саёдхон айди:

—Эй Ҳамрожон, жониворға ҳамроҳ бўлмак кўп хатардир, ким билсин, уни эли бўлмаса. Бир вақт бизни тўпина элтиб кўяжақдир, бунинг изиндин қолали,- деди. Шунда Ҳамро ҳам уни маъқуллаб бир сўз айди:

Саёдхоним қулоқ солғил сўзима,
Ҳар ким ўз йўлина кетгани яхши.
Бу жонивор ек кўринар кўзима,
Ҳар ким ўз йўлина кетгани яхши.

Йўл юрисак, мундин қолиб борали,
Ҳар на қисмат бўлса, ҳақдин кўрали,
Талашиб, тортишиб даврон сурали,
Ҳар ким ўз йўлига кетгани яхши.

Магар бизни элтар хатарли жоя,
Кўплашиб, бизларни этарлар жоя,
Юзингни мангзатдим бир тўлин оя,
Ҳар ким ўз йўлига кетгани яхши.

Ҳамро деяр бунинг бирла юрманам,
Ёбон жониворни харгиз кўрманам,
Эй Саёдхон, ёмон ерда турманам,
Ҳар ким ўз йўлига кетгани яхши.

Алғараз, Ҳамро сўзини тамом этгандин сўнг, шердан айрилиб йўлларига равона бўлдилар. Сўнг шерни ўз йўлига юбордилар. Чўл-биёбонга уриб кетти. Сўнгра Саёдхон бирлан Ҳамро борар эрдилар, баногоҳ қибла тарафдин бир шамол эсди, еру кўк ҳеч маълум бўлмади. Охир, отдан тушиб ётдилар. Баногоҳ от оёғининг овози эшитилди. Кўрсалар, бир бўлак отли етиб келди, тишиндан ўзга оқ ери йўқдир. Булар барзанги эдилар. Одам гўштини еб овқат қилур эрдилар. Барзангилар Саёдхон бирлан Ҳамрони тутиб олиб, қўлларини боғлаб юрий бердилар. Ҳамро кўзини очиб қараса, Саёдхон бирлан ўзини қўли боғлидир, кўзига ер-кўк билинмай қоронғу бўлди. Ҳамро кўрса, Саёдхон йиғлайдир. Ҳамронинг бошина киёмат бўлгандек бўлиб, Саёдхонни юзига қараб, зор-зор йиғлаб бир сўз деди:

Ётар эрдик, барзангилар тўкилди,
Йиғла, ёрим, охир замон бўлгандир.
Бизни кўриб, ойлар, қунлар тутилди,
Йиғла, Саёд, охир замон бўлгандир.

Бир тош эдим, тоғдин-тоққа отилдим,
Фалак бирлан нард ўйнадим, ютилдим,
Ман найлайин ғофилликда тутилдим,
Йиғла, Саёд, охир замон бўлгандир.

Нозик қўллар орқамиза чотилди,
Сизни, бизни кўриб қунлар тутилди,
Соқи-ажал бодамиза отилди,
Йиғла, ёрим, охир замон бўлгандир.

Барзангилар ўлтурмакка чоғлади,
Ҳижрон бирлан юрак бағрим доғлади,
Ман найлайин, нозик қўлим боғлади,
Йиғла, ёрим, охир замон бўлгандир.

Арчали, гиёли тоғлардан ошдим,
Шум фалакнинг савдосина соташдим,
Ошик Ҳамро деяр, йўлдин адашдим,
Йиғла, ёрим, охир замон бўлгандир.

Алғараз, барзангилар буларни қалғалариға элтиб, жаллодни кичқирдилар.
Бир жаллод пичоқни кўлина олиб, келди. Барзангилар:

--Бу ўғлонни сўйиб, кабоб қилиб келтир,-дедилар.

Саёдхонни жамолини кўриб: «Бонуни соқийбардор қилурмиз»,-деб қўйдилар. Шул вақт Ҳамро дўланиб бир қаради, кўрса Саёдхоннинг кўзидин ёш оқади.

Ҳамрони жаллодлар ўлдирмакка олиб кета бошладилар.

Ҳамронинг кўнглида ором –қарори қолмай, Саёдхонга қараб бир сўз деди:

Фалак биза жабру ситам айлади,
Айролик дардидин бағрим тор ўлмас.
Оллонинг ғазаби келди бошима,
Манингдек ҳеч ерда шармисор ўлмас.

Налар кездим дали-девона бўлиб,
Ғам бирлан қуйингда сарғайиб, сўлиб,
Нозик, оқ кўлларинг бўйнима солиб,
Фалакнинг ишина эътибор ўлмас.

Биза бу кун солди доғи ҳижронни,
Энди мен найлайин молу дунёни,
Пирим Шоҳимардон Тангри арслони,
Қаҳри келиб, бугун мадақкор ўлмас.

Фалак бизга ёмон кунлар соландир,
Икки қаро кўзим гирён ўландир,
Иккимиза охир замон бўландир,
Фалакнинг ишина эътибор ўлмас.

Ҳамро дер дунёда қолди армоним,
Тоқатим қолмади, танда дармоним,
Дунёда сан соғ бўл эй, Саёдхоним,
Ҳақ суйган бандаси асло хор ўлмас!

Алқисса, андин сўнг жаллод Ҳамрони олиб юрий берди. Ҳамронинг қўл-оёғини боғлаб, бўғзина пичоқ кўёр бўлди. Ҳамро тақдирига тан бериб, қазага рози бўлиб кўзини юмди.

Жаллод:

-Ўлдирмасдин аввал ман сандин бир оғиз сўз сўрарман, асли зодингни баён қил-деди. Ҳамро зор-зор йиглаб ўзини тоққа, тошга уриб, ётғон еринда бир сўз айди:

Севар ёрни кўрмаклик кийин ўлди,
Дўст қайсидур, душман қайси билмадим.
Ёлғиз бошим шум рақибга син ўлди,
Кулмак қайси, гирён қайси билмадим.

Ногаҳондин тушдим занги кўлина,
Хазонлар тушмишдир умрим гулина,
Ман душманам бу золимлар тилина,
Нурбат қайси, омон қайси билмадим.

Эй йигит, эшитсанг менинг сўзимни,
Ақлу хушим кетмиш, билмай ўзимни.
Ғубор тутмиш менинг қора кўзимни,
Замин қайси, замон қайси билмадим.

Хазона гирифтор қирмизи гулам,
Саҳроларда битган савсон-сумбулам,
Ёриндин айрилган ғариб булбулам,
Гулшан қайси, бўстон қайси билмадим.

Масканимдир Озарбайжон тоғлари
Қаҳбо фалак этди юрак ёғлари,
Бир булбулам, хазон урди боғлари,
Нола қайси, фиғон қайси билмадим.

Ман келмишам Қизиллма шахридин,
Ўзим билмам, хар сўз чиқар тилимдин,
Айро тушдим, ватанимдин-элимдин.
Манзил қайси, макон қайси билмадим.

Ошиқ Ҳамро дерлар сўрасанг мани,
Одам дейиб гумон айларам сани,
Берахм зангилар ўлдирар мани,
Яхши қайси, ёмон қайси билмадим.

Алғараз, бу сўзни эшитган сўнг жаллод келиб Ҳамронинг кўлини ечди.
Ҳамро туриб каради, жаллод барзангиларга ўхшамайди.

Ҳамро:

-Эй жаллод, сан одамизодга ўхшарсан, деди. Жаллоднинг кўхна дарди кўзгалиб, бошидин ўтганини баён қилиб бир сўз деди:

Ман санга айтайин гул юзли шоҳим,
Фалакнинг алидин бандивон ўлдим,

Насибам, қисматим, шумдир иқболим,
Золимлар қўлинда бандивон ўлдим.

Ўн тўрт золим изимиздин еттилар,
Ётган ерда қўл-оёқни чоттилар,
Олтимизни тирик кабоб эттилар,
Золимлар қўлинда бандивон ўлдим.

Гашт этиб кезардим, тоғ ила дузи,
Телмуриб йўлларда қолгандир кўзи,
Биби Салбиниёз юборди бизи,
Топмайин дарагин, саргардон ўлдим.

Мани сўрсанг Озарбайжон элидин,
Чаманлар ичинда тоза гулидин,
Беклардин бирининг сўзлар тилидин,
Зангилар қўлинда бандивон ўлдим.

Ошиқ Ниёз айтар фалак нетибдир?
Гул мангзим сарғайиб, рангим йитибдир,
Салбиниёз ошиқи Ҳамро кетибдур,
Ман анинг изинда саргардон ўлдим.

Алғараз ошиқ Ниёз сўзини тамом этди, Ошиқ Ниёз Озарбайжонда қирқ йигитнинг боши эрди. Ани Салбиниёз етти кишига бош қилиб Ҳамрони топиб келиш учун юбориб эрди. Аммо буларни ҳам барзангилар тутиб олиб, олтисини кабоб қилиб еб эрдилар. Ошиқ Ниёзни жаллод қилиб қўйиб эрдилар. Ҳамро бирлан ошиқ Ниёз танишиб кўришдилар. Ошиқ Ниёз:

-Эй Ҳамрожон, бу золимларнинг қўлига нечук тушдинг?-деб бир сўз деди:

Узок йўлдан келган отлиқ шунқорим,
Нечук тушдинг одамхўрнинг қўлина?
Сансан манинг хавондорим-хўсторим,
Нечук тушдинг одамхўрнинг қўлина?

Фалак биза жабру ситам этибдир,
Айрилиқ ханжари жондан ўтибдир,
Соқи ажал келиб махкам тутибдир,
Нечук тушдинг одамхўрнинг қўлина?

Бир тоза гул эрдим, сўлдим, хор ўлдим,
Золимлар қўлинда гирифтор ўлдим,
Жамолингни бир кўрмакка зор ўлдим,
Нечук тушдинг одамхўрнинг қўлина?

Ғамдин қутилмади қайгули бошим,
Кеча-кундуз оқар кўзимдин ёшим,

Туркманнинг элиндин келган қардошим,
Нечук тушдинг одамхўрнинг қўлина?

Ошиқ Ниёз айтар, бизни қўйдилар,
Олгимизни кабоб қилиб едилар,
Тандин бошин олиб, кўзин ўйдилар,
Нечук тушдинг одамхўрнинг қўлина?

Алғараз, Ҳамро ҳам бошидин ўтганин баён қилиб, зор-зор йиғлаб бир сўз деди:

Дарё каби тўлиб-тошиб,
Туганмас савдоға тушдим.
Баланд-баланд тоғлар ошиб,
Минг турли балоға тушдим.

Ошиқ бўлдим Саёдхона,
Налар чекдим ёна-ёна,
Келиб тушдим чўл Муғона,
Чўлдан чўлистона тушдим.

Бир парига кўнгул бердим,
Айш ила ишратни кўрдим,
Неча вақтлар даврон сурдим,
Чамандин чорбоға тушдим.

Фалак жабрин солди сара,
Ёпишдик эрлара, пира,
Йўлдош бўлиб якка шера,
Ғам билан хижрона тушдим.

Кутилмадим доғ-хижрондин,
Айрилдим манзил-макондин,
Жудо бўлиб Салбижондин,
Ман бугун зиндона тушдим.

Шум насибам анда элтиб,
Кунба-кундин дардим ортиб,
Тақдирим, қисматим тортиб,
Билмайин тузоқа тушдим.

Ҳамро деяр, гулим сўлди,
Фалак биза ситам қилди,
Шум ажалим шунда тўлди,
Ман шўйла балоға тушдим.

Алқисса, андин сўнг ошиқ Ниёз айди:-

-Эй Ҳамроҷон, санинг ўлмаслигингга бир сабаб бўла билсам, бўлайин деб, барзангиларга бориб айди:

-Эй барзангилар, у одам кўп ориқ эркан, андин оғзимиз маза топмас,-деди.

Анда барзангилар айдилар:

-Андоқ бўлса ани боқғил, семиз бўлсин, кўхна гўшдин кабоб этиб кетир,- дедилар.

Ошик Ниёз қассоб, кўхна гўштдин кабоб қилиб берди. Барзангилар еб, шароб ичиб, маст бўлиб, овға кетдилар. Саёдхон бирлан Ҳамро қалитни олиб, хазина эшигини очиб, ахтариб, бир уйдин ароқ топдилар, яна бир уйдин икки дона олмос қилич топдилар. Қилични яшириб қўйдилар. Аммо ароқнинг ичина беҳуш дорисини сепиб қўйдилар. Барзангилар овдан келдилар.

Саёдхон келтириб уларга ароқ берди. Барзангилар ароқни ичиб, ҳаммаси беҳуш бўлиб йиқилдилар. Ниёз қассоб, Ҳамро ҳар қайсиси бир отга миниб қочар бўлдилар. Анда Саёдхон:

-Ман буларнинг бошини кесмасдан кетмасман,-деб қўлига қилич олиб, қирқисини ҳам қалласини кесиб, оёқ учинда қўйиб, хазинасини ахтариб, Ҳамронинг отасини заррин камарини топдилар. Андин билдиларки, Ошик Аҳмадни ҳам барзангилар еб эркан, деб гумон қилдилар. Андин сўнг Саёдхон, Ҳамро, Ниёз қассоб учқовлари йўлга равона бўлдилар. Аммо, Ниёз қассоб бечорани қазоси этиб, йўлда ўлди. Саёдхон бирлан Ҳамро унинг жасадини дафн қилдилар, андин сўнг йўлга равона бўлдилар. Саёдхон бирлан Ҳамронинг устидин бир бўлақ турна дурр этиб учиб ўтаберди. Ҳамронинг ёдиға Салбиниёз тушиб, Салбиниёзға саломнома кўндариб, зор-зор, чун абри навбахор йиғлаб, бир ғазал айди:

Кўча-кўч айлади Бағдод элина,
Кўчинг бўлак-бўлак бўлинди турнам.
Сани, мани яратганнинг ишқина,
Салбима бир хабарим бер энди, турнам.

Ман билурман, Рум элиндин келурсиз,
Сайраб-сайраб ҳар тилларни билурсиз.
Мендин жон Салбима хабар берурсиз,
Тўғрича хабарим бер энди, турнам.

Терар эрдим гунчасидин-гулиндин,
Кучар эрдим ёрнинг нозик белиндин,
Бемурувват қахбо фалак алиндин,
Бағрим шона-шона тилинди турнам.

Бир кул эрдим, чакирурман оллони,
Ғариб қулинг, раҳм айлагин гумроҳни,
Салбима тезликда етир Ҳамрони,
Айрилиқ кўтарди бил энди, турнам.

Алғараз, бу сўз Саёдхоннинг кўнглина малол тушиб, отининг бошини чекиб турди. Ҳамро Саёдхоннинг кўнгли малол бўлганин билиб, анга ёлбориб бир сўз айди:

Арзимни эшитгил севгили ёрим,
Кун-кундин ахволим баттар кўзингдин.
Ишқингда қолмади номусим, орим,
Шунча жабр айладинг етар кўзингдин.

Мен санинг ишқингдин келибман дода,
Жабр этмагин бўйла ўтар дунёда,
Жоду кўзинг мангзатмишам жаллода,
Мужгон тиғи жондин ўтар кўзингдин.

Қарорим йўқ, кўрсам қаро кўзингни,
Дунё хирожина берман ўзингни,
Маълул бўлиб, қаса тортма юзингни,
Кел эмди никобинг кўтар кўзингдин.

Арзи-холим айтдим дoston боғлайиб,
Шод бўлмадим сандин кўнгил чоғлайиб,
Фироқингда кеча-кундуз йиғлайиб,
Бир кун охим сени тугар кўзингдин.

Ҳамро деяр, ортди оху-фиғоним,
Симобдай беқарор бу танда жоним,
Сандин бир тилагим эй Саёдхоним,
Қайғу-ла ҳасратни кўтар кўзингдин.

Алғараз Ҳамро сўзини тамом этгандин сўнг:

-Эй Саёдхон, бир сандин бошқа ёрим бўлмас,- деди. Аммо Саёдхон тебранмади. Саёдхонни белинда икки юзли ханжари бор эрди. Ҳамро ул ханжарни сугуриб Саёдхоннинг қўлига бериб айди:

-Эй Саёдхон мундоқ тургондин кўра бу ханжар бирла мани ўлтир,-деди. Анда Саёдхон ҳеч дам урмади. Сўнг Ҳамро Саёдхонга қараб бир сўз деди:

Икки тилли ханжарини қўлиндин,
Алиф қаддим дол ўлмали замондир.
Қадам қўйсанг яратганни ишқина,
Сийнам усти йўл ўлмали замондир.

Мани нечун ёвуз куна соларсан,
Ханжар олиб қора бағрим тиларсан,
Не сабабдин қаҳр айлайиб келарсан,
Гўзаллара кул ўлмали замондир.

Севдигим юзингни дўндирма мандин,
Қурбонинг бўлайин айрилмам сандин,
Жасадим бўш қолиб, жон чиқса тандин,
Қури гавда бўш қолмали замондир.

Ошиқ Ҳамро ёрин севмиш жон била,
На ҳадди бор, қул танишса хон била,
Кес бошимни ханжарингни қон айла,
Бармоқларинг ол ўлмали замондир.

Алқисса, андин сўнг Саёдхонни кўнгли боғ-боғ очилиб, ўпишиб,
талашиб йўлга тушдилар. Бир неча манзилларни тай қилиб, Озарбайжон
вилоятининг бир қирасиндин келдилар. Эраса Салбинийезжонни инжуси
узилган ерга етдилар. Ҳамро ул ерни кўриб, йиғлади.

Анда Саёдхон айтиди:

-Эй Ҳамрожон, на жин урди, бу ерга келиб йиғларсан? -деди.

Анда Ҳамро йиғлаганин баён қилиб бир ғазал айтиди:

Олмасина тош отдигим нозли ёр,
Отдигим ёдима тушар, йиғларам.
Қўл узатиб ёр мамасин тутдигим,
Тутдигим ёдима тушар, йиғларам.

Булбулли, чаманли, бўстонли боғлар,
Салбинийез сайр этиб мевасин овлар,
Ёр бирлан бодалар ичдигим чоғлар,
Ичдигим ёдима тушар, йиғларам.

Сан халифа бўлсанг, ман бўлам толиб,
Жон чиқиб жасаддин, гавда бўш қолиб,
Салбинийез боғинда қолди мўнғайиб,
Қолдиғи ёдима тушар, йиғларам.

Лайли киби Мажнунини йитириб,
Қодир мавлон ҳар мақсад етириб,
Суяр ёрим қаро зулфин кўтариб,
Ўпдигим ёдима тушар, йиғларам.

Ҳамро деяр, жон жасаддин узулди,
Қора бағрим сув бўлибон эзилди,
Ўйнар эрдик, ёр инжуси узулди,
Уздигим ёдима тушар, йиғларам.

Алғараз, Саёдхонга Ҳамронинг ёри бор эркани аниқ маълум бўлди.
Саёдхон:

-Бир юртдин бир юртга келиб, иккининг бири бўлгонимдин, чўлларда ўлиб кетганим яхшироқ,-деб,- кел кўнглим, бу бевафодин дўн, деб ўз-ўзига ўгит бериб бир сўз деди:

Кел кўнглим, мен сенга ўгит берайин,
Икки тилли бевафодин дўн кўнглим.
Қисматим на бўлса ани кўрайин,
Икки тилли бевафодин дўн кўнглим.

Чин гулни сақласанг минг йилда сўлмас,
Бевафонинг ҳаргиз икрори бўлмас.
Балки дерам: киши ёри ёр бўлмас,
Икки тилли бевафодин дўн кўнглим.

Ғўч йигитлар бор зотини бор айлар,
Муханнаслар кенг жахонни тор айлар,
Бевафога кўнгил берсанг хор айлар,
Кўнгли бошқа бевафодин дўн кўнглим.

Ёрим сен деб, ерда кўймадим сўзинг,
Сен учун сўлдирдим отамнинг юзин,
Бевафонинг оздир ўйдирсанг кўзин,
Икрори йўқ бевафодин дўн кўнглим.

Асли бевафодин бу кўнглим кечди,
Ишратнинг қушлари осмона учди,
Бошқа ёрим йўқ деб қасамлар ичди,
Икки тили бевафодин дўн кўнглим.

Налар чекдим бевафонинг ранжини,
Рақиблар эммасин лабим қандини,
Эшит энди Саёдхоннинг пандини,
Икки тилли бевафодин дўн кўнглим.

Алғараз, андин сўнг Саёдхон айди:

-Эй Ҳамрожон, ҳарна яхши-ёмон сўз айтишдик- рози бўл. Сани омон-эсон юртингга қовуштирдик, энди санга юрт қутли бўлсин, бизга йўл,-деб, отининг бошини қайтариб бадар кетти. Ҳамро ҳазил гумон қилиб қараб турди. Саёдхон борҳо орани очиб борадир. Ҳамро қўлина созини олиб, баланд овоз бирлан бир сўз деди:

Соллонғонда сижут энар қошинга,
Сан қаён борурсан, дўн қиз, қайт энди.
Дўнам зулфларинга, қурбон бошинга,
Биза ноз айлама, дўн қиз қайт энди.

Олисдин келмишам манзилдин-йўлдин,
Яшилбош сўналар уркишар кўлдин,

Ўпам ёноқларинг, қирмизи гулдин,
Тилинди юрагим, дўн қиз, қайт энди.

Сўна кимин дол гарданинг қолдирма,
Ҳар етар-етмаса сирринг билдирма,
Дўстингни йиғлатиб, душман кулдирма,
Салотин гарданлим, дўн қиз, қайт энди.

Кўнглингга кетарма фикри-хаёли,
Садқа саринг бўлсин, дунёнинг моли,
Ҳамрожонни сансан вафоли ёри,
Қадаминг дийдама, дўн қиз, қайт энди.

Алғараз, Саёдхон отига қамчи уриб, ораси дош бўлиб кўринмас бўлди.
Эрса Ошиқ Ҳамронинг юраги ҳавл этиб, Саёдхоннинг кетган йўлини қараб,
зор-зор, чун абри навбахор йиғлаб бир сўз деди:

Ҳар саҳарлар ман саринга дўндигим,
Кетти Саёдхоним кўринмас бўлди.
Ҳилол қошларина сижут индиран,
Саёдхоним кетти, кўринмас бўлди.

Сенинг бирлан бир мақсада етмадим,
Кўл узатиб олмаларинг тутмадим,
Армон қолди мен орқайин етмадим,
Кетди Саёдхоним кўринмас бўлди.

Қаҳбо фалак оғу қотди ошима,
Раҳм этмади кўздан оққан ёшима,
Ўз тилимдин бало келди бошима,
Кетди Саёдхоним кўринмас бўлди.

Ҳамро деяр ақлу хушим олдирдим,
Ғалат этиб, ёра сирим билдирдим,
Ман алимдан Саёдхоним олдирдим,
Кетди Саёдхоним кўринмас бўлди.

Алғараз, Ҳамро бу сўзни айтиб, Саёдхоннинг изини излаб борур эрди,
Ҳамронинг олдидин бир бўлак овчи чикди. Улар Ҳамродин:

-Эй йигит, баҳшимисан, ё созандамисан?-деб сўрадилар. Анда Ҳамро
ошиқлиғини баён қилиб бир сўз деди:

Оға беклар, тарлон қушим қочирдим,
Соғ алимдин сўл алима олинча.
Нозли ёрнинг қурбониям, қулиям,
Ал айирман этагиндин ўлинча.

Қурбон ўлам нозли ёрнинг тилина,
Тер қуйилмиш гарданина, белина,

Бир гул бердим Саёдхоннинг қўлина,
Жоним чиқар, гулим андин олинча.

Ман кўрқарам қаҳбо фалак алидин,
Айроликни баттар билдим ўлимдин.
Бир булбулам жудо тушдим гулимдин,
Қарорим йўқ, гулим қўлга солинча.

Ўзи шунқор, оғалари бек эди,
Биза берган насиҳати ег эди,
Лутф айлайиб, бўйним узса эй эди,
Тарк айлайиб, мани кўздин солинча.

Ҳамро деяр, этган аҳдим бузилди,
Қора бағрим сув бўлибон эзилди,
Вақтим етиб жон жасаддин узилди,
Қарорим йўқ, нозли ёрим келинча.

Алғараз, Ҳамро бу сўзни тамом қилиб, Саёдхоннинг отининг изини олиб равона бўлди. Эrsa Саёдхон Ҳамродин айрилиб, бир дарбандга чиқди. Кўрса дарбанднинг қибла тарафинда Курен отли ўба бор эрди, ул туркман ўбаси эрди. Саёдхон шул ўбага борди. Ул ўбада бир мажлис борур эрди. Саёдхон ул мажлисга кирди. Мажлис ёронлари «От тутали»,-деб югурдилар. Саёдхонни зулфи белина тушар эрди. Билдиларки, қиз эркан. Эrsa қиз-келинлар келиб Саёдхонни отини тутиб туширдилар. Саёдхон мажлисхонага бориб қиз - келинлар орасида ўтирди. Шул вақт Ҳамро ҳам от чопиб етишди. Анга ҳам тўшак солдилар. Ҳамро зор-зор йиғлаб бир сўз деди:

Тўра тушан, оч қарчиғай боқишлим,
Қайда мени қора кўзим кўринмас.
Ширин жоним ишқ ўтина яқишлим,
Қайда менинг қора кўзлим, кўринмас?.

Ул ҳаводин учон лочин мейналим,
Овини олдиرون туйгун синалим,
Ўн бармоғи бўгин-бўгин хинолим,
Қайда менинг қора кўзлим, кўринмас?.

Ўтирганда зулфин ера тегдирган,
Турганда қулпогин белга ўраган,
Ўзи бўз боламан талпиниб турган,
Қайда менинг қора кўзлим, кўринмас?.

Ҳамро жоннинг шопариси қочганда,
Тошнинг раҳми келмас ёшин сочганда,

Парим «Лаббай» дебон оғзин очганда,
Қайда менинг қора кўзим, кўринмас?.

Алқисса, Ҳамро бу сўзни тамом қилди. Унинг сўзини эшитиб
мажлисхонадин узун бўйли, оқ юзли бир келин чиқди. Нима сўзлаб турибсан?-
деб, қўлига бир таёқ олиб Ҳамронинг бошига ҳавола бўлди. Анда Ҳамро ул
келинининг жамолини кўриб, хушомад қилиб, бир сўз деди:

Қурбон ўлам, зулфларининг торина,
Сарим қурбон тоза келган нов гула.
Оқ юзинда жўра-жўра холина,
Бошим қурбон тоза келган нов гула.

Билмам на савдоға солди бошимни,
Оллодин тиларман кўнгул хушимни,
Учурдим қўлимдин шунқор қушимни,
Жоним қурбон тоза келган нов гула.

Оға беклар, борми менингдек бўлган,
Боғин хазон уриб, япроғи сўлган?
Ёриндин айрилиб телмуриб қолган,
Сарим қурбон тоза келган нов гула.

Анга фидо бўлсин бу ширин жоним,
Йўлинда сарф бўлсин бу хону моним,
Саёдхондир, манинг дину имоним,
Бошим қурбон тоза келган нов гула.

Ҳамрожон дер, дали девона бўлдим,
Бир тоза гул эдим, сўлдим хор ўлдим,
Саргардони бўлиб термулиб қолдим,
Жоним қурбон тоза келган нов гула.

Алқисса Ҳамро сўзини тамом этди. Саёдхон бу сўзни эшитиб ичкаридан
бир қаҳ-қаҳ уриб кулди. Ҳамронинг сийнасида тоби тоқати қолмай, бир ғазал
айди:

Қурбонинг бўлайин вафоли ёрим,
Юзинг оч, кўрмакка кўп ҳавасим бор.
Юзи гулғунчадай сафоли ёрим,
Кўзинг оч, кўрмакка кўп ҳавасим бор.

Кел кетайли бу ерлардин саро-сар,
Сиёҳ зулфинг дол гардана сарба-сар,
Лабларинг шириндир мисоли кавсар,
Оқ юзинг кўрмакка кўп ҳавасим бор.

Ҳумоя мангзатдим қора кўзингни,
Эшитарман ширин-ширин сўзингни,

Бир баҳона билан кўрсат юзингни,
Гул юзинг кўрмакка кўп ҳавасим бор.

Ҳамро ошиқ шифо тилар ранжина,
Жон куши меҳмондир кўнгул ганжина,
Дастим тама этар кўксинг ганжина,
Оқ юзинг кўрмакка кўп ҳавасим бор.

Алғараз, Ҳамро сўзини тамом этди. Тўй аҳли билдиларки, булар бир-бирини ошиқ-маъшуқ эрканлар. Сўнг унга обу-таом келтирдилар. Аммо Саёдхон: «Лаббайк-лаббайк», деб ичкарида кўбуз чолур эрди. Ҳамро ани эшитиб, синасинда сабру қарори колмади. Мажлис аҳлининг бир тарафинда ёш йигитлар, бир тарафинда қиз-келиндлар ўтирар эрди. Ҳамро Саёдхон жамолини кўриб бир байт ўкиди:

Гул юзли севдигим ман санга дерман,
Қолмишам ман қайғу ғамлар ичинда.
Бу ғариб жонима бўлмадинг ҳамдам,
Чашми гирёнам намлар ичинда.

Соқининг кўлиндин бода сунарам,
Ўлмагунча сандин қачон дўнарам.
Кечалар тутшиб, кундуз ёнарам,
Сани кўрсам номахрамлар ичинда.

Қоф тоғи устинда қорини кўрдим,
Жаннатнинг ичида хурини курдим.
Оқ кўксинда қўша норини кўрдим,
Ўшшатмишам гул-шабнамлар ичинда.

Ҳақиқат ишқ йўлин тут эмди, Ҳамро,
Ошиқлик шарбатин ич эмди, Ҳамро
Бу бевафо ёрдин кеч эмди Ҳамро,
Сен оҳ чекиб бу ҳамдамлар ичинда.

Алқисса, андин сўнг қиз-келиндлар йиғилиб, Саёдхонга: «Андоғ бўлманг, бундай бўлманг»,-деб насиҳат қилдилар.

Эрса Саёдхоннинг кўнгли бир оз очилиб юзиндин ниқобни олди. Андин сўнг Саёдхон бирлан Ҳамро иккилари қўшилиб кетар бўлдилар. Эрса Новгул деган бир келин «Сизларга кам хизмат бўлдик»,-деб, бир узук, бир ёвлик чиқариб берди. Саёдхон бирлан Ҳамрони узатиб юбордилар. Бир неча манзилларни тўй қилиб бора бердилар. Аммо Саёдхон отининг бошини талпиндириб борур эрди, тўғри юрмас, дам йўлнинг бу қирасидан, дам нариги қирасидан юрар эрди. Ҳамро Саёдхонга ялбориб бир сўз деди:

Ҳасратингдан бўлдим дали-демона,
Қурбонинг бўлайин, йўла дуз юри.
Ноз айлайиб юзинг бурма ҳарёна,
Бошингга дўнайин йўла дуз юри.

Қайрилибон ҳар тарафга боқарсан,
Манинг жоним ҳажр ўтина ёқарсан,
Отинг бошин ҳар ёнларга чекарсан,
Қурбонинг бўлайин йўла дуз юри.

Кел кетали Озарбайжон элина,
Қурбон ўлам, сарингдаги телинга,
Жоним фидо бўлсин, ёрим, йўлингга,
Қурбонинг бўлайин йўла дуз юри.

Неча маҳал фироқингда ёқарсан,
Дол гардана тилло хайкал тақарсан,
Ҳамро деяр, кўнглим уйин йиқарсан,
Бошингга дўнайин йўла дуз юри.

Алғараз Ҳамро бу сўзни айтти. Саёдхон ҳеч дам урмади. Ҳамрони кўнгли бузилиб, зор-зор йиғлаб, бир сўз деди:

Жон Саёдим, бугун арзим айттайин,
Дилбар ўлан, бунча золим ўларми?
Юзи тар ғунчадай, вафоли ёрим,
Дилбар ўлан, бунча золим ўларми?

Гул юзли севдигим ман санга зорам,
Кечалар тинмойин, сабо бедорам,
Дардимни билмасман, нечук беморам,
Дилбар ўлан, бунча золим ўларми?

Жафони кўп чекиб, сафо истарам,
Ўз ёримдин меҳри-вафо истарам.
Ҳар субҳи шом завқу сафо истарам,
Дилбар ўлан, бунча золим ўларми?

Ҳамрожон дардина топмади дармон,
Бевафо ёр учун чекди кўп армон,
Биза қисмат бўлди қайғу ҳам ҳижрон,
Дилбар ўлан бунча золим ўларми?.

Алқисса, андин сўнг Саёдхоннинг кўнгли хурсанд бўлиб, йўлга равона бўлди. Бир неча манзилларни катъ қилиб борур эрдилар. Озарбайжоннинг йўлинда бир чашма бор эрди., у чашмага бориб тушдилар...

Ҳамро чашмадин ювиниб, тозаланиб, Саёдхон билан айшу ишратга машғул бўлдилар. Сўнг отланиб, Озарбайжоннинг бир қирасиндин эндилар. Озарбайжоннинг боғлари туман босиб кўрина берди. Саёдхон айди:

-Эй Ҳамрожон, юртингизни чўлистон деб эшитиб эрдик, ул сўзлар ёлғон экан-ку!-деди.

Анда Ҳамро:

-Эй Саёдхон, бизнинг боғларни кўрсанг ажойиб-ғаройибларни кўрарсан,-деди ва ўз юртининг боғларини, дарахтларини кўриб бир сўз деди:

Шукр ҳақнинг даргоҳина,
Тоғлар кўринди-кўринди.
Совуқ сувли, сарчашмали,
Сойлар кўринди-кўринди.

Табла тўла, бедов отли,
Кўшки айвон шоҳ сифатли,
Бизнинг бирлан муҳаббатли,
Беклар кўринди-кўринди.

Қўлин ёстаниб ёттигим,
Мақсад-мурода етдигим,
Ёр бирлан суҳбат туттигим,
Чоғлар кўринди-кўринди.

Гўзаллари инжа белли,
Гуллари шайдо булбулли,
Дегра доши қизил гулли,
Боғлар кўринди-кўринди.

Оқар чашмаси, булокли,
Дегра доши қизил оқли,
Боқчаси бағдод япрокли,
Жойлар кўринди-кўринди.

Қўлимда дузгунли созим,
Ёрга етарми овозим,
Ҳамро дер, Салбиниёзим,
Йиглаб кўринди-кўринди.

Алғараз, Саёдхон айди:

-Эй Ҳамрожон, сан кўп номерд экансан. Ҳарна сўзинг ёлгон эркан,-деди. Сўнг Саёдхон тақдира тан бериб, қисматига рози бўлиб, ўз юртини ёд килиб, бир ғазал айди:

Санга дерам, ошиқ Ҳамро,
Ёқди мани тилинг санинг.
Ранг баранг гулларим терди,
Тар хинали қўлинг санинг.

На савдоға тушди бошим,
Ғам чекмакка йўқдир кишим,
Оғам-иним, тенгим-тушим,
Анда қолди элим манинг.

Устимиздин тукқан ойлар,
Кўшки айвоним, саройлар,
Манзилим маконим жойлар,
Анда колди гулим манинг.

Тахту бахтимдин кўтардинг,
Мани бу жоя егирдинг,
Ёт ўлкалара кетирдинг,
Нечук кечар ҳолим манинг.

Саёдхон дер, ман найлайн,
Сиримни баён айлайн,
Сўзинг тўғриси деяйин,
Кетирди икболим манинг.

Алқисса, Саёдхон сўзини тамом этиб:

-Эй Ҳамро, Салбиниёз ёринг бизча борми?- деди. Анда Ҳамро:

-Борганда кўрарсан,-деб, яна Саёдхонга кўнгул бериб бир сўз деди:

Боғларинда алвон гули очилмиш,
Меваси камола келса севдигим.
Оқ юзларинг илоҳийдин битилмиш,
Гул юзларинг холли-холли севдигим.

Ёрим билан суҳбат этиб юрардим,
Дўлашиб ҳар замон лабин эмардим,
Чаман ичра сайр этишиб кезардим,
Сайрон этинг бизнинг била севдигим.

Бўз маралим, оч қарчиғай боқишлим,
Дол гардана тилло ҳайкал тақишлим,
Ошиқларнинг ширин жонин ёқишлим,
Бўз тарлон сифатлим гула севдигим.

Бошима тушибдир юз қайғу алам,
Барҳақ ошиқ сенинг кўйингда ўлам,
Сан гул булоғисан, ман бир булбулам,
Учиб-учиб кўнсам гула севдигим.

Эгнингга кийибсан қирмизи ола,
Лабингга ярашур олтин пиёла,
Ҳамрожон дер, кетма дўстим хиёла,
Кел муродинг биздан тила севдигим.

Алғараз, Ҳамро бу сўзни тамом қилди, эрса Саёдхоннинг вақти юз чандон ҳуш бўлди. От устинда ўпишиб, талашиб йўлга равона бўлдилар.

Энди бир-икки калима сўз Салбинийез бечорадин эшитинг. Ҳамро кетгандин сўнг орадан уч йил тамом ўтди. Ҳамродин ҳеч хабар, нишона бўлмади. Салбинийез бечора йўлга қараб ўтирарди. Кеча ва кундуз иши оҳу фиғон бўлди. Ошиқ меҳри кўнглина тушиб, сийнасини нам ерга қўйиб йиғлар эрди, яна ташлаб кетгани ёдиға тушиб, илондай тўлғонар эрди. Тўйга, мажлисга чикмас эрди. Бир кеча Салбинийез йиғлаб-йиғлаб кўзи уйқуға борди. Туш кўрди. Тушинда Ҳамронинг қўлинда бир лочин куш бордир. Салбинийез ани кўриб ериндин сачраб турди, кўрдиким, шул вақт айна сахар вақти экан, Салбинийез ўз тушин ўзи йўриб: Ҳамро Саёдхонни олиб албатта шу кун келса керакдир,-деб ўтириб эрди. Шул вақт осмондин турна овози келди. Салбинийез турналарга қараб бир сўз деди:

Кўкдин учган бўлак-бўлак турналар,
Арзирум тоғинда қорни кўрдингми?
Ғофилликда савдо солган бошим,
Фалак айро солган ёрни кўрдингми?

Бизни ғариб қилди қодир худойим,
Қачон ёра етар бу чеккан оҳим,
Во ҳасрато кўнгул ҳушим, Ҳамроҳим,
Фалак айро солган ёрни кўрдингми?

Оқиб кўзда ёшим дўнди селлара,
Булбул учиб, зоғлар қўнди гуллара,
Бошин олиб кетган узоқ эллара,
Фалак айро солган ёрни кўрдингми?

Салбинийез деяр, бахтим қародир,
Айролик дардидин бағрим поради,
Турналардин бугун хабар сўрайди,
Фалак айро солган ёрни кўрдингми?

Алқисса, Салбинийез сўзини тамом қилди. Энди Саёдхон бирла Ҳамродин хабар сўранг. Булар бир неча манзилларни қатъ қилиб, Озарбайжон вилояти ёнидин етишдилар. Ҳамрони отасининг бир кўна хароси бор эрди. Ҳамро Саёдхонни отлар бирла анда қўйиб:

-Эй Саёдхон, сан шунда тур. Ман бориб хабар олайин. Манинг кетганимга кўп вақтлар бўлди, орадин на воқеалар ўтган эркан,-деб йўлга равона бўлди.

Бориб Салбинийезнинг боғина кирди. Боғбон бобоси бор эрди. Ҳамро уни топиб:

-Эй бобо, манга қўхна либосларингни бергил,-деди. Бобо берди Ҳамро шохона либосларини бобоға бериб, қўлиға таёқ олиб йўлга равона бўлди. Боғнинг ичина кириб кўрдиким, Салбинийез қирқ каниз бирлан қора кийиб ўлтирибдир. Ҳамро буларнинг олдинда туриб Салбинийезга қараб бир ғазал айди:

Санга дерам, ширин жоним,
Нечун қаро кийинурсан?
Ҳамроҳим, диним, имоним,
Нечун қаро кийинурсан?

Дўсти, душманинг қарашар,
Оқ юза зулфинг дўлашар,
Санга қирмизи ярашар,
Нечун қаро кийинурсан?

Гулоби гулнинг гунчаси,
Кучмоға белнинг инжаси,
Улли байрамнинг кечаси
Нечун қаро кийинурсан?

Нихоний беглар ниҳони,
Гашт этиб келдим жаҳонни,
Ҳамроҳининг ширин жони,
Нечун қаро кийинурсан?

Алқисса Ҳамро сўзини тамом этди. Салбиниёзнинг кўзи Ҳамрога тушиб:
--Бу ўғлон нечук ўғлондир, нима сўзлар айтар,--деди.

Анда канизлар:

--Бу бир етим ўғлонга ўхшар,-дедилар.

Анда Салбиниёз:

-Эй канизлар, бу ўғлоннинг овози қулоққа ёқимли эркан,-деб Ҳамрога:

-Эй ўғлон, яна ҳам бир дoston айт, сўзинг жонга ва қулоққа ёқар,-деди.

Ҳамро «Хўп бўлади»,-деб бир сўз айтиди:

Наврўз ўтиб баҳор фасли етишди,
Шажарлар кўкармиш, ёр сани кўзлар.
Алиф қаддинг, жим кўзларинг, мим оғзинг,
Тилим ҳарф ичинда ёр сани кўзлар.

Пўлот анда, темир анда, тош анда,
Дилим қуримасин қайнаб жўшанда,
Ажал паймонамиз тўлиб тошанда,
Қаддим ҳам ҳам бўлиб ёр сани кўзлар.

Тиллодин билакузук али-дастинда,
Жаллод кўзинг жон олмақнинг қастинда,
Салбиниёзнинг оқ кўксининг устинда,
Оқ момиқ мамалар ёр сани кўзлар.

Салбиниёзим ўхшар гулга-гунчага,
Қирк канизлар бирлан бирла-биргача,

Гулгундир кийдиги катан бўзача,
Дерсина равондир ёр сани кўзлар.

Боғлар нечун бугун қора кийибдур,
Юсуф-Зулайҳоси қора кийибдир,
Салбим нечун бугун қора кийибдир,
Магар Ҳамрожонинг, ёр сани кўзлар.

Алкисса, Ҳамро сўзини тамом этди. Сўнг Салбиниёз:

-Эй канизлар, бу ўғлоннинг овози Ҳамронинг овозига ўхшар,-деди. Анда канизлар:

-Эй биби Салбиниёз, сизнинг ақлингиз чошибдир. Кимни кўрсангиз Ҳамро деярсиз. Бу бир ўғлондир. Боғдан қорнини тўйдирайин, деб келгандир,- дедилар. Анда Салбиниёз:

-Эй ўғлон, хабарчи бўлсанг хабарингни бер, мева есанг боққа бор,-деди.

Анда Ҳамро:

-Эй бибим, ман чўпон бўлурман, боғларни бир кўрайин деб келдим,- деди. Яна айди:

-Эй бибим, бу қизлар нима учун қора кийибдурлар, сан на учун қора кийибсан?-деб сўради. Салбиниёз ҳам жавоб берди:

Ҳамро:

Нозли дилбар, сандин хабар сўрайин,
Сизлар нечун кийинмишсиз қарони?
Ман билманам на сир кечди орадин,
Эй қиз, нечун кийинмишсан қарони?

Салбиниёз

Бошимдин ўтганин баён айлайин,
Анинг учун кийинмишам қарони.
Уч йил бўлди айрилмишам ёримдин,
Ёрим учун кийинмишам қарони.

Ҳамро:

Сўна кимин дол гарданинг эгдирма,
Сарғайибон гул мангзингни сўлдирма,
Дўст-душманинг кўпдир, сирринг билдирма,
Эй қиз, нечун кийинмишсан қарони?

Салбиниёз

Қурбон ўлам ёрни қалам қошина,
Писта даҳанина, инжу тишина,
Ман билманам не келандир бошина,
Ёрим учун кийинмишам қарони.

Ҳамро:

Қурбон ўлам қоматингга, ўзингга,
Шакардин, асалдин ширин сўзингга,
Қурбон ўлам сенинг ойдек юзингга,
Эй қиз, нечун кийинмишсан қарони?

Салбиниёз

Қаҳбо фалак оғу етти ошима,
Раҳм айламас кўздан оққан ёшима,
Анинг учун қиёматлар бошима,
Ёрим учун кийинмишам қарони.

Ҳамро:

Ҳамро Салби дея кўп чекди охи,
Муродингни берсин, парилар шоҳи,
Энди билдим чўх истабсан Ҳамрони,
Эй қиз, нечун кийинмишсан қарони?

Салбиниёз

Салбиниёз дер, ёр ҳажрина дўзарам,
Ўтган кунларима дафтар ёзарам,
Мажнун каби чўлдин чўла кезарам,
Ҳамро учун кийинмишам қарони.

Алғараз, Ҳамро бирлан Салбиниёз сўзларини тамом этдилар. Канизлар

айдилар:

-Бу ўғлонни қувлармиз,-дедилар. Анда Салбиниёз:

-Эй йигит, Ҳамродин хабар билурмисан? -деди.

Анда Ҳамро айди:

-Шул кеча бизнинг уйимизга меҳмон бўлди, ман севинчига келдим,-

деди. Анда Салбиниёз:

-Эй канизлар, бу ўғлонга бош-оёқ сарупо бирлан бир чаноқ тилло беринг,-деди. Канизлар саруполарини келтириб: «Кийин»,-дедилар. Анда Ҳамро айди: «Манга молу дунё керакмас. Чин ошиқ бўлсанг мани таниғил»,-деб, бир сўз айди:

Хаёлинг кўнглимни уйина тушди,
Товус тумоғлигим сўна, Салбиниёз.
Тиғи мужгонларинг бағримни тилди,
Кишти қор айладинг жона, Салбиниёз.

Мажлисингда ол шароблар ичилур,
Кулиб боқсанг, кўнгил банди очилур,
Бу оламға мушқу анбар сочилур,
Текканда зулфингга шона, Салбиниёз.

Кел, ярама малҳам айла, хон пари,
Очилибдир боғинг мушқи, анбари,
Севдигим ман сани кўргандин бери,
Келмишам имона, дина, Салбиниёз.

Томошанга келур Рум ила Қайсар,
Зулфинг чин-чин ўлиб ҳар ёна ўсар,
Лабларинг шириндир мисоли қавсар,
Эмсам лабинг қона-қона, Салбиниёз.

Томошага келур кизларнинг хони,
Агар чин ошиқсан, маъшукинг тани,
Эронни, Туронни, бу ширин жонни,
Ҳамро санга қурбон қилсин, Салбиниёз.

Алғараз, Салбиниёз айди:

-Эй жон пари, магар шу ўғлон Ҳамро бўлмағай? Бориб кўр, таниғил,
деди.

Эрса Жон пари келиб Ҳамрони бошиндаги каллапўшини олди.
Ҳамронинг икки кокили белига тушиб, ёйилиб ёта берди. Андин сўнг никобин
ҳам олди. Ҳамронинг юзи ўн тўрт кечалик ойдек бўлиб турди. Салбиниёз ани
кўриб беҳуш бўлди. Бир соатдин сўнг ҳушина келиб, кўшкнинг устиндин
ўзини Ҳамрога ташлади. Ҳамро ҳам, Салбиниёзнинг белидин қучиб, ўпишиб,
дўлашиб ёта берди.

Бир неча вақтдин сўнг хушларига келдилар. Салбиниёз:

-Эй Ҳамрожон, истаб кетган ёрингни олиб келдингми?,-деди.

Анда Ҳамро Салбиниёзга қараб бир байт айди:

Севдигим, сиримни баён айлайин,
Кетира билмадим ёр анда қолди.
Ўз тилимдин бало келди бошима,
Кетира билмадим ёр анда қолди.

Анда қолди менинг жону жаҳоним,
Оқди кўзларимдин обу равоним.
Аввалда матлубим, диним, имоним,
Кетира билмадим ёр анда қолди.

Қаромонли қора тоғлар ошганда,
Неча савдолари бошга тушганда,
Ёр-ёрдин айрилиб ҳамдамлашганда,
Кесилди ихтиёр, ёр анда қолди.

Ҳамро деяр, ястанайдим парини,
Сидким билан чақирардим Алини,
Уч йил бўлди чекдим дардисарини,
Кетира билмадим ёр анда қолди.

Алғараз, андин сўнг Салбиниёз айди:

-Эй Ҳамрожон, уч йил бўлди мандин қочиб кетдинг, анда ҳам келтир^с
билмадингми?,-деди.

Анда Ҳамро айди:

-Эй Салбиниёзжон, якка кишини ҳам битирган иши бўлурми?,-деди
Саёдхоннинг ишқи кўп зўрлик қилди.

Анда Салбиниёз айди:

-Эй Ҳамрожон, қўшин чекиб кетгил, яна уч ой муҳлат бердим, бориб оли^с
кел,-деди.

Анда Ҳамро айди:

-Эй Салбижоним, мен сани синаб кўрдим, ман Саёдхонни олиб келдим, сен ҳам анинг ўнгиндин чиққил-деди. Анда Салбинийез: «Хуш бўлғай»,-деб ҳар нечук бўлса ҳам Ҳамрони кўнглини хушвақт қилаин деб, бошига тилла жигасини санчиб, гулгун кийиб, қирқ канизлари бирлан хиромон-хиромон босиб йўлга равона бўлдилар. Эраса, Саёдхон кўрдик, бир киз келади, тишлари дур каби тузилган, қошлари ёй каби эгилган, лаблари бол каби эзилган, беллари тол хипчинидек зил чекилган, олма занахдонлари момикдай бўртиб чиққан, ошиқ киприги қайрилган, гулгун либосли, тилло тумоғли бир овадон киздирки, кўрмакка кўз керак. Саёдхон уни кўргач хайрон бўлиб турди. Аммо Салбинийез ҳам Саёдхонни кўрдик, боши тилло жигали, бели заррин камарли, хусни ўн тўрт кечалик ойдек. Ҳарир либосли бир шохсифат киздир. Салбинийез ани кўриб, ақли лол бўлиб, хайрон, саросима бўлиб турди. Шунда Ҳамро бир Саёдхонга қараб, бир Салбинийезга қараб бир сўз деди:

Қурбон ўлам лабларини болина,
Бели гулгун Салбинийезим, кел эмди.
Ой юзингда жўра-жўра холина,
Холи гулгун, Салбинийезим, юр эмди.

Шакардин шириндир айтган сўзларинг,
Ғамзаси жон олур жаллод кўзларинг,
Кўзимга доридир босган изларинг,
Бели гулгун Саёдхоним, юр эмди.

Қурбон ўлам ёрни чашми мастина,
Кўша хол ярашар қалам дастина,
Кўйгил қадамларинг дидам устина,
Йўли гулгун Салбинийезим, юр эмди.

Қурбон ўлам булбулина гулина,
Шакар-шарбат эзилибдир тилина,
Тилло камар ярашадир белина,
Бели гулгун Саёдхоним, юр эмди.

Икки пари гашт айлаюр бу боға,
Ширин жоним иккисина садоға,
Бошинда тўп жиға, тилло тумоға,
Бели гулгун Саёдхоним, юр эмди.

Сабо-сабо ёр жамолин кўранда,
Оқ юзига қора зулфи тушанда.
Ошиқ Ҳамро даяр йўла юранда,
Бўйи гулгун Саёдхоним, юр энди.

Алғараз, андин сўнг Саёдхон бирлан Салбиниёз- иккиси бир-бири бирлан саломлашиб, қучоклашиб кўришдилар. Саёдхоннинг хусни киш очилган раънога ўхшаб, Салбиниёзнинг хусни ўн тўрт кечалик ойга ўхшаб турдилар. Салбиниёз хуш келибсиз, сафо келибсиз, деб, Саёдхонга иззат-икром бирла хушомад қилди.

Андин сўнг Салбиниёз Саёдхоннинг кўлидан тутиб бокқа равона бўлдилар. Ҳамро кўрдик, иккисини бўйи ҳам бир, қадам босиши ҳам тенг, хусни ҳам баравардир. Саллониб борур эрдилар. Ҳамро они кўруб, хушвақт бўлиб, бир сўз деди:

Беклар, икки пари суйдим,
Суймакка гўзал ярашар.
Икки парининг олдинда
Турмокка гўзал ярашар.

Бир-бирини иззат қилиб,
Ширин лабларидин тотиб,
Иккиси тенг одим отиб,
Юрмакка гўзал ярашар,

Чекдим гўзалнинг дардини,
Билмаслар ошиқ гардини,
Гўзал гўзалнинг мардини,
Билмакка гўзал ярашар.

Чекмишам жабру жафони,
Кўрмишам аҳду вафони,
Ишратли завқу сафони,
Сурмакка гўзал ярашар.

Мен дуо олмишам пирдан,
Қўл кўтардим номус-ордан,
Икки гўзални бир ердан,
Бормокка гўзал ярашар.

Ҳамро дўст боғина кириб,
Тоза гулларидин териб,
Кулиб-ўйнаб, сафо суриб,
Юрмакка гўзал ярашар.

Алғараз, андин сўнг Саёдхон, Салбиниёз, Ҳамро уччовлари кўшкка бордилар. Кўшкнинг устинда бир уй бор эрди. Саёдхонни ул уйга тушириб, обу таом келтирдилар. Андин сўнг Ҳамро Саёдхонни олиб келганини ёру жўралари эшитиб, кўрмакка келдилар. Бир неча амалдорлар, оқсоқоллар ва

кизу келинлар Салбинийезга муборакбодликка келдилар. Келган қизни кўрайлик, нечук қиз эркан, деб ўйладилар. Сўнг улар келиб кўрдилар. Бир шохсифат қиз ўлтирибдур. Ғунча даҳан, мўрча миён, кулар юзли, боши тилло жигали. Қизлар, келинлар, ани кўриб беҳуш бўлдилар, боз ҳушларига келиб:

-Мундог зоти шариф қиз ҳам одамдин пайдо бўлур эркан, хур паридин ҳам зиёдадир. Яна айдилар:

-Эй Салбинийез, Саёдхон мусофирчилик чекмасин, боғ сайлина чиқали,- дедилар. Салбинийез, Саёдхон ва яна бир неча қиз келинлар бирлан боғ сайлина бордилар. Анда Салбинийез:

-Эй Саёдхон, бу боғларни кўргил, то ўлгунча иккимиз бу боғларни сайрон этиб юргаймиз,-деди. Салбинийез бирлан Саёдхоннинг ҳуснини кўрган одамлар аклини олдирур эрди.

Шу дастур бирлан орадин бир неча вақтлар ва бир неча айёмлар Саёдхон, Ҳамро, Салбинийез-уччовлари боғнинг ичинда айшу ишрат суриб кезар эдилар. Эrsa кун икки тарафдин туғди. Халойиқлар бу сирга ҳайрон қолиб келиб кўрсалар бири Саёдхоннинг юзини шуўласи эркан. Саёдхон юзидин никобин олса, ой туққан ёли бўлур эрди.

Ул шаҳар подшоҳининг оти Асадлихон эркан. Бир киши бориб арз қилдики: «Эй подшоҳи олам, Аҳмад кўппакнинг ўғли Қизилолма шаҳариндин бир қиз олиб келибдир. Ой деса оғзи бор, кун деса кўзи бор, ўзи ҳам подшоҳзодадир»,-деб Саёдхонни мактади. «Андог бўлса ул қиз бизга лойиқ эркан, подшоҳ кизи фуқароларга лойиқ эмасдир»,-деб икки ясовулга «Учисини ҳам мунда олиб кел»,-деди.

Ясовуллар Ҳамронинг кўшкина бориб:

-Сизларни Асадлихон чақиради,-дедилар. Анда Саёдхон айди:

-Подшоҳ нима иш учун чақирур?

Анда алар:

-Подшоҳ Саёдхонни олмоқчи эрмиш, подшоҳ кизи фуқарога лойиқ эмас,-деб айтур,-дедилар.

Анда Саёдхон:

-Ман мусофирдирман, агар мусофир бўлмасам бурнингни кесиб, ўзингга едирур эрдим,-деб сиёсат қилиб қувлаб юборди. Эртаси эр бирлан Саёдхон, Салбинийез ва Ҳамрожон-уччовлари ҳар қайсиси бир отга миндилар. Эrsa Саёдхон сари ёйини олиб, Ҳамронинг кўлига олмос ханжар берди, Салбинийезнинг кўлига икки юзли ханжар берди. «Билиб бўлмас, баногоҳ бошимизга иш тушса, бу яроғлар даркор бўлур»,-деб отланиб ўградилар.

Подшоҳнинг боргоҳина бориб, отдин тушмайин турдилар. Подшоҳ буларни либосларини ва яроғларини кўриб ваҳм босиб: «Бутун жон жасадин узилур кун»,-деб ҳайрон бўлиб турди.

Подшоҳ айди:

-«Боринг, бу келган одамларни отин тутиб туширинг,-деди. Эrsa буларнинг отларини тутиб туширдилар. Подшоҳ кўрдиким, бир шохсифат қиздир. Боши тилло жигали, бели заррин камарли, ҳайбатидин жаҳон-олам титрар эрди. Саёдхон подшоҳни кўриб, «итмисан», «эшшакмисан» ҳам демади. Саёдхон билдики, подшоҳ кўп қаттиқ кўрқди. Саёдхон айди:

--Кўрққан кишига сиёсат қилмоқлик ҳам номардлик бўлур,-деб,
подшоҳга хушомад қилиб бир сўз деди:

Ман санга деярман Асадлихоним,
Мани Ҳамроҳимдин айирма, хоним.
Кес бошимни, ерга тўкилсин қоним,
Мани Ҳамроҳимдин айирма, хоним.

Эронни, Туронни бирга гезали,
Хоним, бу жабринга нечук дузали,
Санга далдир бу дунёнинг гўзали,
Мани ўз ёримдин айирма, хоним.

Пирим Шохирмардон кавсар соқийдир,
Сайлгоҳи саккиз жаннат боғидир,
Бизга бу гўзаллик бошдан ёғидир,
Мани Ҳамроҳимдин айирма, хоним.

Ман бир мардман, мардлигимни билдирам,
Душманам йиғлатиб, дўстим кулдирам,
Қаҳрим келса, шоҳим, сани ўлдирам,
Мани Ҳамроҳимдин айирма, хоним.

Саёдхон ҳам йўлга тушиб солланди,
Соллонибон ишқ ўтина тобланди,
Тар мамам тутулиб, кўнглим боғланди,
Мени Ҳамроҳимдин айирма, хоним.

Алкисса, подшоҳ ўз кўнглида: «Бу ажаб бир мард киз эркан, бизга мундоғ-сипойгарчилик қилур, агар қаҳри келса, мени аждаҳодек дамига тортар», -деб омон қолганига шукр қилиб айди:

--Эй Саёдхон, ман айтган гапимга тавба қилдим. Энди санинг бирлан киёматлик ота-қиз тутишурмиз,-деди.

Анда Саёдхон «Хўп бўлур»,-деб ота-қиз тутишдилар. Андин сўнг Асадлихон яхши-яхши шоҳона хилъатлар, саруполар бериб учисининг ҳам вақтини хуш қилиб, иззат ва ҳурмат қилиб қайтарди. Булар ҳам омон-соғ кўшқдин чиқиб, душмандин беҳавотир бўлиб жойи фароғат, айшу ишратга машғул бўлдилар.

Энди сўзни Маматхон подшодин эшитинг: Саёдхон Ҳамро билан кетган сўнг бир кеча уйкуси сахар вақтида қочди. Саёдхондин бошқа фарзанди йўқ эрди. Маматхон подшо оҳ чекиб айди:

-Бир кўнгул хушим Саёдхон эрди, бу ҳам ёт ўлкаларга кетди. Ёт ўлкаларда нечук этиб юргандир,-деб вазир ва вакиллар, оқсоқолларни йиғнаб айди:

-Эй вазирлар, эй амалдорлар ва оқсоқоллар! Манга бир маслаҳат беринглар: Озарбайжон вилоятига бориб, қальасини йиқиб, кант-кесак этиб ўғул ўлжа, қиз асир этиб, Саёдхонни олиб қайтиб келсак, нечук бўлар?-деб сўради.

Анда ҳаммалари «Балли подшоҳим, яхши кенгаш топдингиз, ишингизни олло-таоло ўнгарсин!»,-деб таъзим қилиб, одоб бирла ўтирдилар. Андин подшоҳ Маматсўйин сардорни ҳам чақириб кетириб:

-Эй сардор, Озарбайжон вилоятига бориб, Саёдхонни олиб келсак нечук бўлур экан,-деди. Анда Сардор:

-Хўп бўлур, кучимиз етса олиб қайтармиз, агар кучимиз етмаса ундагини унда кўрармиз,-деди.

Сўнг яхши-яхши бедов отли йигитлардин тўрт минг отли лашкар тузатиб, обу озук, яроғ асбобларни тайёр қилиб, Маматсўйин сардорни йўлбошчи қилиб, туғ-туғ, байдоқ-байдоқ саро пардалар юклаб, тўп-тўп, гуруҳ-гуруҳ бўлиб, Озарбайжон вилоятига уградилар. Бир неча манзилларни тай қилиб, Саёдхоннинг олма урган ерина келдилар. Сардор Маматхон подшоҳга кўрсатди, ҳаммаси хайрон қолдилар. Сўнг яна йўлга равона бўлдилар. Бир неча манзил йўл юриб, барзангиларнинг қалъасига етдилар. Қарасалар, қалъанинг бир мухири бордир. Ўқиб кўрсалар «Бу ишларнинг ҳамасини Саёдхон қилгандир»,-дейилган. Андин ҳам ўтиб кета бердилар. Оз юриб, кўп юриб, бир неча кунлар йўл юриб, Озарбайжон вилоятига етишдилар. Озарбайжоннинг қирасинда бир ўлка бор эрди, анинг подшоҳининг отини Абдуллахон дер эрдилар. Ул юртнинг атрофинда қоровул қўйиб эрди. Қоровуллаар бориб Абдуллахонга: «Устимиза қўшин келди»,-деб хабар бердилар. Абдуллахон етти икчимга жар солди. Етти лак лашкар жам бўлди. Эрса Асадлихон бош бўлиб, Абдуллахоннинг устига келиб қўшилди. Маматхон подшоҳнинг олдиндин чикиб саф торттилар. У тоифага «гўкланг» деб от берур эрдилар. Тўп-тўяхонасини куриб, байдоқларини тикиб, майдонни ораста ва бераста қилиб саф туздилар, уруш добилини қоқдирдилар, Маматхон подшоҳга элчи юбордилар. Подшоҳ Маматсўйин сардорга «Бу иш нечук бўлғай?»,-деб кенгаш солди. Анда сардор:

-Кўшиннинг ярми ўлмаин қайтмоқ бўлмас,-деди. Сўнгра Абдуллахонга: «Сақкиз кун муҳлат бергин, сўнгра урушга чиқармиз»,-дедилар.

Асадлихоннинг юртига: «Қизилолма шаҳридин Маматхон подшоҳ қўшин чекиб келиб Абдуллахон бирлан уруш қилур эрмиш»,-деган овоза тушди. Бу овозани Саёдхон эшитиб:

-Эй Салбиниёзжон, яна омон-эсон келсак кўришармиз, ҳозир олло ёринг, хуш қол,-деб тилло жабдуқли отина миниб Ҳамрожонни ёнига олиб, сари ёйини эгнига илдириб, қалқонини орқасига ташлаб, Ҳамронинг қўлига ҳам олмос қилич бериб, ўз белига икки юзли ханжарини тақиб, эркак либосини кийиб, юзларига никоб тортиб равона бўлдилар.

Энди сўзни Маматхон подшоҳдин эшитинг:

Муддати тўлгандин сўнг, душман лашқари уруш добилини қоқиб, майдонга чиқдилар.

Эрса Маматхон подшоҳ кўрдик, душман лашқарининг ҳеч сони -ҳисоби йўқдир, бениҳоят кўпдир. Маматхон хайрон бўлиб, яна таваккал қилиб, душман лашқарина от қўйдилар. Шул вақт Саёдхон билан Ҳамро ҳам етишдилар. Булар ҳам кун туғар тарафидин от қўйдилар. Шул вақт Саёдхон билан Ҳамро орқа

тарфдин қирар эрдилар. Андоғ жанги мағлуба бўлдики, душманлар шикаст топдилар.

Саёдхон сари ёйини олиб ҳар тортиб юборганда 50-60 душман бирдан жон берар эрди. Душманларнинг қони бирлан сойлар тўлиб, ҳар ёнга оқар эрди. Душман бениҳоят қирғин топди, кун ботиб, оқшом бўлди. Сўнгра бир дарбандга келиб ётдилар. Эртасига урушга кирдилар. Уч кеча-кундуз тинмайин шу тарзи уруш қилдилар, душман лашкари шикаст топди. Абдуллахонни тутиб, банди қилиб кетирдилар. Маматхон подшоҳнинг ўлган лашкарини рўйхат қилдилар. Икки юз кишига етди. Душман ўлган лашкарини ҳисоб қилиб кўрсалар, тўрт лак қирилибдир. Маматхон подшоҳ буни кўриб ҳайрон бўлди. Аммо Маматхон шоҳ икки суворининг урушга кирганидин хабардор эрди ва лекин уларни танимас эрди. Маматсўйин сардорни чақириб:

-Бу душманлар тамом қирилибдур, буларни ким қирди, билурмисан?,-деди.

Анда сардор:

-Бизлар урушга кирган вақтимизда икки отли келиб урушга кириб эрдилар. Алар нечук одамдир, мен билмасман,-деди. Анда Маматхон шоҳ: «Ким бўлғай, бу душманнинг шаҳринда бизга кўмак берган»,-деб ҳайрон бўлиб туриб эрди. Шул вақт Саёдхон бирла Ҳамро иккиси бир дарбандга чиқиб туриб эрдилар. Маматшоҳнинг кўзи буларга тушиб:

--Ул икки отлини танирмисан?,-деди.

Маматхон подшоҳнинг бир қули бор эрди, югуриб бориб Саёдхоннинг отини кўриб, таниб келиб айдики: «Эй подшоҳи олам, у отлар ўзимизнинг сайислаган отимиздир»,-деди. Анда Маматхон подшоҳ ўз кўнглидин:

--Магар Саёдхон билан Ҳамро бўлмағай,-деб Маматсўйин сардорга:

--Бориб ул икки отлини олиб кел! Ҳар ким бўлса гуноҳини ўтдим,-деди.

Анда сардор бориб, Саёдхонга салом берди. Саёдхон ҳам алик олди. Эrsa сардор:

--Юринг, сизни отангиз чақирадир,-деди. Андин сўнг Саёдхон бирлан Ҳамро оддин тушиб Маматхон пошоҳнинг хизматига юриш қилдилар. Бориб подшоҳнинг олдида қўл ковуштириб, салом бериб, таъзим-тавозе бирлан турдилар. Маматхон шоҳ алик олди. Аввало соғлик сўрашди. Аммо ҳаё қилиб иккиси ҳам таъзим-тавозе бирлан турар эрдилар. Ҳозир бўлганлар буларнинг қайсиси Саёдхон, қайсиси Ҳамро эрканини билмас эдилар. Подшоҳ сардордин:

--Қайсиси Саёдхондир?,-деб сўради. Анда Сардор: «Бели заррин камарли Саёдхондир»,-деб келиб Саёдхоннинг ниқобин олди. Андин сўнг подшо қизини таниб, беҳуш бўлиб, йиқилди, яна ҳушига келиб, кўксина қисиб, ҳол-аҳвол сўрашдилар.

Сўнгра Ҳамрони кўрдиларки, гўё ўн тўрт кечалик ойдек бўлиб, икки кокили белина тушар эрди. Ҳамронинг ҳусни ва малохатина ҳамма ҳайрон бўлди. Саёдхонни ҳусни Ҳамродин зиёда- иккиси бир-бирининг зиёдадир. Маматхон подшоҳ ани кўриб айди:

-Боракалло, иккинғизни худой таолло бир-бирингизга муносиб қилиб тақдир қилганига деб, иккисининг ҳақиға дуо қилди.

Андин сўнг Маматхон подшоҳ айди:

--Эй Саёдхон кизим, энди нима иш қилурсан?,-деди.

Анда Саёдхон:

–Хамрожон бирлан Озарбайжонга бориб, тилло кўшкининг устинда вақтимизни хушлашиб ётармиз,-деди. –Ул юртдин чиқмасак эрди, қайтсак бўлар эрди, энди яна қайтиб бориб бўлмас,-деди.

Анда Маматхон подшоҳ айди:

–Эй Саёдхон, бу номаъкул сўзни қўйгил! Менинг ҳам ёшим охирина етибдур, агар мани ажалим етиб ўлсам, тахтим, молу мулким, хазинам кима колур?! Бир сандин бошқа фарзандим йўқ. Сан бориб тожу тахтима эга бўлгил,-деб Саёдхонга қараб бир сўз деди. Саёдхон ҳам отасига қараб жавоб берди:

Маматхон:

Сўзимни эшитгил, жоним, фарзандим,
Кел қайтали эмди эла, Саёдим.
Жасадимда ширин жоним, пайвандим,
Қўшилибон кетсанг била, Саёдим.

Саёдхон:

Арзимни эшитгил азиз подшоҳим,
Дўниб эмди нечук эла борайин.
Ҳам Маккам-Мадинам, пушти паноҳим,
Дўниб эмди нечук эла борайин.

Маматхон:

Бандага ҳар қисмат бўлур оллодон,
На чора бор тақдир қилса яродон,
Ақлли фаҳм этар, билмагай нодон,
Кел тушали эмди йўла, Саёдим.

Саёдхон:

Булбул дайин талвас айларам гула,
Хижолат тортарам, тушарман тила,
Аввалда қисматим, тақдирим шўйла,
Шарм этарман, нечук эла борайин?

Маматхон:

Дўст бўлан шод бўлур, душманлар оғлар,
Ҳасрат чекиб, юрак-бағрини доғлар,
Эгасиз қолгандур кўшку чорбоғлар,
Боғбон ўлгин бориб эла, Саёдим.

Саёдхон:

Йирок тушдим элдин эла улашиб,
Тақдир-қисмат аъмолима дўлашиб,
Элдин хижил чексам кўп тила тушиб,
Эмди дўниб начук эла борайин?

Маматхон:

Ғариб онанг йўлға боқиб бекарор,
Қавму қардошларинг санга интизор,
Сан бормасанг, менинг бошқа кимим бор?
Кўргин, боқиб, соғдин сўла, Саёдим.

Саёдхон:

Жоҳилликдин юрдим кўнгул шодима,
Отам-онам ҳеч тушмади ёдима,
Эл таънаси нечук бўлур одима,
Қиблагохим, нечук эла борайин?

Маматхон:

Сансиз ман найлайин молу дунёни,
Беармон гашт этдинг фоний жаҳонни,
Соқол эрмас, болам, эрлик нишонни,
Эрлик ҳиммат, ғайрат бўлур, Саёдим.

Саёдхон:

Рўйсиеман сизга, манда кўп хато,
Гуноҳим кечиргай улуғ подишоҳ,
Хоки пойинг кўзларимга тўтиё,
Жоним отам, нечук эла борайин?

Маматхон:

Маматхон подшоҳ дер, бағрим пораси,
Айрилик дардини сансан чораси,
Сан бўлмасанг тожу тахтим эгаси,
Билмам кимлар эга бўлар, Саёдим.

Саёдхон:

Саёдхон дер, аввал худо ҳурмати,
Ғариб онам ҳақи, отам ҳурмати,
Тангри дўсти ул Мустафо ҳурмати,
Ор-номусим ташлаб борсам, борайин.

Алғараз, бу сўзни тамом килдилар. Эrsa Саёдхон:

--Эй ота, ман ўзим якка ўзим эрмасман,-деди.

Анда Мамат подшо айди:

--Эй Саёдхон, худонинг тақдирини бузмоқ, банданинг қўлиндин келурь

Ҳамроҳларинг ҳам менинг фарзандим бўлса керак,-деди.

Анда Саёдхон айди:

--Андоғ бўлса сиз кайтинг, ҳар кимнинг ўзина лойик оти, обрўйи бор. Сиз кайтиб бориб Маматсўйин сардорни ияринг, ман ҳам ўзима лойик ёр-дўстим бирлан борурман. Ман бу вақт асир бўлғондек, қўшиннинг ичинда кетмасман, ўз ихтиёрим бирла борурман,-деди. Бу сўз Маматхон подшоҳга маъқул бўлиб:

--Эй Саёдхон, ўз билганингни кил,-деди. Сўнг Маматхон шоҳ бирлан Ҳамро хўшлашиб, бир неча хушомад сўзларни айтиб, Қизиллолма шаҳрина кўчиб равона бўлдилар.

Маматхон подшоҳ ҳам бориб, тахтига чиқиб қарор топди. Саёдхон бирлан Ҳамро, Салбиниёз-уччовлари тилло кўшқларига қайтдилар.

Алғараз, андин сўнг кеча-кундуз тўй-томоша қилиб, халққа улуғ маърака тутиб, соз-суҳбат бирла айшу ишратга машғул бўлиб ўтирдилар.

Алғараз, Маматхон подшоҳ ҳам тахтинда қарор топиб, Маматсўйин сардорни Озарбайжон вилоятини узатиб юборди. сардор бир неча манзилларни

тай қилиб, Саёдхонни чорбоғина бориб Саёдхонни, Ҳамрожонни ва Салбиниёзжонни авлоди ва аҳллари бирлан олиб Қизилолма шаҳрина равона бўлдилар. Бир неча кунлар йўл юриб, манзил баманзил, кўч бақўч тай қилиб, Қизилолма шаҳрина дохил бўлдилар.

Эрса, Маматхон подшоҳга севинчига келиб: «Саёдхон Ҳамро бирлан келадур»,-деб хабар бердилар. Эрса Маматхоншоҳ сўйинчилаб келганга кўп инъом қилди. Сўнг Саёдхоннинг олдина занон, мардон, қиз ва жувон, улуғ ва кичик пешвоз чиқиб, юз минг соҳиби салтанат бирлан ўз давлатхонасина келтириб туширдилар. Сўнгра Маматхон подшоҳ ул Саёдхонни, Ҳамрони, сўнгра Салбиниёзни кучоғина қисиб, ҳол-аҳволларини сўради. Саёдхоннинг онаси ҳам Саёдхоннинг ўнгидан чиқиб, бағрина босиб, беҳуш боз ҳушига келиб, пешонасидан ўпишиб, ҳол-аҳвол сўрашиб, Маматхон подшоҳ бирлан Қизилолма шаҳаринда етти кечаю кундуз халойиққа тўй-томоша бериб, шодмонлик қилдилар.

Андин сўнг, Маматхон подшоҳ Ҳамроға бег-беги амалини бериб, мулкининг ярмини инъом этди. Эрса Саёдхон ҳам ота-онасина ва қирк қанзизина яна сон қовушиб чорбоғда, тилло кўшқининг устинда Саёдхон, Ҳамрожон, Салбиниёзжон –уччовлари айшу-ишратға машғул бўлиб, мурод ва мақсадина етиб қарор топдилар ва орзу дилларина етдилар.

ҲУРИЛИҚО ВА ҲАМРО

Аммо ровиёни ахбор ва ноқилони осор ва муҳаддисони дoston чин ривоят қилибдурларким, Миср вилоятида бир подшо бор эрди. Онинг отини Хисрав дер эрдилар. Ничча йил подшолиғ қилди, андин ўғил бўлмади. Алқисса кунлардин бир кун Хисрав шоҳ ўзига андеша қилдиким, ман ким учун подшолиғ қилурман, ўзим ўлсам тахтимга Ким ўлтирур деб. Аммо подшонинг ҳеч фарзанди йўқ эрди. Айдиким, ўзимга ўзим зулм қилдим, деб тахтдин ўзини ташлаб, қирқ кеча-кундуз фуқароларга кўриниш бермай, ичкарига кириб кетди. Қирқ кундин сўнг фуқаролар йиғилиб келдилар. Айдиларким, эй подшоҳим, нега тахт устига чиқмассиз, деди. Анда подшонинг бир вазири бор эрди, анинг отини Қосим дер эрдилар. Ул вазир подшоға кўп панду насиҳатлар қилиб, подшонинг фарзанди йўқлиғидин тасалли бериб, шоядки, шодмон бўлғаймиз, деб ул Қосим вазири бул ғазали ўқиди:

Эй султоним, бу дунёдин,
Кимлар ўтмади ўғилсиз.
Бир худонинг севар дўсти,
Расул ҳам ўтди ўғилсиз.

Бир неча ўтган подшолар,
Оллоҳ деган қаландарлар,
Бир неча ўтган инсонлар,
Алар ҳам ўтди ўғилсиз.

Одам ҳеч бўлди бош билан,
Юзини ювди ёш билан,
Қобил ўлтирди тош билан,
Ҳобил ҳам ўтди ўғилсиз.

Кўлинда уч нажжор ўлди,
Мусо келиб дучор ўлди,
Кўрар кўзи кўрмас бўлди,
Шиис ҳам ўтди ўғилсиз.

Олти ойлик шикор чикқан,
Беша юриб шерни сурган,
Ўн саккиз минг олам сўрған,
Сулаймон ўтди ўғилсиз.

Ўғилсизлар чекар захмат,
Қизлиқ уйга ёғар раҳмат,
Худонинг дўсти Муҳаммад,
Алар ҳам ўтди ўғилсиз.

Қаландарлар кияр жанда,
Хув деган оллоға банда,
Чох ичинда шохизинда,
Алар ҳам ўтди ўғилсиз.

Муножот боғига чиққан,
Умнатларнинг журмин ёпқон,
Пайғамбар ҳирқасин кийган,
Ваис ҳам ўтди ўғилсиз.

Қосим дер ҳаққа бандасан,
Алар ўтган динидасан,
Имонинг бўлса зиндасан,
Сан ҳам ўтарсан ўғилсиз.

Алқисса андин сўнг, умаро ва фуқаролар подшоға айдилар: “эй подшоҳим катхудо бўлдингиз, шояд худо раҳм қилиб, фарзанд бергай, - дедилар. Подшо буларнинг сўзини қабул қилиб, қирк қиз олди, ҳеч фарзанд бўлмади. Манго қисмат муңдоғ бўлди деб барча заифаларига рухсат берди. Андин сўнг подшо айдиқим, авлиёларға бориб, мадади истиноат тилайин деб, қирк авлиёни тунади, ногоҳ хўжаи Хизр алайҳиссалом учрадилар, айдилар, бўтам, йўл бўлсин, дедилар. Анда подшо ҳазрати Хизр алайҳиссаломға қараб бу сўзни айди:

Ёзиқ кунлар тушди манинг бошим,
Худоға бир назар сол деб йиғларман,
Агар манинг фарёдима етмасанг,
Барган омонатинг ол деб йиғларман.

Энди манинг тириклигим гумона,
На манда фарзанду ному нишона,
Бозоргонман кўзим тўлди гумона,
Манга бир фарзандни бер деб йиғларман.

Булбул эрдим хазон урди боғимни,
Кимга дерман сийнамдаги доғимни,
Чархи фалак ёқди юрак ёғимни,
Манго бир очилган гул деб йиғларман.

Фироқинг ўтиға кунда ёнаман,
Чархи фалак айди юз минг донаман,
Паримдан айрилган ғариб сўнаман,
Манго бир очилган гул деб йиғларман.

Хисрав айтар, кўнглим оҳ билан кечар,
Ажал келиб бир кун тўнимни бичар,

Ўзим ўтган куним чирогим ўчар,
Манго бир чирогчи бер деб йиғларман.

Алқисса андин сўнг Хизр алайҳиссалом айдилар: ул кўринган
Шоҳимардон қабрларидур, анда бориб тилагингни тилаб кўр, деб, руҳсат
бердилар. Андин сўнг подшо ҳазрати Шоҳимардоннинг қабрлариға бориб, зор-
зор йиглаб бир сўз дегани:

Тангрининг дўстидир Ахмаду Мухтор,
Сан анинг ноиби бўлгон Алисан.
Ҳийла билан олдинг шаҳри Ҳайбарни,
Кофирларни дина солган Алисан.

Ўлурсан соқий сен маҳшар кунда,
Яшил туғ кўлингда сўли ёнида,
Олтинчи кўк узра меърож тунида,
Расулнинг юзигин олган Алисан.

Мўминни угротдинг ислом ганжина,
Кофир қолди киёматнинг ранжина,
Пайғамбара кўйған шери панжина,
Бисмилло деб кўлинг солган Алисан.

Дин учун бошингни солдинг-савдоға,
Кофир эли бирлан қолдинг ғавгоға,
Расул эрди ул кунбади ҳазроға,
Чилтанларнинг ёри бўлгон Алисан,

Ғариб Хисрав ўқир васфинг дилида,
Бир зоти шарифсан араб элида,
Охир чоғда бир кофирнинг қўлида,
Қисмат худо бирлан ўлган Алисан.

Алқисса анда подшо зор-зор йиглаб, кўзи уйқуға борди, тушида ҳазрати
Шоҳимардонни кўрди, Шоҳимардон подшоға айдилар: “Эй подшо бугун санинг
учун тўксон бир мартаба вожибул вужудни даргоҳиға бордим, аммо менинг
хотиримдин уч ўғил, бир киз берди, аммо берса ҳам, аларнинг жонини ўн тўрт
ёшида олурман, деди. Ондин сўнг подшо сесканиб бошини кўтарди, манго
қисмат мундоғ бўлса, эмди дунёдин кечдим, деб бир сўз деганди:

Телба кўнглим, бу тушима қувонма,
Поёнсиз фарзанддин эътибор ўлмас.
Кетгил бошинг олиб, юртға қувонма,
Бу дунё ҳеч кимға вафодор ўлмас.

На ишинг бор қасд этарсан бу жона,
Ё манда фарзанддин ному нишона,
Бозиргонман кўзим тўлди тумона,
Поёнсиз фарзанддин эътибор ўлмас.

Вафосиз фарзандни олиб нетайин,
Хону моним барчасидин кечайин,
Ўлгунча тангрима куллуқ этайин,
Ҳаққа куллуқ этган номус ор эмас.

Кўнглим танимайдур бе ёдигорин,
Бориб тарқатайин Мисрнинг шахрин,
Ўтларға солайин дунёнинг борин,
Энди менга ўзга рўзгор кўринмас.

Мушкул эрур тангрим давлат бермаса,
Берган фарзанд қаригунча турмаса,
Бу Хисрав ўлса гар ҳеч ким кўммаса,
Бундин ортиқ ҳеч ким шармисор ўлмас.

Алқисса подшо уйига келди, икки заифаси бор эрди, олдиға чикди.
Подшо айди: эй заифаларим, ман қаъбатуллоға борурман, деди. Сизларга
рухсат бергали келдим деб бир сўз айди:

Ман кетарман Маккага,
Сизлар манга ёр ўлмангиз.
Бул манинг касофатимга,
Сизлар гирифтор ўлмангиз.

Бу Хисрав аввал бой бўлиб,
Қарриғанда гадой бўлиб,
Ҳоло мунда бажой бўлиб,
Сиз манга шармисор ўлмангиз.

Қувон деб дунё чоғина,
Кирмангиз хазон боғина,
Мандек фарзанднинг доғина,
Сизлар гирифтор ўлмангиз.

Энди сизлар мандин кечиб,
Кетай бошқа юртга кочиб,
Фарзанд чирогин ўчириб,
Сиз мандек ночор ўлмангиз.

Топилмас дунё матлаби,
Манго туғибдур кавкаби,
Бахти қаро Хисрав каби,
Сизлар ҳам бемор ўлмангиз.

Алқисса заифалар айди: Сиз наерда бўлсангиз, бизлар ҳам ўшал ерда бўлурмиз, деди. Андин сўнг подшо хўп бўлур, деди. Алқисса ул кеча подшо ташқариға чиқиб, истибро килди, кесак топмай олдини бир жомга суртиб туриб эрди, чаён чакди.

Подшо кўп бетоқат бўлиб, ҳақимларни йиғдирди, ҳақимлар айди: то катхудочилиқ қилмагунча яхши бўлмас, дедилар. Эрса подшо зор-зор чун абри навбахор йиғлаб, тақдирға чора йўқдур деб, бу сўзларни айтгани турур:

Кўнгил кечмас бу дунёнинг завқина,
Ҳақимлар сўзина амал бўлмаса.
Рози эрдим тангри олса жоними,
Манго бошдин ўзга касал бўлмаса.

Бизга берган ҳазрат Али улушдур,
Тушадур ёдима яхши тушдур,
Ҳақимлар айтадир, на ёмон ишдур,
Тангрим тақдирина бадтар ўлмаса.

Эътимод бўлмади ки манда бир дам,
Ҳам тақдир бўлди аввал бошда одам,
На ҳад бордир заҳар солса ул каж дум,
Бизга тақдир рўзи азал бўлмаса.

Бошдин ғариблиқдур манинг қисматим,
Жонға офат тушди, йўқдур тоқатим,
Кўнгилда йуқ ўзга манинг ниятим,
Магар андин жонға зарар бўлмаса.

Хисрав айтур, бузди манинг шаънимни,
Ўтга ёқди гавҳаримни, конимни,
Ман розиман тангрим олса жонимни,
Бир замон дунёда хийла бўлмаса.

Алқисса подшо ҳақимларнинг сўзини қабул қилиб, хотинлари бирла суҳбат қилдилар, улуғ заифаларидин икки ўғил бўлиб, кичик заифасидин бир ўғил, бир қиз бўлди. Яна подшо айдикки, эй кўнглим, бу фарзандлар учун кушвақт бўлма деб бир сўз айтгани:

Санго мундин ўғил бўлмас,
Қувонма кўнглим, қувонма.

Гули раънодин гул бўлмас,
Кувонма кўнглим, кувонма.

Келиб-кетар давлат учун,
Кувонма кўнглим, кувонма,
Бу беш кунлик умринг учун,
Кувонма кўнглим, кувонма.

Ўзинг кулганинг аёндур,
Фойда йўқ санго зиёндур,
Ҳар на кўрганинг аёндир,
Кувонма кўнглим, кувонма.

Санго меҳнат курук равот,
Топилмассан охир мурад,
Санго меҳнат зиёдарок,
Кувонма кўнглим, кувонма.

Хисрав айтур, бу фарзанда,
Ғойибона бўлма банда,
Сабо бўлурсан шарманда,
Кувонма кўнглим, кувонма.

Алқисса подшо шикордан қайтиб келди. Ўғлонлариға қирқ кеча-кундуз тўй-томоша қилди, ва яна олам фуқаро, умаро ва ҳукамоларни чақириб, ўғлонлариға от кўйдирдилар. Улуғ заифа туғғон ўғилнинг бирини Феруз, бирини Хуршид кўйдилар. Кичик заифасидин бўлғон ўғилнинг отини Ҳамро кўйдилар ва қизининг отини Гулжамила кўйдилар. Андин сўнг етти ёшга киргунча ўқидилар. Ўн тўрт ёшга кирдилар. Эрса подшо ғамгин бўлди. Тобутларини фикрини қилайин деб. Бу ерда ўлгунча бир юртга бориб ўлгани яхшироқ деб, Қосим вазирни чақириб, ўғлонларини кўшиб, ҳаммасига ўн минг тева берди, ҳар тевага ғалла чуқлаб берди. Яна Ҳамроға саксон икки гавҳар берди. Ул гавҳари шамчироқ эрди. Буларни узатиб, подшо қўлиға тилло созини олиб, ўғлонлариға бир сўз айтғони:

Кетар бўлсанг чини Мочин юртига,
Ваҳший муродимни санго топширдим.
Яқин келди бизга деган муддати,
Ман найлайин поёни йўқ давлати,
Кўзимнинг равшани, белим қуввати,
Кўнглим оромини санго топширдим.

Ниҳол экиб муродима етмадим,
Сийнам очиб соёсинда ётмадим,
Тўй-томоша қилиб даврон сурмадим,
Гулу-гулзоримни санго топширдим.

Вафосиз фарзандни тангрим бермасин,
Йироғ кетсин бу ерларда турмасин,
Олиб боринг ани кўзим кўрмасин,
Бемурад гулимни санго топширдим.

Ошик Қосим сенсан манинг хабибим,
Хисрав айтар, тангри берган насибим,
Ёзуқ дарда тушдим йўқдир табибим,
Кўзи-кўчқоримни санго топширдим.

Алқисса андин сўнг подшо ўғлонларини узатиб қайтдилар. Улар бир неча кун йўл юриб Чин Мочинга етдилар. Кўрдиларки, шаҳар кўп оч эркан, Ҳамронинг раҳми келиб, оғайнилариға айди: эй оғайнилар бир савоб иш қилайлик. Оғалари айди: биз савдоға келибдурмиз ғалламизни зар бирла баробар берурмиз. Анда Ҳамро айди: эй оғаларим, сизлар ғаллаларингизни манго сотинглар, ман бу халққа берайин, деди. Алқисса оғалари тевадаги ғаллаларини икки гавхарга сотдилар. Ҳамро уларни олиб бу халққа берди. Андин сўнг Ҳамро айдиким, эй ёронлар, ҳар ким манинг бирлан кетса озуқини берурман, сувсаса сув берурман, деди. Эrsa минг уйлик эргашди. Алар Ҳамро бирлан бўлиб чўли биёбонға келдилар, бир жойга тушдилар. Бир чоҳ бор эрди, бориб Ҳамро таҳорат қилиб турур эрди, бир балои ногоҳон пайдо бўлди. Бир кўзи манглайида, бир кўзи пешонасида, келиб Ҳамронинг кўлидин тутди. Айди: эй йигит, санда менинг омонатим бордур, бергил, деди. Ҳамро айди: нима омонатинг бор, айтгил, деди. Ул нимарса айди: санда жон омонатим бордур, бергил деди. Ҳамро айди: эй Азроил, андог бўлса бир замон сабр қил токи, ман бу халойиқлар бирла розилик тилай, деди. Андин кейин жонимни ол, деди. Анда Ҳамро айдиким, эй халойиқ, билинглар ва огоҳ бўлинглар, ман дорил фанодин дорил бақоға рихлат қилурман деди. Бу сўзни халойиқлар эшитиб фарёд уриб ўринларидин кўпдилар. Айдиларким, аё бори худоё, Ҳамронинг ўрниға бизнинг жонимизни ол, деб йиғладилар. Анда худои таоло буларнинг дуосини ижобат қилиб Ҳамронинг жонини бағишлади ва анинг туфайлидин ҳам икки оғасини ҳам бағишлади ва синглисини ҳам жонини бағишлади. Андин хушвақт бўлиб орқаларига қайтдилар. Шу вақтда Қосим вазир айди: эй Ҳамро, отангизга суюнчиға ўзим борай, деди. Андин сўнг вазир йўлга равона бўлдилар. Бир неча манзил йўл юриб Мисрға етиб келди. Подшо Хисравға бу хушхабарни аввалдин охирини бир-бир баён қилиб, бу ғазалини айтгани:

Эй Султоним арзим эшит, жон бирлан жонининг келди,
Чини Мочин шаҳрина кетган хатарлик карвонинг келди.

Боғингга кўнди булбулинг, очилди ҳам ғунча гулинг,
Эгам қайтарди чироғинг орзуи армонинг келди.

Ҳеч колмади сийна доғинг, очилди мочин булоғинг,
Тангрим ҳал этди мушқулинг, туганмас давронинг келди.

Сўз борди санго қиёси, душманлар ғамни уяси,
Тожи тахтингни эгаси, карамлик султонинг келди.

Қосим дер, кулинг отина, кулоқ сол хабар бодина,
Ҳақ еткурди муродина, кетган ўғлонларинг келди.

Алқисса бу сўзни подшо эшитиб, вақтлари хуш бўлиб, худои таолога шукри бисёр қилғони:

Шукр этайин колғониға рўзгорим баҳор ўлди,
Хазон урган шабу боғим қайта бошдин гулзор ўлди.

Очинглар ғазна эшигин, битинг дарёлиғ дафтарин,
Кўрдим ўғилларнинг борин, рақиб юзи қаро ўлди.

Етди кўнглимни муроди, яна келди кўнгиш шоди,
Очилиб ғамнинг савоби, нима моҳи тобон келди,

Хисрав айтар, кўнглим хуши, келди-кетди ғамнинг қиши,
Кўнди бугун давлат қуши, бағрим ўзи баҳор ўлди.

Алқисса подшо ўғлонларини кўриб шодмон бўлди. Яна подшо бир кечаси туш кўрдиким, бир боғнинг ичига кирди, сайр қилиб юрур эрди, ногоҳ бир жойға кўзи тушди, кўрдиким, бир булбул турибдур. Ажаб хуш овоз, ажаб хуш либос, бир тилло қафасда сайраб турибдур. Подшо баякбора кўриб ошиқ бўлди. Еридин сапчиб турди. Ажаб девона бўлди. Қирқ кеча-кундуз уйидин чиқмади. Вазирлар, умарою фуқаролар йиғилиб, подшонинг олдиға келдилар. Айдилар: эй подшо, агар сиз тахтға чиқмасангиз, бу вилоятда кўп фитналар бўлур, дедилар. Анда менинг арзи ҳолимни эшитинглар деб зор-зор йиғлагани бу турур:

Боғда ногоҳ кўрдим кеча ўзимни,
Ақл бу бошимдин барбод айлади.
Қафас ичра кўрдим булбул мунаққаш,
Ободон кўнглимни ношод айлади.

Жам бўлибон анда бир неча қизлар,
Ҳар бири тўтининг сўзини сўзлар,
Эшитинг арзимни соҳиб тамизлар,
Жоду кўзин манго жаллод айлади.

Қафас ичра кўрдим булбул мунаққаш,
Ободон кўнглимни ношод айлади.

Сесканиб уйғониб бўлдим девона,
Ишк ўтидин офат тушди бу жона,
Бу ишлар одама бўлди баҳона,
Бу қисматни бизга устод айлади.

Хисрав айтар: кўнглим ох ила зорим,
Кўрдим, тарк айладим номусу орим,
Кўрмагунча бўлмас сабру қарорим,
Гўё ошиқликдин фарёд айлади.

Алкисса андин сўнг подшо зор йиғлаб айди, эй ёронлар сизлар манинг бу ишимни бир маслаҳат қилмасангизлар бўлмас, деди. Вазир айди: барча халойиқни йиғинг, деди. Хабар бердилар, жами халойиқ йиғилиб келдилар, яна подшонинг аҳволидан хабар олиб, мужассам бўлдилар. Андин сўнг мунажжимлар китоб очдилар ва қуръандозлар қуръа солдилар, айдилар, эй подшо олам, таъбири бу турурким, булбулигўё деган бир жонивор бор турур бисёр мунаққаш ва хушгўё бўлур, яна подшо айди: ул боғ қайда эрур, мунажжимлар айдилар маълуми йўқдур, одам ўғлига муяссар бўлмоғи мушкулдур, дедилар. Охир подшо айди: хар ким муяссар қилса, бўйи баробар олгин берурман, яна озуқиға бир хужра зар берурман, деди. Эрса ҳеч овоз чикмади, подшонинг икки ўғли хизматида туриб эрди, айдиким, эй подшон олам, бу хизматни биз қилурмиз, дедилар ва яна фарзанд бўлиб, сизга муносиб иш қилмадик деб, худодин меҳрибонлик бўлса, келтирали дедилар ва яна подшо хушвақт бўлиб, бир хужра зар берди, буларни узатиб солди. Анда Ҳамро мактабда эрди. Оғаларининг кетганини билиб, отасининг хизматиға қўл қовуштириб турди. Эй ота, оғаларимни булбули гўёни келтирмакка юборибсиз, аларнинг орқасидин кетарман, деди. Эрса подшо айди: эй фарзанд, сани юбормасман, деди. Ҳамроға бу сўз каттиқ тегди. Айдиким, эй ота, мани олардин кам кўрдингизми, деди. Анда подшо ҳарчанд тавалло қилди, бўлмади, подшо зор-зор йиғлаб сўз айди:

Оғаларинг санинг учун юбордим,
Сан ҳам турғил жону жаҳон Ҳамроҳим.
Булбулдин зиёда бўлди бу дардим,
Мани кўйдинг ёзиқ куна Ҳамроҳим.

На мушкулдир манинг пандим олмасанг,
Қон йиғлатиб қол деганда қолмасанг,
Мундин кечиб уч ойна келмасанг,
Чулганурман капин тўна Ҳамроҳим.

Аввал куйдим ўн тўртина кирди деб,
Ўғлонларим паймонаси тўлди деб,
Қувондим ман Яна ўлмай қолди деб,
Жудо тушар бўлдим яна Ҳамроҳим.

Кошки ман кўрмагай эрдим бу тушни,
Эшитмаса эрди мандин ҳеч киши,
Чунки, бугун чекар бўлдим ҳоҳиши,
Жафо тиғин чекдим яна Ҳамроҳим.

Хисрав айтур, кима тахтим берайин,
Сан борингда беш кун даврон сурайин,
Ўлгунча меҳмонман юзинг кўрайин,
Насихатим будур санго Ҳамроҳим.

Алқисса андин сўнг Ҳамро оғаларининг орқасидин етди, кўрдик, оғалари бир чашманинг бўйида ўлтирибдур. Ҳамро оғаларининг қошига ўтирди. Айдилар: сен ҳам келдингми, ори келдим, деди. Аммо йўл бу ерда уч айрилиб эрди. Ҳамро айди: оғалар маслаҳат қилинг деди. Уч чашманинг бошида бир тош бор эрди, ул тошда хат битикликдурким, ҳар киши ўнг йўлга борса сихат келтиргай, агар ўрта йўлга борса келгай ё келмагай, агар чап йўлга борса асло келмагай, дебдур. Ҳамро айди: эй оғалар маслаҳат улдирким, келадурғона улуг оға сиз боринг, ўрта йўлга кичик оға сиз боринг, борса келмас йўлга мен борай, деди. Ҳамро сўзини қабул қилдилар. Алқисса андин кейин Ҳамро ничча кун йўл юрди. Ногоҳ бир гумбаз кўринди. Ул гумбаз Шоҳимардоннинг қабрлари эрди. Ҳамро ул гумбазга борди. Эrsa чилтанни кўрди. Айдилар: Ё Шоҳимардон, бу ерда ётгон йигит нима учун келибдур дедилар. Бу йигитнинг аҳволидин хабар олмайсиз, дедилар. Шоҳимардон айдилар: Сиз билинг эрам боғида, Шаббон ибн Шоҳруҳнинг кизи Ҳурлиқони худои таоло шу йигитга қисмат қилғондур, дедилар. Чилтанлар айдилар: бу йигит сизнинг жавобингизни, олмоқ учун келибдур, унинг маъшуқини олиб келиб, мусулмончилик билан кўшсак дедилар. Анда киши юборинг дедилар.

Алқисса Шоҳимардон киши юбордилар. Ҳурлиқони олиб келтирдилар. Иккисини бир ерда қўйдилар. Умар ибн Хаттоб Раъзи Оллоҳи Анху никоҳ қилдилар. Ҳазрати Вайсил Қарний вакил бўлдилар. Андин кейин Ҳамро билан Ҳурлиқо бир-бирларини қўлларини бўйнига солиб Ҳурлиқо деди: Отамнинг оти Шаббон ибн Шоҳруҳдир. Жойимиз боғи Эрамдир, деди. Қиз айди: Эй йигит сизнинг отингиз нимадир, йигит айди отим Ҳамро, отамнинг отини подшо Хисрав дерлар, юртимиз Миср вилоятидур. Яна Ҳамро айди: Боғи Эрам қайдадур, неча кунлик йўлдир, Ҳурлиқо айди: бу ердин, беш юз йиллик йўлдир, деди. Манзилем чўли Муғондир, агар ихтиёр қилсанг қирқ кунда борурсан, деди. Шул вақт тушида бир-бирини маконини сўраб қолайин, деб саволи жавоб қилғонлари:

-Сани кўргач кетди ақлу хаёлим,
Қайда бўлур дўстим санинг маконинг.
Паризодим қадди сарви ниҳолим,
Қайда бўлур ёрим санинг маконинг.

-Мани сўрсанг Шоҳруҳ шоҳнинг қизиман,
Ман айттайин эмди санго сўзимни,
Асли зотим паризоднинг қизиман,
Шунда бўлур дўстим манинг маконим.

-Сани кўрганларнинг ақли лол бўлур,
Топилмас ким, иши қилу қол бўлур,

Орамизда неча кунлик йўл бўлур,
Қайда бўлур дўстим санинг маконинг.

-Ошиқ бўлсанг куйиб-ёниб ўтарсан,
Сабр қилсанг дўст илқидин тутарсан,
Юраверсанг беш юз йилда етарсан,
Беш юз йиллик йўлдир манинг маконим.

Аввал бошда тангрим олмади жоним,
Отам панди насихатин олмадим,
Қол деганда қонлар ютиб қолмадим,
Беш юз йиллик бўлса санинг маконинг.

-Мани – Сани ёр уғратди бу дарда,
Сирингни билдирма асло номарда,
Бир гузар маконим чўли муғонда,
Қирқ кунлик йўлдир манинг маконим.

-Огим Ҳамро Хисрав шохнинг ўғлиман,
Санинг учун синалари доғлиман,
То ўлгунча иқрора боғлиман,
Қирқ кунлик йўл бўлса санинг маконинг.

-Бизнинг ерда бордир олтин-қумушлар,
Сизни ошиқ, бизни маъшуқ демишлар,
Ман париман, манда макон на ишлар,
Ҳар ерда ҳозирдир манинг маконим.

Алқисса бир-бирлари бирла айшу ишрат қилиб, бўсалар олиб хушвақт бўлдилар. Андин сўнг Хурлиқо айдиким, эй Ҳамро айши ишрат қилгонимиз ўнгимизми ё тушимизми? Анда Ҳамро айтадики, ўнгимиз Хурлиқо уч марта айтди тушимиз деб, Ҳамро инономади. Хурлиқо айди, андоғ бўлса эй, Ҳамро ўрнимиздан туриб бир-биримизни қувлагали, деди, турайлик деб дарҳол ўрнидан туриб эрди, шул замон Ҳамро сесканиб уйғонди. Ёрдин асар топмади, девона бўлиб, маъшуқини дардини Ҳамро зор-зор йиғлаб бу сўзни айтди:

Қодир олло мани солдинг бу дарда,
Ман найлайн ёра баён бўлмаса.
Керак бу мулқимдин келган китоблар,
Манинг бу бахтима гарон бўлмаса.

-Бу чўлларда ким бўларман шарманда,
Боролмаса чўли Муғон бўлмаса,
Кетар бўлсам бориб келмас йўлина,
Бир йўл борур аҳзари манзилина.

Ақлим шошиб кездим чўли Муғона,
Эмди манго номуси ор бўлмаса,
Аҳмад устод ул гулюзли ёрдин,
Кўнглимни учирди сабру қарордин,
Ахтарурман бу дунёнинг ман борин,
Ранж олғум чўли Муғон бўлмаса.

Алқисса борса келмас йўлига кириб борур эрди, ногоҳ қирқ кун бўлди
йўл юриб ёрдин хабар топмай шул турғонлардин бир жавоб сўрайин деб бир
сўз айтди:

Худо бизни яратди,ўзга исён ичинда,
Ўзим гурбатда қолдим,юрагим қон ичинда,
Жавоб этса кезарман,бу чўлистон ичинда,
Барча кезар ишратда,ман ғамистон ичинда,
Ман ёрни кўрмай ўлсам,балки армон ичинда.

Бу юракни дардини ҳеч бўлурму давоси,
Ҳар кимки ошиқ ўлса, ўлмоқ анинг давоси,
Маҳшар қунида ҳақдур ошиқларнинг гувоси,
Ман ёримни куйида бўлдим анинг гадоси,
Фарҳод каби бўлибман бу ғамистон ичинда.

Соқий ажал етишгач, қилма оввора мани,
Мансур каби чек энди, кўнглимда дора мани,
Иброҳимдек ташлагил,ўтга ул нора мани,
Исмоилдек қурбон қил, куйинда чора мани,
Зулайҳодек, Юсуфдек,қолдим зиндон ичинда.

Осмондаги бўзтўрғай,сайрамасанг на бўлғай,
Ғариб бўлгон жонимни,қийнамасанг на бўлғай,
Гўзал ёрдин билурсан,хабар берсанг на бўлғай,
Сўзламакка тилинг йўқ,бирга юрсанг на бўлғай,
Ман йўлимда адашдим,бу чўлистон ичинда.

Бир нечани кўрибман, сафо бирла суҳбатда,
Бир нечани кўрибман, айш бирла ишратда,
Бир нечани кўрибман,адо бўлмас давлатда,
Бир нечани кўрибман,қайғу бирла ҳасратда,
Манки толеи мискин, чўли Муғон ичинда.

Ҳижрон ўтга туташдим, қуяр бўлди юрагим,
Нечук бўйнингга солмай, кўрсам тақи билагим,
Хурлиқо юзига,солсам эмди тилагим,
Жаббор эгам бергайсан,эмди менинг тилагим,
Сан ёрни кўрсатмасанг, балки армон ичинда.

Алқисса Ҳамро йўлда борур эрди. Ногоҳ шамол келди, Ҳамро шамолдин Хурлиқоға нома юборди:

Боди сабо саломимни, Хурлиқо ёрға еткур,
Бу манинг арзи холимни, кўзлари мастонға еткур.

Ёр бизни айлади хаста, булбулим эрди қафасда,
На бўлмай сўради бизда, арзимни жононға еткур.

Мани угротдинг бу дарда, ман бўлайин санго банда,
Лаби шакар оғзи қанда, пистаи хандона еткур.

Ҳамро айтур, одами, мани бу арзи холими,
Шому саҳар фарёдими, ул қоши камона еткур.

Алқисса саҳар вақтида кўрдиким, Мағриб тарафидин бир офтоб чикди, Машрик тарафидин бир офтоб чикди, Ҳамро хайрон бўлди. Айди Машрик тарафидин ўз кунимиздир, бу нечук ҳодисадур, деди. Алқисса машрик тарафидаги офтоб юкори чикди. Мағриб тарафидаги паст бўлиб турди. Ҳамро айди: бу нима воқеа экан, деб Ҳамро ёридин жудо бўлиб, асар топмай хайрон бўлиб бир сўз айди:

Еру кўкни халқ айлаган биру бор,
Бир паризод кирди тушима манинг.
Сан Каримсан манда йўқдир ихтиёр,
Ажаб савдо солди бошима манинг.

Мундин қутилолмас ўзим билурман,
Феълим озиб бу макона борурман,
Бу чўлларда ошу нонсиз ўлурман,
Оғулар кўшилди ошима манинг.

Ёрнинг боғи олмамидур, нормидур,
Манинг ёрим санинг учун зормидур,
Яна эсон омон кўрмоқ бормидур,
Хурлиқо кўнгил хушима манинг.

Қодир эгам раҳим айлабон еткурса,
Фалак бизни хатаридин ўткурса,
Раҳмон эгам қудрат бирла еткурса,
Оғам-иним кирди тушима манинг.

Алқисса Ҳамро мағриб тарафидаги офтоб сари юраберди, кўрдиким, бир чорбоғ турибдур. Деворлари тиллодин, баландлиги қирқ газ турур. Ўртасида бир кўшк бор турур бўйи 160 газ, тамоми лаъл-зумрадданур. Анинг устида неча қозон, усти ёпуглик, Ҳамронинг қорни оч эрди, қозоннинг қопқоғини кўтарди. Ош тайёр эркан, ош олур бўлди, қопқоғи уриб пешонасини ёрди. Яна кўтарди чўмичи бошини ёрди, охири Ҳамро ночор бўлиб, сайри боғ қилди, андин кейин ҳовузга борди. Ул ҳовуздин Ҳамро сув ичди. Ҳовузнинг

атрофидаги гулларнинг орасинда чўзилиб ётди. Эраса бир замондин кейин, бир бургут келди. Бир ғалтон урди, дев бўлди, яна ғалтон урди, заиф бўлди, яна осмондин бир кабутар келди.

Алар ҳам ғалтон урди. Баъзилари заиф бўлди ва баъзилари заиф-пари, бир тўп кабутар келди, алар ҳам ғалтон урди, ҳар қайси бир киз бўлди. Бир замондин сўнг қирқ кабутар келди, ғалтон урди киз бўлди ва яна шох тўти келди. Алар ҳам ғалтон урди, бир пари бўлди, ўн тўрт кечалик ойдек, Ҳамро кўриб ақл-хушидин кетди, яна хушига келиб, девонавор бўлиб Ҳамро бу ғазални ўқиди:

Қодир олло санъатингдин,
Кўзлар кўринди кўринди.
Анинг шаъми жамолидин,
Жоним тебранди тебранди.

Рухсат бер бога кирайин,
Боғингдин гуллар терайин,
Қадду бўйингни кўрайин,
Саллона юринди-юринди.

Учрадим эмди шохимға,
Арзим айтай худойимға,
Оғзимдин чиққан оҳимға,
Тоғлар тебранди-тебранди.

Ошикман қора кўзингга,
Шакардан ширин сўзингга,
Чулғониб қора зулфингга,
Ҳақдин нур энди-нур энди.

Ёр Ҳамро юрагингни,
Бўйнимға сол билагингни,
Барча қулнинг тилагини,
Мавлон бар эмди-бар эмди.

Алкисса Хурлико айди: қирқ мартаба Мисрга бордим, Ҳамронини кўрмадим, ваъдаси шумикан деб бир сўз деди:

Эй ёронлар, мусурмонлар,
Сел бўлдим ёрнинг дардидин.
Ҳажр ўтига ёна-ёна,
Кул бўлдим ёрнинг дардидин.

Кечаларда фароғат йўқ,
Кундузларда ҳаловат йўқ,
Мундин ортиқ ривоят йўқ,
Куяр бўлдим ёр дардидин.

Фоний оламни кидирдим,
Мисрга қирқ йўла бордим,
Кўрмаган жойларни кўрдим,
Куяр бўлдим ёр дардидин.

Отимиз Хурлиқодир,
Фоний дунё бебақодир,
Чекканим жавру жафодир,
Куяр бўлдим ёр дардидин.

Алқисса Хурлиқо айди: бу ердин одам иси келадур деб канизакни буюрди, бориб топиб кел, ул канизак топмади. Охири Санам деган бир канизагини буюрди. Топиб олиб келди. Андин кейин Хурлиқо Ҳамронинг ахволидин хабардор бўлиб, қўлига тилло созини олиб, бу сўзни айди:

Хурлиқо: Одамзот ўғли азиз меҳмоним,
Асилинг бўлайин қайдин келурсан.
Тушимдаги ваъда берган жонларим,
Асилинг бўлайин, қайдин келурсан?

Ҳамро: Мани сўрсанг элим Миср юртидин,
Санинг учун саргардона келурман,
Қирқ кун бўлди жабри фалак дардидин,
Санинг учун саргардона келурман.

Хурлиқо: Киши мунча кеч келурми дўстина,
На йигитсан жон олмоқни қасдина,
Кўйгин кадамларинг дийдам устина,
Асилинг бўлайин, қайдин келурсан?

Ҳамро: Умр зоё, юлдуз каби ясолиб,
Ҳасратингдин заъфарондек сарғайиб,
Қирқ кун бўлди бу чўлларни ахтариб,
Санинг учун саргардона келурман.

Хурлиқо: Налар қилдим сани оху зоринга,
Сани излаб налар бордим ёнинга,
Жон поёндоз бўлсин ҳоки пойинга,
Асилинг бўлайин, қайдин келурсан?

Ҳамро: Чин ошиқман айланурман бошингдин,
Ман ўргилай мисли қалам қошингдин,
Мушк иси келадур ичи тошингдан,
Санинг учун саргардона келурман

Хурлиқо: Хурлиқо дер, ким кўнгилнинг мухтожи,
Қирқ канизим олар сендин ҳақ божи,

Умримнинг хушгоҳи бошимнинг тожи,
Асиринг бўлайин, қайдин келурсан?

Алкисса Хурлико айди: эй Ҳамро сандин бир сўз сўрайин, сан ҳам билурмисан, деди ва ё беҳабармисан, деди. Анда Ҳамро айди: ори, билурман, деди. Анда Хурлико азмойиш учун айди: эй Ҳамро хуш келибсиз, бу паризодларнинг қайсини хоҳласангиз, анинг бирла суҳбат қил, деди. Эраса Ҳамронинг кўнгли оғриб, манинг мақсадим, сен деб, бир сўз айғони:

Манинг сўзим будур санго кул бўлсам,
Санинг сўзинг надур, на хаёлдасан?
Алифдек коматинг, белингдин кучсам,
Санинг сўзинг надур на хаёлдасан?

Ўзингни дўст тутиб келдим ғойбона,
Санинг дардинг бирлан бўлдим девона,
Сўзим санинг бирлан ётсам тўшақда,
Санинг сўзинг надур, на хаёлдасан?

Ғойбона келдим сани дўст тутиб,
Сан чиқмадинг йўлимга жон ўртатиб,
Манинг сўзим: ётсам санго кувониб,
Санинг сўзинг надур, на хаёлдасан?

Тушимда бир коса ичдим кўлингдин,
Бошим кессанг кетмам сенинг қошингдин,
Манинг сўзим: кучсам сенинг белингдин,
Санинг сўзинг надур, на хаёлдасан?

Алкисса бу сўздин кейин Хурлико кўрган тушларини бир-бир баён

қилғони:

Хурлико: Сахар вақти ётғонингда,
Тур, деганлар кимлар эрди?
Тутиб дасти домонингни,
Юр, деганлар кимлар эрди?

На ерга бордилар олиб,
Кимлар йиғилди ўлтириб,
Тахтинг устида ўлтириб,
Коса берган кимлар эрди?

Каноридин тутиб олиб,
Келиб чилтанлар ўлтирди,
Тахт устида ўлтирғизиб,
Никоҳ қилган кимлар эрди?

Сан ҳам кўрдингми бу тушни,
Манам кўрибман бу тушни,

Бўйи узун қора киши,
Вакил бўлгон кимлар эрди?

Ҳамро: Сўрсанг мандин гар бу тушни,
Баён этсам ул дарвиши,
Узун бўйли қора киши,
Вайсул қирон пирлар эрди.

Ҳамро айтур, баён этсам,
Никоҳ қилгон отин айтсам,
Ул Валини аён этсам,
Умар хаттоб пирлар эрди.

Алқисса уч кундан сўнг Хурлиқо айди: бугун Ҳамро бизга меҳмон деб
кўлиға тилло созини олиб, Хурлиқо, зор йиғлаб, бу сўзларни айди:

Бу кеча бўлурсан азиз меҳмоним,
Сура кўр Ҳамроҳим, даврон санингдур.
Поёндоз айлайин бу ширин жоним,
Сура кўр Ҳамроҳим, даврон санингдур.

Сани дебон кечдим гулузоримдин,
Яна кечдим, кечдим лозазоримдин,
Оқ кўксимда битган қўш аноримдин,
Узақўр Ҳамроҳим, даврон сенингдур.

Ошиқ бўлсанг ҳазар этма ўлимдин,
Боғбон бўлсанг тергил тоза гулимдин,
Алифдек қоматим, нозик белимдин,
Қуча кўр Ҳамроҳим, даврон сенингдур.

Эмди билдим бу дунёнинг пандини,
Сўрмайсанми лабларимнинг қандини,
Оқ кўксима тилло дуйма бандимни,
Ечакўр Ҳамроҳим, даврон сенингдур.

Хурлиқо дер ким келибман ман дода,
Севар ёрим умринг бўлсин зиёда,
Куйлагим зарриндур, иштоним сода,
Ечакўр Ҳамроҳим даврон сенингдур.

Алқисса Хурлиқо бирлан қирқ кеча-кундуз айшу ишратда бўлдилар ва
яна Ҳамроҳ бир кеча ох урди, Хурлиқо, айди: эй Ҳамро нима бўлди? Ҳамро
айди:

Ота-онам, иним ёдима тушди, андин сўнг Хурлиқо айди. Эй Ҳамро
сенинг мендин ўзга ҳам ёринг борми?: деб эрди. Андин сўнг Ҳамро Хурлиқога
бу сўзларни айди:

Хурлико: Бошингдин ўргилай гулюзли ёрим,
Сан на учун оху афгон этарсан?
Сўзинг эшитмайин йўқдур қарорим,
Сан на учун оху афгон этарсан?

Ҳамро: Жудо бўлдим энди ватан еримдин,
Яна ман сўзлайин қилу қолимдин.
Бошда ман сўзлайин ўтган ҳолимдин,
Анинг учун оху афгон этарман.

Хурлико: Боғбонсан боғинг ичра аноринг бор,
Анжиринг бор, олма бирла норинг бор,
На йиғларсан мандин ўзга ёринг бор,
Сан на учун оху афгон этарсан?

Ҳамро: Булбул учун чиқдим ман бу маҳала,
Бирга тукқан қариндошим Жамила,
Уч ой бўлди яна етмам манзила,
Анинг учун оху афгон этарман.

Хурлико: На булбулдур сани излаб чиққанинг,
Айбдур қон йиғлаб манга боққанинг,
Жонинг билан эмди мани қоққанинг,
Сан на учун оху афгон этарсан?

Ҳамро: Анинг ҳар бир сўзи мани қошимда,
Ани булбулгўё ҳумо қушинда,
Отам кўрмиш бу булбулни тушинда,
Анинг учун оху афгон этарман.

Хурлико: Хурлико дер, ким кўнгил муҳтожин,
Биз бир-биримиз қилурмиз иложин,
Илоҳим еткурмиш бошимнинг тожин,
Сан на учун оху афгон этарсан?

Ҳамро: Ошиқ Ҳамро дерлар мани отима,
Бир оҳ урсам олам ёнар ўтима,
Қавм қариндошим тушди ёдима,
Анинг учун оху афгон этарман

Алқисса Хурлико айди, эй, ҳаштируқ дев, Ҳамрони Сиймин боғига олиб бор деди. Шул замон Ҳамрони олиб борди. Қафасни кўрди, қўлига олди. Ногоҳ қафасни эшигини очди, булбулигўё Ҳамрони ёт кўриб фарёд урди. Ҳамро беҳуш бўлди. Ногоҳ булбулигўёни овозини Ҳурризаъфарон эшитди. Айди: бориб хабарини олиб келгил, деди, бир пари келиб хабар олди. Бориб айдики,

Хуризаъфароннинг ачиги келиб, бир девни буюрди, осмонга олиб чиқиб ерга ур, деди. Анда дев хой-хой одамзод деб айди: сени тоғга ураинми ё ҳавога ташлайинму деб ҳавога олиб чикди. Эrsa ҳаштирух дев кўрдиким, Ҳамрони олиб борадур, анда ҳаштируқ дев боякбор девнинг орқасидан ҳавога чиқиб, Амуд урди, икки дев урушга машғул бўлди. Ҳамро девнинг кўлидин чиқиб кетди. Ҳавода келур вақтида зор-зор йиғлаб бир сўз айди:

Йўқдин мани бор айлаган биру бор,
Манго бугун мадад берар кунингдур.
Мани бугун зора кўйма интизор,
Манго бугун мадад берар кунингдур.

Барчанинг отаси ул одам Сафи,
Сандин пайдо бўлди сонсиз минг Вали,
Иброҳим, Исмоил, ё Нуҳи Наби,
Манго бугун мадад берар кунингдур.

Ҳақнинг тавротини ўқиган Мусо,
Тўртинчи осмонда ўтирган Исо,
Ошиқларнинг пири Юсуф Зулайҳо,
Бугун манго мадад берар кунингдур.

Қудратинг етгувчи Яздону Субхон,
Ўзинг раҳм айлагил Воҳиди Раҳмон,
Дев парига подшо бўлган Сулаймон,
Бугун манго мадад берар кунингдур.

Хизр Илёс отинг оламда Вали,
Ғовус бирлан Ғиёс ҳам тўра ҳоли,
Ҳамронинг пиридур Ҳазрати Али,
Бугун манго мадад берар кунингдур.

Алқисса ровийлар айтурларким, Ҳамро муаллақ уриб келаётиргон вақтинда, Хурлиқо осмонга қараб кўрдиким, бир нимарса келадур. Аммо ерга тушарга озгина қолибдур. Хурлиқо сичраб ҳавода ушлаб олиб қарасаки Ҳамро ёридур. Кўшкига олиб келди, кўрдиким беҳуш бўлиб ётибдур. Ҳуқомоларни йиғиб, бунинг бир фикрини қилинлар деб, зор-зор, чун абри навбахор йиғлаб, Хурлиқо бу сўзларни айтғони:

Халойикни табиблари келинлар,
Гўзал ёрға шифо беринг, жонларим.
Қурандозлар қуръа солиб кўринлар,
Шифо беринг, гўзал ёрға, жонларим.

Мунажжимлар, китоб очиб боқинлар,
Ёр йўлида жоним ўтга ёқинлар,

Устихоним тошлар бирла чопинглар,
Гўзал ёрға шифо Беринг, жонларим.

Калит беринг ғазинадор кўлина,
Раҳм этмасин бу дунёнинг молина,
Қирқ хужрамни бари худо йўлина,
Гўзал ёрға шифо беринг, жонларим.

Ёр йўлинда жоним барбод айлайин,
Йиртиб ёқа доди фарёд айлайин,
Минг кулимни барин озод айлайин,
Шифо беринг гўзал ёрға, жонларим.

Ҳамронинг дардидан бағрим пораду,
Хурлико айтур, бахтим қародур,
Эмди билгил жоним чиқиб бораду,
Гўзал ёрға шифо беринг, жонларим.

Алқисса Хурлиқонинг қаҳри келиб, қирқ минг пари бирла
Ҳуризаъфароннинг устина бориб, девларни ўлдириб, лашкарларини қирдириб,
булбулигўёни олиб келдилар. Андин сўнг Ҳуризаъфарон айди: бир одамзод
учун на ишларни қилдингиз, деди. Анда Хурлико айди: эй, опа онинг қадрини
билмассан, деди. Опаси айди: Ман ҳам бир кўрайин деди. Андин сўнг Ҳамрони
олиб келдилар. Ҳуризаъфарон Ҳамрони кўрди, акли ҳушидин кетди. Ишқи
сийнасига тегиб, кўнгил сандиғина жой бўлди. Андин сўнг опаси
Ҳуризаъфарон синглисига дедиким: манго ёрингизни бир марта беринг, деб
бориб, тилло созини кўлига олиб, Хурликога қараб бир сўз айтғони:

Бошингдин ўргилай Хурлиқожон,
Гўзал ёринг бир кун барсанг на бўлди?
Тоза гуллар терар боғбон айлабон,
Гўзал ёринг бир кун берсанг на бўлди?

Ошиқ ўлур маъшуқининг дардидин,
Умидим бор анжир бирлан норидин,
Кечдим бу дунёнинг кулли боридин,
Гўзал ёринг бир кун берсанг на бўлди?

Бир одам келтирдинг опанг қастина,
Қилич олиб чопсин манинг бошима,
Чиқарсанг ёримни сийнам устина,
Гўзал ёринг бир кун берсанг на бўлди?

Бахтим қаро турур Ҳуризаъфарон,
Фоний дунё бақоси йўқ бепоён,
Бошингдин ўргилай Хурлиқожон,
Гўзал ёринг бир кун барсанг на бўлди?

Алқисса Хурлико айди: эй опа, бу ишинг кабохатдур, деди. Опа бирлан уканинг ўртасига никоҳ тушмас, деди. Андин сўнг кўп мунозара қилдилар. Охируламир қозига киши қўйдилар. Хуризаъфарон айди: Ман илгари бориб қозига пора бермасам бўлмас, деб қозига борди, айди: эй қозим, манго йўл топиб беринг, ман сизни дунёдин беҳожат, қиламан деб бир сўз айди:

Бошингдин ўргилай гул юзли қозим,
Қозим манго никоҳ тушар деягўр.
Бир ривоят топиб берсангиз биза,
Қозим манго никоҳ тушар деягўр.

Одамзод элидан биров келибдур,
Манинг ақлим хаёлимни олибдур,
Манинг жоним олиб ўтга солибдур,
Қозим манго никоҳ тушар деягўр.

Қирк минг от берайин тилло эгарли,
Қирк минг кул берайин заррин камарли,
Қирк минг каниз берай семурғ парли,
Қозим манго никоҳ тушар деягўр.

Ман сийминбоғини ёрин берайин,
Хат кундуз шаҳрини борин берайин,
Хам ул боғи жаҳон борин берайин,
Қозим манго никоҳ тушар деягўр.

Хуризаъфарон дерким ҳарна билганин,
Қабул этсанг кўлинг ҳарна деганин
Дариг этма кўлдин ҳарна келганин
Қозим манго никоҳ тушар деягўр

Алқисса қози айди: эй Хуризаъфарон манго дунё керак эмас манго юзингдин 15 бўса бергил деди. Хуризаъфарон қабул қилиб берди. Андин сўнг Хуризаъфарон Хурликониинг олдиға келди. Хурлико кўрдиким опасининг юзида тишнинг доғи турибдур они кўриб қозига борди. Қаҳр- ғазаб бирлан Хурликониинг бир сўз дегани:

Хабар бергил на ерлардин келурсан,
Қозим манго рост жавобин беракўр.
Ростин дегил аммо йўқса ўларсан,
Қозим манго рост жавобин беракўр.

Хуш тушибсиз, қози бизнинг ороға,
Оқил бўлсанг бўлма мойил пораға,
Қонинг дори бўлур оғир яроға,
Қозим манго рост жавобин беракўр.

Эр кишининг ақли бўлса шошарми,
Ақли шошиб ўзи ҳаддин ошарми,
Пораларни олиб ақли тошарми,
Қозим манго рост жавобин беракўр.

Тонгла машҳар бўлур меъзон қурилуру,
Гуноҳли бандалар анда лол бўлуру,
Бу ўтган кунларинг сендан сўралуру,
Қозим манго рост жавобин беракўр.

Хурлиқо бўлур тонгла қиёмат,
Бўйинига қолмасин тонгла маломат,
Ёлғон сўзлаб фосих бўлмоқ на ҳожат
Қозим манго рост жавобин беракўр.

Анда кози айди ман ривоят берганим йўқ деб онг ичди Бу сўзни Хуризаъфарон
эшитиб дарғазаб бўлиб қозиға бориб бир сўз айғони:

Манго ваъдалар бердинг,
Кел жавоб бергил қозим.
Охирда мани нетдинг,
Маслаҳат кўргил қозим.

Билиб қилибсан ишингни,
Топибсан алдар кишингни,
Кесарман охир бошингни,
Имонингни ўгир қозим.

Олиб бораи сени дора,
Қилай сани пора-пора,
Чекарман юзинга қора,
Томашалар кўргил қозим.

Хуризаъфарон нетсин номинг,
Устинга йикилсин томинг,
Қизинг мандек ошиқ бўлсин
Анда қадрим билгил қозим.

Алкисса Хурлиқо онасиға айди, эй опа мундоғ ишлар эр кишининг
бошиға тушар, ишқ мушкул ишдур мунинг айби йўқдур, деб опасиға раъй
берди Андин кейин ўз ишратларига машғул бўлдилар Кунлардан бир куни
Хурлиқо бирлан Ҳамро ётиб эрди, ярим кеча Ҳамро оҳ урди. Хурлиқо айди
нима бўлди? Ҳамро айди эй, раъно, ман отамдин уч ой муҳлат олиб келиб
эрдим, энди муҳлат вақти ўтиб борадур, ман отам хизматида шармисор
бўлдим, деб йиғлади. Хурлиқо айди: андоғ бўлса сизни Миср вилоятиға элтиб
қўяй деди. Аммо ҳар вақт бизни йўқласангиз, бир тор сочимни берайин, шул
сочни дуд қилсангиз, албатта ҳозир бўлурман, деди. Андин сўнг Хурлиқо бирла
Ҳамро ваъдалашиб бир-бирлариға бу сўзни айтдилар.

- Хурлико: Мундин кетар бўлсанг Миср юртина,
Хамро, сани бир оллоға топширдим,
Раъно гулдек очилибон сўлмагил,
Хамро, сани бир оллоға топширдим.
- Хамро: Мани кетди дебон маълул бўлмагил,
Кўп йиғлама, паризодим хўш энди.
Раъно гулдек очилибон сўлмагил
Тез келурман, паризодим, хўш энди.
- Хурлико: Йиғламай найлайин кўнглим бузилди,
Муҳаббат риштаси энди узилди,
Пешонамда рўзи азал ёзилди,
Хамро, сани бир оллоға топширдим.
- Хамро: Мани кетди дебон бўлма саргардон,
Қиё бокишинга жонимдур қурбон,
Беш кун омон бўлса танда ғариб жон,
Тез келурман, паризодим, хўш энди.
- Хурлико: Кўп тортдим ман жабр бирла жафони,
Кўролмадим завқинг бирла сафонгни,
Сан одамсан бовар этдим вафонгни,
Хамро, сани бир оллоға топширдим.
- Хамро: Сандин нозаниндин жудо бўлгунча,
Ўлган яхши сандек ёрдин қолгунча,
Бетокатлик, бориб қайтиб келгунча,
Тез келурман, паризодим, хўш энди.
- Хурлико: Келурман деб ақлу-хушим олурсан,
Кетарман деб жоним ўтга солурсан,
Ҳола мундин кетиб қачон келурсан,
Хамро, сени бир оллоға топширдим.
- Хамро: Сансиз умрим кечар оҳ билан дарда,
Яна қарор топмай танҳо бу дарда,
Ўлмасам келурман энди уч ойда,
Тез келурман, паризодим, хўш энди.
- Хурлико: Хурлиқо жафо бирла жабрим бор,
Чин ошиқман йўл устинда қабрим бор,
Омон бўлсанг уч ойгача сабрим бор,
Хамро, сани бир оллоға топширдим.

Ҳамро: Ҳамро айтур бу йўл узоқ бўлмаса,
Ажал етиб шу паймонам тўлмаса,
Жоним чиқиб таним тўзда қолмаса,
Тез келурман, паризодим, хўш энди.

Алқисса Ҳурлиқо қайтиб жойиға келди ва яна Ҳамро неча кун йул юрди,
булбулигўёни олиб, ўшал йўлга келди. Қарасаки, оғаларининг нишонаси йўқ.

Алқисса Ҳамро оғаларини излаб кетди. Булбулигўёни бир тоғнинг камарига беркитиб қўйди. Андин сўнг бир шаҳарга борди. Юрур эрдиким, қараса бир оғаси кулолда ўт ёқаду. Ҳамро таниб олди, андин сўнг сўрадиким, ул оғам қайдаду, ул айди: Совунчида шогирддур. Они топиб олдилар. Алқисса Ҳамро буларга от, тўн олиб берди, бадъазон йўлга кирди. Ўн кунда ўшал йўлга келдилар. Ҳамро булбулигўёни олди. Андин сўнг бир жойга келиб, ётгонларида икки оғаси маслаҳат қилдиларки, Ҳамро бориб айтarki, булбулигўёни ўзим олиб келдим дер ва яна аҳволларимизни айтар. Бири кулолда, бири совунчида шогирд экан деб, бизни шарманда қилур, деди. Алқисса Ҳамро бечорани икки кўзини ўйдилар ва чоҳға ташладилар. Ҳамронинг кўзини булбулигўёга бердилар. Андин сўнг булбулигўёни олиб кетдилар ва яна ҳам Ҳамро чоҳда қолиб арзи холини аларга айтиб, зор-зор чун абри навбахор йиғлаб бир сўз айғони:

Мундин кетар бўлсанг зolim оғалар,
Ҳарна кўрганингни баён дегайсан.
Ёлғиз ўглинг қолди чоҳнинг ичинда,
Ўлгани йўқ, эсон-омон дегайсан.

Ёмон савдоларга тушибди бошим,
Кўзим ўйиб чоҳа солди қардошим,
Заҳардир егани, заққумдир оши,
Йўлдоши илону чаён дегайсан.

Анга ҳақдин ўзга қисмат бўлибдур,
Ақл бирлан ҳушин биров олибдур,
Ўзининг оғаси чоҳға солибдур,
Кўнгил коवासини вайрон дегайсан.

Беллариға ҳиммат нурун боғлаган,
Фироқ ўти бирла юрак доғлаган,
Кимдур ул деб йўла қараб йиғлаган,
Шоҳ Хисрав отамға салом дегайсан.

Тўққиз ой, тўққиз кун мани қўтарган,
Парво айлаб камолига етқарган,
Саҳарларда манго оқ сутин берган,
Меҳрибон опамға салом дегайсан.

Юрагимдан ҳаргиз кетмас бу доғим,
Вақтига етмайин сўнди чирогим,
Булбул эрди хазон урди бу боғим,
Гулжамила синглима салом дегайсан.

Ҳажр ўтига куйди ўглинг юраги,
Кўзин ўйди йўқдир эмди тилаги,
Охиринда Ҳамрожоннинг тилаги,
Тангридан тилаги имон дегайсан.

Алқисса Ҳамронинг оғалари булбулигўёни отасининг олдиларига олиб бордилар. Анда подшо кўп хушвақт бўлди. Яна айдик: Ҳамрони кўрдингизми? Оғалари айдиким, кўрганимиз йўқ дедилар. Бир неча кундин сўнг подшо айдик, эй булбулигўё, Ҳамрони билурмисан, деди. Булбулигўё айти: жаъми халойиқни йиғиб келинглар, деди. Подшо ҳамма халойиқни ва созандаларни йиғдилар. Баъдазон булбулигўё Ҳамронинг ахволини подшога баён этиб бир сўз айти:

Кулоқ солиб арзим эшит Султоним,
Акли-хуши севар ёрдин айрилдинг.
Эмди очилмасдир бахти сиёҳинг,
Гулистону гулзорингдин айрилдинг.

Чархи фалак чархин кеча бузгандир,
Душман билан Ҳамро мажлис қургандир,
Таъқиқ билгил худо сени ургандир,
Олғир қушинг шунқорингдин айрилдинг.

Сиймин деган боғдин мани келтирган
Парвоз этиб камолимга еткурган,
Оғаларин меҳнатидин қутқарган,
Юрт эгаси жавлонингдин айрилдинг.

Ғариб бўлур ғарибларнинг лопаси,
Булбулигўё айтар сўзнинг садқаси,
Кўзингнинг кўрпаси маҳрам кечаси,
Кеча кўзинг, шунқорингдин айрилдинг.

Алқисса подшо бу сўзни эшитиб беҳуш бўлди. Боз хушига келиб, оҳ уриб манго илгари айтсанг бўлмасмиди, деб қўлига тилло созни олиб зор-зор йиглаб бир сўз айғони:

Тинмай саҳар фарёд урсам,
Топарманми, болам сани.
Сайр этиб ёқам чок этсам,
Топарманми, болам сани.

Иброхимдек ўта кирсам,
Исмоилдек қурбон бўлсам,

Довуддек 40 ўғил берсам,
Топарманми, болам сани.

Ёфас каби ўтга ёнсам,
Куюндек ҳар тараф борсам,
На ерларда отинг сўрсам,
Топарманми, болам сани.

Кўрмак юзинг бўлди гумон,
Манго бўлди охир замон,
Манинг бўлди ишим ёмон,
Топарман, болам сани.

Отим Хисрав бўлдим ғариб,
Қолдим ғамингда сарғайиб,
Икки жаҳонни ахтариб,
Топарманми, болам сани.

Анда Ҳамрони онаси бу сўзни эшитиб фарёди фигон бирла оҳ уриб
йиглаб Ҳамрони кўрарманми деб бу сўзни айтиб турғон экан:

Тоғлар оҳимдин куядир,
Болам сандин айрилғали.
Субҳи шом ишим фигондир,
Болам сандин айрилғали.

На савдо тушди бошима,
Чарх қанот қоқди қошима,
Оғулар кўшди ошима,
Болам сандин айрилғали.

Баланд тоғлар ҳам паст бўлди,
Ширин жонима қасд бўлди,
Кўрар кўзларим нас бўлди,
Болам сандин айрилғали.

Меҳрибондур менинг отим,
Юрагимда ёнар ўтим,
Етмас оллоға бу додим,
Болам сандин айрилғали.

Алқисса бу сўзни Ҳамронинг синглиси Гулжамила эшитиб, тилло созини
сайратиб бир ғазал ўқиғони:

Ҳасратингдин хаста жон, ўтга ёқарман, жигарим,
Келмади деб оғажон, ҳар ён боқарман, жигарим,

Кунда сени ёд этиб,уйдин чиқарман жигарим,
Ҳажр ўтига тутшиб,судек оқарман жигарим,
Изласам эмди сани, қайдин топарман, жигарим.

Беркитиб биздин сирини, айтмай ўтди водариғ,
Синди шохи гуллари,очилмай ўтди водариғ,
Фоний дунё мазасин,билмай ўтди водариғ,
Икки оғаси кўлидин,кулмай ўтди водариғ,
Изласам эмди сани,қайдин топарман, жигарим.

Бермади жабри фалак,оғамни ишига ривож,
Нечук айлаб чоҳ ичинда,ётдинг эй, нозик мижоз,
Найлайин мен банди,бечорадурман ноилож,
Изласам эмди сани,қайдин топарман жигарим.

Гулшани боғи эрамда,бир гули раъно эди,
Бир латофат ниҳол,бир гули танҳо эди,
Икки дунё ичра бўлгон,гавҳари якто эди,
Карам сўзлик, карам юзлик,бир аслзода эди,
Изласам эмди сани,қайдин топарман, жигарим.

Ҳасратингда энди қолдим,ори саргардон бўлиб,
Ёш тўкиб, йиғлаб отанг,икки кўзи гирён бўлиб,
Ёру дўстинг йиғлашур,васлингда бағри қон бўлиб,
Бу сабабдин ман шикаста, Хотирим вайрон бўлиб,
Изласам эмди сани,қайдин топарман, жигарим.

На учун қодир эгам бизларни қилмишдир ғариб,
Бу ғариблик бирла қолдим заъфарондек сарғайиб,
Ман оғамни васфини дод айлайин кимга бориб,
Термулиб йўлларда қолдим ман оғамни соғиниб,
Изласам эмди сани,қайдин топарман, жигарим.

Бўлмади бу дунё ичра,зарраи даврон анго,
Тангридин келди қазои,марг ила армон анго,
Айлади халқи халойиқ,барчаси армон анго,
Гулжамила рўзи қилғай,гавҳари имон анго,
Изласам эмди сани,қайдин топарман, жигарим.

Алқисса Ҳамронинг ота-онаси ва ёри-дўсти, хешу ақрабоси, қавму-қариндоши Ҳамронинг устига юриш қилдилар ва яна ота-онаси чоҳга бориб кичқирди. Ҳамро асло овоз бермади. Кўнглида гумон қилиб, айдиким: икки оғам бўлмасин деб. Ондин сўнг Гулжамила чоҳга қараб, Ҳамрога акам борми, деб зор-зор чун абри навбахор йиғлаб бу сўзни айтиди:

Оғам деб сен мани гумон айлама,
Бахти қаро Ҳамрожоним, бормисан?
Мани рӯзгоримни зиндон айлама,
Гулжамила синглим, акам бормисан?

Ҳасратингда кўзда ёшим сел бўлди,
Куя-куя танда жоним кул бўлди,
Қора кўзинг, шахло чашминг кўр бўлди,
Ҳамро акам меҳрибоним, бормисан?

Сансиз ўтган куним оху ҳижронда,
Акам тириклиги бизга гумонда,
Нечук кечди холинг якка зиндонда,
Меҳрибоним, Дилоромим, бормисан?

Мақсуд муродимни тангрим бермаган,
Бу дунёда беш кун даврон сурмаган,
Жафо чекиб роҳатини кўрмаган,
Нотавоним, меҳрибоним бормисан?

Гулжамила айтур жоним, қардошим,
Фироқингда оқар бўлди кўз ёшим,
Ёлғизликда холинг недур сирдошим,
Ҳамро оғам, нотавоним бормисан?

Алкисса Ҳамро чоҳ тубида Гулжамила овозини эшитиб бир сўз деди:

Ҳамро айтур: тангрим берсин имоним,
Қоронғи чоҳ ичра бўлди маконим,
Ҳеч кимса билмасин яхши-ёмоним,
Гулжамила синглим, жоним санмисан?

Алкисса андин кейин Ҳамронинг чоҳдин тортиб олдилар. Ҳамронинг кўнгли бузилиб, бу вилоятда ким бор, ким йўқ деб қўлига тилло созини олиб зор-зор йиғлаб бир сўз айди:

Мисрнинг юртидин келган жонларим,
Хабар беринг бизнинг эллар омонми?
Соясига кун тушмаган боғларим,
Ҳам очилган кизил гуллар омонми?

Бу деганинг дунё бир ажиб жойдир,
Баъзилар подшодир, баъзилар гадойдир,
Фоний дунё бу бир қарвон саройдир,
Подшо отам меҳрибоним омонми?

Бу деганинг дунё турфа хувобдир,
Золимлар ичгани доим шаробдур,
Аввал хуррамдурур, сўнгра харобдур,
Гулжамила жоним укам омонми?

Алқисса Ҳамро Ҳурликониинг сочини куйдирди. Эрса Ҳурлико ҳозир бўлди. Ҳамронинг ҳолини кўриб беҳуш бўлиб йикилди. Боз ҳушига келтириб, зор-зор йиғлаб, бу сўзни айтиди:

Сўзла дўстим, на иш тушди бошинга,
Айланурман қаро наргис кўзингдин.
Ғофил эрди, қулинг келди қошингга,
Айланурман қаро наргис кўзингдин.

Кўтариб оғаси чоҳа солурми,
Кўзин ўйиб они чоҳа отурми,
Кифирни қилиғи онда бўлурми,
Айланурман қаро наргис кўзингдин.

Бу на офат, бу на ҳасрат жонларим,
Бу на қайғу, бу на кулфат жонларим,
Яхшиликка бу на тухмат жонларим,
Айланурман қаро наргис кўзингдин.

Ёрим билан мани чоҳа солинглар,
Ёрим учун манинг жоним олинглар,
Кўзим ўйиб, ёр кўзина солинглар.
Айланурман қаро наргис кўзингдин.

Ҳурлико бағрим куйди ўтина,
Адо бўлдим куйиб ёрнинг дардина,
Душман кетсин, ёрим қолсин ёнима,
Айланурман қаро наргис кўзингдин.

Алқисса андин сўнг Ҳурлико айтиди: бу йиғламоқдин ҳеч бир фойда йўқ, эмди Ҳамронинг кўзини фикрини равон қилали деди. Ҳурлико айтиди: Ҳамронинг кўзи қайдадур? Булбулиғўё айтиди: менинг қанотимнинг орасинда деди. Ҳурлико хушвақт бўлиб, қирқ қулни озод қилди, кўзи топилди, деб. Андин сўнг икки парини буюрдиким Ҳурлико, айтиди; мангулик сувидин сув олиб келинглар, деб амр қилди ва айдиким, эрам боғидин бир оқ гул, бир қизил гул олиб келгил, деди, агар бир соатга олиб келмасангизлар бошингизни танангиздин жудо қилурман, деди. Алқисса сўнг сув бирлан кўзини ювдилар, жойига оқ гул бирла суртдилар. Кўзи жойига борғунча қизил гул бирла суртдилар. Кўзини жойига солиб, худои таолого зор йиғлаб бу муножотни ўқиди:

Қодир олло раҳм айлагил ҳолима,
Аввало Раҳиму Раҳмон ҳаққи учун.

Эрларнинг тилагин бергил, қулинга,
Етти қат ер, етти осмон ҳаққи учун.

Қаро айла душманларнинг юзини,
Қабул айла ман шикаста сўзини,
Лутфинг бирла очгил ёрим кўзини,
Пайғамбарга келган қуръон ҳаққи учун.

Иброҳим, Исмоил, Юсуф пайғамбар,
Довуд ўғли Сулаймон олами сарвар,
Излаган муродим қодир Ўзинг бор,
Абубакр, Умар, Усмон ҳаққи учун.

Инжилни ўқиди ҳазрати Исо,
Тавротни ўқиди ҳазрати Мусо,
Тангрининг арслони Али Муртазо,
Фотиманинг бағри бирён ҳаққи учун.

Хурлиқо будур манинг тилагим,
Ҳамронинг ўтина куйди юрагим,
Охиринда Ҳамрожоннинг тилагин,
Ўн саккиз минг уламолар ҳаққи учун.

Алқисса Хурлиқо айди: эй Ҳамро кўзингни очгил, деди. Кўзини очди.
Халойиқларни кўрди. Ҳамро неча вақт жаври-жафо, меҳнату машаққат
кўрганига, камчилиги келиб, зор-зор йиғлаб, бир-бир баён қилғони бу турур:

Эй ёронлар, мусулмонлар,
Келинг жонлар кўришали.
Бизинг бирла юриганлар,
Келинг жонлар кўришали.

Ётгон ерим зиндон ичи,
Рақиблардан олай ўчи,
Кўра келган улли-киччи,
Келинг жонлар кўришали.

Ота-онам меҳрибоним,
Қувватим руҳи равоним,
Гулжамила ширин жоним,
Келинг ука кўришали

Мактабда бўлгон сабоқдош,
Бўлган бир-бирига сирдош,
Бошдан-бошина ғуссадош,
Келинг жонлар кўришали

Булбул чекар охи-зори
Гулдин бўлмас гайри ёри
Хўжа Саид улли-қарри
Келинг жонлар, кўришали

Гулни юзида поралар,
Булбул каби оворалар,
Номардлар юзи қоралар,
Келинг ака, кўришали

Ҳамро айтур: ҳақдур ишим,
На савдога тушди бошим,
Икки жаҳонда йўлдошим,
Хурлиқо кўришали.

Алқисса, андин сўнг жаъми одамлар келиб кўришдилар, Ҳамронинг кўзи аввалгидек бўлди ҳамма хушвақт бўлдилар. Подшо Хисрав айди: Эй Ҳамро оғаларингни нима қилсак керак, деди. Ҳамро айди: буларни ўлдирманг, бирини кулолга, бирини совунчига шогирд беринг деди, хўп уста бўлсинлар, деди. Яна Ҳамро айди: эй ота бу иш худонинг тақдири бирлан бўлди. Буларнинг гуноҳини кечдим, деди. Подшо Хисрав айди: эй Ҳамро Хурлиқони Миср шаҳрига олиб борсанг деди. Ҳамро хўп бўлур, деб Хурлиқога айдиким, эй Хурлиқо, бизнинг кулбамизга қадам ранжида қилсалар, деди, бизлар хизматда бўлсак, деди. Ҳамро Хурлиқонинг Мисрга таклиф қилиб, тилло созини қўлига олиб бу сўзларни айғони:

Юр кетали бизнинг юрта дилбарим,
Яна мундоғ янги замон топилмас.
Ким меҳмон бўлсангиз бу кулбамизга,
Ғанимат тутали меҳмон топилмас.

Бу дунёда беш кун ўтмайин қолмас,
Тонгла ҳар кимсани ҳар гўрда кўюр,
Охир омонатин эгаси олур,
Шукр олло яна бу жон топилмас.

Ғофил бўлма ўтар айролик йили,
Ўткарма қўлингдин бу кунни вале,
Аввали ерингда қолди армани гули,
Мундин санго гули райҳон топилмас.

Зулфингни бўйнима боғласин камар,
Бир парисан, отинг юртга муқаррар,
Биз қўшилдек эмди ғам ила дилбар,
Эмди тар очилғон гулинг топилмас.

Ҳамро дер: кетали Миср юртина,
Қўй борали эранларнинг гирдина
Тангри даво берур берган дардина
Ажалнинг дардина даво топилмас.

Алқисса Ҳамро Ҳурликониинг Миср вилоятига олиб борди. Қирқ кеча-кундуз тўй-томоша қилди. Икки ошиқ муродлариға етдилар. Ҳамро Ҳурликониинг шаънига тилло созини қўлиға олиб бу байтни ўқиди:

Шукр ҳақнинг даргоҳина,
Сани муяссар айлади.
Бир қўлидин шароб ичиб,
Ошиқлик асар айлади.

Кўп кишига хайрод этдим,
Отамини ҳукмини битдим,
Чинмочин шаҳрина етдим,
Ўлимдин гузор айлади.

Бўлмас ишларни бошқариб,
Булбулигўёни ахтариб,
Қирқ ойгача йўллар юриб,
Жонимни барбод айлади.

Чўх савдо тушди бу боша,
Халойиқ кўрди томоша,
Яхшилик қилиб қардоша,
Ўзима зарар айлади.

Алқисса андин сўнг, бир неча кунлар тўю томоша қилиб, ўйнаб кулиб ошиқлар муродиға етдилар. Илоё ҳамма уммати ҳазрати Муҳаммад Мустафо салиаллохи алайҳу васалламин ҳам муродлариға еткургайсан. Омин ё оллох раббил оламин ва хайрулнозмин тамматул.

Ройи Чин

Аммо ровиёни ахбор, осори ширин гуфторлар сўз тайин қилурларким, Чин Мочин шаҳринда бир подшоҳ бор эрди. Отини Папури Чин дер эрдилар. Етти иклимга ҳукм этар эрди. Оламда анго баробар подшоҳ йўқ эрди. Жами Ҳиндустон, Аҳли Чин Мочин, Хибо, Хитой ва Хўтаннинг шоҳлари анго тобе эрди. Барчаси анинг фармонида эрди.

Папури Чинга худои таоло бир ўғул берди. Жаҳон тахтига лойиқ баҳодир эрди. Ақлда ва ҳусн бобинда Юсуфи Сонийдек жами олам онинг шайдоси турур.

Аммо ҳар вақт сўзласа, оғзидин дур тўкилур эрди. Тақсим қилгонда оламини тўлдирур эрди. Анинг шаниндаги ғазал бу турур:

Васфини десам анинг ҳур нозанин ўғлондур,
Ҳусн ичра ниҳоятсиз кокили фаранг ўғлондур.

Урушда шер, арслондек, ҳам Рустами дostonдек,
Гўёки Юсуфжондек, ҳам ранг-баранг ўғлондур.

Урушда Музаффардек, донишда Искандардек,
Қаҳр айласа аждардек, Маҳшарда хаданг ўғлондур.

Ҳар кимнинг муродидур, яхши ўғлон айтадур,
Холаса зурриётдур ҳам хушшикан ўғлондур.

Алқисса, ул ўғлон соҳиб хуруж бўлдимки, ҳар ўқ отилгонда икки шер, қоплонни йиқар эрди, тўрт кўхворни сарнигун қилур эрди.

Аммо вазирнинг бир ўғли бор эрди. Они Шаҳзодаи Ройи Чинга вазир қилиб эрди. Ул икки дилбар бир неча муғбачалар бирлан ва чандон султонзодалар анинг фармонинда эрди. Ҳамиша айшу ишратда, созу суҳбатда май ичиб, ўттуз икки созни бир кулоқдин хушовози нўшбозда эрдилар. Кундуз бўлса, шикори Жамшид қилиб, ов овлаб юрур эрдилар. Ҳамма жондорни тирик тутиб олур эрдилар. Алқисса, яна бир кун шикорга чиқдилар. Ногоҳ ов овлаб юруб эрдилар вазирбача бир жондорни тутиб олди. Андоғ бир нақшли нимарсаким, кўз кўрса хира бўлур, ақллари тира бўлур. Андоғ юмшоқ нимарсаким ақл бобинда марвар тошидек, самузи санги хордек андомининг лаззати сиймобдек эритур эрди. Вазирбача айди: ажаб жонивор, вужуди юмшоқликда одамга ўхшар. Ўлтургонлар айдилар: Чин Мочиннинг нозанинларига ўхшар. Шаҳзодалар айдилар: Хитойи Хўтаннинг маъшукларига ўхшар. Алқисса, ҳар ким ҳар нимарсани тимсол қилдилар. Буларнинг ораларинда бир хунгаштаси бор эрди. Ул айди: ер юзинда оқибат ҳавонинг ели баданларига етушур. Боди ҳавонинг воситаси бирлан тиллариндин суҳан зоҳир бўлар. Аммо мундоғ бир нақши хушрўй юмшоқбаданлик бўлса, қаърия бўлгой. Вазирбача сўради: қаърия деган на турур. Ул айди: ер остинда бир шаҳар бор турур анга Мадинагул Қаърия дерлар. Анинг бир подшоси бор турур, отини

Ромсоний дерлар. Анинг бир кизи бор турур, отини Қаърия нозанин дерлар. Анингдек эрурким, ҳеч ерда анго баробар нозанин бўлмас, ҳар ким анинг юзин кўрсалар ақлу хушин олдуруб, май ичиб, то ўлгунча масти лойакл кезар деб, андоғ тавсиф қилдиким, жаҳонга сиғмади. Вазирбача кўрмай ғойибона ошиқ бўлдилар. Шайдолики ҳақдин ошди. Лекин ўзи шоири шайдо эрди. Тамоми илми нужумдин хабардор эрди. Илми жаъфар, илми сеҳрда зиёда устод эрди. Ҳеч тенги йўқ эрди. Тилсим бобинда жўгиликда ҳеч ким олдиға чикмас эрди. Шаҳзода шикордин қайтғунча бир афсун ўкуб, бошға сувратда бўлуб чандон мудатда Мадинатул Қаърияға етушди.

Эмди сўзни шаҳзода Ройи Чиндин эшитинг. Ройи Чин шикордин қайтиб канизи уйига тушди. Аммо бир канизи бор эрди ҳусн бобинда Бадиъулжамолдин зиёда эрди. Ҳамиша Ройи Чиннинг хизматида турур эрди. Ул каниз Ройға ходимлик қилиб оропарвар эрди. Каниз илкина ойна олиб, ўз ҳуснун кўруб таҳсин қолди. Айди: Эй шоҳи оламу эй султони бокарам, сизнингдек султонзоданинг манингдек хушрўй канизи ҳеч оламға келган бўлмоғай деб, ўзини андоғ тавсиф қилдиким, жаҳонга сиғмади. Анда Ройи Чиннинг бир тўтиси бор эрди. Канизнинг сўзига қаҳқаҳ уруб қулди. Каниз хира ва хижил бўлди. Шаҳзодадин сўради. Бу тўти на учун қулар, деди. Анинг таъбирин сўрсанг на? Рой айди: - Эй тўти, сан нечун қуларсан? Тўти айди: - Канизнинг ўз таърифина қуларман. Таъриф шайи банафс ҳўб ватан турур. Айтурким, ҳеч жаҳон- оламда мандай хушрўй йўқтурур, дер. Магар эшитган бўлмағай. Ер остинда бир шаҳар турур, отин Мадинатул Қаърия дерлар. Подшоҳини Ром Соний дерлар. Анинг бир кизи бор, отини Қаърияжон дерлар. Ҳусн бобинда анго етар нозанин бўлмас, деб шаҳарни, Қаърияни таъриф этиб бир ғазал ўқуди. Ғазали тўти бу турур:

Тингла шоҳим, эшитмишам ҳикоят,
Бир шаҳардур ер остинда деяйин.
Оти Қаъриядур халки фароғат,
Бир-бир тавсифиндин хабар берайин.

Кенгдур шаҳри анинг ёҳти жаҳонда,
Билман, қолғон эрмиш неча замонда,
Дарёсининг мавжи шакар равонда,
Бир-бир тавсифиндин хабар берайин.

Қиш меваси алвон, алвон бо алвон,
Булоқларин суви чашмай ризвон,
Юз йилги хастанинг дардига дармон,
Бир-бир тавсифиндин хабар берайин.

Юз туман гуллари очилиб сўлмас,
Булбул нола- фарёд этиб туганмас,
Тўти сайрар андин кўнгил узилмас,
Бир-бир тавсифиндин хабар берайин.

Одамлари гўё гилмону ғалтон,
Писта даҳан, ғунчай лаби хандон,
Паризоддин зиёда ул қиз чандон,
Бир-бир тавсифиндин хабар берайин.

Ромсоний шоҳи шоҳидур анвар,
Баробар бўлмоғай Жамшид, Искандар.
Адолат бобинда Хуршиди ховар,
Бир-бир тавсифиндин хабар берайин.

Анинг бир қизи бор Қаърия отлиғ,
Паризод мангзарлик Хуршид сифатлиғ,
Лабининг сувидур шакардин тотлиғ,
Бир-бир тавсифиндин хабар берайин.

Боқиши Лайлидур, кулиши Ширин,
Такаллумда Зулайҳодек нозанин,
Юзин кўрган жондин кечар офарин,
Бир-бир тавсифиндин хабар берайин.

Анинг-ла коми дил ҳосил айлағон,
Жаннат ичра колур тоабат ўғлон,
Тўти янглиғ ширин-шакар сўзлағон,
Бир-бир тавсифиндин хабар берайин.

Алкисса, тўти бу жавобни айди. Эрса Рой эшитиб, ошуфтаҳол бўлди, таваккал ақлини етурди. Қаъриянинг хуснининг орзуси тушуб, жонига ўт ёпушти. Амри мамлақати тугал фаромуш бўлди. Бир кулбаи аҳзанда юрагин совуқ ерга бериб, ҳеч киши бирла сўзлашмай, оби таом емай, етти кеча-кундуз беҳуш бўлуб ётди. Ногоҳ бир кеча уйку элитди, туш кўрди. Тушинда Мадинатул Қаърия бориб, Нигори Қаъриянинг кўшқи тагинда фарёд қилди. Ногоҳ кўшқдин бир Хуршиди ховардек нозанин бош чиқариб, таъзим ила мархабо, деб ал қўвшириб, эй Шахзодаи Ройи Чин деб бу жавобни айди. Ғазали Қаърия, воқеаи Ройи Чин:

Қадамингиз бош устина, севдугум гулзоримиз,
Дастингни қўйгил дастима, хуш келибсиз нигоримиз.

Алингни солғил бўйнима, фалак ўртансун ўйинима,
Кир эмди ёрим қўйнима, хуш келибсиз нигоримиз.

Келғил бари қўлдашали, ўйнаб кулуб талашали,
Гуллар узуб синошали, хуш келибсиз нигоримиз.

Қаърия бўлса севгилинг, зулфи чин, сочи сунбулинг,
Белимдадур санинг алинг, хуш келибсиз нигоримиз.

Алқисса, Қағрия бу жавобни айтиб, юзиндин никобин кўтариб, кўшки устундин бир қараб жилва қилди. Эрса, Ройнинг хуши бошиндин кетиб масту лойақл бўлиб йиғлади. Бир неча муддатдин сўнг ериндин турса, аввалғи жойинда ётур, на Қағрия бор ва на кўшки бор. Ўзин ҳар тарафга уруб, бошига кум совурди ва кўпорди. Ҳарчанд нола қилди. Фигон кўнгли ҳеч ором бўлмади. Охирул амр кўнглига тасалли учун бу ғазални ўқуди.

Ғазали Ройи Чин:

Жаҳон айвонидин Хуршиди ховар,
Ман билманам манго нечук дил берди.
Жамолингдин жумла олам мунаввар,
Али бирла чаман боғлаб гул берди.

Кучуб белин тутуб хиноли алин,
Дол гардана солиб сочи сунбулин,
Тонг отғунча амиб ул шакар лабин,
Сийнасиндин ман ғариба йўл берди.

На яхши ошиқлар ёхти жаҳонда,
Истар маъшуқини қолмас армонда,
Ҳеч ошиқ бўлмасун мандай армонда,
Мендай мушкул кимсалара қўл берди.

Ҳазрати Одамдин бўлса иноят,
Мушкул ишлар бўлур ёра кифоят,
Кўрмак керак ҳар на бўлса аломат,
Ҳақ зикрина ҳар даҳанда тил берди.

Алқисса, Ройи Чин бу ғазални, зор-зор чун абри навбахор йиғлаб айди, ўзин ҳар тарафга уруб фиғон қилди. Эрса, охирул амр отаси Папури Чин тарафиндин кўб дилтанг бўлуб, ҳукамолар ҳарчанд тавалло қилдилар, ҳеч бир сўзга кулок солмади, оби таом емай ўлмакка егги. Охири Папури Чин айди: ҳар нечук бўлса ўлмагани яхши турур, ҳар на холаса ихтиёрига кўюнг деб киши юбарди. Бориб айдилар, ул айди: ман бошимни анинг йўлинда кўюбман, отам манго рухсат берсун, ҳар на худо холаса, бошимга солса, ани кўрайин, деб жавоб бериб юборди. Подшоҳга бориб андоғ жавоб бердилар. Папури Чин айди: андоғ бўлса, йўл яроғин қилинлар, деб буюриб юборди. Ройи Чин отаси хизматиға келиб бу жавобни айди:

Ман истамасам шоҳим дунёда маломатдур,
Йўлинда жафо кўрсам юз шавқ ила роҳатдур,
Жон бермаган ҳар ошиқ йўлинда қабоҳатдур,
Ишқ ичра бало меҳнат ошиқға саломатдур,
Ёр айрилики гўё ул рўзи қиёматдур.

Дилбар йўлинда кўрса ҳар турли бало ошиқ,
Қайтмоғай андин ҳеч юз ҳам жавру жафо ошиқ,
Жонон йўлида айлар жонини фидо ошиқ,
Айб айламанг ошиқни, чекмишдур кўб ох ошиқ,
Ёр айрилиқи гўё ул рўзи қиёматдур.

Ҳақ қилса, иноятни дилбар манго ёр ишқи,
Қасд айласаким, душман ханжар манго ёр ишқи,
Ғам етса ҳаво дашдин дилбар манго ёр ишқи,
Ғар етса манго зулмат, анвар манго ёр ишқи,
Ёр айрилиқи гўё ул рўзи қиёматдур.

Ҳар лаҳза ҳаёл борким, дардима дармондур,
Кўрмай юзини ўлган кўнгулда юз армондур,
Ким мунча бало меҳнат ҳақдин биза фармондур,
Маъшук сарина ошиқ юз марта ба қурбондадур,
Ёр айрилиқи гўё ул рўзи қиёматдур.

Айб айламанг ошиқни Ройға жунун етти,
Ишқ боди самум андин бошига қуюн етти,
Ҳар лаҳзада, ҳар дамда ошиққа афзун етти,
Айтиб хабарин билман агёра забун етти,
Ёр айрилиқи гўё ул рўзи қиёматдур.

Алқисса, отаси билдиким, агар боши кетса ҳам бу йўлдин қайтмас.
Охируламр отаси рухсат берди. Рой эгнига жанда кийиб, бошига кулоҳ
кийиб, ота-онаси бирлан ва ёронлари бирлан видолашиб кетар бўлди.
Тамоми ҳалойиқ анинг ҳолига раҳм этиб ҳамаси дуои хайр қилдилар.
Отаси Папури Чин ўғлининг юзига қараб зор-зор йиглаб бу жавобни
айди:

Бошга тушибдур қиёмат, шабға айлданди кундузум,
Қодир оллом қил саломат, санго топширдум ёлғузум.

Ҳазрат Одамдур отамиз, Шиш, Идрис мактадомиз,
Нух пайғамбар кўб саномиз, санго топшурдим ёлғузим.

Иброҳим, Исмоил, Исҳоқ, Яъқуб, Наби, Юсуф барҳақ,
Ё Довуд Сулаймон муштоқ, санго топшурдим ёлғузум.

Лут Наби, Ёқуб, Шиш, ҳазрати Яҳё пирим,
Юнус Калимулло, Мусо санго топшурдим ёлғузим.

Юз йигирма тўрт минг наби Исо ҳақнинг севар қули,
Муҳаммад Ҳотам гулшани санго топшурдим ёлғузум.

Абубакр, Умар, Усмон, Расул дўсти Шохимардон,
Али ўзи шери яздон, ёлғузум санго топшурдим.

Ёлғузим ёрина етсин, боғ ичра норина етсун,
Папур дер: зорина етсун, санго топшурдим ёлғузим.

Алкисса, Папури Чин бу жавобни айтиб, ўглини худои таолоға топшурдим
деб жамъе халойиқлар билан қайтдилар. Ройи Чин девонавор йўлга тушуб
жавона бўлди. Бир неча муддат йўл юрди. Вилоятдин чикиб, дашт биёбондин
гарсон пой гоҳ югурар, гоҳ йўртуб, гоҳ ёрнинг василиндин умид қилиб ғазал
ўкуб, бир неча айёмлар қатъе манозил қилди. Ҳеч ердин ном-нишон
топмади. На йўлдин хабар топди ва ёрдин асар. Ул неча манзилларни тай қилди.
Оёқлари абла бўлуб, ҳеч юрурга мажולי қолмади. Сувсизликдин ичи ёниб, ёри
учун бағри куюб, бехудликдин неча вақтлар анда қолди. Ногоҳ боди сабодин
бир рух анинг танига ёйилди. Рой бехуд бўлуб ётур эрди. Баданига бир совуқ
шамол тегди, тамом азсосига ёйилди. Гуё ўлук эрди, жон кирди. Ердин турса
сувсизликдин чанқаб тамом ғам ғуссаси махв бўлуб турур, кўнглига айди:

Бу боди сабо ёримдин келган бўлғойму? деб бу жавобни ўкуди:

Боди сабо менга тоза жон бердинг,
Оти Қаърия нигоримдин хабар бер.
Гуё ўлик эрдим танга қон бердинг,
Қаърияжон отли ёрдин хабар бер.

Рахбар ўлуб мени ёра етургил,
Жон қушини ул дилдора етургил,
Кўзум йўлда интизора етургил,
Қаърияжон деган ёрдин хабар бер.

Ўлуб эдим, сани кўруб тирилдим,
Ғам- ғуссаю хижолатдин азилдим,
Маст, мудхиш, бебок ўлуб айрилдим,
Боғи Эрам гулузордин хабар бер.

Манинг бу кишларим баҳор, ёз бўлур,
Кимса бу хатарда сарфароз бўлур,
Ёр йўлинда мундоқ жафо оз ўлур,
Нола бирла оху зордин хабар бер.

Ройдин эшит боди сабо арзим бўл,
Рахбар бўлуб манго кўрсат тўғри йўл,
Кўзларим бокмасун эмди соғу сўл,
Гунча янглиғ ул анордин хабар бер.

Алкисса, Рой бу жавобни айтиб, боди сабоға арзи ҳолин баён қилди.
Аммо сўз эшитинг шамол сабодин ҳар вақт шамол олами алавийдин сўз
келтуриб, дарёни мавжга келтурур эрди. Олами бо жунундин файз топиб,
масти мустағриқ бўлуб, тоғ-тошни билмай, бу биёбон хори мугилонни вайрон

қилиб боғу бўстонларни олур эрди. Ўшал шамол эрди. Ройнинг баданига ихё қилғон ногоҳ шамолдин садо келди. Рой тафоххус қилиб эшитса, турфа хуш овоз ва нағма танори қулоғига етушди. Ажаб хуш келиб қулоқига тутди. Эрса ел бу ғазални ўқиди:

Шохо санинг арзингни дарёга баён айлай,
Ишкингга гумон йўқтур, фарёду фиғон айлай.

Дилбар йўли офатдур, ҳам ранжу машакқатдур,
Дунё анго улфатдур ким, бир-бир баён айлай.

Дарёйи Мухит дерлар, андин топилур гўхар,
Ул билса керак дилбар ман анда баён айлай.

Сан ҳам етушуб анда, арз айлагил борғонда,
Ҳеч бўлмоғил армонда, ман анда макон айлай.

Ман боди сабо йўлчи, дарёга ман ҳам элчи,

Ҳам элчию ҳам сувчи, сиррингни ниҳон айлай.

Алкисса, Рой шамолдин бу сўзни эшитиб, ажаб хушвақт бўлуб, ериндин туруб равона бўлди. Эмди билмай турур шамол қайси тарафга кетди. Кўнглига айдиқим, во дариго, ман аҳмоқ эрканман шамолга кўнгил берибман. Охир оқибат дунёни шамол вайрон қилса керак. Ман анго нечук кўнгил бергаймен деб таваккали баҳақ қилиб равона бўлди. Неча айёмлар қатъе манозил қилиб дарёйи мухитга етушди. Анда ўлтуруб тафарруж қилди. Эрса андоқ дарёйи хунхўр эрурким, одамнинг захраси ёрилуру. Анинг на учи, на кироғи бор турур. Анинг ичинда ҳар бир жониворлари борким, ҳар тарафдин қичқирушурулар. Одамизодлар тоқат келтира билмаслар. Ногоҳ дарё наъра тортиб овоз бердиқим, одамларнинг кўнгли бузулиб зор-зор йиғладилар. Рой бу замон тафарруж қилиб ўзин яхши рост қилди. Андоғ кўнгли ором топди. Дарёга кўзи тушди ва овозига қулоғи ўрганди. Бир неча муддатдин сўнг боди сабонинг сўзи ёдига тушуб айди: на бўлғайқим, ман бу дарёга туша билман, тушсам ҳам омон чикмасман, сабонинг ели бир сўз айтиб эрди-ман дарёга баён қилайин, шояд ул баён қилғон бўлғой деб, ман ҳам ҳолимни айтиб, тавалло қилайин, шояд раҳми келиб, манго бир хабар бергай деб дарёга тавалло қилиб арзи холин баён қилиб бу ғазални ўқуди.

Рой:

Беҳиштдин оқон дарёсан, нури худо жонинг санинг,
Ҳавзи кавсардин сафолисан дўланиб оқғонинг санинг.
Дур, гўхарнинг конисан, жумла набодот жонисан,
Чашмаи об ҳайвонисан, дурри гавҳар конинг санинг.
Ҳақ етурсин муродина, жумла умматни шоҳина,
Мухаммад Мустафо даргоҳина айланиб оқғонинг санинг.

Дарё:

Охир кўруб ёрдин бир қарор ўлса,
Арзим будур нозли ёра етурсанг.
Ман бир обиравон чўла чиқманам,
Пасти кўзлаб баланд ера окманам.

Мадинатул Қаърнинг шаҳрин йикманам,
Ҳавас қилманг мушкул ишни султоним.

Рой:

Охир манинг маслаҳатим на бўлур,
Қайгу бирла қизил юзларим сўлур,
Дунё фоний кимдур дунёда қолур,
Арзим будур нозли ёра етурсанг.

Дарё:

Қудратим борича жафо тортайин,
Азиз меҳмонимсан вафо қилойин,
Кўлумдин келганин ато қилойин,
Ҳавас қилманг мушкул ишни султоним.

Рой:

Саховат бобинда отинг дарёдур,
Жумла ашё санинг бирла ихёдур,
Ройа қилсанг меҳрибонлик раводур,
Арзим будур нозли ёра етурсанг.

Дарё:

Ҳар ким қудратинча саховат айлар,
Рўзи қилса эгам иноят айлар,
Санинг зоринг охир кифоят айлар,
Ҳавас қилманг мушкул ишни султоним.

Алқисса, Рой дарё бирлан бу жавобни айтишуб бўлди. Эрса дарё айди: Мадинатул Қаърияға ернинг тагинда ўзи қуруғ ерда ман анда сани нечук олиб борайин. Мадинатул Қаърияға на шаклик бирлан санго раҳбарлик қилойин. Рой айди: сан мани мулкнинг бир қирғоғина чиқарғил, агар манго ҳидоят рўзи бўлса, анда манго худой таоло бошимға бир роҳи рўзи қилса, дарё хуш бўлғай, деб қўлин тутуб сувға кирди. Бир чўмганда мулкнинг бир қирғоғина етқурди. Андин сўнг дарё қайтди. Рой дарёдин чиқиб худой таолоға шукру санолар айтиб йўлиға равона бўлди. Бир неча муддат йўл юриди, билмаским қайда бора турур. Ҳар тариқа ёрни ёд этиб, нола-фарёд этиб, бу газални ўқуди:

Эй сарви саҳи раъно кўйингда фиғоним бор,
Ханжар мужғони зебо ул қоши камоним бор.

Етқурса анго муни билман нимадур кўнгли,
Арзимни десам қули ҳам сирри ниҳоним бор.

Кўйинда бўлуб хайрон, кездим неча саргардон,
Билман манго эй жонон қай ерда маконим бор.

Ишк этди мени афсун, ёр айрилиқи дилхун,
Ул Лайли ман Мажнун, ҳам ғунча даҳоним бор.

Май ичсам аёғидин, мушк исли сақоғидин,
Ёрнинг иштиёқидин юз шарҳи баёним бор.

Рой анда фиғон йиғлар, бағри тўла қон йиғлар,
Ҳажринда замон йиғлар, юз оху фиғоним бор.

Алқисса, Рой бу жавобни айтиб, яна йўлга равона бўлди. Аммо ровийлар андоғ ривоят қилурларким, Қаърия ногоҳ бир кеча канизлари бирлан Сайри чаҳор боғга келиб, кўшкнинг устинда неча канизлар бирлан ўюн ўйнай-ўйнай ўлтуруб кўзларин уйку элитди. Қаърия туш кўрди. Тушинда бир нозанин йигит хозир бўлуб келди. Қаърия ани кўруб ақл-хушин йитирди. Моҳи жабин, маҳлиқо йигит турур, жаҳоннинг тахтига лойик. Жабҳасида соҳиби хуруж нишонаси бордур. Қаърия сўроди: эй нозанин қайси боғнинг гулисан ва қайси чаманнинг булбулисан ва қайси ошиёндин парвоз қилиб, қайси гулларга кўнорсан? Анда Рой айди:

Эй нозанин, юзингдин пардани кўтаргил, андин сўнг мандин савол қил, дегач, Қаърия юзиндин пардани кўтарди. Жамолини шўъласи гўё офтоб сифат жаҳонга жило берди. Рой Қаъриянинг воқеасинда, олдинда ўлтуруб, бу ғазални ўқуди:

Сўрсанг Хўтаннинг шоҳиман,
Дилбар юзинг кўро келдим.
Чини мочин подшоҳиман,
Дилбар юзинг кўро келдим.

Чекиб юз жавру жафодин,
Хабарин олдим сабодин,
Дарё бўлуб раҳнамодин,
Дилбар юзинг кўро келдим.

Муҳаббат шаробин ичиб,
Йўлингда бу жондин кечиб,
Даҳанимдин дурлар сочиб,
Дилбар юзинг кўро келдим.

Чўллар ичра зардоб ютуб,
Дарёйи Муҳитга ботиб,
Шоҳлиғим гадоға сотиб,
Дилбар юзинг кўро келдим.

Сарима тушди юз савдо,
Санинг ишқинг килиб шайдо,
Марҳамат айлагил жоно,
Дилбар юзинг кўро келдим.

Роям, риён эмасман,
Ёра жафойи эмасман,
Зотим гадои эмасман,
Дилбар юзинг кўро келдим.

Алкисса, Рой бу жавобни айди. Эрса Қазрианинг юзига боқса жаҳбасиндин нур тўкулуб тамоми оламга жило берур эрди. Эй нозанин барно йигит баён қилғил вилоятингни, асли зотингни теги. Рой шул вақтда оғзингдин дуру жавахир сочиб, асли зотини бир – бир баён қилди:

Зотимни баён этсам, аслимки Хўтан шоҳи,
Хукмимда Чину Мочин, ҳам Ҳинду Яман шоҳи.

Ишқ этди мани шайдо, ёрнинг йўлинда гўё,
Боғ ичра гули хумро, бошингда Хўтан шоҳи.

Юз охи афғоним бор, ёр кўйинда жоним бор,
Бу сирри ниҳоним бор, борса Савсан, Суман шоҳи.

Ман куюб адо бўлдим, кўйинда гадо бўлдим,
Ҳам бахти қаро бўлдим, эй гунча даҳан шоҳи.

Ҳажринда фароғат йўқ, сансиз манго роҳат йўқ,
Ошиқға саломат йўқ, бўйнимда каман шоҳи.

Улкун санго ишқ этим, хуноба жигар ютдум,
Даргоҳинга юз тутдим, раҳм айла Суман шоҳи.

Рой ўлди жигар бир ён, йўлинда кўзи гирён,
Кўрдим манго юз армон боғ ичра чаман шоҳи.

Алкисса, Рой бу жавобни айди. Эрса, Қазрия қирқ кулоч сочини кўшқдин узотиб йиборди, андин сўнг Рой нигорининг сочиға ёпушуб кўшқнинг устига чиқди. Кўрса қирқ қаниз бирла ўртада май ичиб анча завқ тамоша бирлан ўлтирурларқим, оламдин ҳеч хабарлари йўқдур ва яна ул вақтда Қазрия товусдек жилва қилиб етмиш турлук ранг-баранг тўнларни кийиб, ёрини кўруб, ранг-баранг ўлуб юзиндин никобин кўтариб Ройға қараб хуш келибсиз деб, мархабо эй ёри жоним деб, аҳволини бир- бир баён қилди.

Қадам қўюнг сийнам узра йўлингиз,
Хуш келибсиз юзи холли нигорим.

Белим қучуб дол гардана қўлингиз,
Хуш келибсиз юзи холли нигорим.

Боғимда очилгон ғунча сизингдур,
Ол дугмаю дугмиён инча сизингдур,
Сарви буйлук, нозли мурча сизингдур,
Хуш келибсиз юзи холли нигорим.

Сақламишам санинг учун омонат,
Омонат санингдур қилма хиёнат,
Азалда ҳақ биза қилса иноят,
Санингдур ёкутли, дурли нигорим.

Фалак дуймас бурун ўйнаб- кулали,
Шафтолилар узуб, гуллар терали,
Мастана-мастана кезиб юрали,
Хуш келибсиз юзи холли нигорим.

Қаърия дер: май ичгали мастана,
Ўйноғоли кезиб боғ майдона,
Рақибдин қолмасун ичда армона,
Хуш келибсиз юзи холли нигорим.

Алқисса, Қаърия бу жавобни айди. Бир неча сабза пўш халойиклар келиб никоҳ қилиб икки нозанинни бир-бирига қўшдилар. Иккилари бу кеча андоғ суҳбатда бўлдилар. Фалак бемадор бўлди. Ногоҳ вақти сахар эрдиким икки-нозанин дилбар ташқари чиқиб, бир-бирига қўл солишуб юрур эрдилар. Кўрдилар олдинда бир қудук пайдо бўлди.

Рой айди: “Эй нигорим бизга фармон шундоғ бўлди”, деб ўзин қудукка ташлаб юрий берди. Қаърия: “Эй Рой деб сачраб ериндин турди. Эrsa аввалғи еринда ётур, дариг, сад дариг бу на воқеа бўлди” деб фарёд қилди.

Ёрнинг ишқидин қуюб нола-афғон тортар эрди. Ёнга мақсадга етганда бу на воқеа бўлди деб энди зиёда фарёд қилиб бу жавобни айтур эрди:

Сарим ишрат кўран чоғда бир ажаб сўвдоға етди,
Ал тутушуб сайри боғда на ёмон ғавғоға етди,

Кўз -кўзга лек тушмади, бахтим мурода етмади,
Ёрим хўшлошиб кетмади, пирим бир балоға етди.

Ёрнинг фирокиндинму, йўлнинг узоқиндинму,
Дард иштиёқиндинму, фиғоним самоға етди,

Бошимни қўйдум йўлунда, дардимнинг дармони қанда,
Тоқатим йўқ жоним танда балки жон қазоға етди.

Алқисса, Қаърия бу жавобни айдиб, ўзун хар тарафга уруб, минг доғ аламда юз қайғу ғамда қирқ кеча- кундуз таом емай, киши бирла

сўзлашмай, бир кулбаи аҳзон қилиб кеча-кундуз фарёд қилди. Канизлар бу воқеани отасига Роми сонига бир-бир баён қилдилар. Шохо, сарваро, жаҳон парваро қизингиз Қаърияжон қирқ кеча - кундуз бўлди Мажнун бўлуб дурур. Оби таом емай ҳеч киши бирла сўзлашмас, оғзига ҳар на келса айтур. Билмаймиз на воқеа бўлуб турур деб подшоҳга бир-бир баён қилдилар. Отаси бу воқеани эшитиб, куръадозларни йиғуштурди, рамалда андоғ дерким, шоҳи олам Рой султони бокарам қизингиз ишқнинг савдосига тушуб турур тедилар. То анинг иложин қилмасангиз, бу алам бирла ўлар тедилар. Подшоҳ бу сўзни эшитиб қизига бир хат қилиб йибарди. Айди: “Эй кўзумнинг равшани дунёда ҳар нимарсани ихтиёр қилсанг битқарурман. Ҳеч ғам емасун ҳар на дарди бўлса айтсун”, деб бу номани йибарди.

Ҳолингни баён айла, гар санда хабар ўлса,
Ишқ оташидин етган ҳам охи саҳар бўлса,

Ойғил на муродингни ишқ ичра саводингни,
Ҳақ битқарсун додингни ким оҳ шарор бўлса.

Хўтан вилоятини, кўрай жамоатини,
Ҳақ қилса, иноятини топғум на гўҳар бўлса.

Айғил сўзингни фарзанд,мақсадинг бўлса ҳарчанд,
Айлай сени мен хурсанд гар лаъли шакар бўлса.

Бу ишда фароғат бўл, кўйингда саломат бўл,
Дилбанди киёмат бўл, ёрингдин асар бўлса.

Алқисса, Ром соний Қаърияга бу жавобни айтиб юбарди. Қаърия хатни олиб ўқуди. Эrsa отаси мунинг бу ишидин хабарда бўлғонин англаб, бул ҳам бир хат ёзиб отасига йибарди.

Байт:

Эшит манинг арзим пушти паноҳим,
Олло манго бир иш раво айлади.
Етушди жонима ишқдин аломат,
Бу дунёдин гўё фано айлади.

Бир навжувон манго бир олма отди,
Кўшк устинда келиб белимдин тутди,
Жамоли шуъласи мани гарқ этди,
Туруб юз тил бирлан сано айлади.

Керакмасдур манго дунё хирожи,
Мамлакат шохининг тахт ила тожи,
Мадинатул Қаърия хуснни божи,
Мулкимни ёқғали нигоҳ айлади.

Ман истарам гўё шамс моҳини,
Чин Мочин, Хитою, Хўтан шоҳини,
Будур истасангиз банда оҳини,
Кулиб-ўйнаб завқи сафо айлади.

Онсиз Қаърияға вақо керакмас,
Ёр бўлмаса завқи сафо керакмас,
Ўшал ёрдин ўзга наво керакмас,
Юз нозу карашма адо айлади.

Алқисса, Қаърия бу жавобни хат қилиб, отасига йибарди. Эrsa, отаси ўқуб, анинг ишқиға паришонҳол бўлиб, яна киши йибарди, айди: “Эй фарзанди гузидам кўнглунг санинг нимарсани ихтиёр қилса ани қилмоқ керак”, теди. Қаърия айди: “Отам манго боғи мейдон тарафда кўшки Дилкушо бино қилсун. Ман анда қирқ канизим бирла кўшк устунда ўлтурурман вилоятға жар қилдурсун”. Бу кўшкнинг остиндин ўтсунлар. Ман ҳар кимни холасам, бир олма бирлан отиб уройин ўшал, кишини манго нисбат қилсунлар, дегаҳ Ром соний буюрдиким, боғи мейдонда бир кўшк бино қилсунлар, гўё беҳиштнинг саройларидек, Қаърияни ўшал кўшк устунда қирқ каниз бирлан қўйдилар, оламға жар қилдурди. Халойиқлар ўшал кўшкнинг остиндин ўтсунлар. Ҳар кимни қизим хоҳласа, олма бирлан урсун, қизимни анга берурман, деб маноди қилдурди. Халойиқлар либос гуногун кийиб, юз завқ-шавқ бирлан гуруҳ-гуруҳ, тўп-тўп, санжак-санжак бўлуб, ул кўшкнинг остиндин юрушда етти йил ўтди. Алқисса, Рой неча айёмлар зор-ҳайрон, чашми гирён йиғлаб юруб ногоҳ бир чаҳор боғға етушдиларким, гўёки жаннатнинг боғидек ризвондин ҳикоят, фирдавсдин ривоят қилур. Кўнглига айди: ажаб бўстон эркан бир неча-бир неча сайр қилойин деб ичкари кирди, кўрса гуллар очилиб, мевалар алвон-боалвон шабнамлар тўкулган, абри шомидин бисотлар тўшалган, булоқлар ҳар тарафға оқгон, булбуллар юз алвон тил бирлан сўзлаб, тўтилар зикри сано бирлан машғул бўлгон андоғ боғ эрурким, кўз кўруб, кулоқ эшитган эрмас. Лекин чаҳорбоғни у ён-бу ён кириб кўрди. Эrsa, ўртасинда бир сарҳовуз, чини косалар шароб бирлан тўлгон, кабоблар пишган ва яна бир тахти заррин қурулгон. Рой бир соат тағаруж қилиб турди. Майдин, кабобдин, майли боринча нўш қилди. Бир соатдин сўнг икки барно йигит ҳозир бўлди. Ройдин савол қилдилар. Эй навжувон йигит, қайси боғнинг гулисан, қайси чаманнинг булбулисан, қайси чамандин парвоз қилиб, қайси гулзорға кўнорсан? Анда Рой айди: Эй, нозанин йигитлар, ман бир саргардон паришонҳолман, сизларга сиримни ошкоро қилсам ҳеч ким тоқат келтура билмас, деб аларнинг олида ҳолин баён қилиб бу ғазални ўқуди:

Йигитлар, арзи ҳолимни эшитинглар баён айлай,
Кўздин оқгон қон ёшимни олдингизда равон айлай.

Сарима тушди бир савдо, етиб ишқдин юз минг гавго,
Ажойиб нозанин барно анинг зикрин аён айлай.

Мадинатул Қаърия макони, Ром соний шохнинг кизи,
Кўрмай ўлар бўлдим ани, бошим йўлда ғалтон айлай.

Шохлиқим гадоя бердим, ман кўйинда сие бўлдим,
Бу ширин жонимдин тўйдим ёр йўлинда қурбон айлай.

Масоҳиб бевоб ўлдим, оёқ остинда хок ўлдум,
Ёр учун сийна чок ўлдум, қай тарафда макон айлай.

Кўрон билан борму ёрдин, Қаърияжон отлиғ ёрдин,
Гул узуб гули бехордин гулистонда сайрон айлай.

Алқисса, Рой бу жавобни айди, эрса, ул нозанин йигитлар айдилар:
“Эй барно йигит санинг отинг Рой эрур, отанг оти Папури Чин эрурми?
Айди: Ори ўшал зори ишқ турурман дегач, алар мархабо, деб кучоклаб
пешвоз килдилар Рой айди: “Сизлар манинг Рой эрканимни не
билдингизлар?”. Алар айди: “Санго Сулаймон пайгамбардин тўрт омонат
қолибтурур, аларни олсанг керак, алар бирлан ёрнинг висолиға мушарраф
бўлсанг керак. Йўқ эрса санго ёрга етмак маҳол турур. Мадинатул Қаърия
деган ер тагинда турур, зиёда улугъ шахар турур, анинг подшоҳининг ҳар
бир соҳиби хуружлари борким, агар қаҳр қилсалар одамларни сиймобдек
йўқ қилурлар”. Рой айди: “Алар нечук омонат турур. Пинхон қилсанг” деб
тамаллуқ килдилар. Алар айди: “Эй Рой, бизлар отадин икки биродармиз,
ул тўрт нимарсани отамиз бир бизларга топшурди. Ройи Чин деган келур
анго бергайсизлар”, деди. Бири қўлбор ва бири сафол товоқ ва бири
устухондин бўлгон қилич ва яна бири йиғочдин бўлгон кафш. Рой айди:
“Аларни олишга даркор турур. Алар айди: “Ҳар биринда чандон
хосиятлар борким, аларга ҳеч бир одамнинг ақли етмас”. Қўлборнинг
хосияти бу турурким: ҳар вақтки одамзод анинг ичига қўлин олса,
хоҳласун тилло талаб, хоҳ гўҳар талаб қилсун, ҳар на қимматбаҳо нимарса
бўлса андин мавжуд бўлур. Ва яна буким: жаҳоннинг матойин ичига
солсалар ҳаргиз тўкилмас, ва яна мисқол оғири бўлмас, аммо сафол
товоқнинг хосияти бу турурким: ичиндин ҳар на об-таом ва шира-шарбат,
алвон-боалвон мевалар истаса андин пайдо бўлур. Учунчи: кафшининг
хосияти буким: ҳар кимарса оёқиға кийса, ҳар ерга бормокни тилаб,
машиққин то мағрибни, дунёнинг атрофини сайр қилайин деса, бир дамда
сайр қилиб келур. Аммо сўнгақдин бўлгон қиличнинг хосияти бу
турурким: намозшом вақтинда бир харобхонаға ё бир саҳроға бориб,
ғилофидин чиқарса, бир шаҳри азим пайдо бўлур, бозор қурулур. Ҳар на
қимматбаҳо нимарсалар пайдо бўлур. Анча ободонлиқ бўлурким, ҳар
қимарса ўз муродича иш қилурлар ва яна тонг отгонда ул шамширни
ғилофиға солсалар бозор ва матои ва жами нимарсалар нопаддо бўлур.
Эмди сан буларни олғил, муродингға етгил, ҳар вақтки мурод хосил

қилсанг, қайтиб келгил ва яна алоҳида ишлар кўрасан деб, кўлбор ва сафол товоқни ва йиғочдин бўлгон кафшни ва сўнғақдин бўлгон қилични Ройға топшурдилар. Рой ул омонатларни олиб худоға шуқури сано қилиб, бу ғазални ўқуди:

Шуқур ҳақнинг даргоҳина эшитдим ёрнинг хабарин,
Этушсам шамсу моҳина, кўрсам давлатли дийдорин.

Кўрсам боғу гулзорини, терсам гули баҳорини
Эшитса оху зоримни кўрсам, давлатли дийдорин.

Чекдим ёримни жафосин, рақибнинг таъни жафосин
Ман ғарибнинг муддаосин, кўрсам давлатли дийдорин.

Май ичиб мастона юрсам, муборак жамолин кўрсам,
Ширин-шакар лабин сўрсам, кўрсам давлатли дийдорин.

Сийнама сийнасин кўйсам, лабиндин май ичиб қонсам,
Рой дер бошинда дўлонсам, кўрсам давлатли дийдорин.

Алкисса, Рой бу жавобни айтиб кўлборни олиб, белига боғлаб, сафол товоқни кўлиға олиб, қилични белига боғлаб, чўбин кафшни оёқиға кийиб талаби Мадинатул Қаърия деб, Қаърияжонға еткуруб, сарин сойға торғди, кўз юмуб очғунча Мадинатул Қаърияға еткуруб Қаърияжоннинг кўшқининг олдинда элтиб кўйди. Рой кўзин очиб кўрса, халойиқлар тўптўп, санжоқ-санжоқ, байдоқ-байдоқ, гуруҳ-гуруҳ бўлуб кўшнинг олдиндин ўтарлар. Ногоҳ Ройнинг кўзи ўзининг вазирбачасиға тушди. Кўрса, сочлари ўсуб, юзлари сомондек сарғайиб, бир кунжида офтобда ўлтуруб турур.

Рой маноди қилди. “Ҳой вазирбача, мунда кел”, - деди. Вазирбача келиб кўрса, ўзининг султони Ройи Чин турур. Келиб оёқиға ёпушуб зор-зор чун абри навбахор йиғлаб, ер ўпди. Рой сўрди: “Эй вазирбача сан мунда қачон келдинг теди. Ул айди: “Етти йил бўлди ман мунда келдим” - деди. Андин бери мундоғ балоға гирифтор эрурман ва ҳеч ким манго илтифот қилмас. Кеча-кундуз гўллоҳ ўчоғиға ўт ёқарман. Овқатимни ўткариб, бу кўшқни келиб тамоша қилурман. Рой сўрди: “Бу кўшқ на кўшқ турур”. Бу халойиқлар не учун гуруҳ-гуруҳ бўлуб ўтарлар. Вазир бача айди: Бу шахарга Мадинатул Қаърия дерлар. Подшоҳиға Ром соний дерлар. Қизи Қаърия деган туш кўруб бир кимарсага ошиқ бўлуб эрмиш унунг учун отаси бу кўшқни бино қилиб турур. Халойиқларни олдиндин ўткарур, ҳар кимни Қаърия олма бирлан урса, қизимни анго берурман, деб ваъда қилгон эрмиш. Ҳар ким бу умид бирлан кунда юз мартаба олдиндин ўтур. Ҳар кимни қабул қилмас. Халойиқлар ҳама умид бирлан андин юзларини қайтармаслар деб бир-бир баён қилди. Шоҳи олам сиз ҳам бу кўшқнинг олдиндин ўтунг, шояд сизни қабул қилғой. Рой билдиким ўзининг истар маъшуқи эркан, танига титратма пайдо бўлди. Бетоқат ва беором бўлуб юзидин пардани олиб оёқиға чўбин кафшни кийиб кўлборни белига

боглаб, сўнгакдин бўлгон қилични ҳамойил қилиб сафол товокни бир
ёнига осиб кўшк сари равона бўлди. Кўшкнинг остига бориб кўлбордин
жавоҳирдин бўлгон нақшли созни чиқариб, осмонга боқиб, ёр висолига
етдим, деб нолаи фарёд қилиб бу ғазални ўқуди:

Сафар айлаб узок ердин нигорим,
Муборак жамолинг кўрмака келдим.
Кетти ақл-хушим, сабри қарорим,
Санинг бирлан даврон сурмака келдим.

Чикдим Чини Мочин, Хитой Хўтандин,
Сабил ўлдум молу мулку Ватандин,
Назар қилмай боғда савсан Сумандин,
Санинг бирла даврон сурмака келдим.

Санинг учун банда бўлуб садоға,
Учрамишам турлук -турлук балоға,
Юз тутуб ялбориб кодир худоға,
Санинг бирла даврон сурмака келдим.

Бугун мухаббатнинг шаробин ичдим,
Муҳит дарёсидин дўлондим, ошдим,
Келиб даргоҳинга бу жондин кечдим,
Санинг бирла даврон сурмака келдим.

Тасаддуқ айлайн эй Қаърияжон,
Азиз жоним санинг йўлингда қурбон,
Зиёфат айласанг хуснингни чандон,
Санинг бирла даврон сурмака келдим.

Бошга кийиб қулоҳ, эгнима жанда,
Тоқатим қолмади бу жону танда,
Рой ўлуб тасаддуқ бошинга банда,
Санинг бирла даврон сурмака келдим.

Алкисса, Қаърия ҳам етти йилдин бери пари юлунгон куш каби пажмурда
бўлуб ғаму ғусса бирлан фикр андиша бирла ёр васлина ета билмай умид
узиб, беҳуд бўлуб ўлтуруб эрди. Ногоҳ қулоқиға бир овози хуш нағма
тамом аъзосига ёйилиб, сачраб ериндин туруб ер сари бокса, тушунда
кўрган Рой Чин қўлунда соз, ажабнамо танноз қилиб ишқ хавоси тоза
бўлуб, юзиндин никобин сар қилиб ташлаб, мархабо юз жон фидо нигорим
деб, хуш келибсиз деб бир ғазал ўқуди:

Етти йилдур кўрдим қадди камолинг,
Энди сайрон айла гулзор, санингдур.
Жонима ўт содди хусни жамолинг,
Сарви қад, гул юзли дилдор, санингдур.

Юзимдаги холим, лаб шакар болим,
Ҳам лаби май хандон оби зилолим,
Ол янгоқ сақоқим, чашми ғизолим,
Сийнам узра икки анор санингдур.

Юз уза тутулган хўйи гулобим,
Мушкин сочим, анбар зулфи танобим,
Гунча кўнглим, ақлу хушим хитобим,
Ҳар ҳукм истасанг ихтиёр санингдур.

Шакл-шамойилим, мулким хирожим,
Кўшки айвон, шаҳрим, тахт ила тожим,
Қанду асал таним шақкар сирожим,
Ғамзали, шевали дилдор санингдур.

Қаърия дер: жоним жонинга қурбон,
Кўрдим ой юзунгни йўқ эмди армон,
Ширин сўзунг ёрим дардима дармон,
Гул очилди фасли баҳор санингдур.

Алқисса, Қаърия бу жавобни айтиб, ериндин туруб хуршиди ховардек жило бериб, мархабо эй, ёри жоним, деб беихтиёр масти лояқал бўлуб ўзини кўшқин Ройнинг устига ташлади. Кучоқини очиб ерга еткурмай ҳаво юзиндин олиб, икки нозанин бир кишидек бўлуб бир-бирининг жамолини кўруб, масти мадҳуш йиқилдилар. Ушбу вақтда Айёри Мунҳий деган ҳозир эрди, келиб Ром соний подшоҳига хабар берди. Шоҳо, сарваро жаҳонпарваро ҳозир отар дарёйи мақотир хизматингизда арз буқим, севунчи берингиз, қизингиз Қаърия бир навжувони моҳи тобони, юзи гул, кокиллари сунбул, олам хама анго бир пул бир нозанин йигит бирлан кўшқ устундин ташлаб, иккиси кучоклашиб ётур, дегач Ром соний ўлук эрди тирилди, жонсиз эрди, жон кирди. Чусту чолок туруб Айёри Мунҳийга кўп-кўп инъомлар берди. Аларнинг устига бориб саропардаи Искандарни тутуб жамаи халойиқни қувдирдилар то ақлига келганча ўшал ерда подшоҳ бошлиқ вазирлар ул икки жафокаш ногоҳ ўзларига келдилар. Ром соний буюрди: “Боғи майдонга олиб боринг”. Маҳофаи зарнигорга солиб бордилар.

Чахор атрофга жар қилдурдилар, тўй яроғин қилмоқ учун. Аммо ул икки ошиқ Боғи майдонда бир-бирининг жамолини кўруб ҳижрон балосиндин қутулуб, бир-бирига бу жавобни айтур эрдилар. Ғазали Ройи Чин:

Висолинг дилбарим билман тушумму ё хаёлимдур,
Юзинг хуршиди ховардур худо берган жамолимдур.
Кўзинг оху, юзинг ҳумро, лабинг шакар, қадинг раъно,
Ман ошиқ булбули шайдо талаб қилғон висолимдур.

Етушганда жамолингга, азиз жоним висолингга,
Тараххум айла ҳолимга, лабинг оби зилолимдур.

Фалакдин етмагай шабхун, қилиб бечорани дилхун,
Бу дард узра дарди афзун нигорим арзи ҳолимдур.

Шукур олло агар чиндур, юзунгни кўрганим дилбар,
Санинг васфингни зикр этар ҳоли мақомимдур.

Неча йил, ойи кун жаври жафойингни чекди Ройжон,
Тушумдур ё ўнгумдур жамолинг ё ҳаёлимдур. Алқисса, Ройжон бу
жавобни айтгондин сўнг Қазрия ҳам ёрига қараб бу жавобни айди:

Нигорим етти йил бўлди тилимда сўзларим санинг,
Фироқинг бағримни тилди йўлунгда кўзларим санинг.

Чун кўшки айвон солиб зар-зевар нақш этиб,
Шамоийидек шакл безатиб, ғамзали нозларим санинг.

Ўйноғоли боғда майдонда, тилло биноли айвонда,
Ўюнчи юз минг алвонда муғанний созларим санинг.

Фалак бози бериб тани висолинг навбати етти,
Етиб ҳижрон қиши ўтди, мевали боғларим санинг.

Қазрия айтур: нигорим сан эдинг бу интизорим,
Боғу бўстон гулузорим булбул овозларинг санинг.

Алқисса, иккиси бу жавобни айтушуб айш-ишратда бўлдилар.
Аммо Ром соний шоҳ халойиқга жар қилдурди. Умаро, фузало, фақир-
фуқаро, ғариб-ғурабони чақириб Боғи майдонда соз-сухбатда муғанний
созандаларни йиғиштуруб тўй берди. Алвон-боалвон неъматлар ўртоға
келтуруб неча айёмлар тўй қилиб, икки жафокаш ошиқни бир-бирига
қўшуб, тўйни тамом қилдилар. Аммо икки ошиқ муродиға етиб, ўтган
ишларни кўрган жафоларни айтур эрдилар. Гоҳ ҳижрондин ва гоҳ
висолдин айтушуб Боғи майдонда айш-ишратда машғул бўлдилар.
Алқисса, Ром соний подшоҳ куёвин кўрмақликка чорлар бўлди. Турлук-
турлук либослардин дури ёқут, зумрад яқоли тўнлардин йибарди. Аспи
самандардин неча отлар йибариб чорлади. Ройи Чин бир либосин
киймади ва отларини минмади. Қўлборни белига боғлаб, қилични эғнига
ҳамойил қилиб, сафол тавоқни ёнбошига осиб, кафшни оёқига кийиб бу
сувратда подшоҳнинг саройиға қадам қўйди. Шоҳ, вазир, вакиллар,
иноқлар бу сувратда кўруб айдилар:хайф подшоҳнинг кизи хурсифат
мундоғ девонаға тушуб бу балоға гирифтор бўлубдур, деб юраки
қозондек қайнаб, ҳуши бошиндин кетиб, тили йилондек тўлғониб жавоб
айтурин билмадилар. Ройи Чин билдиким, бу сифат бирлан келганиға
ҳама дилтанг бўлғонин ва ҳам подшоҳ ҳижолатда бўлғонин билди. Эмди

булар бу ишлардин хабардор бўлуб подшоҳни ҳам хижолатдин чикорайин деб кўлборга кўл уруб, юз минг тавозе бирлан бир мунаққаш зумраддин бўлгон шиш торли созни чикориб холини бир-бир баён қилди. Жахон оламни нурга ғарқ қилиб бу ғазални айди:

Хижолатда бўлманг хону султонлар,
Ҳар кимса бир хунар ато айлади.
Бу тўртини биза сохибқиронлар,
Ол деб худо биза раво айлади.

Тингланг, хосиятин баён айлайин,
Олдингизда бир-бир аён айлайин,
Буларнинг тавсифин замон айлайин,
Жоми Жамшид жаханнамо айлади.

Кўлбора кўл солсам дур ила ғўхар,
Чикар лаъли ёкут, зумради анвар,
Сулаймон набидин қолгон ёдгор,
Дардлининг дардига дармон айлади.

Кафш кийган сайрон айлар самони,
Мағриб ила Машриқ ёхти жахонни,
Етти қат кезар ер йўқтур гумони,
Буларни ҳақ биза бино айлади.

Сафол тавок Сулаймон Набидин нишон,
Зохир бўлур неъмат алвон-боалвон,
Адо бўлмас еса шакар фаровон,
Андин шира-шарбат раҳо айлади.

Қилични ғилофдин чикорғон чоғда,
Ё бир хилват ерда, ё бир саҳрода,
Шаҳар пайдо бўлур, гумон йўқ анда,
Қуруғон хуш бозор баққол айлади.

Зохир бўлса ҳар кимсанинг муроди,
Муродима олур яхши саводи,
Папури Чин Ўғлининг Рой эрур оти,
Булар сифат завқи сафо айлади.

Алқисса, Ройи Чин бу жавобни айди, эрса Ром соний ўлди деб эрди, тирилди. Ройи Чин юзидин ниқобин кўтариб хандон қилиб бир такаллум қилди, оғзиндин дуру жавохир тўкулди. Шох бошлиқ умаро, фузалолар кўруб, хусни жамолин ҳама ақлин йитирди. Ром соний фахм идрокин кўруб беҳуш бўлиб, боз хушига келиб бошиндин айланди. Умаро, фузало тахсин-офарин, махлуқотда мундоғ нимарса пайдо бўлибдур деб ҳама ишқидин волаи шайдо бўлдилар. Ром соний етти кеча-кундуз мажлисин

ораста килиб, ўттуз икки созни бир қулоқдин тузуб, мастимадхуш ўлтуруб бир соатгача бўлмади. Ром соний Ройга рухсат берди. Ўз саронардасига бориб Қаърияжон бирлан айш-ишратда бўлдилар. Бир неча айёмлар у вазирбача харомзода буларнинг қайда бор эркинин билди. Қай кун бўлгон Ройнинг кўлидин макр этиб Қаърияни олиб кетгайман деб юруб эрди. Алқисса, бир неча муддат айш-ишратда бўлдилар. Ройи Чин Ром сонийдинЎз вилоятга кетмак учун ижозат тилади. Бир кун ўлтуруб эрди отаси ёдиға тушуб, вилояти, тамоми ёр-жўраси ёдиға тушуб ёр жўралардин ёд этиб бу газални ўқуди:

Кўнглумизда армон эмди қолмади,
Вайрон кўнгулларни иморат этсам.
Манинг учун отам-онам зор ўлди,
Қаъбам Мадинамни зиёрат этсам.

Роми соний биза ижозат берса,
Ҳазрати Одамдин шафоат ўлса,
Шишу Идрисдин иноят ўлса,
Қаъбам Мадинамни зиёрат этсам.

Нух, Наби Жиржис, Иброҳим Халил,
Исмоилу Исҳоқ, Яъқуб, Жаброил,
Исрофил, Исроил, Малак, Мақойил,
Қаъбам Мадинамни зиёрат этсам.

Ошиқлар сарвари ё Юсуф наби,
Шаиб ила Мусо жаҳоннинг гули,
Зикриё, Яхё Ҳақ севар қули,
Қаъбам Мадинамни зиёрат этсам.

Ё Довуд Сулаймон, ё Ҳазрат Ота,
Искандар Зулқарнайн, Ҳазрати Исо,
Барчасига раҳбар нури Мустафо,
Қаъбам Мадинамни зиёрат этсам.

Абу Бакр, Ҳазрат Али, Сулаймон,
Ҳақнинг арслонидур ул Шохимардон,
Бобомиз гўё Тахмурас арслон,
Қаъбам Мадинамни зиёрат этсам.

Ройа тушди ота-она хаёли,
Эсди Хитой, Хўтан, Чиннинг шамоли,
Яна кўрсам ёру дўстум жамоли,
Қаъбам Мадинамни зиёрат этсам.

Алқисса, Ройи Чин бу жавобни айтиб эрди, Қаърия эшитиб кўнгли минг пора бўлди. Отаси Ром соний қошиға бориб Ройнинг ота-онасини

вилоятини орзу қилғонин бир-бир баён қилди. Ром соний айди: андоғ бўлса анго ижозат бермак керак, боринг Рой мунда келсун, ҳар на сўзи бўлса, баён қилсун. Анинг мақсудича иш қилмак керак, деб чорлаб олдилар. Шоҳо, сарваро ериндин туруб жой бердилар. Айди: эй булбули гулшаним лолаи савсаним ибо қилманг, ҳар на сўзингиз бўлса, баён қилинг, йўл ярогин қилмак керак, деб ишорат қилди. Анда Рой ўлтуруб бу ғазални ўқуди:

Ишқ ичра ватан тутғон ким чашми сароб авло,
Ким мулки Сулаймондин ўз мулки хароб авло,
Жамшид, Искандарнинг ишқиндин азоб авло,
Бу ақл фаросатдин мадхуш сароб авло,
Бу ишрати фонийдин ҳам бағри кабоб авло.

Жавр ила жафо чекмай ҳаргиз манго роҳат йўк,
Гул оразини кўрмай булбулга фароғат йўк.
Етмиш киши мақсудға то ҳақдин иродат йўк,
Каъбамни кўрмай эмди манго сабру тоқат йўк,
Дарёйи вафосиздин бир қатра хубоб авло.

Айб айлама эй шоҳим сарви сўзи ялғондур,
Ул дашти қиёматда ҳам чоки гирибондур,
Гар қилса ғазаб тангриким холи паришондур,

Ялғон сўздин ҳар дам хижрону пушаймондур.
Ким бўйла тирикликдин гар бўлса шароб авло.

Алқисса, Ройи Чин бу жавобни айди. Эрса Ром соний билдиким, вилоятин орзу қилур. Аммо хазинадорға буюрди, лаъл-жавохир, дур-ёкутни олиб келдилар. Ройи Чинға бериб ўз вилоятинга узотур бўлдилар. Ром соний кизи Қаърия бирлан хўшлашиб, худоға топшурдим, деб йибардилар. Ҳама умаро, фузало – занон - мардон, қизу жувон тамошоға чикдилар. Қани кўрали Ройи Чин Қаърияни на сифатда олиб кетар эркан, деб турур эрдилар. Ногоҳ Ройи Чин кўлборинга тамом молларни солиб белига боғлади, бир мисқол огири ҳам бўлмади. Сафол тавокни ёнбошига осиб, сўнғак қиличчи ҳамойил қилиб, чўбин кафшни оёқига кийиб, ният Боги жумхур деб сарви сояға тортилди, халойик саросима бўлуб қайда боргонин билмадилар. Аммо вазир бача ҳаромзода ўзини бир чибин сувратинда қилиб Ройи Чиннинг бошига кўнуб, ул ҳам бирга келди. Кўз очиб юмғунча Боги жумхурға етдилар. Ул омонатларни олғон йигитларнинг боғина етушдилар. Йигитлар олдина пешвоз чиқиб, мархабо, деб кўрушгилар. Бир кеча меҳмондорчилик қилдилар. Эртанг бирла Ройи Чин айди: “Эмди бу омонатларингизни олинг, булар сабаб бўлуб мақсудим ҳосил бўлди”. Улар айдилар: “Бу омонатлар сизнинг отингизға турур. Мундоғ нимарсалар бизларда бисёр турур, яна ҳам алоҳида сизга нақли руҳни ўргатурмиз, бизда қўб илмлар бор турур, деб

накли рухдин таълим бердилар. Накли рух шундоғ нимарса турур, хар ким хоҳ ўзиндин чиқиб яна бир ўлганнинг танига кирса онинг сувратинда бўлур, они Ройга ўргатдилар. Вазир бача ҳаромзода ҳам ўрганди. Аларнинг ҳаромзодадин ҳеч хабари йўқ эрди.

Алқисса, бир йилда илмларни ўргатиб, Ройни узотдилар, Ройи Чин хўшлошиб, кафшни оёкига кийиб, Чин Мочин деб равона бўлдилар. Кўз очиб юмгунча тоғ ўртасинда бир боғга етушдилар. Гўё Боғи Эрам сифатлик, анда тушдилар. Ажойиб чиқорбоғ бир неча вақт бўлуб сайр этали деб сарҳовуз ёнига бордилар. Гуллар очилиб, булбуллар юз алвон тил бирлан сайраб, булоқлар хар тарафга оқиб, икки нозанин бир-бирининг бўюнларига қўл солишиб ажойиб тамоша қилур эрдилар. Ногоҳ кўрсалар боғнинг бир кунжида вазирбача ҳаромзода турур эрди. Ройи Чин кўрса вазирбача ал қўвшуруб, таъзим-тавозе қилиб Ройнинг оёкига тушди. Рой айди: сан мунда қачон келдинг?. Вазирбача айди: кўб кундур мунда келганим деб Ройнинг оёкларин ўпди. Рой айди: иккимиз баровар ўйнаб кулали деб фикр-андиша қилди. Қаърияни боғ ичинда кўюб, тоғ устинда бир кийик учради. Ройи Чин тутуб ўлтурди яна бир қулонни отуб урди. Вазирбача бирлан Ройи Чин ўшал ерда ўлтурдилар. Рой айди: сан на шакл бирлан Мадинатул Қаърияга бординг, яна на суврат бирлан бу жойларга келдинг. Вазир бача айди: мен сизнинг давлатингизда илми Жаъфар ва илми нужум билурман, хар сувратни худо хоҳласа қилурман. Кабутар сувратинда бўлуб Мадинатул Қаърияга бордим ва яна чибин сувратинда бўлуб сизнинг бошингизда кўнуб бирга мунда келдим, деб баён қилди. Рой айди: андоғ бўлса, кўрмак керак деди. Вазирбача бир афсун ўқуб чибин сувратинда бўлди ва яна бир афсун ўқуб ғалт уруб ўз сувратига кирди. Анда Рой мундоғ ишлар хунари нажот дерлар. Муни хунар демаслар, хунар деб Накли рухни айтурлар. Вазирбача накли рух нечук турур кўрали, деди. Вазирбача айди кўрсатгил, тамоша қилали деди. Ройи Чин ўз сувратидин чиқиб ўлган кийикнинг сувратига кирди. Филхол Вазир бачаи ҳаромзода сувратиндин чиқиб Ройнинг танина кириб подшоҳ сувратинда бўлди. Кўлина тиг олиб кийикни ўлтурур бўлди, қовди, кийик қочди. Бул қовди. Алқисса, кийик еткурмай қайтиб келиб вазирбача ҳаромзода Ройи Чин сувратинда бўлди. Қаъриянинг ёнига келди. Қаърия англади хулқ-атвори Ройга ўхшамас, кўнгулда тугун пайдо бўлди. Вазирбача Қаърия бирлан тўрт омонатни олиб, кафшни оёкига кийиб, нияти Чин Мочин, деб кўз очиб юмгунча келиб Папури Чиннинг тахтина чиқиб ўлтурди. Алқисса, Папури Чин дунёдин ўтуб эрди. Халойик умаро, фузало хайрон саросима эрди. Халойик эмди кимни подшоҳ қилурмиз, деб хама саргардон эрдилар. Аммо кўрсалар Ройи Чин келиб турур. Оталиқ-оналиқ, умаро, фузало, улуғ-кичик хама истиқболга келиб Ройи Чин, деб таъзим-тавозе бирлан бошиндин айланиб, мархабо, деб отаси ўрнига подшоҳ кўтариб хама оромиде бўлуб, дилжам бўлдилар. Аммо Вазирбача ҳаромзода муродим хосил бўлди, деб Қаърия ёнига бориб ал узотур бўлди. Қаърия билдиким хулқ-атвори Ройга ўхшамас. Бир ҳикмат пайдо бўлди. Кўлига ханжар

олиб айди: тортгил кўлингни, так тургил ерингда то санинг ҳолингдин хабардор бўлмагунча кўнгул бермон, ё сани ўлтурурман, ё ўзимни ўлтурурман, деди. Вазирбача жонидин кўркуб сўз қотмади. Букун бўлмаса тонгла бўлур, деб ўз ихтиёрина кўйди. Вазирбача тахт устинда ўлтуруб халойиққа ҳукмин юритди. Эмди Ройи Чиндин сўз эшитинг. Ройи Қаъриядин айрилиб хижрон ўти юрагига тушуб кийик сувратинда бўлуб одамлар орасига боролмай чўли биёбон ва хори муғилон ҳар тарафга бош уруб зор-зор чун абри навбахор йиғлаб тоғистон орасинда кезар эрди. Ўзига ҳеч бир мунис топмас эрди. Кийикларга мунинг муносабати йўқ эрди. Одамларни кўрса қочар эрди. Алқисса, бу меҳнатлар бирлан неча ойлар кезиб, тоғнинг орасинда бир қабрга борди. Кўрса икки қабр нишони бор. Кўнгулга айди: албатта бу қабр бежиз эрмас. Аммо қабрининг бош устунда бир қизил гул, бир ёнида гул лола очилиб турур. Ани кўруб айди: манинг муродим шулардин ҳосил бўлгон деб ўлтуруб, кўзлариндин қатра ёш оқизиб зор-зор йиғлаб бу газални ўқуди:

Ман билманам тоғ устунда на зотсан,
Баён айла уйинг, йўлинг элларинг.
Ё ошиқсан, ё парисан на жонсан,
Очилғондур қабр устунда гулларинг.

Найлайн тушубдур бошимга мушкул,
Манинг бу мушкулим осон айлагил,
Ман ғариба эмди кўрсат тўғри йўл,
Очилғондур қабр устунда гулларинг.

Узросан, Вомиқсан, Фарход эурсан,
Ё Юсуф Зулайхо на зот эурсан,
Ман билманам қайси устод эурсан,
Очилғондур қабр устунда гулларинг.

Гар ошиқ ўлмасанг бу гулинг надур,
Лола бирла савсан, сунбулинг надур,
Мушк исли ёйилгон елларинг надур,
Очилғондур қабр устунда гулларинг.

Рой келибдур даргоҳинга юз тутуб,
Бу хижрон дардиндин хуноба ютуб,
Юрурман шоҳлигим гадога сотиб,
Очилғондур қабр устунда гулларинг.

Алқисса, Ройи Чин бу жавобни айди. Эрса қабрдин ҳеч садо чикмади. Букун намоз шомғача фарёд килиб йиғлади. Кеч бўлди. Қабрга бошин уруб то вақти сахарғача фарёд, нола қилди. Ногоҳ кўзларини уйқу элитди. Тушунда қабр икки бўлинди, ичидин бир барно йиғит чикди гўёки хуршиди ховардек

кокиллар чин-чин, лаби шакар хуру ғилмондек бўлуб салом берди. Ройжон хўвли жон туруб бошиндин уч маратаба айланди. Эй нозанин сан каби нозанинни ҳеч умримда кўрган эрмасман. Нечук жонсан, отингни баён қилғил, деб фарёд қилди. Ул йигит асл этин баён қилиб бу ғазални ўқуди.

Ғазали Фарход:

Аслим манинг сўрсанг доди ишқ ўғлон,
Ота-она келйон шахзод эрурман.
Масканим тоғ эрур тошларни қозгон,
Ширин учун ётгон Фарход эрурман.

Мурода етмадим фоний дунёда,
Билман нечук хикмат эрмиш орода,
Кун- кундин меҳнатим бўлди зийда,
Ширин учун ётгон Фарход эрурман.

Рақиблардин маломатда чўлондим,
Меҳнат чекиб балоларда дўлондим,
Шаҳид они бўлуб қона булондим,
Ширин учун ётгон Фарход эрурман.

Ошиқ ўлон ўлур мандин саводи,
Ошиқларнинг Мажнун эрур устоди,
Тоға чиқиб жон беран ошиқ Фарҳоди,
Ширин учун ётгон Фарход эрурман.

Узро ила Вомиқ ҳақиқат ошиқ,
Шамси, Қамар, Зухра Муштари Содиқ,
Шам ила парвона бўлибдур Вомиқ,
Ширин учун ётгон Фарход эрурман.

Алқисса, Рой Фарходдин бу жавобни эшитиб сўроди: “Эй ошиқларнинг раҳбари Фарход, менинг мушқулим қай ерда осон бўлур ва қаю бузрук остонида бахтим очилур”. Анда Фарход айди: “Эй, Рой ғам емагил, мундин борғил, юурсан етти кундин сўнг бир баланд тоғ кўрарсан анинг устини чиқғил ўшал чаҳор боғға борғил. Анинг ичина кирғил. Анда гуллар киш-ёз очилур, меваси алвон ба алвон тўқулур. Булоқлар ҳар тарафға оқгон. Илгари-илгари юргил. Анда бир ҳавз кўрарсан. Ул ҳавз атрофинда олтун-кумушлар бирлан тўлдурулгон абри шомдин тўшалган гўё беҳишт боғина ўхшар. Шунда бир қабр кўрарсан. Забаржаддин бўлгон кунбаз турур. Ўшал Лайли Мажнуннинг қабри турур. Анда бориб ҳожатингни тилагил. Мурудинг андин очилур. Мушқулинг андин ҳосил бўлур”, дегач Рой уйкудин кўзин очиб кўрса ўшал ерда ётур. Кўнгли хуш бўлиб, туруб юриберди. Неча кун йўл юруб ул чаҳор боғға етушди. Гўёки жаннатға мангзар. Илгари юруди, сарҳавз бўйиға борди. Гўёки ҳавз қавсардай. Ҳавз сувиндин ичди. Худоға шукри сано қилди. Қосалар тўла май, бисотлар тўшалган кўруб таҳсин қолиб, илгари

юруди. Кўрса, ёшил забаржаддин бўлгон кунбаз, бир эшик олгун ичинда бир қабр турур. Қабрни кўруб кўзидин қатра-қатра ёш жорий бўлди. Баданига кўнгли мусаффо бўлди. Кўрқинчи кўнглидин чиқиб ҳожатин тилаб бу муножотни ўкуди. Ғазали Ройи Чин:

Келибман юз тутуб ҳожат, тилабман ёр дилхоҳсан,
Кўруб юз меҳнати офат, ки сан Мажнуни даргоҳсан.

Бўлубман чўлда саргардон, бу хижрон йўлида хайрон,
Манинг жоним санго қурбон, ки сан Мажнуни даргоҳсан.

Муродинг бўлмади ҳосил, вафосиз дунёда бе қил,
Кўруб мунда жафо мушкул ки сан Мажнуни даргоҳсан,

Мани ҳожатим қабул этгил, мани фарёдима этгил,
Қаро бахтим ўзинг очгил ки сан Мажнуни даргоҳсан,

Қошунга Рой Чин келди, бўсағанг узра юз кўйди,
Манинг ҳолим нечук бўлди, ки сан Мажнуни даргоҳсан.

Алқисса, Ройи Чин бу жавобни ўқуб зор-зор йиғлаб остонасиға бош кўюб, уйку элитди. Воқеасинда андоғ кўрдиким анинг тафсифиға фаҳм-идроқ етгудек эрмас, лекин ўртасинда бир кўшк бор тамоми зари зевар, лаъл, ёқут, гўхардин бино бўлгон. Аммо устунда бир тахт бор турур. Тахт устунда икки нозанин бир-бирини кучуб, майи муҳаббатдин ичиб ўйнаб, қулушуб бир-бириндин бўса олишиб ўлтурур. Рой кўруб бенаво бўлуб, қўл қўвшуруб кўзидин селобадек ёш окузуб, бўйинин буруб турди. Бир замондин сўнг ул икки нозаниннинг кўзи тушди. Маноди қилдилар: хой бечора мунда келгил, деб илгари юрди. Боз қичқурди илгари кел, деб, яна юрди. Боз маноди қилди яқин келгил, деб. Чусту чобук кўшк остиға келди. Марҳамат юзиндин савол қилди. Рой бечора қайдин келиб ва қайдин борурсан, ё паримусан, ё одамзод эрурмисан. Бу нечук ҳол турур бошинга на мушкул тушди. Ҳол-аҳволингни баён қилгил теди. Эrsa Ройи Чин зор-зор чун абри навбахор йиғлаб аввалдин бошиндин ўтган ишларни баён қилди. Бу ғазални ўкуди.

Ғазали Ройи Чин бу турур:

Эшитинг қиссасин саргашта холим,
Қодир мавлом, ишқдин фиғон йитирди.
Отам Папури Чин будур мақолим,
Сарима савдойи яздон йитирди.

Ётурдим, тушимда кўрдим бир пари,
Оти Қазрия нозанинлар сарвари,
Ҳеч анго мангзамас дунё дилбари,
Кўзларим йўлинда гирён йитирди.

Ота-она, ёру дўстум кўзладим,
Сайёҳ бўлуб анинг йўлин изладим,

Дарёи Мухитдин они кўзладим,
Яратганда мани Субҳон йитирди.

Жафо, меҳнат билан ёра етушдим,
Боғ ичра бир гулузора етушдим,
Орзу айлаб интизора етушдим,
Бу хаста кўнглума дармон йитирди.

Қайтиб ўз мулкима равон айладим,
Эмди бало йўқ деб гумон айладим,
Фахр айладим шоҳи замон айладим,
Бу феълимдин манго армон йитирди.

Вазир эрди манго бир соҳир ўғлон,
Билур эрдим илми руҳдин фаровон,
Холи кўруб манинг танимни эй жон,
Сувратимни бузуб хандон йитирди.

Олди кетти маъшукамни алимдин,
Неча йилдур айро тушдим гулимдин,
Мушкул ишлар тушди жону дилимдин,
Манинг бу умрима нолон йитирди.

Кошки ман онадин тўғмоғай эрдим,
Бу сифат балоға қолмоғай эрдим,
Оқу қизил олма олмағай эрдим,
Умримнинг боғина хазон йитирди.

Рой келиб қопунга сано айлади,
Арзи холин деюб дуо айлади,
Сандин анго рақиб жафо айлади,
Жамолинг кўрмака фармон йитирди.

Алқисса, Ройи Чин бу жавобни айди, эрса, ул тахтда ўлтурғон айди: Эй Рой, алҳол на жафо кўрубсан, мундоғ жафоларға жафо демаслар. Бизларни билурмисан. Бу ўлтурғон хури жаннатни тонурмисан. Муни Лайли, бизни Мажнун дерлар. Биз икки жафокаш қирқ йил ишқ бозорига кириб, анинг маломатидин захмдор бўлдук. Онадин туғилдим, маъшук юзин кўргунча гирифторликда оташи ишқ бирлан омихта бўлдим. Андин сўнг ўн ёшимда ёрим бирлан мактабда илм ўқуб, анинг хусну жамолина ошуфтаҳол бўлуб гирифторликда ўғлонларнинг таън жафосини кечдим. Андин ота-онаси хабардор бўлуб мани вилоятидин қовдурди. Саҳроларда чиқиб хуш тахайор бирлан ҳам улфат бўлдим. Ота-онам манинг учун хазина- дафинасин худо ризолиқи учун хайрод қилиб анбиё авлиёға назр қилиб, осон бўлмади шайх машойихға элтуб Қазбаи муаззамаға зиёрат қилдурди. Ҳеч бири фойда қилмади. Отим Қайс эрди, Мажнун от қўйдим. Ишқим юз ҳисса зиёда бўлди.

Бир неча йиллар ёр йўлинда жафо, меҳнат чекдим. Хўб келди, андин зиёдарок бўлди. Лайлижонни Ибн Салом деган бекбаччага бердилар. Менинг ишқим ҳеч ким бўлмади. Бир неча солу моҳ Лайлижон анинг бирла ҳам улфат бўлди. Ман юз қайтармадум. Манинг дарди фироқимдин отам-онам фоний дунёдин кўл кўтариб боқий юрта сафар қилдилар. Ман бу бало бирлан кийикка ҳам улфат бўлуб, кўзларимдин қон оқиб, тамоми аъзоларимдин кўкўтлар кўкарди. Бу сифат бирлан қирқ икки йил азоб тортиб, ёр васлин кўрмай, жамолига тўймай фонийдин боқий юрта сафар қилдим. Ҳануз Лайлижоннинг ишқи юрагимдин кетгани йўқ. Магар қиёматда кимса деб бу ғазални айди.

Ғазали Мажнун бу турур:

Ишқ ўтидин кима етса аҳгар,
Ёнар жони кўнгул забон англамас.
Ҳоҳи Рустам, ҳоҳи Жамшид, Искандар
Мажнун бўлуб кезар замон англамас.

Қирқ йил ҳижрон ўкин чекиб жафосин,
Кўрмадим фонийдин меҳру вафосин,
Кўруб маломатнинг жабру изосин,
Кўзда ёшим оби равон англамас.

Зулайҳо икки йил гирифтор ўлди,
Юсуф учун кеча-кундуз зор ўлди,
Турлук-турлук балоларга ёр ўлди,
Ишқўти куйдурур армон англамас.

Неча йиллар Фарҳод тоғларни чопти,
Ширин учун балоларга йўлуқти,
Йўлинда жон бериб дийдорин топти,
Ошиқ бўлон ҳеч бир макон англамас.

Мажнун худойина сано айлади,
Ҳар кима бир ҳунар ато айлади,
Мажнунни ишқ ўти фано айлади,
Етушса ишқ яхши-ёмон англамас.

Алқисса, Мажнундин Рой бу жавобни эшитиб, кўнгли таскин топиб айди: Эй шоҳи ошиқон, манго бу ишқнинг тадбирин баён қилгил. Бу мушқулим қайси ерда қушод бўлур. Албатта ошиқ бўлгон ёр кўйинда жафо, меҳнат кўрар. Ўз сувратинда кўрар. На учунки суврат бадал бўлуб, одамлар орасина борабилмас. Бу жониворларга ҳам улфат бўла билмай саргашта бўлуб, ҳайрон-саросима бўлурман. Анда Мажнун айди: Эй, Ройи Чин ҳар ким худодин ўзга нимарсага эътиҳод этса, мундоғ балоларга гирифтор бўлур. Яна айди: Эй, шаҳзода сан кўлбор бирлан сафол тавоқга, қилч бирла кафшга ва илми руҳга эътиҳод қилдинг, тавба қилгил мундин. Миср вилоятинда ҳазрат Юсуф алайҳиссалом бирлан Зулайҳонинг қабри анда турур. Бориб ҳожатингни тилагил. Алар худонинг улуғ пайғамбари турур. Аларнинг дуоси ҳар ерда

мустажоб турур. Иншо олло таоло санинг ҳожатингни ўшал ерда топарсан, деб кўб-кўб насихат берди. Аммо Ройи Чин ериндин турса кўрган воқеаси турур кўнглига айдиким, ажаб равшанлик пайдо бўлди. Аммо йўлига равона бўлди. Чўлу биёбон ва хори муғилондек, деб пой уруб,гоҳ югуруб, гоҳ йўртуб зикри сано айтурлар, лекин анда бир мунаққаш тўти неча вақтдин бери ўлгандур. Қийик танидин чиқиб анинг танига киргил. Андин тўти бўлуб ўз вилоятингга боргил. Андин сўнг санинг мушқулинг осон бўлуб, максудингга етурсан деган овозни эшитди. Рой ериндин чусти чобук туруб худоға ёлбориб, Искандар вилоятина равона бўлди. Бир неча айёмлар қати манозил қилиб ўшал тоғ ўртасиндаги мургзорликға етуштиким, жаннатнинг иси димогина келур. Анинг ичиға кириб неча кеча-кундуз сайр этти. Ҳар турлук кушлар бор турур. Аммо тўтилар юз алвон тил бирлан сайраб, худои таолонинг зикру саносин айтурлар.

Рой ногоҳ сайр қилиб юрур эрди. Ўлган тўтиға кўзи тушуб, ўз баданидин чиқиб тўти баданига кириб, бул ҳам тўти бўлуб, зикру саноға машғул бўлди. Бир неча вақт анда тўтилар бирлан ҳам улфат, ҳамроҳ бўлуб сайр қилди. Алқисса, Ройи Чин тўти бўлуб ўз вилоятиға Чин мочин шаҳриға дохил бўлди. Шаҳар атрофини айланиб ўзининг тилло саройини, айвону айвонхоналарини кўруб, устунда парвоз қилиб зор-зор йиғлаб бу ғазални айтур эрди.

Ғазали Ройи Чин бу турур:

Хитой, Хўтан, Чин мочинни пирлари,
Адашгон қулингиз салом етурди.
Анбиё-авлиё, жаннат гуллари,
Бу қочқон қулингиз салом етурди.

Қодир мавлом биза қилса иноят,
Ҳазрати Юсуфдин бўлса шафоат,
Кўруб йўлда юз минг турлук аломат,
Бу қочқон қулингиз салом етурди.

Нақиб шайхулислом жаҳон султонлар,
Уламолар, хўжа Саид замонлар,
Беку бекзодалар соҳибқиронлар,
Бу қочқон қулингиз салом етурди.

Сир айтушқон, ёру дўстум, улфатим,
Май ичиб мастона қурон суҳбатим,
Пешонамдин кетон бахтим-давлатим,
Бу қочқон қулингиз салом етурди.

Паризода мангзар хурсифат қизлар,
Юсуф Зулайҳодек ҳам қаро кўзлар,
Навжувонлар миён инчка гул юзлар,
Бу қочқон қулингиз салом етурди.

Жафо чекди бу Рой кўб ою йиллар,
Хизмата келибман халойик, эллар,
Турна, ғоз Ўйногон сўноли кўллар,
Бу қочқон қулингиз салом етурди.

Алкисса, Ройи Чин ўзининг саройига кириб пинҳон жойда ўлтуруб тамоша қилди. Эrsa, вазирбача ҳаромзода етти иқлимга ҳукм этар эрди. Эмди сўзни вазирбача бирлан Қаъриядин эшитинг. Аммо Қаърия ҳамиша Рой фирокидин кеча-кундуз уйку йўк, алал давом йиғлар эрди. Ҳеч нимарсага машғулликки йўк. Бир кун вазирбача ҳаромзода Қаърия қошина келиб сўз қотди. Айди: “Эй, Қаърия, токи Ройнинг ҳажр-фирокидин оби таом емай, киши бирла сўзлашмай йиғларсан”. Мани гумон қилма, ман агар онт ичсам ҳам инонмассан, кел бу Ройдин қайтиб бизнинг бирла мурод ҳосил қилгил, ман санинг юз хотирингни кўруб неча йилдин бери дахл қилмадим, эмди агар мурод ҳосил қилмасанг дорға остурурман, халойикга тошбўрон қилдирурман. Токи эшитганларга қулоқ бўлсун, кўрганга кўз бўлсун, сазойи киши подшоҳга муҳолифатлик қилмоғай, деб айди. Қаърияжон зор-зор йиғлаб айди: ман сани деб вилоятимдин, отам-онамдин кечиб мунда келдим, санинг қилуриг ўшал турур. Мандин хануз аларнинг ҳажр-фироки чикмасдин бурун манго мундоғ сўз айтурсан, деб афғон кўпорди. Вазирбача ҳаромзода кўнгли эриб айди: бугун бўлмаса тонгла бўлур, деб халойикга кўриниш бермакка кетди. Қаърияжон танҳо қолиб худой таолога зор қилиб айди: Эй ўн саккиз минг оламнинг худойи парвардигорим, ё менинг ёримни етургил, ё омонатингни олгил. Тирик юргунча ўлганим яхшироқ турур, деб бу ғазални айди:

Етти йилдур қон йиғларам ҳижрондин,
Ё ол омонатинг, ё етур ёрим.
Биза ҳикмат бўйла ҳукм фармондин,
Ё ол омонатинг, ё етур ёрим.

Пайгамбар сарвари ҳазрати Одам,
Иброҳим, Исмоил, Муҳаммад, Ҳотам,
Худонинг хурмати ул Исо, Марям,
Ё ол омонатинг, ё етур ёрим.

Қабул эт арзини бахти қаронинг,
Ҳижрондин захмдор кўнгли яронинг,
Ҳаққи хурматидин Биби Саронинг,
Ё ол омонатинг, ё етур ёрим.

Неча йилдур кўзим чўлу саҳрода,
Кўрмадим ёр юзин на сир арода,
Юз минг ҳасрат-қайғу, меҳнат қарода,
Ё ол омонатинг, ё етур ёрим.

Етти йилдур бағрим кабоб ўлубдур,
Қаърияға оғу шароб ўлубдур,
Бошима туганмас азоб ўлубдур,
Ё ол омонатинг, ё етур ёрим.

Алқисса, Қаърия бу жавобни айтиб зор-зор йиғлаб ўлтуруб эрди, ногоҳ тўти пурмунаққаш учуб келиб мейни устунда ўлтурди. Қаърия кўрса бир тўтидурким, андоғ тўтини ҳеч кўргани йўқ турур, бир мунаққаш. Қаъриянинг аъзолариға ларзон пайдо бўлди. Кўнглига айди: бу тўти ажаб эркан. Ҳар ердин хабар билур. Ман анда - мунда хабар сўройин, жаҳонгашта бўлса, шояд ёрим Ройдин хабар билгай. Тўти зийрак куш бўлур, деб юзиндин пардани олиб андин сўнг бу ғазали ўқуди, жавоб сўради. Ғазали Қаърия:

Тўти сан жаҳонгаштасан,
Ройи Чиндин кўрон борми?
Етти йил бўлди хастаман,
Нозаниндин кўрон борми?

Оғзимдин дурлар сочмадим,
Катонли буқча очмадим,
Ўлтуруб шароб ичмадим,
Ул ҳазиндин кўрон борми?

Жаҳонда якто дилбардур,
Юзи хуршиди ховардур,
Шижоатда Искандардур,
Моҳ жабиндин кўрон борми?

Алқисса, Қаърия бу жавобни айтиб, кўзиндин қатра-қатра ёш тўкуб, фарёд-фиғон қилиб, тўтига қараб нозу карашма бирлан бурулуб, арз-холин бир-бир баён қилди. Эрса тўти саросима бўлуб, ақлин йитурди. Боз хушиға келиб, юз алфоз сўз тил бирлан Қаърияға бу ғазали ўқуди.

Ғазали тўти бу турур:

Тўтиям, ман санинг жони жаҳонинг,
Рўзи қилиб юзинг кўргали келдим.
Ройи Чинман, санинг қоши камонинг,
Санинг бирлан даврон сурғали келдим.

Етти йилдур ғизол ўлдим саҳрода,
Дам-бадам ҳар соат юз минг балода,
Шум рақиб ўлмаса, балки орода,
Боғчангдин қизил гул терғали келдим.

Ғизол ўлуб саҳроларда юрардим,
Хазон этиб кулум кўкка совурдим,
Шукур олло бугун жамолинг кўрдим,
Бошингға тасаддуқ бўлғали келдим.

Рой қулингман ғайри гумон айлама,
Дилбар, юзинг мандин ниҳон айлама,
Кўз ёшингни оби-равон айлама,
Санинг бирла даврон сурмака келдим.

Алқисса, Ройи Чин бу жавобни айди. Эрса, Қаърия зор-зор йиғлаб айди: “Эй, руҳи равоним, ва эй хуршиди кайвоним, ва эй чашмаи оби хайвоним, эмди на маслаҳат бўлур. Сан куш сувратинда, ман одам сувратинда нечук мувофиқатчилик бўлур”. Анда Рой айди: “Эй, Қаърия, вазирбача-ҳаромзода ҳар вақтки қошинга келса, сен анго туруш рўйлик қилма, сўз қотса, айғил: ман беақл эрканман, сандин юз авириб неча йиллар ўзумни балога гирифторм қилдим. Эмди санинг бирла то ўлгунча тўшақда рўзи қилгойман, дегайсан. Сан яна айғил: бир сўзим бор, санда илми руҳ деган бир ажаб илм бор эркан, ўзингни холи қилиб, яна бир танга кирар эркансан, агар илминг бор бўлса танингни холи қилиб ўзга танга киргил, ман кўрайин, токи кўнглумдин гумон чиксун. Андин сўнг то қиёматгача санинг бирлан бир тан, бир жон бўлуб даврон сурармиз-дегайсан. Агар қабул қилса андин ман билурман, деб бир пинҳон жойда бориб турди. Ногоҳ вазирбача-ҳаромзода сиёсату захри чашм, дабада бирлан сарой ичина кириб кўрди. Қаърия хушвақту хуррам ўлтирди. Ҳар кун ўлтирур эрди. Бугун анга мангзамас. Вазирбача-ҳаромзода қошина якин келиб, сўз сўрди: Эй, Қарияжон нечук бўлдинг, бугун хушвақту хуррам кўрарман. Анда Қаърия айди: нечук хушвақт бўлмайин, неча йиллардин бери ота-онаминг ҳажр-фироқиндин чандон йиғладим, ҳеч бири манго ёри бериб кайгумни оз қилмади. Додимға етмас. У равишда умрим Зое ўтар, деб вақтимда бу нозанин жисминни барбод қилмай бир кунча айш-нишрат бирлан ўткарайин, деб ўлтурурман, деди. Анда вазирбача айди: Ҳар на муродинг бўлса айғил жон - дил бирла қилурман, деди. Қаърия айди: менинг бир муродим бор турур. Қадимда, ўз танингда чикиб бошқа сувратга кирар эрдинг, ани қилсанг, ман тамоша қилсам, чеҳрам очилур эрди. Вазирбача айди: Сан бир маротаба сувратингдин чикғил десанг, ман етмиш маротаба алвон баалвон ўйнаб сувратимдин чиқарман, деб бир афсун ўқуб ғалт уруб, эшак сувратига кирди. Вазирбача банд бўлди, Ройи Чин ўз сувратига кирди. Қаърия бирлан Ройи Чин бир-бирин кучоқлаб, беҳуш бўлди.

Бир неча муддатдин сўнг ҳушига келиб Қаърия айди: Эй шахзодаи Ройи Чин, бу ҳаромзоданинг иложин қилинг, деб зор-зор чун абри навбахор йиғлади. Ройи Чин айди: эмди ҳаргиз табдил бўлмас, деб жаллодларни чорлади. Ройи Чин амр этдилар: эй жаллодлар, бу эшак саройда на ишлаб юруб турур. Ташқари чиқариб дунё расволиқи бирлан ўлтургил, теди. Жаллодлар ҳў бўлур деб ҳар на ҳожатингиз бўлса, қўлимиздин келгунча қилайик, деб ташқари чиқариб, юз минг уқубатлар бирлан ўлтурдилар.

Аммо Ройи Чин халойиқга жар қилдурди. Етти иқлимға хабар берсунлар-деб. Чандон муддатдин сўнг ҳар иқлимдин киши келдилар. Халойиқ жам бўлгондин сўнг отаси Папури Чинға қирқ кеча-кундуз тиловати Курьон ўкутуб ошин бердилар. Андин сўнг халойиқга рухсат бериб йибардилар. Шахзода Ройи Чин отасининг тахтини устунда подшоҳлик сурди. Чин Мочин андоғ ободлик бўлдиким, биров-бировга жабру ситам бўлмади. Подшоҳ Ройи Чин тўқсон йилға ҳукмин юрутиб, мақсудина етиб, дорулфанодин дорулбақога рихлат қилдилар. Жумла уммати Муҳаммаднин мақсудина етуруб, беҳишти жовидон рўзи қилгойсан.

ЭДИГО

Аммо ровийлар андоғ ривоят қилурларким, қадим замонда Хоразм вилоятида Қўнғирот деган шаҳарда бир подшо бор эрдиким, зиёда улуғ подшо эрди. Шаҳри бехро, Чинмочин, Хитой-Хўтандин бож олур эрди. Ул подшонинг отиға Тўхтамишхон дер эрдилар. Қўп улуғ подшо эрди. Анинг учунким, ул подшонинг айёминда Хоразм шаҳринда Қирқ минг уйли Қўнғирот, қирқ минг уйли Қипчок, қирқминг уйли Манғит, қирқ минг уйли Уйшун, қирқ минг уйли Наймон, қирқ минг уйли қозок, қирқ минг уйли қалфок, қирқ минг уйли Нукус, қирқ минг уйли қанғли, қирқ минг уйли Хитой, қирқ минг уйли Чавдир бор эрди. Алқисса, ҳар уруғдин бир одам подшонинг хизматинда бўлиб, бири меҳтар, бири қушбеги бири нойиб, бири шайхулислом, ҳар ким бир амалда эрдилар. Аммо амалдорларнинг жамоасининг улуғи тўксон икки тўп манғитдин Тулимхўжа деган эрди. Тўхтамишхон Тулимбийни ҳамма маҳрамларидин зиёда яхши кўрар эрди. Ҳар сўзини подшоға айтса битқарар эрди. Аммо Тулимхўжага ҳамма душманлик қилиб ўттиз икки амалдор, қирқ тўрт муҳрдор, тўксон бий, ҳаммалари жамъ бўлиб Тулимхўжага душманлик қилиб, ҳар замон Тулимбийни подшоға ёмонлар эрдилар. Подшо аларнинг сўзини бовар қилиб, сўзларина асло қулук солмас эрди.

Алқисса, булар минг хафа бўлиб, ноилож нима қиларини билмай юриб эрдилар. Алғараз қирқ минг муҳрдор, тўксон бий батқирдорлар маслаҳат қилдилар. Тулимбийга душманлик қилур бўлдилар. Ҳар қайси бир сўз айтиб ўлтириб эрдилар. Уйғур жамоасидин бир бой бор эрди, отиға Шумтуёқ дер эрдилар. Ўзи андоғ Шумтуёқ эрди. Ҳеч бир яхши ишга қўл қўймаган, еб-ичиб асло қорни тўймаган, бир яхши асл маконга эга бўлмаган, бир тук асил чиқмаган, мисоли тарвуздек бир айёри кўса эрди. Отина Кенжабой кўса, лақабига Шумтуёқ дер эрдилар. Шумтуёқ кўса айди: «Эй ёронлар, андоғ бўлса Тулимбий деган бефарзанд эрур, подшоға айтурмиз бефарзанд одамнинг хосияти бўлмас. Бул сўз бирлан баргоҳдин қувдирурмиз, деди. Бул сўз барчаларига хуш келиб, кун пешин бўлиб, тамоми амалдорлар боргоҳга жамъ бўлиб мажлисни қуриб, коса-коса шароб ичиб, ҳамма масти-беихтиёр бўлдилар. Шул вақтда Кенжабой кўса еридин туриб, арз жойиға келиб, қўлин қовуштириб подшоға қараб айди: «Подшоҳи жаҳонпаларо, бу боргоҳдаги улуғ-кичикларнинг арзи шулким, сўз амалдорлардин, тил бизлардин» деб подшоға қараб бир сўз айди:

Аё шохим, хизматингга арзим бор,
Муборак хотиринг малол ўлмасин.
Тожи-тахтинг доим бўлсин барқарор,
Офтобдек умрингга завол бўлмасин.

Сўзим бордир сизга яхши ёмондин,
Муборак хотиринг чиқсин гумондин,
Бу сўз бордир асли қадим замондин,
Айтқан сўзим букун ёлғон бўлмасин.

Юртимиз яхшидур, ажаб замондур,
Барча эллар ўз жойинда омондур,
Бул дунёда шоҳим бир иш ёмондур,
Ўзга ишлар андин ёмон бўлмасин.

Бу дунёни дерлар кўхна саройди,
Ҳар кимнинг тубинда кўчи бор эрди,
Ўғил-қиздур бу дунёнинг муроди,
Бефарзандга соат замон бўлмасин.

Касофатдур асли ўзи бўлдиғи,
Мақбул эрмас яхши-ёмон қилиғи,
Юртга етар бефарзанднинг шумлиғи,
Бу боргоҳда анга даврон бўлмасин.

Қулоқ солсанг Кенжа маҳрам сўзина,
Боқиб бўлмас бефарзанднинг юзина,
Тулимбий боргоҳда асло турмасин,
Бу боргоҳда анга даврон бўлмасин.

Алқисса, Кенжабой кўса бу сўзларни айди, эрса Тўхтамишхон айди:
«махрамлар, бу на сўздир, айтурсизлар, худой таоло бир одамга фарзанд берур,
бир одамга йўк. Агар худой таоло ўғил бермаса, асли фарзанд бўлмас» деб
подшо маҳрамлариға қараб, бир сўз айди:

Эй маҳрамлар, бу на сўздир айтурсиз,
Бу дунёда мурод топган бормикан.
Сотиб олиб бўлмас худо бермаса,
Ғайрат кўли бирлан олган бормикан.

Бу дунё деганинг сайри-сайрондур,
Инсон ғафлатдадур, мудом ҳайрондур,
Нек яшасанг охир сўнги вайрондур,
Кўнгил муродиға етган бормикан.

Нечаларнинг мунда кўзи ёшлидур,
Бир нечалар мудом кўнгли хушлидур,
Нечалар армонда бағри тошлидур,
Кимса бу дунёға тўйган бормикан.

Бир нечалар фахр айлаб ўзина,
Кимса келса бу дунёнинг сўзина,
Армон бирлан қўллар тутиб кўзина,
Ўлмай бу дунёда қолган бормикан.

Умид айлаб барча келиб жаҳона,
Бир нечалар фарзандина кувона,
Ўғил-қиздур одамзода нишона,
Ҳақ бермаса сотиб олган бормикан.

Тўхтаҳон дер, барча худоға банда,
Қўп одамлар хизматимда армонда,
Кимса борди бу боргоҳда бефарзанд,
Армон бирлан мудом юрған бормикан.

Алқисса, Тўхтамишхон айди: «маҳрамлар, бу боргоҳда бефарзанд ким бор?» деди. Анда Кенжакўса айди: «тақсир, подшоҳим, ҳол ул замондин-ул замонгача билмассиз? Тулимбий деган бефарзанд турур» ва яна бир маҳрам айди: «Эй подшоҳим, Тулимбий хола келур, келган замон қўлидин муҳрни олиб, боргоҳдин қувиб юбаринг.» деди. Аммо, бу сўзнинг устинда эрдилар Тулимбий қадимий дастуринча боргоҳга келиб салом берди. Ҳеч ким саломина «алик» олмади. Боргоҳда ўрин бермадилар. Тулимбий билдики, бир воқеа бўлибдур. Тулимбий хайрон бўлиб, Тўхтамишхонга қараб бир сўз айди:

Баён айланг хону беклар, оғалар,
Бу кун манинг на бўлибдур гуноҳим.
Ҳозир турған барча соҳибкиронлар,
Айтинг манинг на бўлибдур гуноҳим.

Бу кун манинг қолмай турур оромим,
Эмди йўқдир ўтган кундин обрўйим,
Сабаб надур олмайсизлар саломим,
Айтинг беглар на бўлибдур гуноҳим.

Заҳар бирлан қарарсизлар юзима,
Қулоқ солмай манинг айтган сўзима,
Яхти жаҳон думон бўлди кўзима,
Беклар манинг на бўлибдур гунойим.

Аршга етди бу дам оҳим садоси,
Моли-жоним Тўхтамишхон фидоси,
Айтинг манга беклар олла ризоси,
Бу кун манинг на бўлибдур гуноҳим .

Тулимбий дер, барча сўзин дўндириб,
Чугил бўлиб қилмағана қилдириб,
Бу кун манга жой бермассиз тик туриб,
Хони беглар на бўлибдур гунойим?

Алқисса, Тулимбий бу сўзларни айғандин сўнг Кенжабой кўса бош кўтариб айди: «Тулимхўжам, бу боргоҳда ўғилли-қизлиға ўрин бордур. Ҳар ким ўғил-қизсиз бўлса анга хорлиқ-зулм бордир», деди. Кенжабой кўса бадкирдор

ериндин туриб «эй хўжам, бу подшонинг амри турур» деб Тулимбийнинг кўлиндин мухрини олиб, дархол бу боргохдин чикиб, бу юртдин ўзга юртга кет, бўлмаса хорлиқ кўрарсан» деб Кенжабой кўса Тулимбийга қараб бир сўз айтди:

Аё хўжам, Тўхтамишхон буйруғи,
Кетгил эмди букун Кўнғирот элиндин.
Будир санга амалдорлар ярлиғи,
Турма эмди, кетгил Кўнғирот элиндин.

Эмди санинг молинг талон қилурлар,
Букун сани кўп балоға солурлар,
Тўхтамишхон амри молинг олурлар,
Бошинг олиб кетгил Кўнғирот элиндин.

Унит бўлди санинг маҳрам бўлдиғинг,
Кўплар эрди амалдаро қилдиғинг,
Турли юртга етар санинг шумлиғинг,
Аҳрож бўлиб кетгил Кўнғирот элиндин.

Санинг ишинг доим жабру хиёнат,
Юртга етар сандин Тулим касофат,
Шукур айлагил, кетсанг соғу-саломат,
Тўрам дархол чиқгил Кўнғирот элиндин.

Турсанг эмди бунда ғовға қилурлар,
Бошингга кўп ёмон савдо солурлар,
Ҳақорат кўп бериб расво қилурлар,
Чиқарурлар қувлаб Кўнғирот элиндин.

Кенжабой кўса дер, тўкиб райингни,
Эмди манга айтгил тутган жойингни,
Кўнғирот элиндин куритурлар сонингни,
Эмди турма, кетгил Кўнғирот элиндин.

Алқисса, Тулимхўжа Кежабойдин бу сўзларни эшитиб, зор-зор йиглаб, боргохдин кетиб, уйига равона бўлди. Кўчаларда хуни-гирён йиглаб уйга борди. Эrsa хўжа кизидин олган Навбаҳорбиби деган хотини бор эрди. Тулимбийни бу ҳолда кўриб, аҳволини сўраб бир сўз айтиди:

Сарингга дўнаин меҳрибон хўжам,
Айтинг манга на сабабдин йиғларсиз.
Юзинг ювиб кўзларингнинг ёшини,
Айтинг манга на сабабдин йиғларсиз.

Кимдир солган бу савдони бошинга,
Фалак кўймиш санинг кўнглинг хушига,

Ғарқ бўлибсан кўздин оққан ёшиға,
Билдур манга на сабабдин йиғларсиз.

Ҳар кунда келурсан шод ила хуррам,
Ўзинг бўлсанг хўжам подшоға махрам,
Санга кимдин етди бу золим ситам,
Сўзла хўжам, на сабабдин йиғларсиз.

Кўлингдин кетмаса моли-давлатинг,
Унит бўлур анча кўрган меҳнатинг,
Манга билдур бу дам қайғу-кулфатинг,
Аё хўжам, на сабабдин йиғларсиз.

Недин кетди букун ҳоли-дармонинг,
Кўздин тўкиб йиғлаб чашми-гирёнинг,
Сабаб надир на бўлибди армонинг,
Айтинг манга на сабабдин йиғларсиз.

Хўжа кизи Навбахор дер на армон,
Худо бергай моли-дунё фаровон,
Хафаликни манга айғил бу замон,
Аё хўжам, на сабабдин йиғларсиз.

Алқисса, Навбахорбиби сўзларини айтиб эрди, эмди эса Тулимхўжа
Навахорбибига қараб бир сўз деди:

Эшит эмди сир айтишган сирдошим,
Сиздин-биздин даврон ўтди найлайин.
Сенсан манинг қиёматлик йўлдошим,
Барча душман йўлим тўсди найлайин.

Қариганда меҳнат тушди бошима,
Эгам раҳм айлағай кўзда ёшима,
Агар ўлсам эга йўқдир лошима,
Моли-мулким барбод бўлди найлайин,

Ёмон бўлди букун манинг озорим,
Бизларга бор эркан тўксон безори,
Юртдин қувди бизни Тўхтамишхоним,
Макон чўлу-майдон бўлди найлайин.

Хони-беглар манга душман бўлдилар,
Ҳар ким бир сўз айтиб жоним олдилар,
Бефарзанд деб бизни юртдин қувдилар,
Дуне манга зиндон бўлди найлайин.

Қариганда эмди қолдим майрилиб,
Бефарзанд деб қўл-қанотим қайрилиб,
Ўлмай бурин ман юртимдин айрилиб,
Қўнғирот эли мандин қолди найлайин.

Тўлимхўжа айтур, йўқдир ҳаётим,
Армон бирлан синди қўлу қанотим,
Йўқ бўлгандир ному-нишон зурёдим,
Моли-мулким талон бўлди найлайин.

Алқисса, Тулимхўжа бу сўзларни айтгандин сўнг худойи таолонинг тақдирига тан бериб, белин маҳкам боғлаб ўлтирди. Андин сўнг етимақ, элу кунларини чақириб, қози келтуриб еру-юртларини вақф қилдириб, қул-чўриларини озод қилди, ҳовли-ҳарамларини, тамоми нарсаларини яхши бир одамга топширди. Ва яна айди: яна қайтиб келсам, яна сендин ҳавли-ҳарамларни олурман. Ва агар келмасам ҳавли-ҳарамлар сенинг мулкинг деб тамоми олтин-кумуш, ғоли-полосларини туяга юклаб ва яна хизмат учун чўрини ёнида сақлаб, кетар бўлди. Аммо Тулимбийни юртдин кетаётгани тамоми Қўнғирот элига маълум бўлди, тамоми одамлар, улуғ- кичиклар, закон-мардонлар, қизу-жувонлар жамъ бўлиб Тулимхўжа барча эли кунлари бирлан хўшлашиб, зор-зор чун- абри навбаҳор йиғлаб бу ғазални айди:

Барча келган элим-куним,
Меҳрибонлар хуш қолинглар.
Душманлардин кўрдим зулм,
Жон элларим хуш қолинглар.

Барча душман йўлим олди,
Мани ҳалокатга солди,
Бизга насиб шундоғ бўлди,
Қариндошлар хуш қолинглар.

Фақирларни иши битган,
Ғариблар додиға етган,
Бизга юртни ҳаром этган,
Хону беклар хуш қолинглар.

Бекваччалар кас сониди,
Кўпдир армони жонида,
Сизлар қолинг хон ёнида,
Тўқсон бийлар хуш қолинглар.

Биз кетармиз қариндошлар,
Қўзимиздин тўкиб ёшлар,
Ҳозир тўлган улуғ ёшлар,
Омон бўлиб хуш қолинглар.

Борур йўлим узок йўлдир,
Мақоним тоғ бирлан чўлдир,
Тулимбийга насиб шулдир,
Элим-қуним хуш қолинглар.

Алқисса, Тулимбий бу сўзларни айтгандин сўнг хотини Навбахорбиби ҳам бу халойиқларга қараб, хўшлашиб бир ғазал айди:

Қариндошлар, бизлар бўлдик равона,
Кўрар-кўрмаслигим гумон, хўш эмди.
Бош олиб кетармиз чўлу-майдона,
Келур-келмаслигим гумон, хўш эмди.

Бизлар кетиб яна қайтиб келмасмиз,
Яна элу кундин хабар олмасмиз,
Юртдин кетсак қазо етмай ўлмасмиз,
Душман бўлган хону беклар, хўш эмди.

Тўқсон бийга Тўхтамишхон бош бўлур,
Қолинг беклар эмди сизлар бош бўлиб,
Бизлар кетдик кўзларимиз ёш бўлиб,
Элим-қуним, жон элларим хўш эмди.

Душманларим тўр қурдилар йўлима,
Қарға-зоғлар кўнибдирлар қўлима,
Биздин салом бўлсини кўрган элима,
Омон бўлинг элим-қуним хўш эмди.

Навбахор дер, мани кимим йўқлағай,
Бизларни ҳақ паноҳида сақлағай,
Ким ёмонлиқ қилса тангри ҳақлағай,
Омон бўлинг қариндошлар хўш эмди.

Алқисса, Навбахорбиби бу сўзларни айтгандин сўнг улуг-кичик одамлар зор-зор йиғлаб буларга кўнгил бердилар. Шу ҳолда Тулимхўжа қулларига ишорат қилди, «теваларни ҳайданг» деб, қуллар теваларни етиб, йўлга равона бўлдилар.

Барча Қўнғиротнинг одамлари занон-мардонлар, қиз-жувонлар бирла хўшлашиб, шаҳардин чиқиб кетавердилар, аларнинг баъзилари шул ерда колди ва баъзилари бир фарсаҳ йўлга ҳамроҳ бўлиб юрдилар. Анда Тулимхўжа «Э жонларим, олло сизлардин рози бўлсин, эмди қайтинг» деб буларга фотиҳа бериб юбардилар, ўзлари кунботарга қараб йўлга равона бўлдилар. Алқисса, Қўнғирот элидин чиқдилар. Анда Тўлимхўжа ўзининг мундоғ бўлиб юрт хирож бўлганига кўнгли бузилиб, фалакдин шикоят қилиб, зор-зор йиғлаб бир сўз айди:

Қодир олло, мани ҳайрон айладинг,
Даргоҳингда не бўлибди гуноҳим.

Бу дунёни манга зиндон айладинг,
Даргоҳингда не бўлибди гуноҳим.?

Бахт юлдузим манинг ерга урилди,
Букун манга рўзи-махшар қурилди,
Тақдир келиб каж томонга бурилди,
Даргоҳингда не бўлибди гуноҳим?

Қазо етмай ажал майин ичибман,
Ўз кўлимдин кафан тўнин бичибман,
Ситам бирлан ўз юртимдин кечибман,
Даргоҳингда не бўлибдур гуноҳим?

Бошдин ўлсам бу дунёга келгунча,
Зулм бирлан юрак-бағрим тилгунча,
Қариликда мунча меҳнат кўргунча,
Даргоҳингда не бўлибди гуноҳим?

Тулимхўжа санга йиғлар ёлбариб,
Чўл-майдонда эранларга қўл бериб,
Ўлмай туриб эли-қундин айрилиб,
Даргоҳингда не бўлибди гуноҳим?

Алқисса, Тўлимхўжа бу сўзларни айтгандин сўнг Навбахорбиби хўжага кўнгил бериб бир сўз айди:

Кўзларингдин қонли ёшлар тўкмагил,
Шукр айлагил худойимнинг ишина.
Букун эмди оҳу-фигон этмагил,
Шукр айлагил худойимнинг ишина.

Мардона бўл, белинг тортиб боғлагил,
Бу дунё барчадин ўтар англагил,
Дардинг айтиб, бир худога йиғлагил,
Шукр айлагил худойимнинг ишина,

Оқил одам қарар тенги-тушина,
Сабр айлаюр харна келса бошина,
Дунё кўйди кимни кўнгил хушина,
Шукр айлагил худойимнинг ишина.

Сизга айтур, хўжа қизи Навбахор,
Бу ишларга бўйла бўлма бекарор,
Мушкилингни осон этгай биру бор,
Шукр айлагил худойимнинг ишина.

Алқисса, Навбахорбиби бу сўзларни айди. Эрса, Тулимхўжа айди: эй махрами меҳрибон, ман бу сабабдин йиғларман. Аввал худойи таоло бизларга бир фарзанд бермади. Агар ўғил ва қиздин бир фарзандимиз бўлса эрди, бу тарзи юриб дарба-дар бўлмас эрдик. Иккимиз чўл майдонда ўлсак гўр-кафансиз, сувсиз колурмиз. Қолаверса, қайси бир иклимга борурмиз, деб шул сабабдин йиғларман, деб яна бир ғазал айди:

Сўзни тингла, эй меҳрибон ҳамдамим,
Йиғламасдим, бахтим ёмон бўлмаса.
Азоб бирла ўтур букун ҳар дамим,
Йиғламасдим, бахтим ёмон бўлмаса.

Моли-дунё ушбу жонга балодур,
Муҳаббатинг манинг жоним оладур.
Ўлсак бизлар моллар кимга қоладур,
Фарзанд отлик номи-нишон бўлмаса.

Кошки фалак бермай менинг омоним,
Ман розиман тангри олса бул жоним,
Эл-уруғсиз чўллар бўлди маконим,
Борай десам балли макон бўлмаса.

Қариганда меҳнатларга улашдим,
Йиғламоқдин кўз-ёшима булашдим,
Борур ерим билмай чўлда адашдим,
Йўл юрисам соат-замон бўлмаса.

Тўлимхўжа йиғламайин найлагай,
Чўлда ўлсам ҳеч ким мани билмагай,
Бири келиб гўри-кафан қилмагай,
Кийган либосларим кафан бўлмаса.

Алқисса, Тўлимхўжага кўнгил бериб, Навбахорбиби бир ғазал айди:

Сарингдин дўнайин меҳрибон хўжам,
Кимса ҳолин яратгандин кўрмасми.
Минг яшасанг бу дунёда бири кам,
Кимса ҳолин яратгандин кўрмасми.

Бу дунёдин шоху-гадо ўтарлар,
Ҳасрат бирлан бошин олиб кетарлар,
Чўл-майдонда ғариб ўлса нетарлар,
Йиғилишиб қирқ чилтанлар келмасми.

Ғариб бўлиб тандин чиқса бу жони,
Бўлса кимнинг азал кунда имони,
Тангри амр айласа туриб думони,
Шамол келиб, жасадингни кўммасми.

Гар йиқилса бул умрнинг биноси,
Ғарибларни тангри бўлар паноси,
Банданинг худодин бўлмас гинаси,
Ҳақнинг ўзи нигоҳдори бўлмасми.

Навбахор дер, аё жоним фикр айла,
Сабр айлайиб ўтган куна шукр айла,
Яратганга кеча -кундуз зикр айла,
Банда бўлган ҳақ шукрини қилмасми.

Алқисса, Навбахорбиби ҳам хонасида Тулимбийга бу сўзларни айди: эрса Тулимхўжа кўнглига таскин бўлди. Йўлга равона бўлдилар. Қазодин буларнинг йўли Ҳаким ота Алайхир-рахманинг устидин тушди. Тулимхўжа «бу кеча хазратнинг макбараларида бўлмоқ керак» деб айланиб келиб Ҳаким отанинг масжидлариға тушдилар. Вақти саҳар Тулимхўжа Навбахорбиби иккилари ҳам таҳорати тоза қилиб икки ракат намози-шукрини ўқиб, иккилари ҳамроҳ келиб Ҳаким отани зиёрат қилиб, зор-зор йиғлаб хатми қуръон қилдилар. Андин сўнг Тулимхўжа бошни Ҳаким ота макбаралариға уриб, арвохларидин мадад-истикомат тилаб бир абёт ўқиди:

Садоғанг бўлайин, Ҳаким Сулаймон,
Мадад айланг ман ғарибға ушбу кун.
Ахволимни манинг кўринг намоён,
Раҳим айланг ман ғарибға ушбу кун.

Очилмиш қабрингда жаннатнинг гули,
Сизлар эрмиш Ҳаким ота булбули,
Асқар Маҳмуд, Султон Хубби эр вали,
Мадад айланг ман ғарибға ушбу кун.

Қариғанда бўлди ҳолим хароба,
Ёниб-куйиб бағрим дўнди кабоба,
Султон Вайс пирим, ё Зангибобо,
Мадад айланг ман ғарибға ушбу кун.

Ҳақ амрина букун бўлибам қойил,
Йиғлаб ўтар бўлдим неча ою-йил,
Ҳасан ота пирим, ё Шайхи-Жалил,
Раҳм айлангиз ман ғарибға ушбу кун.

Сигиниб сизларга айларман умид,
Хоразм ўлкасинда Хўжа ҳам Саид,
Ер юзинда ётган жумла мужтахид,
Раҳм этинглар ман ғариба ушбу кун.

Тўқсон бий золимлар душман бўлдилар,
Бу бошима бу кунларни солдилар,
Тулимбийни букун юртдин қувдилар,
Мадад айланг ман ғариба ушбу кун.

Алқисса, Тулимхўжа бу сўзни айтиб бўлди, кўрса фарз вақти бўлиб турур,
жамоат бўлиб намозларини ўқиб теваларга юкларни кўйиб кўчиб йўлга равона
бўлдилар. Эраса Навбахор биби бу замонгача кун юзини кўрмаган дуйнукдин
кунни кўрган, қудукдин сув ичган, ўзининг мундоғ бўлиб юртдин қувилиб
чўлу –майдонда саргардон бўлиб юрганидин, янада бефарзандлик ёдиға тушиб,
худо таолонинг даргоҳиға сигиниб, зор-зор йиғлаб бир ғазал айди:

Ман билмадим бахтим надин қародир,
Даргоҳингга омон-омон худойим.
Тоғу-чўлда қизил юзим соралди,
Даргоҳингга омон-омон худойим.

Осмона улашди манинг бу оҳим,
Вайрон бўлиб қолди жойим-саройим,
Жоним олсанг эмди йўқдир парвойим,
Керакмасдир манга бу жон худойим.

Меҳнат бирлан хунобалар ютармиз,
Йиғлай-йиғлай бу дунёдин ўтармиз,
Юртсиз-элсиз ерда макон этармиз,
Бизларга йўқ балли макон худойим.

Душманлар зулмидин тушдик балоға,
Илож йўқдир сийнамдаги яроға,
Беги-бачча ҳеч ким тушмай ароға,
Бизлар учун яхши-ёмон худойим.

Рақиб душман муродина етмағай,
Ҳеч бирининг қулиб қуни ўтмағай,
Нолишимдин еру-осмон титрағай,
Яна бу дам тилай жаҳон худойим.

Навбахор дер, ёнди манинг юрагим,
Эмди будур худойимдин тилагим,

Чўл-майдонда ўлсам манинг кераким,
Ато айла нури-имон худойим.

Алкисса, Навбахорбиби бу сўзларни айтиб зор-зор, чун абри навбахор йиглаб борур эрдилар. Хайр, булар дарёйи-уммонни ёқалаб йўлга равона бўлдилар. Булар йўлда юраберсинлар. Эмди сўзни бошқа ердин айтгай. Аммо ровийлар андоғ ривот қилурларким, шул замонда икки азиз бор эрдилар. Бирларига Туклу-азиз дер эрдилар ва яна бирларига Сочли-азиз дер эрдилар. Аммо Тукли-азиз тоғларда-чўлларда юрар эрди, ўзлари қирқ чилтанларнинг бирлари эрдилар. Аммо, Кўхикоф тоғида паризодларнинг бир подшоҳи бор эрди. ўзи андоқ хушрўй эрди, ҳеч паризод анинг бирлан баробар бўла билмас эрдилар. Ҳар йили бир мартаба жажонни сайр қилиб бир ўзи кезар эрди, бу йил ҳам қадим дастури дунёни сайр қилиб келур эрди. Ногоҳ йўли Ҳазрати Султон Вайс ота алайхи-рахманинг тоғларидин дохил бўлди. Шул ҳазрати Шайхи-Жалил ота алайхи-рахманинг булоқ-ҳовузлари бор эрди. Қишу-ёз сув қайнаб, барқ уриб турар эрди. Ногоҳ паризод ҳовуз устидин дуч келди. Куйганидин айди: «ҳаво иссиқ турур, бу ҳовузга тушсам бўлмасми» деб ҳовуз лабиға келиб либосларини чиқариб сувға тушди. Гул баданини ювар эрди. Аммо, Тукли азиз ҳам бир замон келиб шул ҳовузда таҳорат қилиб кетар эрди. Қазодин Тукли азиз ҳам таҳорат қилғали келдилар. Кўрсалар бир паризод сувға тушиб баданини ювар эрди. Тукли азизнинг кўзи паризоднинг баданига тушди, баданининг равшанлигидин Тукли азиз ўз сувратларини кўрдилар. Аммо қадимдин қолган бир сўз бор турур: «қиз кўрса Хизр йўлдан чиқар» деган. Паризоднинг ишқи Тукли азизнинг сийнаи сандиғиға жой бўлди. Кўнгил беқарор бўлиб, бошин кўтариб қайтадин кўз очиб назар қилди. Эрса, паризод Тукли-азизни кўриб, сувнинг ичида бир силкиниб сочи тамоми аъзосини ёпди, юзин ёширди. Тукли-азиз айди: «Эй паризод, эмди биздин юзингни яширмағил» деб паризодға қараб бир ғазал айди:

-Хабар бер, пари бобоға,
Жойинг қайда бўлур парим.
Яширмағил ой юзингни,
Ғамзанг жоним олур парим.

-Санга айтур ахбор ҳам йўқ,
Сўрма номи-нишон бобо.
Манинг балли маконим йўқ,
Майдон турғил замон бобо.

-Жаннат хури санга етмас,
Сансиз манинг куним ўтмас,
Бобонг сани ташлаб кетмас,
Санга йўлдош бўлур парим.

-Сўзда турсанг мардонасан,
Ақли кетган хайронасан,
Қайдин келган девонасан,
Кетгил, турма замон бобо.

-Бул маҳалда йўлинг урган,
Вақтинг топиб ҳозир бўлган,
Юзинг кўриб гадо бўлган,
Бу каландар бўлур парим.

-Қараб манга сан душларсан,
Кўриб кўнглингни хушларсан,
Ошиқликдин сўз бошларсан,
Сўзинг уят, ёмон бобо.

-Келдим бу дам вақтим чоғлаб,
Ҳажринг бирлан бағрим доғлаб,
Гулларидин чаман боғлаб,
Бобонг боғбон бўлур парим.

-Кулбам йўқдир ерда битган,
Ҳар бир одамларга етган,
Аё қари эси кетган,
Кўрма эмди зиён бобо.

-Бобонг кетди юз хаёла,
Янго етишдим висола,
Лабингдин бир-бир пиёла,
Бобонг завқ қилур парим.

-Бўлма хурсанд сан чоғима,
Кўл узатма зулолима,
Қолурсан дарди-додима,
Чекиб дарду хижрон бобо.

-Бу соатда кўрдим ўзим,
Кўйгил эмди парим сўзинг,
Бизга кўрсатсанг оқ юзинг,
Ишқинг жоним олур парим.

-Мани деб сан чекма фироқ,
Ўзинг қари, соқолинг оқ,
Эмди бобо ерсан таёқ,
Кетгил қадди камон бобо.

-Баён этгил сан отингни,
Билдиргил асли зотингни,
Сан билмайсан бул бобонгни,
Тужли-азиз бўлур парим.

-Кўҳи-қофда пари Тахмиз,
Анинг қизи бўлурмиз биз,
Отим манинг Сочли-азиз,
Сизга қилдим омон бобо.

Алқисса, Сочли-азиз айдики: «Э бобо, эмди манинг либосларимни келтириб бергил, кейин андин сўнг сувдин чиқиб санинг бирла бир сўзлашиб кўрайин», деб айди. Эrsa Тужли-азиз либосларини берди. Паризод либосларини кийиб сувдин чиқди. Сочин ўраб бошида кўйиб, устига зар тақёсини кийиб, юзларининг сувини сийпаб артиб, зулфини ташлаб, кўзларини сузиб мисоли офтоби-ҳовордек бўлиб айди: «Э бобо, бир неча сўз айтурман, аларни қабул қилсанг, ман сизни қабул қилурман. Қайси бир кун сан ахдингни бузсанг ман санга йўқ, сан манга йўқ» деб, Сочли-азиз паризод Тужли-азизга қараб бир ғазал айди:

Манинг бирла бобо кўнглинг хуш бўлса,
Сўзлашали соат-замон иккимиз.
Тангри кўшса насибалар душ бўлса,
Кел қилали ахду-паймон иккимиз.

Ҳеч ким кўрган эрмас босган изларим,
Киши йўқдир кўрган манинг юзларим,
Эмди бобо қабул қилсанг сўзларим,
Айлағали айшу даврон иккимиз.

Шарт айлағил қилсам ғуслу-тахорат,
Баданимни кўрма йўқдир шарофат,
Юрсам пойим кўрсанг бўлур касофат,
Кўрмағали суду зиён иккимиз.

Жавобни тўғри бер, ҳар сўз сўрасам,
Гуноҳкор бўлурман андоқ қарасам,
Сочим кўрма ҳар вақт бошим тарасам,
Кўрмағали доғи-хижрон иккимиз,

Бобо лойик кўрдим сани ўзима,
Аҳд айласанг мани айған сўзима,
Қайтармағил бу сўзимни юзима,
Бир-бирова бўлиб меҳмон иккимиз.

Сочли-азиз бўлур санга ҳамхона,
Бу шарт бирлан қилсанг аҳду-паймона,
Аҳдим бузсанг қолиб доғу-ҳижрона,
То ўлгунча қилиб армон иккимиз.

Алқисса, Сочли-азиз паризод айди: «Агар мани суйсанг шу сўзларимни қабул қилсанг, аввал ғул қилсам баданимни кўрма, иккиланчи бошимни очиб сочимни тарар бўлсам, бошимни кўрма, учланчи изимнан қараб ўкчамни кўрмагил, агар буларнинг биридин бирини қилмасанг ман бир соат санинг бирла бўлмасман. Андин сўнг пушаймон қилурсан, фойдаси бўлмас. Анда Тукли-азиз айди: «Эй паризод, тамоми сўзларингизни қабул қилдим», қолган умримдаги жонимни бир сўзингга фидо қилдим» деб бир абёт айди:

Кўрдим сани ой юзингни,
Қошинг эмиш камон парим!
Эмди борма бу хаёла,
Қилма мандин гумон парим!

Сўз келтирма хаёлингга,
Ҳақ етқурди висолингга,
Қонсам оби-зилолингга,
Санга қурбон бу жон парим!

Бокдим бул дам ой юзингга,
Бизни лойиқ кўр ўзингга,
Аҳд қилдим бул сўзингга,
Сан демағил ёлғон парим!

Жудо бўлам кўнгил учсанг,
Шавқингда маст бўлиб кечсам,
Қайси бир кун аҳдим бузсам,
Турма соат замон парим!

Иккимизга насиб шулдир,
Сўзим айтсам санга булдир,
Бобонг букун санга кулдир,
Дод айладинг омон парим!

Тукли-азиз айтур бу дам,
Паризода бўлур ҳамдам,
Санинг бирлан бўлиб хуррам,
Сурсак айшу-даврон парим!

Алқисса, Тукли-азиз бу сўзларни айтиб, эрса бир-бирларига энишиб, ўзини Сочли-азизга бағишлади. Никоҳ қилдириб бир-бирларига восил бўлдилар. Айшу-даврон сурдилар. Орадин бир неча замонлар ўтди. Сочли-азиз

паризод ҳомиладор бўлди. Кунлардин бир кун Тукли-азиз хаёл қилди, айди: «Э паризод манга уч киши шарт қилдинг: сочимни кўрма, ўкчамни кўрма, баданимни кўрма дейиб. Буларда не хосият бор эркан» деб англайиб юриб эрди. Паризод бир иш бирлан олдидин ўтди. Тукли-азиз кейинида каради, кўрса паризоднинг ўкчаси йўқ, турур, не бирлан юрганини билмадилар. Паризод Тукли-азизга бир ҳамниши заҳар қилиб бошқа сўз айтмадилар. Яна бир кун паризод сувга тушди. Тукли-азиз кўрса баданининг равшанлиғидин юрак-бағри кўринур, Андин сўнг сочин таради, кўрса бошини кўлига олиб тараб ўлтирур, эрса Сочли-азиз бобонинг бу ишларидин хабардор бўлиб айди: «Э бобо нега мундок қилиб қилган аҳду-паймонингни буздинг. ўзингга ҳам манга келди. Такдири олло шундоғ эркан. Бу ишлардин сани ғофил қилди», деб кўзларидин ёшин тўкиб бир ғазал ўқиди:

Шартлар қилдинг манга вафо қилмадинг,
Айро тушдинг бобо букун хўш эмди.
Айтган сўзга нега жавоб қилмадинг,
Жудо бўлдинг, олло ёринг хўш эмди.

Қайдин дучлар бўлдинг манинг шаънима,
Ўтлар солдинг эмди манинг жонима,
Сув сепмадинг, бобо манинг қонима,
Сан айрилдинг бобо букун хўш эмди.

Тушдинг эмди доғу-ҳижрон қонина,
Ўтлар солдинг паризоднинг жонина,
Бўйимдаги ҳомиланинг қонина,
Қолдинг бобо, олло ёринг хўш эмди.

Қулок солмай паризоднинг сўзина,
Қолдинг бобо доғу-ҳижрон қонина,
Зомин бўлдинг бу баччанинг хунина,
Бобо сан айрилдинг букун хўш эмди.

Сан турмадинг иқрорингда, сўзингда,
Боқиб бўлмас бобо эмди юзингга,
Жафо қилдинг манга, яна ўзингга,
Айро тушдинг бобо букун хўш эмди.

Қолдинг керак оқиб ғаминг ҳажрина,
Ман тўзарман жафосина, заҳрина,
Кетдим бобо Кўҳикофнинг шаҳрина,
Қолдинг бобо сан айрилиб хўш эмди.

Паризодинг кетди манзил-жойина,
Анинг қолдинг эмди оҳи-войина,

Истасанг етмассан ҳоқу-пойина
Олло ёринг бобо букун ҳўш эмди.

Алкисса, Сочли-азиз паризод бир силкиниб, бир оқ кабутар бўлиб, учиб кетди. Бобонинг кўзидин ғойиб бўлди. Эрса Тукли-азиз паризоднинг изидин қараб кетарман дегани рост бўлдими, деб паризодга қараб «қайда борурсан» деб бир ғазал айди:

Қулоқ солғил мани айтган сўзима,
Кўнғил хушим, паризодим кетмағил.
Ёш тўлдириб бу дам икки кўзима,
Йиғлатмағил, паризодим кетмағил.

Сандин қолиб икки кўзим ёш бўлса,
Олғил эмди санга керак бош бўлса,
Мандин оғриб кўнғилинг букун тош бўлса,
Тавба қилдим паризодим кетмағил.

Сан қарағил манинг кўнғилим хушима,
Раҳминг келсин манинг кўзда ёшима,
Тавба қилдим парим, қилган ишима,
Ўт гуноҳим, паризодим, кетмағил.

Кетармисан парим номус-ор этиб,
Кўзларимга кенг жаҳонни тор этиб,
Худо қўшган ҳамхонани хор этиб,
Ташлаб мани паризодим кетмағил.

Қахр айлайиб мундин қайда кетарсан,
Қизғинликда парим фаромуш этарсан,
Буйингдағи ҳомилани нетарсан,
Қахр айлама сарви нозим кетмағил.

Тукли-азиз айтур, урдим йўлингни,
Боқиб кўролмаймаман соғи-сўлимни,
Ташлаб кетғил буйингдағи ўғлимни,
Бериб кетғил, ё бўлмаса кетмағил.

Алкисса, Тукли-азиз бу сўзларни айтиб паризод келур деб бир соат, икки соат қараб турди, паризоддин асар бўлмади. Тукли-азиз айди: кетгани рост бўлди, деб этган ишина пушаймон қилиб айди: «худой таолонинг хоҳлагани шундоқ эркан деб, маълул бўлиб, аввал замонда ибодат қилатурган бир тоғ бор эрди, шул тоғнинг ғориға кириб худойи таолонинг зикрига машғул бўлди. Эмди сўзни Сочли-азиз паризоддин эшитинглар. Кабутар бўлиб, парвоз қилиб уч ойлик йўлни уч кунда олиб, ул ерким Тулимхўжа туши эрди. Шул ерга кабутар келди. Эрса паризоднинг ҳомиласи яқин бўлиб, ийки тутди. Эрса паризод хайрон бўлиб, ерга тушиб хаёл қилди: бир қойим жой бўлса худо на хоҳласа

кўрар эрдим» деб бир андоқ йўл юрди. Кўрса бир чинор дарахти бор турур, сояси уч таноб ерга борур. Эrsa паризод чинорнинг соясига борди. Бир соат ўтирди. Бир соатдин сўнг дарди зиёда бўлиб, ноилж қиларини билмай, ўзини тўрт тарафга ташлаб бекарор бўлур эрди. Нечунким, оёғига тикон урмаган паризод тўлғокнинг изосига чидолмай зор-зор йиглаб, худойи таолонинг даргоҳига муножот қилиб, бир ғазал айди:

Қодир олло, бўлгил ўзинг панохим,
Нажот бергил ёмон дарда учрадим.
Даргоҳингда не бўлибдур гунохим,
Паноҳ бергил ёмон дарда учрадим.

Дардим ёмон ман борурман ўзимдин,
Ёш ўрнина қонлар оқар кўзимдин,
Бу ер ёлғиз кўркадурман ўзимдин,
Омон тутгил ёмон дарда учрадим.

Насиб менга одамзодга улашдим,
Тақдир азал тузокина чўлашдим,
Ўлар бўлдим ўз қонима булашдим,
Нажот бергил ёмон дарда учрадим.

Тўлғоқ эрмас, манга келган балодир,
Изоси жонимдин ўтиб борадур,
Букун тандин манинг жоним оладир,
Э худойим, ёмон дарда учрадим.

Бу меҳнатлар қайдин тушди бошима,
Қаҳбо фалак заҳар қўшди ошима,
Қарғо-қузгин кўнар бўлди лошима,
Паноҳ бергил ёмон дарда учрадим.

Ба ҳақки хурмати Одами Ҳаво,
Ғариб бўлдим, тушди бошима савдо,
Сандин ўзга кишим йўқдир ё олло,
Ўзинг кутқар ёмон дарда учрадим.

Бу меҳнатдан букун қутилсам агар,
Гумоним йўқ эмди ўларман магар,
Қўлим тутгил Бибисора ё Ҳожар,
Нажот беринг ёмон дарда учрадим.

Ҳолим кўриб нажот берсанг бу иша,
Келиб қўлим олинг ё Биби Ҳадича,
Ё Фотима-Зухра, ё Биби Ойша,
Қўлим олинг ёмон дарда учрадим.

Худо йўли бўлсин тожи-сарварим,
Ғавсул-Ғиёс бўлинг манинг рахбарим,
Тутинг қўлим Анбар она ё пирим,
Мадад айланг ёмон дарда учрадим.

Азал кунда недин бахтим шўр бўлди,
Чўл майдонда азиз бошим хўр бўлди,
Эй худойим кенг жаҳонинг тор бўлди,
Нажот берғил ёмон дарда учрадим.

Сочли-азиз айтур, сочим тўкилди,
Пешонама шум қисматлар чекилди,
Изосидин азиз қаддим букилди,
Бу на бало ёмон дарда учрадим.

Алқисса. Сочли-азиз паризод бу сўзларни айтиб кўзини юмиб беҳуш бўлди. Бир замондин сўнг хушига келди. Кўз очиб кўрса баччаи-хужур оламга келиб турур. Жони-хавулжон қўл узатиб баччани қўлига олди. Кўрса бир ўғил турур. Юзлари ўн тўрт кечалик ойдек. Дарҳол ўғлонга меҳри кетиб, оғзига эмчакини солди, ўғлон онасининг сутидин бир қониб ютди. Андин сўнг Сочли-азиз эйнидин кўйнагини чиқариб пора-пора қилиб ўғлонни қундоғлаб, ўғлонини маҳкам боғлаб, ўроглаб, бағрига босиб хаёл қилди: бу баччани нечук қилурман,-деб,--Агар олиб кетсам, улуғ бўлса парилар манга изо-ҳақорат берурлар, агар бу баччани бул ерда қўйиб кетсам тўнғиз-шағаллар ерлар, бу баччанинг қониға қолурман, деб зор-зор йиғлаб, кўзларининг ёши либосларини хўл қилди. Шул замон хаёлига бу чинор бошида қушларнинг уяси бор турур, шу уяларнинг бирида қўйиб кетайин, агар қазоси етса ўлар, қазоси етмаган бўлса худо тақдири бирла бир кун кўрар деб ўғлонини этагига ўраб ёғоч бошига чикди. Кўрса қушларнинг уяси кўп турур. Бир улуғ уя бор эрди. Шул Семурғ қушининг уяси эрди. Шу уяда ўғлонини қўйди. Кўнгли паришон бўлиб кетар-кетмаслигини билмай ўғлонга қараб бир ғазал айди:

Санга бўлди бир оллонинг буйруғи,
Болам сани бир оллога топширдим.
Етди санга ул отанинг шумлиғи,
Кўзим, сани бир оллога топширдим.

Онам дейиб манинг бирла бўлмадинг,
Бўлган замон болам йиғлаб кулмадинг,
Етим қолиб, сан сутимдин тўймадинг,
Болам сани бир оллога топширдим.

То ўлгунча бўлдинг манинг армоним,
Бағримни пораси жоним-дармоним,

Етим бўлдинг букун руҳи-равоним,
Қўзим, сани бир оллоға топширдим.

Бўлди қуш уяси манзилинг-жойинг,
Отангинг бўйнина қолди гунойинг,
Яратган биру бор бўлсин панойинг,
Болам, сани яратганға топширдим.

Ҳеч кимса бормикан мунингдай бўлган,
Йиғлаб кўзларина конли ёш тўлган,
Ўлмай тирик боласидин айрилган,
Қўзим, сани бир оллоға топширдим.

Шум кун эркан болам бўлдинг отадин,
Қўзим санга бул иш бўлди худодин,
Етим қолдинг сан айрилдинг онадин,
Букун сани бир оллоға топширдим.

Сочли-азиз айтур, йўқдир чораси,
Эмди битмас юракимнинг яраси,
Тужли-азиз бу боланинг отаси,
Ол ўғлимни букун санга топширдим.

Алқисса, Сочли-азиз яна ўғлонни олиб юз кўзларидин ўпиб, андоқ эмизиб тўйдириб, уяда қўйиб, «болам, олло ёринг бўлсин», деб кабутар бўлиб учиб бадар кетди. Эмди Тулимбий хўжадин эшитинглар. Уч ой йўл юриб шу чинорким, Сочли-азиз баччани анда қўйиб кетиб эрди, булар келиб шул чинордин ярим фарсах олис тушдилар. Теваларини ўтовға юбордилар. Чодир-боргоҳ қурдилар. Андин сўнг нахори пишурур бўлдилар. Тулимхўжа айдилар: «сан бориб денгиздин бир сув келтиргил», дўғма-чўри меш олиб сувға кетди. Яна бир чўрига айдилар: «сан нахори пишгудек ўтин йиғиб келгил». Эрса чўри туриб ўтин йиғғали кетди. Бир оз йўл-юриб эрди боши айланиб, шул чинор тарафиға қараб равона бўлди. Аммо, шул соат эрдик, Сочли-азиз баччасини қуш уясида қўйиб кетиб эрди. Тақдири илохий кун чўри шул замон шул чинорнинг тубига етиб келиб қулоғиға бир баччанинг йиғлаган овози келур. Кўрса чинор бошида қуш уясидин овоз келур. Чўри хайрон бўлиб, «бу на ҳол бўлди», деб дарҳол дарахт бошиға чиқди. Кўрса семурғнинг уясида бир гўдакни янги кундоқлаб қўйиб турурлар. Чўри гўдакни қўлиға олди. Кўрса бир бачча турур. Юзлари ўн тўрт кечалик ойдек, чўри эмчақини баччанинг оғзиға солди. Дарҳол эмчақидин сўт жўш урди. Бачча эма бошлади. Чўри хайрон бўлиб, баччаға қараб «не гўдаксан» деб бир ғазал айди:

Не гўдаксан ётган қуш уясида,
Ҳақ саклабдур жонинг мунда саломат.

Ким келтириб қўйди дарахт бошина,
Чекибдурсан бачча оху-надомат.

Ҳеч мусулмон мундоғ ишни хушламас,
Фироқингда икки кўзин ёшламас,
Ўз боласин ҳеч ким бундай ташламас,
Етиммисан мунча кўрдинг надомат.

Бир нечалар фарзанд истаб худодин,
Келиб олдим бу дам сани уядин,
Магар онанг сани топди зинодин,
Чекибдурми онанг элдин маломат.

Не онадур мундоқ қилиб мункирмас,
Санинг учун нола чакиб инграмас,
Юзинг нури ҳаромига мангзамас,
Ё бўлмаса отанг соҳиб каромат.

Аршга етар фарёдимнинг ноласи,
Билмам бачча кимнинг жигар-пораси,
Магар бўлма чилтанларнинг боласи,
Отангмудур болам соҳиб каромат.

Ўн тўрт кунлик ойға мангзар жамолинг,
Бўлмас қушлар уясида камолинг,
Кимдин бўлдинг, кимга қолди заволинг,
Кимдир чеккан фироқингда надомат.

Гулнихол дер, бибим чўри айланди,
Насиб тортиб бул ерларга келганди,
Бу баччани манга худо берганди,
Шукр айтайин ҳаққа доим давомат.

Алқисса, Гулнихол чўри баччани этакига ўраб дарахтдин тушиб, баччани бағрига босиб келган йўли бирлан қайтиб равона бўлди. Аммо Тулимхўжа бирлан Навбахор Гулнихол чўрининг йўлини қарар эрдилар. Чўри келмади, кун кеч бўлди. Гулбиби Тулимхўжага айди: Гулнихол келмади, бир балога йўлиқмаса яхши эрди, деб бир ғазал айди:

Сўзим эшит эмди аё эй Хўжа,
Не бўлди билмадим келмас Гулнихол.
Ўтин учун кетиб қолди кечгача,
Не бўлди билмадим келмас Гулнихол.

Аввал бошда ўрганган ул қилики,
Ҳеч қолмади анинг ёмон шумлики,
Кечга қолди, бир балога йўлиқди,
Не бўлди билмадим, келмас Гулниҳол.

Кечга қолди бир балога улашди,
Ё бўлмаса борган йўлин адашди,
Бир баҳона топди юртина қочди,
Не бўлди билмадим келмас Гулниҳол.

Аё гулом чиқиб қара йўллара,
• Кўзи дуниб кетди тоғи-чўллара,
Ё бўлмаса ётиб қолди кўллара,
Не бўлди билмадим келмас Гулниҳол.

Ҳеч бир вақтда андин кўнглим хуш бўлиб,
Ўлганмидир ҳайвонларга гўшт бўлиб,
Кетди магар бир одамга қўшилиб,
Не бўлди билмадим келмас Гулниҳол.

Бу дам айтур хўжа қизи Навбаҳор,
Келур дейиб аймоқ ани на даркор,
Эмди келмас, хўжам, бўлманг интизор,
Не бўлди билмадим келмас Гулниҳол.

Алқисса, хўжа айдилар: «ақли кам бир бехосиятдур, бир баҳона қилиб юргандир, ҳеч ерга кетмас». Аммо, гулом йўлга қарар эрди. Кўрди Гулниҳол келур. Буларга айтди: Гул келур. Шул замон етиб келди. Эрса бибисининг қаҳри келиб, кўлига таёқ олиб чўрини бир таёқ урди. Айди: «Э бадрўй, бир жойга борсанг ҳеч бир замон тез келмасан». Гулниҳол бибисига қараб бир ғазал айди:

Сўзим тинглаб турсанг нетай,
Эй бибижон, урма мани.
Магар санинг эсинг кетди,
Эй бибижон, урма мани.

Топмадим ман ҳеч бир ўтин,
Эрмас манинг сийнам бутун,
Кечга қолдим анинг учун,
Эй бибижон, урма мани.

Ўз ишимни ўзим билам,
Кўпдир мани сандин гилам,
Бор эрди манинг ҳомилам,
Эй бибижон, урма мани.

Борар эрдим ийким тутди,
Эмди сандин навбат ўтди,
Навбат-давлат манга етди,
Эй бибижон, урма мани.

Бу сўзима бўлма маълул,
Айтган сўзим қилгил қабул,
Туғдим ажаб чунон ўгил,
Эй бибижон, урма мани.

Гулнихол дер ,кўнглим тоза,
Ман йўлиқдим олғир боза,
Қиш кунларим дўнди ёза,
Эй бибижон, урма мани.

Алқисса, аммо Гулнихол бу сўзларни айди: Эrsa Навбахорбиби дарҳол келиб Гулнихолнинг кўлидин баччани олди. Кўрса бир бачча мисоли ўн тўрт кечалик ойдек, чўридин бўлганга ўхшамас. Эrsa Навбахорбиби Гулнихолга қараб айди: «Э Гулнихол, бу бачча сандин бўлганга ўхшамас. Агар ҳомиладор бўлсанг қорнинг улуғ бўлур, мен билур эрдим», деб Гулнихолга қараб бир ғазал айди:

Айтгил манга тўғри сўзинг,
Будир нечук чунон ўгил.
Эмди бул кун озод ўзинг,
Будур нечук чунон ўгил.

Бачча сандин бўлгон эмас,
Ким кўрса у сандин демас,
Ҳар кимсадин бўлгон эмас,
Бир асли пок султон ўгил.

Юзлари гул-хумойимдур,
Хуршиди ховар,ойимдур,
Боқишлари мулойимдур,
Будир магар ғилмон ўгил.

Бир фарзанд деб куйди жоним,
Шояд бўлғай жон дармоним,
Айлай фидо хону моним,
Жоним бўлсин қурбон ўгил.

Зорлашиблар йиғлаб онча,
Қаро олғай қундуз-кеча,

Умидим бул ушбу бачча,
Давлат боши бўлгон ўғил.

Навбахор дер, будир сўзим,
Эмди равшон бўлди юзим,
Бу баччага тушди кўзим,
Будир манга дармон ўғил.

Алқисса, Навбахорбиби Гулниҳолга айди: «Эмди сани озод қилдим. Ман қолган умрим санга хизмат қилурман рост айтгил бу баччани, қайдан олдинг?» Анда Гулниҳол бўлган воқеларни бир-бир баён қилди. Эраса Навбахорбиби шодмон бўлиб Тўлимхўжага қараб бир ғазал айди:

Келди букун сани кетган давлатинг,
Юр кетали,хўжам Қўнғирот элина.
Унит бўлди эмди кўрган меҳатинг,
Юр кетали,хўжам Қўнғирот элина.

Кўз ёшингни тангри қабул қилғандир,
Қайта бошдин кетган давлат келгандур,
Бу баччани санга худо бергандур,
Юр кетали,хўжам Қўнғирот элина.

Қиш кунларинг бўлди эмди лолазор,
Чўл-майдонда эмди турмок на даркор,
Бу баччани рўзи қилди бирубор,
Юр кетали,хўжам Қўнғирот элина.

Дўсту ёринг муни кўриб қувонсин,
Душманларинг ичи қуйиб ўт ёнсин,
Уйлари йиқилиб, моли талонсин,
Юр кетали, хўжам,Қўнғирот элина.

Тургил эмди бу манзилдин кўчали,
Юртга бориб хазинани очали,
Ғарибларга олтин-кумуш сочали,
Юр кетали, хўжам Қўнғирот элина.

Кўрган меҳнатларинг бўлди беҳуда,
Шукр айлағил ҳаққа бўлғил осуда,
Юртга бориб етсак мурод-мақсада,
Юр кетали, хўжам Қўнғирот элина.

Арзин айтур, сизга бу дам Навбахор,
Кувон хўжам, эмди бўлди дилафкор,

Иккимизга фарзанд берди биру бор,
Юр кетали, хўжам Кўнғирот элина.

Алқисса, булар теваларга юк кўйиб, бир кажавага Навбахорбиби бирлан Гулнихол миндилар. Бир тевага Тулимхўжа бирла ғулом миндилар. Қайтиб Кўнғирот эли қайдасан, деб йўлга равона бўлдилар. Аммо, булар кечаю-кундуз шабгир қилиб уч ойда борган йўлини қирқ кунда олиб, Кўнғиротга келдилар. Уйларига бориб дарвозаларини очиб жойларини тозадин қилиб, артиб, ораста қилиб яхши бисотлар тўшаб, қадимгидек бўлиб ўтирдилар. Эrsa барча Кўнғирот қалъасининг одамлари Тулимхўжанинг келганини эшитиб улуг-кичик, занон-мардон, барча келиб дуо-хайр қилдилар, фотиха ўқиб муборакбод қилдилар, эrsa Тулимхўжа бу келган одамларга қараб бир ғазал айди:

Худойим раҳм этди бахтим очилди,
Шукрим кўпдир биру бора ёронлар.
Бир фарзанд деб кўздин ёшим сочилди,
Кўплар қолиб оху-зора ёронлар.

Тўксон бийлар адоватин бошлади,
Кувиб етди икки кўзим ёшлади,
Олло фарзанд бериб кўнглим хушлади,
Шукр этарман биру бора ёронлар.

Душманларни манга ўтди сўзлари,
Ғазаб бирлан жавдиради кўзлари,
Бугун уят ичра қолди ўзлари,
Боши думон қора бўлди ёронлар.

Бовар қилиб қулоқ солинг сўзима,
Ёруғ бўлди кенг жаҳонлар кўзима,
Рақиб душман боқалмаслар юзима,
Алар бўлди юзи қора ёронлар.

Ҳаққа йиғлаб юриб келдим омона,
Яна беш кун офат етмаса жона,
Яна етдим қайта бошдин даврона,
Айшу-даврон хўб дубора ёронлар.

Тулимбий дер, бўлдим фарзанд гадоси,
Тоғларни сув этди оҳим садоси,
Молу-мулким бўлсин ўғлим фидоси,
Шукрим кўпдир биру бора ёронлар.

Алқисса, Тулимхўжа бу сўзларни айтиб бўлиб ўзига муносиб бир неча тухфалар олиб Тўхтамишхонинг боргоҳига борди. Боргоҳга келиб икки кўлин

алиф-лом қилиб, подшоға салом берди. Подшо бошин кўтариб саломин «алиқ» олиб кўрса Тулимбий турур. Ишорат қилди, юқори чиқди. Эrsa Тулимбий қадимгидек жойига чиқиб ўтирди. Қўл кўтариб подшоға дуои-давлат қилди. Подшо Тулимбийдин сўзлар сўради. Тулимбий барча сўзларига жавоб берди. Андин сўнг Тулимбий ўз ҳолини арз қилди. Айди: «Шоҳапарвора, худойи таоло кўз ёшимизни қабул қилиб, бир ўғил фарзанд берди. Бўлғониға ҳозир қирк кун бўлди. От қўйганимиз йўқ турур. Эмди жавоб берсангиз халойиқларга тўй бериб андин сўнг баччага от кўямиз», деб айди. Анда подшо жавоб берди: Тулимхўжа тухфаларни подшоға бериб, андин сўнг боргоҳдин чиқиб уйига келди. Тўрт кун ўчоқ қаздириш, олгин қабоқ оттириш, тўрт тарафларга от югуртириб тўйга айтур, деб одам жамъ қилиб, тўй Бера бошлади. Бу тўйга ҳар вилоятдин киши келиб Тулимхўжанинг бaси-иззатларини кўрар эрдилар. Эrsa Тўхтамишхон бош бўлиб ўттиз икки амалдори, олтмиш тўрт мухрдорлари ҳам тўйга келдилар. Эrsa Тулимбий подшоға хўб зиёфатлар қилиб, сарполар кийдириб, бир жуфт дўғма жиловга солди. Тўй тамом бўлиб подшо айди: «Эй ёронлар, эмди Тулимбийнинг баччасига от қўйинглар», деб айди. Эrsa ҳар ким бир тарзи от қўяр бўлдилар. Шул замон Тулимбий одамларнинг орасига кириб айди: «Эй ёронлар, бу баччани худой таоло бизларга раҳм қилиб берди. Бу баччанинг оти Раҳимбердижон бўлсин», деб халойиқларга қараб бир ғазал айди:

Бу баччани эй ёронлар,
Бўлсин оти Раҳимберди.
Тўйга келган азиз жонлар,
Бўлсин оти Раҳимберди.

Икки кўзим нам айлади,
Меҳнатларим кам айлади,
Худо менга раҳм айлади,
Бўлсин оти Раҳимберди.

Ўзимни ўлар чоғларим,
Юрагим, бағрим доғладим,
Авлиё таниб қон йиғладим,
Оти бўлсин Раҳимберди.

Кўз юмиб дунёдин ўтдим,
Бошим олиб чўллар кетдим,
Бу баччани ўлиб топдим,
Бўлсин оти Раҳимберди.

Кезиб келдим чўлистонлар,
Бир неча боғу-бўстонлар,
Улуғ-кичик мусулмонлар,
Бўлсин оти Раҳимберди.

Бўлди бизга ҳақ фармони,
Йўқдир Тулимбий армони,
Топилди дардим дармони,
Бўлсин оти Раҳимберди.

Алқисса, тўй тамом бўлди, халойиқлар туриб жой-жойларига кетдилар. Хайр эмди Тулимбий, Навбахорбиби бу баччанинг тарбиясига машғул бўлдилар. Орадин уч йил ўтди, Тулимхўжа халойиқларни йиғиб Раҳимбердижоннинг сочини олдириб, соч тўйи бердириб Раҳимбердижонга икки кокил қўйдилар. Эраса Навбахорбиби Раҳимбердижоннинг кокилларини шона уриб, ювиб ортир эрди. Бу орадин яна икки йил ўтди. Алқисса, Раҳимбердижон беш ёшга келди, мактабга бердилар. То 7 ёшга келди, гоҳо ўғлонлар бирлан ўйнар эрди. Эраса Тулимбий заргар келтириб бир пора олтин, қумуш эритиб Раҳимбердижоннинг бир кокилига олтиндин, яна бир кокилига қумушдин сув бердилар. Раҳимбердижон бир кокилини олдига ташлаб, мисоли ой- кун бир ерга келгандек жило бериб қўчага чиқди. Кўрса ўғлонлар ошиқ-ушоқ ўйнар эрдилар. Раҳимбердижон ҳам ўғлонлар билан ушоқ ўйнади. Аммо, бир Кўкгул деган бола тамоми ўғлонларнинг ушоқларини утди, хаёл қилди: «бу ушоқларни Раҳимбердижонга қиммат сотиб бўлмасмикан», деб ушоқларни этагига солиб қақриб айтиб Раҳимбердижонга қараб бир ғазал айтди:

Сўзим эшит, бегнинг ўғли,
Ўйна ошиқ ғижр-ғижр.
Ўйнар кимнинг бўлса пули,
Ошиқғинам ғижр-ғижр.

Ман ўтирсам бўлмас чорам,
Ошиқ десанг ўйна болам,
Утиб олдим барин тамом,
Ошиқғинам ғижр-ғижр.

Ошиқсизнинг ичи қайнар,
Утизғанининг кўзи ёйнар,
Пулли киши ошиқ ўйнар,
Ана ошиқ ғижр-ғижр.

Довим келди ўйин қурдим,
Кўзлаган ошиқни урдим,
Бирин-бирин утиб олдим,
Ошиқғинам ғижр-ғижр.

Уриб соққам дерман олчи тур,
Ҳарна топсам манга тушур,
Утизғанининг боши қичур,
Ина ошиқ ғижр-ғижр.

Кўкгул айтур, шуни билгил
Ўйнар бўлсанг бери келгил,
Пулинг бўлса сотиб олгил,
Ошиқғинам ғижр-ғижр.

Алқисса, Кўкгул бу сўзларни тамом этди, эрса Раҳимбердижоннинг қаҳри келиб Кўкгулни босиб, тамоми ошиқларини олиб, ўзини уриб, сен манга мундоқ дермусан, деб бир ғазал айтди:

Боргил эмди қайда борсанг,
Санинг бул дам розинг шулдир.
Ошиқларни утиб олсанг,
Эмди санинг жазонг шулдир.

Санмисан пуллар олажоқ,
Гарданингга тушсин ўжоқ,
Ошиқ сотиб бой бўлажоқ,
Эмди санинг жазонг шулдир.

Бор болани алдаб утиб,
Ҳеч тўймасан ошиқ сотиб,
Ўлтирурман сани тутиб,
Сан кетмасанг жазонг шулдир.

Ошиқ айвон қурдиурсан,
Утиб қўйнинг тўлдиурсан,
Кимнинг кўзин куйдиурсан,
Кўкгул сенинг жазонг шулдир.

Сан утарсан алдаб мани,
Утган ошиқларинг қани,
Яна бир кун кўрсам сани,
Ўлтирурман жазонг шулдир.

Алқисса, Кўкгул йиғлай-йиғлай туриб уйига кетди. Раҳимбердижон ҳам туриб кетди. Яна бир кун Кўкгул ўғлонлар бирлан ушок ўйнаб ўтирар эрдилар. Раҳимбердижон бир тарафдин келаберди. Кўкгул ани кўриб кўзи кўрққан ошиқларни этагига солиб туриб қоча берди. ўғлонлар айди: «на ерга борурсан?», Кўкгул олбираб «аввалки мани урган бола келур» деб айтар эрди. Бирдан болалар «Адига-Адига» дер эрдилар, шовқун кўтардилар. Шундан сўнг Раҳимбердижонни оти «Адига» бўлди. Хайр бу орадин бир неча кунлар ўтди. Адигажоннинг хусни-жамоли кундан-кун зиёда бўлиб, халойиқларнинг орасинда овоза бўлди, подшонинг қулоғига етди. «Тулимбийнинг ўғли камолга етиб, хануз боргоҳга келмайду» деб бир кун Тулимбий саломдин қайтурда подшо айди: «Э Тулимбий, эртанг келурингда Адига ўғлингни олиб кел» деб,

эмди улуг бўлиб турур, дейдилар, расми-русми, илми-сафоликни билсин», деб туриб кетди. Эртанг туриб Адигажонни олиб кетар бўлди, анда Навбахорбиби айди: «не килурсан?» Тулимбий айди: «Адигани боргоҳга олиб борурман, яхши-ёмонни кўрсатурман». Анда Навбахорбиби айди: «бу сўзни кўйгил. Адигани олиб кетмағил, мабодо дўст-душманлардин зиён-заҳмат кўрмагай» деб бир ғазал айди:

Олиб кетиб ёш ўғлонни нетарсан,
Кўйгил муни хон олдига бормасин,
Бир иш бўлса сўнг пушаймон килурсан,
Тегма мунга хон олдига бормасин.

Муни олиб борма бир ёш ўғлондур,
Зиён-заҳмат кўрур замон ёмондур,
Шоҳ олдинда бийлар бизга душмандур,
Хон кўзима душман кўзин солмасин.

Душманлардин сен не учун ғофилсан,
Олиб борсанг мундин кўнгил узарсан,
Пушаймон қилиб юрак-бағринг эзарсан,
Ёш ўғлондир ул боргоҳга бормасин.

Сизга айтур, кўйинг дейиб Навбахор,
Киши билмае ул боргоҳда не гап бор,
Олиб бориб пушаймон қилма бешумор,
Азиз бошинг бир ғавгоға қолмасин.

Алқисса, Навбахорбиби бу сўзларни айди. Эраса Тулимбий айди: «Бу на сўзлардур сан айтурсан, Адига бир ёш ўғлон бўлиб, мунинг бирла кимнинг иши бўлиб турур. Бориб-келиб юрса расми-одоб, сифолик ўрганур», деб хотинининг сўзини қабул қилмади. Адигажонни бир отга миндириб олиб кетди. Пошонинг боргосига бордилар. Эраса Адига боргоҳга кириб, қўл ковуштириб подшоға салом берди. Подшо кўрса Тулимбийнинг ўғли мисоли ўн тўрт кечалик ойдак, подшо кўриб айди: «Э Тулимбий, яхши ўғлинг бор эркан. Худой таоло ёмон кўздин сақласин», айди. Эраса Тулимбий жойиндин туриб, подшоға таъзим қилиб, яна жойинда ўлтирди. Алқисса кун кеч бўлди. Булар қайтиб уйларига келдилар. Аммо Адигажон ҳар кун отаси бирлан кирар эрдилар. Бу кун тўксон бийлар бир ерга жамъ бўлиб, бир шум сўз топиб маслаҳатлашар эрдилар. Шул Тулимбийнинг ўғлини подшоға айтиб, Тулимбийнинг қўлидин олдирийли деб барчалари пошонинг боргоҳига жамъ бўлиб, ҳарким ҳар ердин бошлаб, охириин Тулимбий билан Адиганинг устига сўз ташлаб бири айди: «Тулимбийнинг хўп яхши ўғли бор эркан», ва бири айди «Рост турур», андоғ ўғил ҳар кимга муяссар бўлмас», деб айди. Анда Кенжабой кўса бошини кўтариб айди: «Э пошойим, Адигажон бу даргоҳга муносиб турур» деб бир ғазал айди:

Бир сўзим бор шойим, кулоқ солсангиз,
Адигажон бу боргоҳга муносиб.
Тулимбийдин ўғлин тилиб олсангиз,
Андоқ ўғил сиз подшоҳга муносиб.

Баробар бўлмасдир ҳеч ким ўзина,
Жонлар қурбон бўлсин ширин сўзина,
Бир сўз солинг Тулимбийнинг ўзина,
Берса олинг, бу боргоҳга муносиб.

Икки юзи ою кунда талашур,
Барча улус гул юзина қарашур,
Агар келса боргоҳига ярашур,
Адигажон бу боргоҳга муносиб.

Ўзи ёш ўғлондир ажаб чунона,
Хизматинда бўлса рўзу-шабона,
Букун тонгла ўзи келур рағбона,
Агар келса бу боргоҳга муносиб.

Тулимбийдин ҳозир ахвол сўраша,
Отасининг аҳволидин қараша,
Сизга ўғил тўраликка яраша,
Бир ўғилдур, бу боргоҳга муносиб.

Бу дам арзин айтир, Кенжабой кўса,
Тулимбий ўғлини сизга бермаса,
Рози бўлиб ўзи олиб келмаса,
Босиб олинг, бу боргоҳга муносиб.

Алқисса, Кенжабой кўса бу сўзларни айди, анда Тўхтамишхон айди. Бу сўз ўзимнинг ҳам хотиримда бор эрди. Пошшо Тулимбийнинг ўғлини босиб олибдур, деб халойиклар айтишурулар, бу иш муносиб эрмас деди. Анда яна бир маҳрам айди: «Э подшойим, Адигажонни сиз фарзанда қилиб олурсиз. Тулимбийнинг уйида бўлмас, сизнинг харам-хонангизда бўлур. Бу ишнинг айби бўлмас», деб айдилар. Алқисса, подшони рози қилдилар. Бу сўзда эрдилар, Тулимбий боргоҳга келиб салом бериб, ўз жойига ўтирди. Эрса Тўхтамишхон Тулимбийдин бир пора сўзлар сўраб, ондин сўнг Адигажонни бизга бергил, деб бир ғазал айди:

Тулимхўжа, кулоқ солғил сўзима,
Бизга берғил Адигажон ўғлингни.
Адигажонни фарзанд қилдим ўзима,
Бизга берғил, Адигажон ўғлингни.

Адигажон бўлсин манинг фарзандим,
Жонимнинг роҳати, кўнгил хурсандим,
Бўлсин Адигажон жоним-пайвандим,
Бизга бергил, Адигажон ўғлингни.

Бизда бордур бир ожиза жонона,
Биродари бўлсин анинг ғойибона,
Бизга фарзанд бўлиб юрсин саллона,
Бизга бергил, Адигажон ўғлингни.

Ўғлим йўқдир, будир кўнглим армони,
Адигажон бўлсин дардим дармони,
Бизга фарзанд бўлиб сурсин даврони,
Бизга бергил, Адигажон ўғлингни.

Тўхтамишхон айтур, севсанг бу бошим,
Бир ўғил деб тўкма манинг кўз ёшим,
Сансан манинг яхши кўрган сирдошим,
Тулимхўжа, бизга бергил ўғлингни.

Алқисса, Тўхтамишхон бу сўзларни айтиб эрса Тулимхўжа ичи бирла кул-хол бўлиб хаёл қилди: «бу сўзлар тўқсон бий золимлардин келган игводир. Букун Адигажонни бермасам, эртанг мани беобрўй қилиб олурлар, деб бошин кўтариб айди: «Э шохи олам, ўғил-қиз, мол-аҳвол, барчалари сизники турур. Хали бир Адигажон, тўққиз Адигажон бўлса-да берурман», деди. Анда Тўхтамишхон шодмон бўлди. Кўп инъомлар берди, хўб иззатлар қилди, эрса Адигажонга ҳам шохона либослар кийдириб, бошига тож, белига тилла камар бойлаб тўққиз ғулombачча жиловдор ва тўқсон бийнинг ўғлонларин хизматкор қилиб, Адигажонга бериб ҳаромхонага юборди. Эрса Тулимхўжа кўнглидин маълул бўлса ҳам, юзидин шодмон бўлган бўлиб, қувониб бир ғазал айди:

Э ёронлар, мусулмонлар,
Ўғлим юртга тўра бўлди.
Қувонинг дўсту-ёронлар,
Бу иш ажаб сара бўлди.

Қувонинг барча Кўнғирот,
Адигажон топди мурод,
Рақибларга бўлди уят,
Душман юзи қора бўлди.

Хитой, қипчоқ дўстим келинг,
Манғит, найман даврон сурилинг,
Бизга душман рақибларнинг,
Юрак бағри яро бўлди,

Нукус, тома, уйгур, найман,
Кимлар қилди аҳди-паймон,
Тулимбийга етди даврон,
Душман юзи қора бўлди.

Алқисса; Тулимбий Адигажонни қўйиб қайтиб уйига келди. Эrsa Тулимбийнинг хотини Навбахорбиби ўғли Адигажонни сўраб бир ғазал айтиди:

Баён айланг Тулимхўжам,
Адигажон ўғлим қани?
• Қайда қўйиб келдинг ани,
Аё хўжам, ўғлим қани?

Жон боламдин кўп гумоним,
Қуриб қолди танда жоним,
Баён айла чиқди жоним,
Адигажон ўғлим қани?

Ўртанурман келмас нечун,
Баён айланг ҳар на ишин,
Келур эрди кунда пешин,
Адигажон ўғлим қани?

Навбахор дер, ҳориб –толиб,
Не иши бор сиздин қолиб,
Олиб келай ўзим бориб,
Аё хўжам, қўзим қани?

Алқисса, Навбахорбиби бу сўзларни айтди. Эrsa Тулимбий Навбахорбибига қараб, бўлган ишларни баён қилиб, бир ғазал айтиди.:

Тўхтамишхон зулм бирлан,
Олиб қолди Адигани.
Бериб келдим қўлим бирлан,
Олиб қолди Адигани.

Хон олдида якка бошим,
Яна оқди кўздин ёшим,
Баланд эрди кўнгил хушим,
Олиб қолди Адигани.

Рақиб душман йўлим тутиб,
Ўттим доим қонлар ютиб,

Тўхтамишхон фарзанд этиб,
Олиб қолди Адигани.

Анда қолди тоза гулим,
Учди қўлимдин булбулим,
Лола дўнди сўзлар тилим,
Олиб қолди Адигани.

Чора топмай Тулимхўжа,
Хийла тадбир қилдим анча,
Озбир қилиб хон ўзгача,
Олиб қолди Адигани.

Алқисса, Тулимбий сўзларини айди. Эрса хотини айди: «Э хўжам, эмди нечук бўлса сабр қилмоқдин ўзга чора йўқдир». Эмди Адига кўзим хар қайда бўлса соғ-омон юрсин. Бу ерда юрмаса шохнинг ҳарамхонасида юрур» деб маълул бўлиб ўлтириб эрдилар. Шул замон Адигажон етиб келди. Онаси-отаси шодмон бўлдилар. Хайр, Адигажон ўз вақти-хушлиги бирла юрур эрдилар. Эмди сўзни яна ул тўксон бийлардин эшитинглар. Алар яна бир кун бир ерга жамъ бўлиб айдилар: «бизлар Тулимбий бирла ўғлини бир-бирларидин жудо қилур бўлсак, қайта бошдин аларнинг иззати-ҳурмати зиёда бўлди. Агар Адиганинг ёши етиб улуғ бўлса барчамизга ёруғ кун кўрсатмас. Холи анинг ишини қилмоқ керак», деб айдилар. Яна бири айди: «Нечук қилурсизлар?». Анда Кенжабой кўса айди: «анинг иложи осон турур. Мундин олти ойлик йўлда бир қалмиқ шаҳри бор турур. Подшосина Тўкашоҳ дерлар. Анинг қалъасин «борса келмас» дерлар. Бир хийла бирлан Адигани анда юбарурмиз, минг жони бўлса ҳам бири қайтиб келмас», деб шул сўзга қарор бериб подшонинг даргоҳига келдилар. Эрса булар подшонинг олдида сўз бошлаб бири эрса Эрондин ва бири Турондин сўз бошлаб, охир сўзларини Тўка шохнинг юртига ташладилар. Ўтаган бий деган бир бий бор эрди. Бошин кўтариб айди: «Э подшойим, мундин олти ойлик йўлда бир шаҳар бор, подшосини Тўкашоҳ дер эрдилар. Қадим ота-боболарингизнинг замонларинда андин закот, бож, хирож келур эрди. То замоники сиз подшо бўлдингиз андин бери ҳеч бир нарса келмас, ёким бўлмаса сизни кўзига илмас, ё бўлмаса саркашлик қилур. Анинг устига лашкар юбариб андин неча йилғи бож-хирожни олмоқ керак, деб Ўтаган бий бор ғазал айди:

Олти ойлик йўлда қалмоқ шаҳринда,
Тўка шохдин хабар олмоқ керакдур.
Лашкар бориб Тўкашоҳнинг устига,
Божу-хирожини олмоқ керакдир.

Неча йилдир андин хирож келмаса,
Сизга қуллуқ қилиб буйин эгмаса,
Киши борган билан божин бормаса,
Анинг бирлан ёғи бўлмоқ керакдур.

Ўз холина кўйдик анда бўлмади,
Саркашлик айлади, кўзга илмади,
Неча йилдир божи-хирож бермади,
Киши бориб энди олмоқ керакдир.

Ўтаган бий айтур, андоқ бўлмаса,
Лашкар олиб балли киши бормаса,
Яхшилиқда закотини бермаса,
Бошина бир ғавғо солмоқ керакдир.

Алқисса, Ўтаган бийнинг сўзлари подшоға хуш келиб айди: «Хўб айтурсизлар». Аммо бир қойим одамни ихтиёр қилинглар». Обир маҳрам айди: «Эрмон бий борсин», яна бири айди. « Шармон бий борсин» яна бири айди: «Ойлабий борсин», бири айди «Тулимбий борсин», яна бири айди: «Тулимбий қайси жойга борсин. ўзи бир ожиз қари киши турур. ўғли Адигахон борса хўб турур. Анда тамоми бийлар ани маъқул кўриб айдилар: «шоҳи олам , бу иш ҳар кимнинг қўлидин келмас. Олти ойлик йўлга бормоқ, аммо Адигахон ёш йигит турур ҳам баҳодир паҳлавон турур, ҳам сизнинг тарафингиздин бўлуру». Эrsa барча Адигани маъқул кўрдилар. Тўхтамишхон бийларнинг сўзларини қабул қилиб, киши юбориб Адигахонни келтирдилар. Эrsa Тўхтамишхон Адигага қараб «қалмиқ шаҳрига кетармисан», деб бир ғазал айди:

Адигахон, кўп лашкарга бош бўлиб,
Борғил болам, эмди қалмиқ юртина.
Кетармисан санинг кўнглинг хуш бўлиб,
Кетғил болам, букун қалмиқ юртина.

Барча беглар сани деди ғойибона,
Лашкар олиб эмди бўлғил равона,
Бир овоза солиб жумла-жаҳона,
Сафар қилғил қалмиқ юртина.

Сансан манинг болам руҳи-равоним,
Тахтимнинг эгаси шоҳи жаҳоним,
Мисли Рустам каби соҳибқироним,
Борғил, болам, эмди қалмиқ юртина.

Ҳар ишни хоҳласанг бор ихтиёринг,
Хазинадин олғил ҳарна даркоринг,
Омон тутсин сани ҳақ бируборинг,
Кетғил эмди Тўкашхоннинг юртина.

Тўхтамишхон айтар, аё жанона,
Лашкар олиб эмди бўлғил равона,

Тўқашоҳ олдинга чиқар ғойибона,
Эмди болам борғил кофир юртина.

Алқисса, подшо бу сўзларни айтиб эрса, Адигажон таъзим қилиб жойида ўлтирди. Эрса Тўхтамишхон юртина жар уриб, лашкар йиғиб, йўл-яроғини, озик-обини қилиб берди. Адигажон хазинага кириб, тамоми яроқларни бир-бир кўриб бир олтин ғилоfli қиличи бор эрди, ани олиб, жўшдин қилинган бир ёй бор эрди, ани олиб, ва яна бир найза олиб хазинадин чиқиб буларни қўйиб отларнинг орасида бир от бор эрди. Отга Сандал от дер эрдилар. Ҳеч ким бора билмас эрди. Адигажон келиб отни сийпалаб кўрар бўлди. От Адиганинг эр эканин билиб бўшаниб турди. Адигажон шул отга тилла эгар солиб, тамоми асбобларини тилладин қилиб тайёр бўлди.

Эрса ўн минг лашкар олиб кетарман бўлиб, аввал бориб Тулимхўжа отасиндин, Навбахорбиби оналаридин фотиҳа олиб кетарман бўлиб уйига борди. Ота-оналариға қараб, жавоб тилаб бир ғазал айди:

Сафар айлаб букун қалмиқ шаҳрина,
Лашкар олиб букун кетмали бўлдим.
Бож бермаган Тўқа шохнинг қаҳрина,
Нўш айлауб ани ютмали бўлдим.

Фалак-ишрат ниҳолимни қайирди,
Хон отамиз мани бор деб буюрди,
Бугун мени хижрон элдин айирди,
Амрин тутиб, эмди кетмали бўлдим.

Сабр этинглар ҳар на келган балоға,
Шуқр айлауб рози бўлинг қазоға,
Ота-она ман сизлардин садоға,
Жавоб бериб букун кетмали бўлдим.

Хон отамиз буюрдилар на пайдо,
Душманларим қолсин оҳ билан войда,
Қазо етиб, агар қолсам бир жойда,
Кўз юмиб дунёдин ўтмали бўлдим.

Сабр этинглар ман келурман омона,
Келур-келмаслигим бўлди гумона,
Харна офат-қулфат етса бу жона,
На бўлса тақдирдин кўрмали бўлдим.

Адигажон дер, эмди сизлар қолинглар,
Кеча-кундуз дуо бирла бўлинглар,
Ихлос бирлан бир фотиҳа беринглар,
Иккингиздин дуо олмали бўлдим.

Аmmo, Адига бу сўзларни айди, эрса буларнинг хуш бошларидин кетиб Тулимхўжа айди: «Болам, бу сўзингни кўйғил», деб Тулимхўжа Адигага караб бир сўз айди:

Бу на сўздир болам баён айларсан,
Кетма бола, ул кофирнинг юртина.
Кўзима дунёни думон айларсан,
Кетма бола, ул кофирнинг юртина.

Кетарман деб ақли хушим қочириб,
Тоза ёлғиз чироғимни ўчириб,
Манга букун ажал майин ичириб,
Кетма болам, ул кофирнинг юртина.

Тўхтамишхон одамларнинг бўзидур,
Соддалиқда бу жаҳонда ўзидур,
Сани буюрғани душман сўзидур,
Кетма кўзим, ул кофирнинг юртина.

Етолмассан олти ойлик йўли бор.
Сувсиз қолган етмиш кунлик чўли бор,
Дин билмаган чўрчиқ-қалмиқ эли бор,
Кетма болам, ул кофирнинг юртина.

Борса-келмас дерлар анинг қалъасин,
Сан кетган сўнг ўчмас сийнам яроси,
Жоним болам, кўзим оқу-қораси,
Кетма болам, ул кофирнинг юртина.

Ҳар ким борса болам тутиб оладур,
Тутиб олиб зиндонина соладур,
Отанг айтир, ёмон кофир балодир,
Кетма болам, ул кофирнинг юртина.

Алқисса, отаси Тулимхўжа бу сўзларни айтиб эрса, онаси Навбахорбиби хам ўғли Адигажонга караб «кетма» деб тавалло қилиб бир ғазал айди:

Раҳим айлагил болам кўзим ёшина,
Севар кўзим, олғир бозим кетмағил.
Мани қўйиб ғамли ҳижрон кишина,
Қийнамағил, баҳор, ёзим кетмағил.

Сансан манинг жон боғимда тар гулим,
Хуш овозинг нағмасозим, булбулим,

Кўрки тоғим, манинг уругим, элим,
Ой булбулим, хуш овозим кетмағил.

Болам бу дам манинг эшитғил додим,
Кўкдин ўтар кетсанг манинг фарёдим,
Сарви бўйли баланд қадди-шамшодим,
Соябоним, сарвинозим кетмағил.

Кетма дейиб айтар, онанг Навбахор,
Болам кетсанг кўнглим бўлур бекарор,
То келгунча қилиб мани интизор,
Эшитмайин оху-зорим кетмағил.

Алқисса, Раҳимбердижон айди: «Ори, сизларнинг сўзларингиз кўп хуш турур, аммо ман барча улуғ ва кичикларнинг олдинда кетарман деб жавоб олдим, кетмасам номардлик бўлур. Ва яна Тўхтамишхон отамнинг кўнгли мандин ранжир» деб буларга қараб бир ғазал айди:

Қодир олло мани тутса омоним,
Ман келурам каъбам отам инжилманг.
Иншоолло келурман йўқдир гумоним,
Тез келурман каъбам отам инжилманг.

Маълул бўлманг букун эй қарри онам,
Йиғлаб кўз ёшингни тўкмағил бу дам,
Манинг Маккам бирлан улуғ Мадинам,
Отам-онам ман келурман инжилманг.

Манинг учун юзларингиз сўлмасин,
Кўзларингиз қонли ёшдин тўлмасин,
Дўстлар йиғлаб душманларинг кулмасин,
Сир билдириб, каъбам сизлар инжилманг.

Умид айлаб ман келибман жаҳона,
Таваккал айларман қодир субҳона,
Ота-онам сизлар кетманг гумона,
Ман келурман каъбам сизлар инжилманг.

Бу сафар савдоси тушди бошима,
Кетмай боқа билмам думли душима,
Сизлар боқинг манинг кўнглим хушима,
Ман кетарман каъбам сизлар инжилманг.

Эшитинглар Раҳимберди арзини,
Адо қилинг қодир мавлон қарзини,

Ҳар кун ўқиб беш вақт намоз фарзини,
Дуо қилинг ота-онам инжилманг.

Алқисса, Адига бу сўзларни айди, ота-она ночор рози бўлдилар. Адигага фотиҳа бердилар. Эrsa шодмон бўлиб қайтиб подшонинг хизматиға келдилар. Эrsa подшо Адигага бош-оёқ саруполар берди. Тўксон бийнинг ўғлонларини Адигага қўшди.: «Адигага хизмат қилинглар», деб яна ўн икки минг лашкар берди. Қирқ туя озик-оби берди. Эrsa Адига кетарман бўлиб, сарупою-зарларин кийиб, устига кизил чакман кийди, тилла камар белига боғлаб бир кокилин олдиға ва бир кокилин орқасига ташлаб, кун бирлан ойдак талашиб, Тўхтамишхондан фотиҳа олиб ташқари чиқиб ишорат қилди: от келтиринглар дейиб. Эrsa тўксон бийнинг ўғлонлари от чакдилар. Эrsa Адига «Ё пирим тўрт чорнёр, ўн икки имом, қирқ чилтан, Говсил-Ғиёс, йигитларнинг пири Амир Султон Хўбби сизлардин мадад ва истиъомат» , деб ота минди. Эrsa шул замон етти ёшардин 70 ёшгадин Қўнғирот одамлари томошоға келиб, томошо қилиб қараб туриб эрдилар. Шул замонда Адига буларға қараб бир ғазал айди:

Ҳозир турган бунда барча ёронлар,
Ман кетарман Тўкашоҳинг шаҳрина.
Улуғ-кичик барча сохибқиронлар,
Ман кетарман Тўкашоҳнинг шаҳрина.

Тенгим-тушим манинг улфат бўлғоним,
Ёру-ёрон бирға ўйнаб-кулганим,
Уруғ, элим, қиблам, қардош, дўғоним,
Ман кетарман Тўкашоҳнинг шаҳрина.

Сизларға сўзимни айлайин изҳор,
Соғ келурман омон тутса бирубор,
Тўксонбийлар олтмиш икки муҳрдор,
Ман кетарман Тўкашоҳнинг шаҳрина.

Туттим беглар бу дам сафар раҳтини,
Эгам очгай эмди манинг бахtimi,
Бориб олсам Тўкашоҳнинг тахтини,
Ман кетарман Тўкашоҳнинг шаҳрина.

Адига дер, Тулимхўжа боласи,
Ҳеч битмайди юракимнинг яроси,
Барча билинг эмди Қўнғирот қалъаси,
Ман кетарман Тўкашоҳнинг шаҳрина.

Алқисса, Адигажон бу сўзларни айди. Эrsa ўн икки минг лашкарга бош бўлиб кетар бўлди. Шул замон Кенжабой кўса келиб айди: «Эй Адигажон, эмди йўлинг бўлсин, мундин кетиб бир неча замон тулки-шоғоллардин кўрқиб яна

кайтиб кетмагил», айди. Анда Адигажон айди: «Э махрам ога, кўрмоқ номардларнинг ишидур. Иншоолло мундин Тукашоҳнинг неча йилги бож-закотларини олиб ва яна эсон-омон келурман», деб отин ҳайдаб йўлга равона бўлди. Ўн икки минг лашкар Адиганинг изига тушдилар, халойиқлар Кўнғирот қалъасидин чиқиб то қораси узулгунча қараб турдилар. Алқисса, Тулимхўжа узайиб, ўғлин узатиб уйига келиб худой таолога муножот қилиб», ўғлимни санга топширдим, деб бир ғазал айди:

Юз тутиб йиғларман яратган жаббор,
Адига ўғлимни санга топширдим.
Омон тутғил ани ўзинг бирубор,
Раҳимбердижонни санга топширдим.

Кудрат бирлан халқ айладинг оламини,
Эшит манинг фарёдими, ноламини,
Юраким қуввати ёлғиз боламини,
Адига ўғлимни санга топширдим.

Жаброил, Микоил, икки фаришта,
Исроил, Азроил алар бир ишда,
Ба ҳаққи хурмати жумла фаришта,
Адига боламини санга топширдим.

Барчанинг отаси ҳазрати Одам,
Андин пайдо бўлди Исою Марям,
Юз йигирма тўрт минг Муҳаммад хотам,
Адигажонимни санга топширдим.

Ҳасан-Ҳусан пайғамбарнинг дилбари,
Ёд этиб йиғларман букун сизларни,
Султон Вайис эранларнинг сарвари,
Адига ўғлимни санга топширдим.

Тулимхўжа айтур, надир гунойм,
Оху-зорим ўзинг эшит худойим,
Аввал-охир сансан манинг панойим,
Адига ўғлимни санга топширдим.

Алқисса, Тулимхўжа бу сўзларни айтди. Эрса хўжа қизи онаси Навбахорбиби ҳам худой таолога йиглаб бир ғазал айди:

Қодир олло, дарғоҳингга юз тутдим,
Жон кўзимни омон тутғил худойим.
Қўлим бирлан ўғлим тирик узатдим,
Дарғоҳингда омон тутғил, худойим.

Гофил бўлиб олғир кушим қочирдим,
Оху нолам етти кўкдин оширдим,
Юзим тутиб даргоҳинга бош урдим,
Даргоҳингда омон тутғил, худойим.

Сафар кетди очғил болам йўлини,
Хизр Илёс тутсин болам кўлини,
Дини ислом олғай кофир элини,
Даргоҳингда омон тутғил, худойим.

Армоним йўқ, эмди йигит етилса,
Дағи армон бўлур куни битилса,
Молим худо йўли болам соғ келса,
Даргоҳингда омон тутғил, худойим.

Санга зор айл�иб йиғлар Навбахор,
Охи-зорим эшит яратган жаббор,
Болам Адигага бўлғил мадакдор,
Даргоҳингда омон тутғил, худойим.

Алқисса, булар худойи таолаға тавакал қилиб ўз ишлари бирла бўлсинлар. Эмди сўзни икки оғиз Адигадин эшитинглар. Аммо, Адига оғир лашкар билан бир неча кунлар йўл юриб қозоқ-даштина келдилар. Шул кеча шул ерда ором олдилар. Барча лашкар тушиб наҳор қилиб ором олдилар. Аммо Адига ярим кеча жойидин туриб қўш ва қўш ўзини билдирмай кезиб кўрди, одамлар беш-беш, ўн-ўн бир ўлтириб, Адигага дуоибад қилурлар, илоҳи отдин йиқилиб бўйни синсин, яна бир қўшга борди. Кўрса бир одам бу ғазални айтиб йиглаб ўлтиур. Ғазали бу турур:

Янги келдик бизлар қозоқ даштина,
Бу йўлларда қолар бўлдик ёронлар.
Ҳеч ким бормас мунда кўнгил хушина,
Бу йўлларда ўлар бўлдик ёронлар.

Мундин аввал ҳеч ким анда бормаса,
Кимса бориб андин закот олмаса,
Борган одам андин қайтиб келмаса,
Бориб анда ўлар бўлдик ёронлар.

Етиб бўлмас узоқ йўлдир ораси,
Борса-келмас Тўкашоҳнинг қалъаси,
Анда бордир ҳақнинг минг бир балоси,
Бориб анда ўлар бўлдик ёронлар.

Тулимбийнинг ўглини деб бекунур,
Бу чўлларга келган одам ўртанур,
Бора-бора озиқ-овкат туканур,
Ошсиз-сувсиз ўлар бўлдик ёронлар.

Хилмон деюр, ҳарна бўлса кўрарсиз,
Чўл, майдонда ошсиз-сувсиз ўларсиз,
Бу шумликни Адигадин кўрарсиз,
Барча бирдин ўлар бўлдик ёронлар.

Аммо, Адига бу сўзларни эшитиб, айди: «Бу на сўз одамлар айтурлар.
Керак бу лашкарнинг кетмакка рағбатлари йўқ эркан, деб қайтиб ўз боргоҳига
келди. Алқисса, тонг отди, Адига сажда қилиб, намозини ўқиб, андин сўнг
буларга қараб бир ғазал айди:

Лашкар халқи бу сўзимни эшитинг,
Барча эмди юртга қайтинг бегларим.
Тўхтамишхон отам бизни сўраса,
Бориб биздан салом айтинг бегларим.

То кетмайин йўқдир бизнинг чорамиз,
Танҳо ўзим, якка-ёлғиз борамиз,
Бизни сўрса хўжа отам-онамиз,
Иккисина салом айтинг бегларим.

Ҳар ким мусофирдир ғариб феъл бўлур,
Ётган ери тоғлар бирлан чўл бўлур,
Тангри не хоҳласа билинг шул бўлур,
Ортиқ ўксик бўлмас билинг бегларим.

Бу дунё ёлғончи, ани сўрасанг,
Бир ожиз, маккордир отин сўрасанг,
Охир ўлмоқ бордур неча яшасанг,
Ўлмай кимса қолур билинг бегларим.

Адигажон уйдин чиқди ул замон,
Кўзим етмас яна қайтмоқлик гумон,
Сизлар қолинг суриб айш ила даврон,
Ман келгунча даврон суринг бегларим.

Алқисса, Адига бу сўзларни айди эрса, бир пора йигитлар Адигага бу
сўзларни не деб айтурсан, бизлар сандин қолмасмиз, деб айдилар. Анда Адига
айди: «Эй ёронлар, олло сизлардин рози бўлсин. Ва бизга йўл қувватли бўлсин»,
деб етти тевасини ияртиб йўлга равона бўлди. Алқисса, қирқ кун йўл юрди, бир
жойга тушди. От-теваларга дам бериб, уч кун шу ерда бўлди. Аммо бу келгон

лашкар, беш-ўн киши бўлиб, йигирма-ўттиз киши бир бўлиб чўк-чўк бўлиб, Кўнғирот қалъасига келиб Адиганинг хабарини айдилар. Тўхтамишхон, Тулимхўжа ота-оналари бу хабарларни эшитиб юраклари куйиб, беқарор бўлиб, не илож қилурларини билмай охир худога таваккал қилиб ўлтирур эрдилар. Хайр эмди сўзни Адигадин эшитинглар. Аммо, Адига уч кундин сўнг теваларига юкни кўйиб йўлга равона бўлди. Яна ўн беш кун йўл юрди. Алқисса, аввалги-сўнггиси олтмиш кун йўл юрди. Адиганинг отининг туёқлари кечакундуз тошда юриб айрилиб, юарга мажולי қолмай одим отмоққа ярамай зиёда ожиз бўлди. Охир Адига хаёл қилди: «Бу от одамдин ақлли турур, мунга бир хушомад сўз айтсам шояд юргай» деб отиға хушомат айтиб бир газал айди:

• Ёш бошимдин савдо тушди бошима,
Юрар бўлсанг, эй жонивор юр эмди.
Ғарқ бўлибман кўздин оққан ёшима,
Юрар бўлсанг, эй жонивор, юр эмди.

Ман келурман якка-ёлғиз бу бошим,
Селлар каби оқар кўзимдин ёшим,
Сансан мани чўл-майдонда йўлдошим,
Йўлдош бўлсанг, эй жонивор, юр эмди.

Фалак айлантирди манинг бошими,
Меҳнат қуршаб олди тегра-тошимни,
Чўл майдонда ташлаб кетди лошимни,
Қўймас бўлсанг, эй жонивор, юр эмди.

Қуйруғинға қизил хино ёқайин,
Оёкинга олтин наҳал қоқайин,
Қайтиб келсам кишмиш бериб боқайин,
Юрар бўлсанг, эй жонивор юр эмди.

Ман айтурман, мани ўзим одамзод,
Отанг дулдул, онанг зулфул мадорзод,
Қўлтиқингда бордир санинг кўк қанот,
Учар бўлсанг уч жонивор, юр эмди.

Эшит эмди Адиганинг сўзини,
Чўл майдонда телмуртирма кўзимни,
Тўкашоҳ юртина еткур ўзимни,
Етар бўлсанг, эй жонивор, ет эмди.

Алқисса, бу сўзларни айди, от жонивор қур-қур кишнаб, тилин тишлаб, бир юрмакка кирди, теваларнинг оёқлари гоҳ ерга етар, гоҳ етмас, шундоқ қилиб яна

Ўн икки кун йўл юриб ногоҳ бир тоғга етдилар. Тоғни оралаб йўл бирлан борур эрди. Ногоҳ кўрса, йўлнинг устида бир бобо ўлтирур, икки юзидин нуру-илоҳи кулур. Бошида кулоҳ, эгнида жанда, сўтасини ерга тикиб соя қилиб ўлтирур. Эrsa, Адига теваларни етиб бобоға салом бериб ўтаверди. Эrsa, бобо бошин кўтариб саломина алик олиб айдилар: «Эй ўғлим қайси боғнинг гулисан ва қайси чаманнинг булбулисан? Ва қайси гулдин парвоз қилиб, қайси гулзорга кўнарсан» деб жавоб сўраб бир ғазал айди:

Хабарингни бериб ўтғил жон болам,
Сўзла болам, қайси жойдин келурсан.
Парвоз айлаб учдинг қайси чамандан,
Сўзла кўзим, қайси жойдин келурсан.

Эгнингга кийибсан олтинни-зарни,
Белингга боғлабсан тилла камарни,
Чўл майдонда етиб еттита нарни,
Айғил болам, қайси жойдин бўлурсан?

Йўллар юриб майдон бирлан қарашиб,
Сан борурсан қайси элни сўрашиб,
Юрибмисан оёқ-қўлдин адашиб,
Не истарсан болам, қайдин келурсан?

Болам айғил манга тўғри сўзингни,
Ёшларга тўлдириб хумор кўзингни,
Гарду-ғубор босиб ойдек юзингни,
Тўрам айғил, қайси жойдин келурсан?

Бекбаччадурмисан ё бир шахзода,
Элинг қайда, уйинг қайси ўбада,
Аё кўзим, етғил мақсад-мурода,
Сўзла болам, қайси жойдин келурсан?

Бобонг айтир, бу дам ўртанди жони,
Сансан болам манинг ному-нишоним,
Навча гулим, кўзим, сохибқироним,
Баён айла, болам, қайдин келурсан?

Алқисса, бобо бу сўзларни айди: эrsa Адига ҳам жилов чекиб, отини турғизиб, теваларини тўхтатиб бобоға қараб бир ғазал айтди:

Аё бобо, аслим манинг,
Кўнғирот бўлур, Кўнғирот бўлур.
Аслим бобо, ўзбек ўғли,
Манинг жойим Кўнғирот бўлур.

Сафар чикдим, ушбу кунда,
Умидим бор жону-танда,
Аслим ўзбак хаққа банда,
Бобо, жойим Қўнғиротдир.

Элим Қўнғирот ажаб жойдур,
Сиғинганим бир худойдур,
Отам оди Тулимбийдур,
Бобо аслим Қўнғиротдир.

Кундин-кунга меҳнат ортиб,
Жафо тиғи бағрим йиртиб,
Ман келурман насиб тортиб,
Чикган жойим Қўнғиротдир.

Адигадир, бобо отим,
Хақ эшитсин қилган додим,
Тангри бергай чўх муродим,
Бобо жойим Қўнғирот турур.

Алқисса, Адига бу сўзларни айди, бобо айди: «Э ўғлим, сан бир пора сўзларни айтурсан, ман тушунмадим. Рост отингни ва яна ота-боболарингни айғил» деб бир ғазал айди:

Фарк этмадим айган сўзинг,
Ростин айт, отинг ким бўлур?
Кимнинг ўғли, кимсан ўзинг,
Ростин айт, отинг ким бўлур?

Қизил гулни хирмонисан,
Бир азизнинг чунонисан,
Манинг жоним дармонимсан,
Эй болам аслинг ким бўлур?

Ёй бирлан найза яроғинг,
Жонимни ўтар фироғинг,
Бобонг чакар дарду-доғинг,
Эй кўзим, аслинг ким бўлур?

Манга отингни баён эт,
Аслингни бир-бир аён эт,
Бобонгни отанг гумон эт,
Эй болам, отинг ким булур?

Алқисса, бобо бу сўзларни айтиб, Адига ҳам яна бир ғазал айди:

Бобо, манинг сўзим бирдур,
Лақаб отим Адигадур.
Асли отим Раҳимберди,
Холи отим Адигадур.

Ман билурман бобо мунча,
Билганини айсам онча,
Манинг отам Тулимхўжа,
Бобо отим Адигадур.

Бобо букун келдинг дода,
Ҳақ етирса чўх мурода,
Раҳим борур Тўкашоҳа,
Манинг отим Адигадур.

Адига дер, тўғри сўзим,
Тилим бир, тўрт икки кўзим,
Қабул бўлсин айтган сўзим,
Рост отим Адигадур.

Алқисса, Адига бу сўзларини айтса бобо айди: «мандин бир пора сўзларни эшит. Аммо, санинг онанг паризод, отанг паризод бўлур. Тақдири олло аларнинг оралариға фурқат тушиб, сан онанг бўйида ҳомила эрдинг, йўлда вақти етиб сани туғиб, бир дарахт бошиға бир қушнинг уясида қўйиб кетди. Сани Тулимхўжа олиб фарзанд қилиб асради. Эмди эй ўғлим, мундин етти кун йўл юрарсан, олдингда бир тоғ бор турур, йўлдин жондор ўтолмас, аммо сан девга борурсан. Дев бирлан масофа қилмасдин аввал девнинг отин тутиб олғил. Дев санга чора қила билмас ва агар ҳар вақт девнинг отини қўлингдин бердинг, дев сани зоя қилур. Бу девга оқ тукли дев дерлар. Агар девни ўлтурсанг андин Тўкашоҳ шаҳриға борсанг анда шул оқ девнинг бир биродари турур, отини қора тукли дев дерлар. Ул ҳам шаҳарнинг ичида санга илож қила билмағай, то Тўкашоҳдин ишинг битиб қайтғунингча қора тукли девни ўлтирма, кўп сўзларни таълим бериб, овзига тукириб, фотиҳа бериб юборди. Бу бобо Тукли-азиз эрди. Адиганинг оталари эрдилар. Хайр Адига оталари Тукли-азиздин фотиҳа олиб йўлга равона бўлди. Адига ўзига назар қилди гуё Адигани бир Адига қилғандак бўлиб турур, мисоли шери ғурромдек бўлиб яна етти кун йўл юрди. Эrsa от-тевалар бир кунлик йўлдин девнинг исини олиб, Адиганинг оти қулогини тикиб, фор-фор уркиб юрмади. Аммо, Адиганинг қаҳри келиб отга бир-икки таъзиёна урди, оти унинг бирлан ҳам юрмади. Оёқин ерга форф-форф уриб, пишкириб асло юрмади, эrsa Адига отина қараб хушомад қилиб, бир ғазал айди:

Эй жонивор, оёқларинг қуйилди,
Хордингми ё сабаб недур юрмассан?
Магар санинг туёқларинг айрилди,
Азоб чакиб ул сабабдин юрмассан.

Аслинг баён этсам санинг сандал от,
Қўлтуғингда бордир санинг қўш қанот,
Онанинг тулпор ўзинг эса модарзод,
Нени кўрдинг, не сабабдин юрмассан?

Тоғ ичинда бир офатни кўрарсан,
Кўрқармисан одим отмай турарсан,
Тулки-шоғол, йўлбарслардин урқарсан,
Недин кўрқинг, не сабабдин юрмассан?

Йўлдошлик айлагил, мунча сийнама,
Сувлик тишлаб чўл-майдонда ўйнама,
Меҳнат кўрган жоним сен ҳам қийнама,
Нени кўрдинг, не сабабдин юрмассан?

Фалак айлантирди манинг бошимни,
Сан ҳам тўкма кўздин конли ёшимни,
Тоғда ташлаб кетар бўлдинг лошимни,
Эй жонивор, не сабабдин юрмассан?

Адига дер, манинг отим-яроғим,
Билурмисан сийнамдаги бу доғим,
Сансан отим, арғумоғим, яроғим,
Эй жонивор, не сабабдин юрмассан?

Алқисса, Адига бу сўзларни айди, яна бир пора йўл юрди, тоғнинг бир баланд еридин ўтти, кўрса майдонда бир махлук ётибди: бўйи юз газ, бағри-сийнаси эллик газ, тамоми бадани оқ тук кўқарган, кўрган одамнинг юраги пора-пора бўлиб, аммо Тўкашоҳ шул оқ девни йўлға қоровул қўйиб эрди. Йўлдин бир жондорни ўтказмас эрди, баъзисин тутиб кабоб қилиб ер эрди. ва баъзиларини дордин осиб қоқ қилиб ер эрди ва баъзиларини тутиб зиндонга солур эрди. Алар ўлиб-чуриб қолур эрди. Аммо ҳар ким келса ҳар махлук бўлса бу икки девдин қутилмас эрдилар. Анинг учун бу шаҳарга борса-келмас дер эрдилар. Аммо юз минг лашкар тўпу-тўпхоналар билан борсалар бири омон қутилмас эрди. Аммо, Адига кўрди одамларнинг устихонлари хирмон-хирмон бўлиб ётир. Адига келганига пушаймон қилиб айди: «Во дариғ, сад дариғ, абас қилиб келган эрканман. Эмди нечук қилиб бу девни қўлидин халос бўларман», деб келганига пушаймон қилиб ўз ҳолига йиғлаб бир ғазал айди:

Ман келибман ақлим шошиб,
Кетолмасман омон эмди,
Дев қўлинда ўлар бўлдим,
Қутилмоғим гумон эмди.

Қумлар тўлиб кўзларима,
Ёшим оқиб юзларима,
Букун манинг кўзларима,
Яхши жаҳон думон эмди.

Анинг учундир армоним,
Деву-маълун тўкар қоним,
Тандин букун олса жоним,
Дуне манга зиндон эмди.

Ман найладим чархи-ношод,
Дод алингдин оху-фарёд,
Оғайнилар бизадур ёд,
Мандин қолмай нишон эмди.

Ажал етиб тўлди куним,
Етди кўкка чеккан уним,
Отам-онам, элим-куним,
Хуш қолинглар омон эмди.

Адига дер, абас келдим,
Юрагим-бағримни эздим,
Бу дунёдин кўнгил уздим,
Манга керак, имон эмди.

Алқисса, Адига бу сўзларни айтиб зор-зор йиглаб келганига пушаймон қилиб, ичи бирлан кули-хол бўлиб, бошин тубан солиб ўйланиб хаёл қилди: «эмди хар нечук қилсам ҳам бу балодин халос бўлмасман. Эмди бир иш қилиб деви-маълуннинг отини ола билсам яна ҳам ул бобо айтиб «отини олғил», деб бу сўз бирла отидин тушиб, от-теваларини бир жойда маҳкам боғлаб қўйди. Сори ёйини эгнига солди, қиличини белига боғлади ва найзасин кўлига олди. Шундоғ қилиб девға қараб қарши юрди. То девнинг қошига борғунча худой таолога ёлбориб» бу газални айди:

Қодир олло, арзим эшит,
Мадад берғил манга букун.
Сансан манга пушту-панох,
Малад берғил манга букун.

Ёмон эркан деви-малъун,
Юрак-багрим бўлди пурхун,
Раҳм айлагил қодир Жайхун,
Мадад берғил манга букун.

Нега келдим айлаб хато,
Кўрдим букун хўрлик-жафо,
Сарондибда Одам ота,
Мадад берғил манга букун.

Афв айла кулли гуноҳим,
Сан бўлғил эмди паноҳим,
• Ҳақ Халили ё Иброҳим,
Мадад берғил манга букун.

Бу бошима тушди мушкул,
Мушқулим осон айлагил,
Халил ўғли ё Исмоил,
Мадад берғил манга букун.

Манга бу дам тушди савдо,
Тур тоғинда кезган Мусо,
Майрам ўғли ҳазрати Исо,
Мадад берғил манга букун.

Дунёдин кўз юмди Якуб,
Зиндонда кўрдилар ноҳуб,
Юсуф Сиддик аё Маҳмуд,
Мадад берғил манга букун.

Йиғлаюб ман бўлдим адо,
Сизга бўлсин жоним фидо,
Тангри дўсти ё Мустафо,
Мадад берғил манга букун.

Сизларга бу жоним қурбон,
Абубакиру, Умар-Усмон,
Ҳақнинг шери Шохимардон,
Ҳиммат берғил манга букун.

Раҳм айла эй қодир субҳон,
Мушкул ишим қилғил осон,
Ҳасан-Ҳусан икки чунон,
Мадад берғил манга букун.

Адига дер, бу на кунлар,
Даврон биздин ўтди магар,
Ер юзида барча пирлар,
Мадад берғил манга букун.

Алқисса, Адигажон бу сўзларни айди. Худога таваккал қилиб, аста-аста юриб девнинг отининг ёнига бориб эрса девнинг оти Адигани кўрди, бир бегона одам турур. Оғзин очиб Адигага ҳамла қилди, Адиганинг қахри келиб «саги хурда хорам, қатигил деб отнинг юзига бир шаполок урди, от сакраб далондоз ерга йиқилди. Адига дарҳол бориб устига минди. Аммо деви малъун «бу на гап эрди» деб кўзин очиб кўрса бир йигит отиға миниб турибдур. Жаҳон кўзига тор бўлиб, не илож қилурини билмай Адигага қараб бир ғазал айди:

Ҳайлашмай отимни минган,
Эй йигит қайдин келурсан?
Ўғримусан, тўғримусан,
Эй йигит қайдин келурсан?

Билдиргул эмди ўзингни,
Яширмай айғил сўзингни,
Билдиргил асли ўзингни,
Эй йигит қайдин келурсан?

Қайси бир боғнинг гулисан,
Не чаманнинг булбулисан,
Қайси бир шохнинг ўғлисан,
Эй тўрам, қайдин келурсан?

Оқ дев айтур, недир коринг,
Ҳар иш қилсанг ихтиёринг,
Эмди бўлдим хизматкоринг,
Айғил сен қайдин бўлурсан?

Аммо, Оқдев бу сўзларни айтиб Адига ҳам кўнгил биркитиб, Оқ девга қараб бир ғазал айди:

Билдурсам санга ўзимни,
Ман ўзим ўзбак бўлурман.
Эшитгил тўғри сўзимни,
Ман ўзим ўзбак бўлурман.

Истагим доим ғазотдур,
Бир мушкул ишим кушоддур,
Асли жойим Кўнғиротдур,
Ман ўзим ўзбак бўлурман.

Мунда келдим ёлғиз бошим,
Будир манинг келган ишим,
Санинг бирлан бор савашим,
Ман ўзим ўзбак бўлурман.

Эл, уруғим узок йўлдир,
Барча яротғонга қулдир,
Десам келган ишим шулдир,
Ман ўзим ўзбак бўлурман.

Сигинганим бир худодир,
• Пайгамбарим Мустафодир,
Адигадир отим манинг,
Ман ўзим ўзбак бўлурман.

Алкисса, Адига бу сўзларни айтди. Эrsa деви малъун на илож қилурини билмай, не учун ким мунинг тамоми яроғлари ва тамоми кучи ва қуввати отиға тилсим эрди. Отини минмаса бу ишлар бўлмас эрди. Деви малъун хаёл қилди: «бу бир ёш ўғлон турур, мундин ҳийла бирлан отимни олсам» деб Адигага қараб айди: Адигани алдаб, хушомадлар қилиб бир ғазал айди:

Аё бегим, билдим ман асли зотинг,
Аё бегим, бергил манинг отимни.
• Биру боринг берсин хама муродинг,
Адигажон, бергил манинг отимни.

Навкар бўлдим Тўкашоҳа гумона,
Қочай десам тополмадим баҳона,
Навкар бўлдим шоҳни кўрмай ғойибона,
Адигажон, бергил манинг отимни.

Умидим бор эмди сани келур деб,
Тўкашоҳ кўлидин мани олур деб,
Хизмат қилсам манинг қадрим билур деб,
Адигажон, бергил манинг отимни.

Отимни бер,ман отимга минайин.
Ман ҳам санинг бирла ҳамро борайин,
Тўкашоҳни санга тутиб берайин,
Хон огажон, манга бергил отимни.

Оқ дев айтур, инон мани сўзима,
Хизматингни лойиқ кўрдим ўзима,
Ялғон айтсам қонлар тўлсин кўзима,
Адигажон, бергил манинг отимни.

Алкисса, Оқдев кўп ҳйллаларни қилиб, «буёғини ўтсанг, манга навкар бўламан, шохнинг қизини олиб берурман» ,деб кўп ялборди. Адига айди: «сан беҳаё бояки деб мандин отингни олиб, андин сўнг ишлар қилурсан». Оқ тукли дев айди: «Эй Адигажон, сан хаёқи дегани у дунё, бояки деганим бу дунё турур. Ул дунё бул дунё юзим қора бўлсин деганим бўлур» деб айди. Алкисса, мухтасар, бош оғириғи дардисар, тева бўйни дуз кесар, йигит бўйни қиз кесар, отни олганини салба-сал, оқ девни Тўкашоҳнинг қизини олиб берурман, дегани Адиганинг қулоғига ёқиб айди: «Эй оқ дев Тўкашоҳнинг қизини олиб берурман, дегонинг рост турурму?» Анда деви ғаддор бир неча онтлар ичди, кўп ялборди. Эrsa, Адиганинг кўнгли девнинг отини берди. Дев дарҳол келиб, тўққиз марта Адигага таъзим қилиб отин олиб кейин бориб минар бўлиб кам-кам кейин бориб тоғга қочиб кирди. Аммо, бу тоғда деви малъуннинг тамоми яроғлари анда эрди. То отига минмаса эрди, эrsa дев чоройна, дубулға, сорупой ва тамоми яроғларини ва тамоми аслаҳаларини барпо қилиб, кийиб отига миниб, «Эй эронли, кўрким сани нечук қилурман», деб тоғдин чиққунча Адигани масхара этиб бир ғазал айди:

Ёлғиз бошинг мунда келиб,
Сан мунча жўшма эронли!
Ғофилликда отим олиб,
Ҳаддингдан ошма эронли!

Эрон деган жоҳил юрти,
Қиш озуқи қуши-қурти,
Пўстинингни шағол йиртди,
Ҳаддингдан ошма эронли!

Ўйлағил дарё бўйнинда,
Яхши таомлар тўйинда,
Ҳар қайси уйли-уйинда,
Сикмона султон эронли!

Қойиқ миниб сувда юрган,
Ани дерлар фалон мерган,
Кеча-кундуз қабоқ еган,
Хўракинг балиқ эронли!

Қамиш-экан дерлар еринг,
Еринг изғор, бермас экин,
Хўрокингдур тариқ-чигин,
Ҳаддингдан ошма эронли!

Оқ дев айтур, мани билгил,
Савашимни эмди кўргил,

Урушсанг сен бери келгил,
Ман ина бордим эронли!

Алкисса, ок дев кўк темир бўлиб булутдай кукраб оғзидин қор сочиб тоғдин чиқиб наъра уриб Адигага қараб айди: «бак ўғлон, ина бориб жонингни олдим» деб бир ғазал айди:

Сунни ўғлон, надир санинг хаёлинг,
Ина бориб олдим сани жонингни.
Эмди манинг қутилмассан кўлимдин,
Хабардор бўл, олдим санинг жонингни.

Билмай қолдим ётганимда келибсан,
Ғофил топиб, манинг отим олибсан,
Қазонг етиб, маконимга келибсан,
Сунни ўғлон, олдим санинг жонингни.

Тўлғон эркан санинг соат замонинг,
Танингда олурман бу ширин жонинг,
Беймон ўлмагил, ўки имонинг,
Эй эронли, олдим санинг жонингни.

Қуршаб олиб санинг дағар ишингни,
Кўрдикинг олурман кесиб бошингни,
Дийдангдан оқизиб қонли ёшнингни,
Эй эронли, олдим санинг жонингни.

Ўлтиурман бокмай соғу-сўлима,
Қазонг етиб тушдинг манинг кўлима,
Бу на ўғлон тўғри келдинг ўлима,
Оқ дев айтур, ина олдим жонингни.

Алкисса, дев бу сўзларни айди: эрса Адига девнинг отини берганига пушаймон қилиб айди: «Во дариг, бу малъунни отини бермасам керак эркан. Бу малъун манга хийла қилган эркан. Бўлмас иш бўлди. Эмди ҳар нечук бу малъунга мардоналик бирлан бир неча сиёсат сўзлар айтиб кўраин. Андин сўнг худо не хоҳласа кўрарман», деб девга қараб бир сўз айди:

Кожир малъун кўзлаб сўзла худони,
Лоф урмагил, ина майдон бери кел.
Узоқ йўлдин келдим санинг аҳдинга,
Керак бўлса ина бу жон бери кел.

Аё малъун боқиб ёмон кўзингдин,
Зарра хавфим йўқдир айтган сўзингдин,

Минг дев бўлиб келсанг қўрқмам ўзингдин,
Талашурсан эмди ино бери кел.

Қўп кўрибман сандай девни дунёда,
Ман-ман деб қўрқарсан, юз минг қайғуда,
Воқ-воқ этиб сўзлаб турма беҳуда,
Урушурсан ино майдон бери кел.

Ман қайгурмам букун ширин жонимни,
Шароб айлаб ичгил манинг қонимни,
Ман розиман йиқиб олсанг жонимни,
Олар бўлсанг ино майдон бери кел.

Адига дер, келиб қилғил талаши,
Бу майдонда бўлсин Рустам савашини,
Кучинг етса йиқиб олғил бу бошини,
Бош олурсан ино майдон бери кел.

Аммо, Адига бу сўзларни айди. Эрса деви-малъун қаҳ-қаҳ уриб айди: «Эй ўғлон хийли бор экансан. Эмди бохабар бўл» деб қўлига ўқ-ёйини олиб ўқини киришга қўйиб Адиганинг сийнасини нишона қилиб отиб юборди. Эрса Адиганинг оти кўрди деви-малъуннинг ўқи тоғу-тошларни садога солиб вагиллаб келур, етти газ осмонга чиқди, девнинг ўқи отнинг остидин ўтиб тоғга ғарқ бўлди. Эрса деви-малъун отнинг бу ишини кўриб айди: «Ёмон хийлабоз сағхўрда эркан». Қўлига яна бир ўқ олди. Анда Адига айди: «Э малъун эмди сандин навбат ўтди, навбат манга етди» деб қўлига ўқ ёйини олиб, ўқни киришга қўйиб, тамоми кучини қўл учиға келтуруб «ё пирим, шери даргоҳ»-деб деви малъуннинг пешонасини кўзлаб шос бериб юбарди. Ўқ келиб девнинг пешонасини кириб инкисидин чиқиб тоғда ғарқ бўлди. Эрса малъун туймай колди. Қаҳ-қаҳ уриб айди. Эй, ўғлон, энди бохабар бўлғил. Аввал сани писанд қилмай ўқ отиб эрдим. Яна бир ўқ отди. Эрса от кўрди, ўқ юқоридин келур, дарҳол икки тизини ерга ташлаб букиб ўқни устидин ўткарди. Жаҳон дузда сиёҳ бўлди. Дев хаёл қилди: «бу ўғлон ўқ бирлан учиб кетди»-деб, дев дарҳол фарёд қилди: «Эй одамзод, бу ерга келиб на кўрдинг?» Адига девдин бу сўзларни эшитиб бир наъра урди, айди: «Эй малъун, бохабар бўл, яна ўқ борди». Девнинг сийнасини нишона қилиб, шос бўлиб юборди. Эрса ўқ келиб, сийнасини кириб, оркасини чиқиб кетди. Дев яна қаҳ-қаҳ уриб айди: «Эмди бохабар бўл», деб Адиганинг киндикининг усти деб, эгарнинг қоши усти бирла шос бериб юборди. Эрса от жонивор бир ғайрат қилиб юборди. ўқни оғзи бирлан тишлаб олди. Яна Адига бир ўқ отди, дев туймай қолиб айди: «Эй ўзбак ўғлон бирлан қачонгача ўқ бирлан урушиб ё сан деб ё ман деб қўлиға қиличини олиб Адиганинг устига от қўйди. Эрса Адига кўрди. Урган ўқлари девга кор қилмайди. Дев от солиб устига келур. Адиганинг кўнглига кўрқув тушиб, отининг бошини айлантириб келган йўлиға қочиб бадар кетди. Эрса деви малъун ҳам қувлаб шовқун солиб яна етдим, деб келур эрди. Эрса шул қочиб келувинда бу девдин омон

кутулмасман, деб худой таолога сизиниб, тамоми пайгамбарларни ва авлиёларни ёд қилиб мадад тилаб бир ғазал айди:

Даргоҳингга юзим тутдим бирубор,
Кутқаз мани дев қўлидин омон бер.
Чўл-майдонда ўлар бўлдим хору-зор,
Кутқаз мани дев қўлидин омон бер.

Кўнглим кетар бу дам юз минг хаёла,
Куним тўлиб ёшим етди завола,
Доғу-армон етолмади камола,
Кутқаз мани дев қўлидин омон бер.

Кишим йўқдир сандин ўзга худойим,
Деви малъун кувиб олибди роҳим,
Йўл боришда ўзинг бўлғил паноҳим,
Кутқаз мани дев қўлидин омон бер.

Деви-малъун кувлаб келур дамо-дам,
ўлтурурму солиб жонимга мотам,
Ҳолним кўриб бу дам ҳазрати Одам,
Кутқар мани дев қўлидин омона.

Кувиб келур ушбу малъун, мушаддод,
Солиб манга букун рўзи-қиёмат,
Кутқар мани ҳақнинг дўсти Муҳаммад,
Келиб олиб дев қўлидин омон бер.

Адига дер, ўғлонлигим қўймадим,
Ул бобонинг сўзларина кирмадим,
Йигит ўлдим бул дунёга тўймадим,
Ё яратган эмди манга имон бер.

Аммо Адиганинг кароматли Тукли-азиз дадаси ғойибдин ҳозир бўлиб, Адига бирлан девнинг урушлариға қараб томоша қилиб, тоғнинг бир чоҳ ерида туриб эрдилар. Адиганинг қочганини кўриб Адиганинг олдиға чиқиб «хой-хой, эй Адигажон, жон болам, киши мунчалик ёшлик қилмас бўлур» деб бир ғазал айди:

Ёшлик этма, қўзим, бўлғил мардона,
Қочма қўзим, бу дам девни ўлдирғил.
Бир овоза солдинг жумла жаҳона,
Турғил болам, бу дам девни ўлдирғил.

Мардоналик пеша айлаб ўзингга,
Қочма болам, ёш тўлдириб қўзингга,

Инонмасанг боқиб кўргил изинга,
Тургил, болам бу дам девни ўлтиргил.

Ўргилурман садқа бўлиб ўзингдин,
Ёшлар тўлган қора нарғиз кўзингдин,
Сан кетган сўнг ман ҳам келдим изингдин,
Тургил, болам бу дам девни ўлтиргил.

Қайда борсам манинг бўлмас қарорим,
Бормайин изингдин йўқдир турарим,
Сансан манинг юрак-бағрим мадорим,
Тургил, болам бу дам девни ўлтиргил.

Тоғда кезиб хаққа қуллиқ қилурман.
Ҳар ерда ёд этсанг хозир бўлурман,
Тукли азиз сенинг даданг бўлурман,
Тургил, болам бу дам девни ўлтиргил.

Алқисса, Адига бу садони эшитиб, орқасига қараб кўрди. Кўрса, девнинг оти бўш келур. Адига отин тўхташиб, отдин тушди. Шул он оталари Тукли-азиз Адиганинг қошига келдилар. Айдилар: «Эй ўғлим, муборак бўлсин, девни ўлдирдингиз! Боракалла! Худо сизга қувват бергай», деб айдилар. Эрса Адига кўрди. Ул йўлда ўлтирган бобо турурлар. Хаёл қилди: «аё бу бобо ким бўлурлар, менга йўл кўрсатиб яхшилиқ қилурлар. Эмди бу бобонинг ким эрканин билайин», деб бобога қараб, отларини сўраб, «ким бўлурсиз» деб бир ғазал айди:

Аё бобо, сиздин будир тилагим,
Айтинг манга ким бўлурсиз ўзингиз?
Сизни кўриб жўш урадур юрагим,
Айтинг манга ким бўлурсиз ўзингиз?

Бош кўтариб юзингизга қарадим,
Сиздин хосил бўлур жумла муродим,
Беадаблик килдим сиздин сўрадим,
Айтинг бобо, ким бўлурсиз ўзингиз?

Йўл кўрсатиб билмаганим билдириб,
Йиғлаганда ҳолим сўраб кулдириб,
Баён айланг ўзингизни билдириб,
Айтинг бобо, ким бўлурсиз ўзингиз?

Меҳр бирла юзларимга боқарсиз,
Ҳар боққанда манинг жоним ёқарсиз,
Ҳозир бўлиб бир гўшадин чиқарсиз,
Айтинг бобо, ким бўлурсиз ўзингиз?

Адига дер, соя солиб бошима,
Раҳм айлаб мани кўзда ёшима,
Меҳрибонлик этиб, келиб қошима,
Айтинг бобо, ким бўлурсиз ўзингиз?

Адига бу сўзларни айтиб йиглаб турди. Шунда Тукли азиз ўзини билдириб, бир-икки калима сўз айди:

Айлайин бир-бир санга аҳволим зорим сан эшит,
Кўрмасам бир дам сени йўқдир қарорим сан эшит,
Боғи умримнинг гули, ҳам гулузорим сан эшит,
Тожи-тахтим, молу мулким, шаҳсуворим сан эшит,
Кўрмасам гулдек юзингни йўқ қарорим сан эшит.

Дунёни айлаб талоқ, бўлдим болам девоналар,
Ҳақга зор айлаб яна чўлда кезиб овворалар,
Бир паризод учради бўлдим анга парвоналар,
Шул экан тақдири азал бўлдуқ иков ҳамхоналар,
Ман болам айлай баён, аҳволи зорим сан эшит.

Бир куни эрди иккимиз айланиб қилдик жадал,
Ул онанг айди манга, уч узви кўрмак маҳол,
Кўрмайин шарт қилдим яна, бир айлаб хаёл,
Айлаган шартим бузуб, кўзимни солдим хасби ҳол,
Қаҳр этиб кетди онанг, кўп интизорим сан эшит.

Шул экан тақдири азал солди жудолик ман билан,
Кўзларим тўлди фироқидин, надомат, нам билан
Кўтариб кетди онанг, қорнида сан ҳамли билан,
Бора-бора йўлда туғди, тўққиз ой комил билан,
Йўлда бўлдинг сан онадин, охи-зорим сан эшит.

Санинг учун фикр этиб, андиша қилди фикр этиб,
Ташлабон кетсам муни, деб ўй этиб,
Охири Семруғ уясида қуйибон жой этиб,
Сани олди ул Тулимбий, деди ўғлим, тўй этиб,
Айлади парво санга, эй гулузорим сан эшит.

Ул Тулимбек кўп ақобирларга эрди сарбаланд,
Шоҳ қошида барча беклар ичра қолди аржуманд,
Анинг учун барча беклар бўлди дардманд,
Сани андин айириб, ҳижрона солди берди банд,
Солдилар меҳнат бошинга, охи зорим сан эшит.

Бул Азизи Тукли айтур, ул Тулимбекдур отанг,

Ул отангдин барча душман қилди доим номи нанг,
Сан келурсан йўл бирла, изингда келдим ман отанг,
Сан тамиз айла букун, манман санинг асли отанг,
Ўлда танҳо сан келурсан, йўқ қарорим сан эшит.

Алкисса, Тукли-азиз бу сўзларни айдилар. Эраса Адига эгасини топган
пишиқдек бўлиб, югуриб келиб, юз-кўзларини отасининг муборак қадамларига
суртиб, андоғ йиғладиқим, ер бирла осмон йиғлашдилар. Андин сўнг Тукли
Азиз айди: эй болам, ҳар на гуноҳинг бўлса ўтдим, деб анча йиғладиқим, гўё
арши курси титради. Булар бул тарика ота ўғил йиғлашиб бир-бирларини таниб
бўлгандин сўнг оталарига узр-холик қилиб бир ғазал айдилар:

Осиё-шарманда бўлдим узр хоҳим афв қил,
Сизни кўп таҳликаға солдим гуноҳим афв қил,
Ўтса мандин кўп жафолар, қиблагоҳим афв қил,
Кўрганим йўқ эрди сизни, оху зорим афв қил,
Беадаблик қилган эрсам қиблагойим афв қил.

Ҳар улуғ роҳи гузардур ўтса ҳар ким оғримас,
Бир масал бордур қадимдин, танимасни сийламас,
Қарилар жоҳилларни айтган сўзларин тингламас,
То синаб битмас киши, яхши-ёмонни англамас,
Англабам билдим янги пушти паноҳим афв қил.

Алкисса, Адига бу сўзларни айди: кўп узрхолик қилди. Оталари Тукли-
азиз айдилар: «Э фарзанду-аржуманд, ҳар на гуноҳинг бўлса, ман ўтдим.
Худойим ўтгай эмди. Борғил, худо ёринг бўлсин. Эмди санга назар қилдим, деб
оғзига туфуриб, ёғринидин қоқиб, фотиҳа бериб, айдилар: «Эй кўзим, мундин
Тўкашоҳнинг шаҳриға борурсан, анда бир биродари бор турур. Отиға Қора
тукли дев дерлар. Тўкашоҳнинг хизматида бўлур. Ёмон, зўр, мутақаббир кофир
турур. Андин бохабар бўлгин. Ҳар қачон санга учраса сан андин бурун бориб
сочидин тутғил. Андин сўнг санга чора қила билмас, ишинг битса, божи-
жирожларни олсанг, андин сўнг Тўкашоҳнинг қизини санга берурлар, ул қиздин
бир ўғлинг бўлур, отини Нур-азиз қўйғил. Тамоми Хоразм вилоятига пешво
бўлиб, роҳи ҳақиқат бўлур. Аммо ҳар қачон Тўкашоҳдин ишинг битса, андин
сўнг Қора тукли девни кўтариб Тўкашоҳнинг тахтининг поясиға урғил, пора-
пора бўлур» деб бир пора насихатлар қилиб, Адиганинг кўзидин ғойиб
бўлдилар. Эраса Адига девнинг бошини теванинг устиға хўб маҳкам қилиб
устинда ўлтириб, теваларға миниб, яна қирқ кун йўл юриб, Тўкашоҳнинг юртиға
келди. Кўрса бир улуғ шаҳар турур. Девори осмон ҳамролиқ қилур. Кунгираси
қирқ газ, фарзанди одамдин кимнинг қадди бор ул қалъаға борғай. Эраса Адига
бу шаҳарни кўриб ваҳми ғолиб бўлиб кўрқиб айди: «Бу қалъаға келган одамнинг
қайтиб омон чикмоғи баси мушкул эркан. Худоя худованда мани мағрур
пахлавонлик қилмай санинг фасли-карамингга тақия қилиб келибман. Эмди
ўзимни санга топширдим. ўзинг омон сақлаб нажот бергайсан. Омин ё раббил
оламин», деб бир ғазал айди:

Абас айлаб бу шаҳарга келибман,
Ё бирубор ўзим санга топширдим.
Мундин омон чикмаслигим билибман,
Ё бирубор ўзим санга топширдим.

Ўлар бўлдим бул иш бўлди баҳона,
Бу шаҳарда офат етишар жона,
Мундин қайтиб чикмоқлигим гумона,
Ё яротган ўзим санга топширдим.

Мармар тошдин бўлса бунинг биноси,
Бўйи кирқ газ ҳақки ризо қальаси,
Мунда бордир ҳақнинг ҳар бир балоси,
Аё жаббор ўзим санга топширдим.

Не деб келдим мунга бахтим шўр бўлиб,
Тутиш қилсам ғаним манга зўр бўлиб,
Бу шаҳарда ўлар бўлдим хўр бўлиб,
Ё бирубор ўзим санга топширдим.

Адига дер, санга тутдим юзимни,
Ёш тўлдириб йиғлаб икки кўзимни,
Бу шаҳарга кирсам шул дам ўзимни,
Ё яротган ўзим санга топширдим.

Алқисса, Адига бу сўзларни айтиб ул боши устидин ўрўпагини олиб, белини маҳкам бойлаб, қиличини ғилофидин чиқариб, эгарнинг қошига қаса миниб, шаҳарга кириб тўғри кўча бирлан равона бўлиб юрди, шаҳарнинг ўрта ерига келди. Ногоҳ олдидин мисли минорадек бир сие шаклиндаги бир махлук келур, сочи ерга судралиб. Эрса Адига кўриб, бу ишни хуши бошидин учди. Айди: «аё худоя бу на махлуқдир», деб шул бадбахт Адигага яқин келди. Назар қилди, кўрса бир ўғлон, ўзи ўн ё ўн икки ёшида, юзлари тўлғон ўн тўрт кечалик ойдак. Етти тевани етиб келур. Бадбахт Қора тукли дев Адигани кўриб хаёл қилди: бу ўғлон шоҳнинг мажлисига соқийгарликка муносиб эркан, мун шохнинг хизматиға олиб борайин. Адигага яқин келиб, сув сўрамоқчи бўлди. Шунда анинг кўзи эгардаги оғасининг бошига тушди. Кўрса бир бош мисоли кора уйдек. Яхши назар қилди, кўрса ўзининг оғаси Оқ тукли девнинг боши турур. Жаҳон кўзига тор бўлиб, Адигага қараб айди: «Эй хункор ўғлон, эй вой кун тўлиб қонидин безор бўлғон, эй вой бу бош манинг оғамни боши турур. Мун и ўлтириб бошини олиб келурсан», деб Адигага қараб бир ғазал айди:

Эй жувонмарг, жавоб бергил сўзима,
Сабаб недур, манинг оғам ўлдирдинг,
Ёхти жаҳон думон бўлди кўзима,
Золим хункор, не деб оғам ўлдирдинг.

Ман айтурман тўғри сўзим юзингга,
Аё золим, қонлар тўлсин кўзингга,
Отинг айтғил кимса дерлар ўзингга,
Э жувонмарг, не деб оғам ўлдирдинг?

Кўзинг қийиб кесиб олиб бошини,
Чўл майдонда ташлаб оғам лошини,
Эмди санга қилай оғам ишини,
Золим хункор, не деб оғам ўлдирдинг?

Эмди сани гўдак тутиб олайн,
Аввал бошлаб тери-пўстинг шилайин,
Кўзинг ўйиб, йўл бошинда қўяйин,
Аё гўдак не деб оғам ўлдирдинг?

Ҳийла билан оғам бошин олибсан,
Бу бошима қора кунлар солибсан,
Мандин қўркмай сан шаҳарга кирибсан,
Золим хункор, не деб оғам ўлдирдинг?

Қора дев дер, эмди нелар қилурман,
Омон бермай санинг жонинг олурман,
Бошинг кесиб оғам қонин олурман,
Қонхўр золим, не деб оғам ўлдирдинг?

Алқисса, Қора тукли дев бу сўзларни айди: Эrsa Адига хаёл қилиб айди:
«Бу бадбахт девга бир ҳийла қилиб ўзимга яқин келтириб сочидин тутиб, андин
сўнг худо не хохласа кўрарман», деб девга қараб ҳийла қилиб бир ғазал айди:

Ажал етиб ман олдингга келдимму,
Ман оғажон ғариб ўғлон бўлурман.
Оғангни ўлдирмоқ манинг хаддимму,
Жон оғажон ғариб ўғлон бўлурман.

Бўлиб эрдим ногох йўлдин ўтувчи,
Йўлдин ўтиб бир тўғонга етувчи,
Инон, оға мен бир ўғлон ўтинчи,
Бир баходир ғариб ўғлон бўлурман.

Ўтин кўрдим хаёл қилдим қурукди,
Тўғри айтсам сўзим ёмон қилиқди,
Ул манзилда бул тевалар йўлиқди,
Инон, оға ғариб ўғлон бўлурман.

Кўрдим теваларни югурдим, бордим,
Етиб изларидин мен тутиб олдим,
Эгаси олсин деб шаҳарга келдим,
Олиб келган нодон ўғлон бўлурман.

Ёш ўғлонман ино кўрсанг чиройим,
Огангни ўлтирсам етмас хоросим,
Жон, огажон, йўқдир манинг гуноҳим,
Инон, ога ғариб ўғлон бўлурман.

Адига дер, ино йибим-ўрогим,
• Сан ўлтирсанг ҳеч ким олмас сўрогим,
Яқин келиб айғил оғир қулоғим,
Сўзим айсам гаранг ўғлон бўлурман.

Алкисса, Адига бу сўзларни айди. Ул Қора тукли дев хаёл қилди: «Бу ўғлоннинг сўзи рост турур, бўлмаса ўғлон нечук манинг оғамни ўлтирур. Муни ўлтирган ўзга киши турур. Яқин келиб эрди, эрса Адига дарҳол тевадин тушиб, бир хез уриб бориб Қора тукли девни сочидин тутиб бир юзига бир шоппот урди. Деди: «Эй бадбахт, беҳуда сўзларни кимга айтурсан, огангни ўлтирган бу ўғлон турур. Сани ҳам тез огангни изидин юбарурман. Эмди тез бўл, мани бошлаб Тўкашоҳнинг боргоҳига олиб боргил», деб айди. Анда Қора тукли дев билди, бу ўғлон турур, ноилож бўлиб Адигани Тўкашоҳнинг боргоҳига олиб борди. Барча шаҳарнинг одамлари кўриб хиёл қилдилар: «бу ўғлонни подшо буюрган турур. Оға-ини иккилари подшога бир гуноҳ қилган турурлар», деб барча шаҳар одамлари ҳамроҳ бўлиб боргоҳга бордилар. Эрса Адига бир қўли бирлан Қора тукли девни судраб боргоҳга келди. Эрса Адига боргоҳга келгач, бир наъра уриб айди: « Э Тўка кофир, нега турурсан, манга жой тайин қилгил, ман ўлтириб дамимни ростлаб олайин, андин сўнг санинг бирла сўзлашурман. Анда Тўкашоҳ ишорат қилди, Адига бир сандалга чиқиб ўлтирди. Оқ тукли девнинг бошини подшонинг олдига ташлади. Барча боргоҳда ўлтирган паҳлавонлардин хуш кетиб ҳеч бири дам ура билмадилар. Не учунким, Адиганинг салобатидин Тўкашоҳнинг боргоҳи ларзага тушди. Ҳаммалари хайрон бўлиб, на қора эрканлигини билмадилар. Эрса бир замондин сўнг Тўкашоҳ Адигадин сўради: «кимсан ва қайдин келурсан?» деб бир ғазал айди:

Аё гўдак, бу ҳол надир, қилибсан,
Ўзинг кимсан, элинг қайси эл бўлур?
Қўркмай манинг боргоҳима келибсан,
Ўзинг кимсан, элинг қайси эл бўлур?

Нечук қилиб қора девни келтурдинг,
Сабаб недур, ул оқ девни ўлтирдинг?
Бошин олиб боргоҳима келтурдинг,
Ўзинг кимсан, элинг қайси эл бўлур?

Кўрқмадингму орқа эйнама қўл уриб,
Йўлда кўйган полвонимни ўлтириб,
Қора девни тутиб мунда келтуриб,
Ўзинг кимсан, элинг қайси эл бўлур?

Полвонларим қуршаб дегра-дошингни,
Танангдин олурлар кесиб бошингни,
Гуржиларга ташлатурман лошингни,
Ўзинг кимсан, элинг қайси эл бўлур?

Аё гўдак келдинг кимнинг элидин,
Боргоҳим сол бўлур қонинг селидин,
Қутилмассан Тўкашоҳнинг қўлидин,
Ўзинг кимсан, элинг қайси эл бўлур?

Аммо Тўкашоҳ бу сўзларни айтиб эрса, Адига ҳам мардоналик бирла хаёл қилди: «Буларга сиёсат қилиб, бир неча сўзлар айтиб кўрайин», деб бир газал айди:

Парвойим йўқ манга қилган қаҳрингга,
Аё кофир Тўкашоҳ билгил букун.
Кўрққан одам келмас санинг шахрингга,
Бу сўзимни яхши тинглаб ол букун.

Қаҳрим келса бу дам кирсам жавлона,
Қилич яланг айлаб кирсам майдона,
Кўпинг қолиб қонингизга булона,
Кофир Тўка қулоғингга ол букун.

Ман келибман, сандин божим олмоққа,
Қалъанг йиқиб, шахринг талон қилмоққа,
Бошинг олиб шоҳ ўрнингга бўлмоққа,
Анинг учун келубдурман ман букун.

Сан кофирсан, мен мусулмон ўчим бор,
Қирқ йиллик хирожим бор, божим бор,
Эмди шоҳман, бошим узра тожим бор,
Айланмағил, эмди тайёр қил букун.

Адиганинг бокиб соғи-сўлидин,
Бўз йигитдир, ҳар иш келур қўлидин,
Ман келурман Хоразм Қўнғирот элидин,
Тулимбийнинг ўғлидурман бил букун.

Аммо Адига бу сўзларни айди: кофирларга сийёсат бўлсин деб, қора тукли девнинг сочидин босиб ўлтиргил, деб юзига бир шоппот урди. Эrsa Тўкашоҳ бошлиқ барча кофирлар Адиганинг бу сўзлариға, мардоналиклариға хайрон бўлиб хуши бошларидин учиб, дудлари димоғларидин чикди. Шул замон қора тукли дев Тўкашоҳға қараб айди: «Эй Тўкашоҳ, эмди бу ўғлоннинг ҳар на айтганларини бериш керак», деб бир ғазал айди:

Аё шоҳим, олғил манинг сўзимни,
Турма эмди берғил муни божини,
Бу ўғлондин сотиб олғил ўзингни,
Отланмағил берғил муни божини.

Шаҳринг санинг борса келмас қалъадир,
Сочимдин босғанда жоним оладур,
Бу ўғлон бизлара келган балодир,
Тўкашоҳим, берғил муни божини.

Мунинг бирлан сатранж ўйнаб ўтирсанг,
Баякбори сан ҳам мендек тутилсанг,
Молу тева бериб мундин қутилсанг,
Шукр айла-ю, берғил муни божини.

Мани олсанг хийла бериб, ал бериб,
Бошинг қўйсанг оёғиға ялбориб,
Қайтар муни тилла бериб, зар бериб.
Аё шоҳим, берғил муни божини,

Ўлтирмағил, турғил тахтинг устидин,
Будир манинг жоним оллоҳ касдидин,
Армон бирлан ман ўлмайин дастидин,
Тўкашоҳим берғил мунинг божини.

Қора тукли дев дер, кўпдир армоним,
Тўкашоҳим, хоним, жоним, дармоним,
Бу ўғлон дастидин кўрқор бу жоним,
Турғил эмди, берғил мунинг божини.

Алқисса, қора тукли дев айди: «Эй подшоҳим бу ўғлоннинг ҳарна айтганларини берғил. Бу жойдин кетсун. Андин сўнг бир маслаҳат бўлур», деб айди. Эrsa Тўкашоҳ фармон қилди: «Қирқ бир теваға зар юкладилар. Эrsa Адига айди: «Эй Тўкашоҳ, сан бир улуг подшоҳ турурсан, сенга ҳеч бир туҳфа келтурмасман, икки қурбонлиқ қилиб эрдим. Бирини ўлтириб бошини келтурдим, яна бирин ҳам бошин олиб берурман, деб бир зўр қилиб қора тукли девни кўтариб, айлантриб, Тўкашоҳнинг тахтиға андоқ урди, жони жаҳаннамға кетди. Эrsa қий-чув осмонға кетди. Тўкашоҳнинг боргоҳидан чикди. Эrsa

ташқари чиқиб, ўзининг тевалари бирлан ул теваларни миниб, қайтиб йўлга равона бўлди. Эrsa Тўкашоҳнинг ўзи «бир ўғлон келиб, мани мунча беобрў килиб чиқиб кетди, биринг жавоб айта олмадингизлар», деди. Анда махрамлари, полвонлари айдилар: «Бизлар санга қарадик, бўлмаса бир кишининг не ҳоли бўлғай бу боргоҳдин чиқиб кетғай», дедилар. Анда Тўкашоҳ айди: «Ҳали қалъадин чиққан эрмас, хумор бўлсангизлар изидин боринглар», деди. Эrsa бир пода кофирлар лоф урдилар ва айдилар: «Ино бизлар изидин бориб, ўзини ўлтириб, тамоми тевалар бирлан зарларини олиб қолурмиз», деб жойларидин туриб Адиганинг изидин равона бўлдилар. Эrsa Адига орқасига қараб, бу лашқарни кўриб хаёл қилди: «Қалъадин ташқариға чиққандин сўнг иш осон бўлуw эрди», деб кўлиға қилич олиб, теваларини юбариб, буларға қараб ҳамла қилди. Беш-ўн кофирни ўлтирди. Муни кофирлар кўриб, изига қараб қочди. Эrsa Адига изига тушиб, то Тўкашоҳнинг боргоҳига боргунча кирди. Эrsa Адига қайтиб келиб теваларини олиб ғайрат қилиб қалъадин чиқди. Эrsa кофирлар босилиб Тўкашоҳнинг боргоҳига йиғилдилар. Эrsa Тўкашоҳ сўрадиким: «не воқеа бўлди?» Анда кофирлар айдилар: «Ино ўзбак ўғлони боргоҳга келди». Шуw вақтда келиб айдилар: «ўзбак ўғлон шаҳардин чиқиб кетди». Андин Тўкашоҳ дарқаҳр бўлиб тамоми саркардалари, тамоми полвонлариға буюрди, айди: «боринг изидин етиб тамоми молларини қўлидин олиб, ўзин бойлаб от олдиға солиб келинглар», деб бир ғазал айди:

Эй полвонлар, Адиганинг изидин,
Тез боринглар олиб қолинг зарларни.
Олмағунча қолманг анинг изидин,
Боринг беглар, олиб қолинг зарларни.

Боринг беглар они тутиб олинглар,
Қўлин бойлаб от олдина солинглар,
То келгунча тозиёна уринглар,
Тез боринглар олиб қолинг зарларни.

Ман кўтардим унинг берган изосин,
Тутиб олиб келинг берай жазосин,
Зиндона солайин топсин садосин,
Эй полвонлар, олиб қолинг зарларни.

Ёш бошингдин манга саркашлик этиб,
Ул ўғлон кўркмайдур шаҳримга келиб,
Боргоҳимга кириб раҳналар солиб,
Турманг эмди, олиб қолинг зарларни.

Тўка шоҳ дер, «Борса келмас» қалъамиз,
Эмди бу қалъада нечук турамиз,
Сизлар боринг, бизлар издин борамиз,
Беклар бориб олиб қолинг зарларни.

Алкисса Тўка шоҳ бу сўзларни айди. Эrsa тамоми сардорлар лашкарларини олиб тўп, тўпхона бирлан Адигажоннинг изидин ҳаммалариға Алакай маҳрам деган бош бўлиб равона бўлдилар. Аммо Адигажон бу лашкарни кўриб, теваларин маҳкам боғлаб, ўзи кўлиға қиличини олиб, тайёр бўлиб турди. Аммо кофирлар лашкари Адиганинг изидин егиб, саф-саф бўлиб турдилар. Эrsa Алакай маҳрам қалмиқ Адигага бир сўз айди:

Аё гўдак бўш кўрдингми қалъани,
Бу қалъада ташлаб кетгил зарларни.
Ман қилурман сангга турли балони,
Сунний ўғлон, ташлаб кетгил зарларни.

Манинг бирлан сатранж ўйнаб утилсанг,
Армон қилма, молни бериб қутулсанг,
Зиндонлара тушиб бунда банд бўлсанг,
Сунний ўғлон, ташлаб кетгил зарларни.

Зарни олиб, шоду хуррам бўларсан,
Мунча зарни олиб, қайда борурсан,
Қайтиб зарни бергил, йўқса ўлурсан,
Сунний ўғлон, ташлаб кетгил зарларни.

Мунча лашкар куршаб тегра-дошингни,
Ман олурман ҳамин замон бошингни,
Тулки, шоғол ерлар санинг лошингни,
Сунний ўғлон, ташлаб кетгил зарларни.

Аё ўғлон эмди ўйин ўйнама,
Бул ишларни қилмас дебон синама,
Баргил эмди зарни, мани қийнама,
Нодон ўғлон бериб кетгил зарларни.

Алакай дер, мани айлама азбар,
Ман бир полвон, йўқ ўзима баробар,
Тўка шоҳға бериб зарни бул навкар,
Сунний ўғлон, ташлаб кетгил зарларни.

Алкисса, Алакай кофир бул сўзларни айди. Эrsa Адигажон кофирларға қараб бир сўз айди:

Эй кофирлар эшитинглар сўзимни,
Зар керакса ина келиб олинглар.
Зар бермасман ўлтирмайин ўзимни,
Зар керакса ина келиб олинглар.

Қирк тева мол бирлан бозиргон,
Саваш қилсанг, ина бўшдир бу майдон,
Зўр бўлсангиз олинг, ина молу жон,
Зар керакса ина келиб олинглар.

Барча бирдин келиб соғу-сўлимдин,
Тезроқ бўлинг, ман қолмайинг йўлимдин,
Ўлмасам бермасман зарни қўлимдин,
Зар керакса ина келиб олинглар.

Тоғлар кўчар бу дам охи садомдин,
Ман ёлғизман манго мадад худодин,
Майдона киринглар ҳар иш оллодин,
Зар керакса ина келиб олинглар. _

Ихтиёрим олдим эмди қўлима,
Боқмайин кетарман соғу сўлима,
Зар бермасман, розидурман ўлима,
Зар керакса ина келиб олинглар.

Адига дер, кулоқ солинг сўзима,
Кўйинг мани тушманг сизлар изима,
Минг кофирни тенгламасман ўзима,
Зар керакса ина келиб олинглар.

Алқисса, Адигажон бу сўзларни айди, эрса кофирлар маслаҳат қилиб, бир-бирларига айдилар: Бу ўғлон то ўлмагунча бу зарларин бермас. Эмди мунишг устига барчамиз бирдин тўкилмак керак деб, барча кофирлар «Ё Лот- Манот» деб, ҳамма бирдин от солдилар. Адигажон ҳам қиличин қўлига олиб, «Ё олло» деб, от солиб, кофирларга ўзин уриб, орасига кириб қирмоқ бирлан бўлди. Эрса кофирлар тоқат қила билмай қочиб бадар кетдилар. Эрса Адигажон ҳам изига тушиб қирмоқга машғул бўлди. То шаҳарга боргунча кирди. Кофирлар қалъага кириб, дарвозаларни кўмиб, Тўка шоҳга хабар қилдилар. ўзбак ўғлон шаҳарни барҳам қилди деб. Тўка шоҳнинг хуши кетиб, бошинг туман солиб фикр-андиша қилиб ўлтирди. Ҳеч бир илож топмай охир бошин қўтариб айди: «Эй махрамлар, эмди на иш қилмоқ керак?» Анда ҳар ким сўз айди. Тўка шоҳ қабул қилмади. Аммо Тўка шоҳнинг бир қари махрами бор эрди, ул бошин калтиратиб айди: «Эй подшоҳим, бир сўзим бор қабул қилсангиз, айтурман», деди. Анда Тўка шоҳ айди: «Эй доно вазирим, ҳар сўзинг бўлса айт, қабул қилурман». Анда ул махрам айди: «Эмди юртга жар урдириб, етти яшардин то етмиш яшаргача одам жам бўлсин. Сизни ўзингиз бош бўлиб, Адиганинг изидин чиқиб, урушиб, тутиб олурмиз. Бўлмаса Адига бирлан мавоса-мадор қилиб, Оқсулув паризод қизингни Адигага мавоса қилмоқ керак.» деб, кенгаш берди. Эрса буларнинг

барчасига бул сўз макул тушиб, Тўка шоҳ юртига жар уриб, одамларни йигнаб, тўп бирлан тўпхоналарни кўп саранжом бирлан карнай-сурнай чертиб Адиганинг изидин равона бўлдилар. Хайр, Адигажон ҳам бир неча замон йўл юриб, ул Ок тук девни ўлтирган жойига келиб эрди, ногоҳ изидин карнай бирлан сурнай овози чикди. Адигажон изига қараса изидин кўп лашкар келур, чўпда-чорда сон бор, лашкари куффорда сон йўқ. Адиганинг ичиға ваҳима тушиб, бу сафар лашкари кофирлардин омон қутилмок йўқ, деб худойи таолодин мадад тилаб, бир ғазал айди:

Қодир олло ўзинг манинг панохим,
Бугун манго мадад берар кунингдир.
Ҳарна бўлса, ўтиб манинг гунохим,
Бугун манго мадад берар кунингдир.

Охи нолам баланд тоғдин оширдим,
Ҳайрон бўлиб, ақлу хушим чоширдим,
Эй бирубор ўзим санго топширдим,
Бугун манго мадад берар кунингдир.

Тушди манинг букун бошимға мотам,
Сигиндим ман санго Ҳазрати Одам,
Шнис, Идрис, яна Исою Марям,
Бугун манго мадад берар кунингдир.

Бул лашкар кўзима бўлди намоён,
Мундин қутулмоқим бўлибдур гумон,
Иброхим пайғамбар, Довуд, Сулаймон,
Бугун манго мадад берар кунингдир.

Юз йигирма тўрт минг ўтган пайғамбар,
Муҳаммад Мустафо оламға сарвар,
Абу Бакир, Умар, Усмону Ҳайдар,
Бугун манго мадад берар кунингдир.

Ҳасан, Хусайн пайғамбарнинг гуллари,
Ғавси Ғиёс ожизларнинг пирлари,
Султон Увайс авлиёлар сарвари,
Бугун манго мадад берар кунингдир.

Адига дер, бошим қолди думонда,
Қутилмоғим қолди эмди гумонда,
Тукли азиз отам бўлсанг жаҳонда,
Бугун манго мадад берар кунингдир.

Алқисса, Адига бу сўзларни айди. Эrsa шул замон кофирларни сафидин бир кофир майдона чиқиб, Адигаға сиёсат қилиб бир сўз айди:

Аё ўғлон бардош қилиб сўзима,
Ина дўнди сунний сенинг устинга.
Минг ўзбак баробар бўлмас ўзима,
Ина ўғлон дўндим санинг устинга.

«Борса келмас» қалмиқларнинг калъаси,
Санго бўлур мунинг турлик балоси,
Қочмай турғил, бу дам ўзбак боласи,
Ина дўндим ўзбак санинг устинга.

Бу келган одаму лашкар озидир,
Мунча думон лашкарларнинг тўзидир,
Шул кўринган Тўка шохнинг ўзидир,
Подшоҳ дўнди ўғлон санинг устинга.

Тўкиш қилсанг манго етмас ҳар оҳинг,
Зарларни бера кўр борда обрўйинг,
Шоҳдин тилаб олай санинг гунойинг,
Йўқса дўндим, ўғлон санинг устинга.

Баҳодир қалмиқ дер, манинг отимни,
Бугун ҳеч ким бермас санинг додингни,
Сани еган қарға билмас юртингни,
Бизлар дўндик ўғлон санинг устинга.

Алқисса, Баҳодир қалмиқ бу сўзларни айди. Эrsa Адига ҳам кўрқиб турди, яна ҳам айди, ҳарна бўлса ул кофирлар бирлан уришмоқ керак деб, яроғланиб, сори ёйин эгнига ташлаб, қиличин қўлиға олиб, майдона чиқди. Шул замон қибла тарафдин бир гард пайдо бўлиб, гард орасидин Адиганинг кароматли отаси Тукли азиз деган «Ёху, ё манху, ло илохо илоху» деб, ҳозир бўлиб, майдоннинг ўртасида туриб, Адигажонга қараб айди: «Эй кўзим, ер юзи лашкарга тўлса, бир заррадик қўркмагил, ўғлим, эмди қалмиқларнинг устиға от қўйғил», деб бир сўз айди:

От ўйнатиб болам киргил майдона,
Пирлар келди, болам майдон санингдур.
Кофир қалмиқ барча келсин омона,
Пирлар келди, болам майдон санингдур.

Захар қўшғил, кофирларнинг ошина,
Раҳм этмагил қалмиқларнинг бошина,
Сойларни тўлдирғил кофир лошина,
От қўй болам, бугун майдон санингдир.

Санинг бирлан қўл тутушиб дубора,
Лашкар қалиқлари қолсин бозора,
Бошин олиб, айла калла минора,
Дўнгил болам, бугун майдон санингдир.

Олло деюб, бу дам ман ҳам кирайин,
Кофирларга ажаб бир кун солайин,
Тўка шоҳни санго тутиб берайин,
Қалмиқ аҳли десин омон сенингдир.

Маълул бўлма болам эмди хуш ўлдинг,
Сабаб бирлан бир жонона душ ўлдинг,
Асли пари Оқсулуга қўшилдинг,
Насиб бўлса эмди даврон сенингдир.

Тукли азиз санинг отанг келибдур,
Кофирларнинг теграсинда турибдир,
Қирқ чилтанлар санго фотиҳа берибдир,
Ёш йигитсан, эмди даврон сенингдир.

Алқисса, Тукли азиз бу сўзларни айди. Эrsa Адигажоннинг вақти хуш бўлиб, «Олло» деб от солиб, ўзини кофирларни лашкарига урди. Эrsa Кофир ҳам Адигага тўп, замбарак, шамҳол ва милтиқ ота бошладилар. Асло Адигага бири ҳам қор қилмай, жаҳонга зилзила тушиб, шовқин бирлан олам тўлди. Тукли азиз ҳам бир ён кириб қира бошлади. Абри ажал хийма қуриб, бороний марг ёға бошлади. Одам одамни танимади. Биров «Дод, биров бедод, биров ўлдим, биров қолдим» деб, андоғ ғовға бўлди. Кўз кўриб, қулоқ эшитмаган. бунигдек уруш асло жаҳонга келган эрмас эрди. Кофирлар бу ҳолни кўриб, бошли бошига бўлиб кетдилар. Тўка шоҳ бу ишларни кўриб Адиганинг олдиға чиқиб, зор-зор йиғлаб, «Ал омон» деб, бир ғазал айди:

Тутдим эмди санинг йўлинг
Адигажон омон-омон.
Ушалдинг сан сакла қўлинг,
Адигажон омон-омон.

Бу дам санго қилдим омон,
Сан қилмағил мандин гумон,
Эмди бўлдим мен мусулон,
Адигажон омон-омон.

Кетди мандин қайғу кулфат,
Адо бўлди дарду меҳнат,
Бўлдинг болам манго давлат,
Адигажон омон-омон.

Ўзим ҳақ йўлига солдим,
Ўтган кундин тавба қилдим,
Оқсулувни санго бердим,
Адигажон омон-омон.

Бўлғил манинг дил хурсандим,
Азиз жонимга пайвандим,
Сан ўлдинг бир фарзандим,
Адигажон омон-омон.

Билдим бугун бир худони,
Сидқи шулдур Тўка шоҳни,
Сарф айлайин хону мони,
Адигажон омон-омон.

Алқисса, бул сўзларни айди. Эрса тамоми вазир, вакиллари бирлан отдин тушиб, пиёда бўлиб, қиличларин бўйинларига солиб, Адигажон ҳам отдин тушиб, Тўка шоҳ Адигажонни пешонасидин ўпиб, сидқи дили бирлан мусулмон бўлдилар ва бу калимани айдилар: «Ўло илохо илло оллох, Муҳаммадин Расулиллох». Буларни кўриб, ҳамма бирдан келиб, омон тилаб мусулмон бўлдилар. Аммо шул яқинда Тўка шоҳнинг бир боғи эрди. Оқсулув паризод қирк канизак бирлан қирк кун бўлди, шул боғда сайр қилиб юрур эрдилар. Яна Тўка шоҳ айди: «Эй Адигажон ўғлим, шул яқинда боғимиз бор турур. Шул боғда бориб, бир-икки кун дам олсангиз ажаб бўлув эрди». Анда Адигажон айди: «Ажаб бўлув, бормоқ керак» деб дарҳол Тўка шоҳни тамоми лашкари шул боғга равона бўлдилар. Карнай, сурнай, қўбуз, ғижжак, буломон тамоми созларни чертиб шул боғга равона бўлдилар, бориб боғга яқин келдилар. Оқсулув паризод ҳам бу ишлардин беҳабар эрди. Карнай, сурнай овозин эшитиб сўради: «Эй канизаклар, бу на ғавго турур?» деб. Гул сарви деган бир канизакнинг бу ишлардин хабари бор эрди, ул канизак Оқсулув паризодга қараб, тамоми ишларни бир-бир баён қилиб, бир сўз айди:

Эй бибижон, Ўзбекистон юртидин,
Бизнинг элга ажаб ўғлон келибдир,
Юзини шуласи ойдек намоён,
Икки юзи моҳи тобон келибдур.

Ўзи сунний, бирубори паноси,
Ҳар ким кўрса жонин қилур фидоси,
Юзин кўрса шоҳлар бўлар гадоси,
Миср элидин Юсуф Канъон келибдур,

Барча одам бўлар қурбон ўзина,
Қўз қамашур боқар бўлсанг юзина,
Икки юзи моҳи тобон келибдур.

Хижил бўлур сарвлар қадди-бўйидин,
Баҳра олур фаришталар хўйидин,
Шахти шакар садқа бўлур сўзидин,
Ширин тилли писта дахон келибдур.

Қимса йўқдур холи дилим сўрашган,
Ҳури ғилмон юзин кўриб йиғлошган,
Кокиллари дол қаддина чўлашган,
Нозик белли мўрча миён келибдур.

Гулсарви дер, эшит манинг сўзимни,
Кўрганам йўқ ул йигитнинг ўзини,
Эй бибижон, шунча билдим сўзини,
Ўзи полвон соҳибкирон келибдур.

Алкисса, канизак бу сўзларни айди. Эраса Оксулув паризод Адигани кўрмай ғойибона гирифтор бўлди. Қачон келур эркан деб, интизор бўлиб ўлтириб эрди. Аммо Тўка шох ҳам лашкар бирлан келиб, боғга тушдилар. Бу кеча боғда бўлиб эртанг бирлан Тўка шох фармон қилди, эмди турманг, шаҳарга бориб, тўй асбобин тутиб келинглар. Маҳрамлар тўй асбобин тутиб келдилар. Халойиқларга етти кеча-кундуз тамоша қилиб, андоғ тўй бердиким, жаҳон таажжубга қолди. Тўй тамом бўлгондин сўнг Оксулув паризодни Адигага никоҳ қилиб бердилар. Бир маҳрам Адигани боғга киргузиб юбарди. Адигажон боғни мунаввар қилиб, хиромон-хиромон юриб, кўшкка якин борди. Бир маҳрам канизак олдига чиқиб, иззат-икром бирлан Адигажонни кўшкка киргузиб, Оксулув паризоднинг ёнига юбарди. Оксулув паризод Адигани кўриб, «Мархабо» деб жойидин туриб, икки қўлини кўксинда қўйиб, икки букилиб салом бериб, тўққиз мартаба таъзим қилди. Эраса Адигадин хуш кетиб, қайда ўлтириб-турарини билмай ҳайрон бўлиб турди. Анда Оксулув паризод қоши бирлан ишорат қилиб, «Тахт устига чиқинг», деб буюрди. Адигажон хушига келиб, тахтга чиқиб ўлтирди.

Қизлар ва канизлар келиб буларга муборакбод қилиб, дуою фотиҳа қилдилар. Андин сўнг Адиганинг олдига дастурхон солиб, ҳар турли таомларни-қанду-қандолат, шираю-шарбатлар келтириб қўйдилар. Аммо Адига бирлан Оксулув паризод бир-бирларига иззат-икромлар қилиб, андоқ завқи-шавқ бирлан ҳар таомдин бир андак нўшижон қилиб, фотиҳа ўқидилар. Оксулув паризодхон ўрнидин туриб, таъзим қилиб ўлтирди. Канизлар табокларини дастурхондин кўтариб олдилар. Эшикларини беркитиб кетдилар. Хайр, икки жонон бир-бирларидин бўса олишиб-ўпишиб, ўлтирдилар. Оксулув паризод хаёл қилди: «Бу йигит бизнинг бирла ёру-ульфат бўлди, ўзи меҳмонимиз турур. Юрт бизники, уй бизники, сўз бизники». Аввал бир жавоб сўраб Адигага қараб сўз сўраб бир ғазал айди:

Парвоз айлаб Ўзбекистон элидин,
Хуш келибсиз, бизнинг эла султоним.

Куглуғ бўлсин, эмди манзил-маконинг,
Хуш келибсиз, бизнинг эла султоним.

Сансан манинг қизил гулим-хирмоним,
Эмди йўқдир манинг зарра армоним,
Ёру-вафодорим, азиз меҳмоним,
Хуш келибсиз, бизнинг эла султоним.

Кўриб сизни иқболима қувона,
Насиб рўзи бўлиб сиздек жанона,
Э сарви гул, ман қаддингга дўлана,
Хуш келибсиз, бизнинг эла султоним.

Кеча-кундуз шукр этарман худоға,
Бир мурувват айланг мандек гадоға,
Моли-жоним бўлсин сиздин садоға,
Хуш келибсиз, бизнинг эла султоним.

Тангрим мани хотиримни хушлади,
Манинг додим етиб мунда бошлади,
Худо мани мақсудимга етирди,
Хуш келибсиз, бизнинг эла султоним.

Канизингиз бўлдим ман Сулув сизни,
Оқсулув дер, Тўкашоҳнинг хур қизи,
Билур бўлсанг бул жаҳонда бир ўзи,
Хуш келибсиз, бизнинг эла султоним.

Алқисса, Оқсулув паризод бу сўзларни айди. Эrsa Адиганинг кўнглида қарор қолмади. Хаёл қилди: «Дарҳол туриб жонимнинг ичида жой қилсам», деб ўзини бир ҳол бирлан сақлаб Оқсулув паризоднинг сўзига мувофик бул ҳам бир неча сўзлар айди:

Қурбон бўлуб ширин-шакар тилиннга,
Муборак жамолинг кўрмоққа келдим.
Булбул бўлиб келдим кўндим гулиннга,
Боғбон бўлиб гулинг термоққа келдим.

Фироқингда кўздин тўкиб қонимни,
Фидо айлаб санга хону-монимни,
Санга фидо айлаб ширин жонимни,
Керак бўлса жоним бермоққа келдим.

Мадорим қолмади юзинг кўрганда,
Тоқатим қолмади бу жону-ганда,

Жонингга қул бўлдим, бошингга банда,
Доим хизматингга бўлмоққа келдим.

Эшитибман асли бирлан сўзингни,
Кун-кундин ортттириб нозу ўйингни,
Ижозатлар бериб очсам қўйингни,
Қаддингга дўланиб кирмоққа келдим.

Адиганинг эмди йўқдир армони,
Топилибдур бу дардимнинг дармони,
Сўзим шулдир, париларнинг султони,
Санинг бирлан даврон сурмоққа келдим.

Аммо Адига бу сўзларни айди: эрса Оқсулув паризоднинг вақти зиёда хуш бўлиб, кулимсираб секин юзига парда тутиб, жойидин туриб кошларини киймириб, таъзим қилиб Адигага қараб бир газал айди:

Ўзбак ўғли, аё манинг жаноним,
Суракўр севдигим даврон санингдур.
Санга фидо бўлсин бу ширин жоним,
Суракўр севдигим даврон санингдур.

Кимса ёниб манинг оху-ҳажрима,
Жон бердилар даво топмай дардина,
Ҳеч бир жанон етмас мани васлима,
Билур бўлсанг мандак жанон санингдур.

Рўзи қилди тутар бўлсанг дастимдин,
Бўса олсанг қора нарғиз кўзимдин,
Қадам қўйсанг манинг сийнам устидин,
Суракўр севдигим даврон санингдур.

Боғи-висолима битган гулимдин,
Ширин-шаробимни ичгил тилимдин,
Қаддима дўланиб кучгил белимдин,
Нозик-белу мўрча-миён санингдур.

Билур бўлсанг кани дунё пандини,
Қониб ичгил лабларимнинг қандини,
Оқ сийнамнинг чечгил букун бандини,
Суракўр севдигим даврон санингдур.

Оқсулув дер, сансан шамъи-чироғим,
Паризод наслидур олсанг сўроғим,
Сайр айласанг ана боғим-чарбоғим,
Фасли-баҳор, оби-зилол санингдур.

Аммо, Оксулув паризод бу сўзларни айди. Эрса иккилари суҳбатга машғул бўлиб гоҳ соз, гоҳ сўз ва гоҳ суҳбатга машғул бўлиб, шул кечани ўтирдилар. Тонг отди, кун чиқди, булар шул боғда бир ҳафта бўлдилар. Андин кўчиб, шаҳри-Москва бордилар. Мунда бир неча кунлар бўлдилар. Кунлардин бир кун Адиганинг ёнига ўз юрти тушиб хаёл бирлан ўлтириб эрди. Шул замон Оксулув паризод келди. Кўрса Адига бир хаёлда ўлтурур. Оксулув паризод Адигага қараб айди: «Эй ёри-вафодор, сиза на бўлди, отамдин ва ё ўзгадин бир сўз етишдиму?» деб сўраб бир ғазал айди:

Не сабабдир йўқдир кўнгилда хушинг,
Адигажон букун сизга на бўлди?
Не етмасинг бўлди, недур ташвишинг,
Баён айла, Адигажон, на бўлди?

Ё отамдин санга бир сўз етдими,
Бегонанинг қаттиқ сўзи ўтдими,
Ё бир хаёл узра кўнглинг кетдими,
Баён айла, Адигажон, на бўлди?

Бошинг кўтар, боқғил манинг юзима,
Қулок солғил бу дам айтган сўзима,
Жаҳон сансиз ҳеч кўринмас кўзима,
Айтинг манга, Адигажон, на бўлди?

Қайси ишдин кўнглинг тўлиб-тошибдур,
Не бир савдо бу бошингдин ошибдур,
Не бир ишлар бу кўнгилга тушибдур,
Адигажон, букун сизга на бўлди?

Оксулув дер, надир букун армонинг,
Ширин жоним бўлсин санинг қурбонинг,
Ман қилайин ҳар на бўлса фармонинг,
Баён айла, Адигажон, на бўлди?

Оксулув паризод бу сўзларни айтиб эрса Адигага бир баҳона бўлиб, айди: «Эй сарви равоним, қадим айёмда бир тулки айтган эркан, қайин отанинг, қайин оғанинг ёнида ўлтирган куёвдин яхшиман», деб. Эмди хаёл қилурманким, агар вафодор бўлиб, манга ҳамроҳлик қилсанг ўз юртимизга кетаман ва андин чиқғали кўп замонлар бўлди. Ота-оналаримнинг кўзлари йўлда бўлиб, манинг қачон келуримга интизор бўлиб юргандурлар. Эмди сан ҳам манинг бирлан юргил, деб бир ғазал айди:

Санга фидо бўлсин бу ёлғиз бошим,
Юр кетали, бизинг эла севдигим.
Сансан манинг икки дунё йўлдошим,
Юр кетали, бизинг эла севдигим.

Бизинг бирлан кириб ишқнинг баҳрина,
Сабр айласанг жафосина-захрина,
Бизинг бирлан борсанг Қўнғирот шаҳрина,
Юр кетали, бизинг эла севдигим.

Сафоликдур кўрсанг Қўнғирот қалъаси,
Мунда қолсанг ортар сийнам яроси,
Ризо бўлинг кўзим оқу-қораси,
Юр кетали, бизинг эла севдигим.

Манинг мунда ҳеч ким олмас сўроғим,
Отам-онам кўрар дарду-фироғим,
Паризодим, шабистоним, чироғим,
Юр кетали, бизинг эла севдигим.

Сўзим қабул айлаб тинглағил борҳо,
Қўнғирот борур бўлсанг бўлурсан ҳамро,
То ўлгунча банданг бўлур Адиго,
Юр кетали, бизинг эла севдигим.

Алқисса, Адига бу сўзларни айди: эрса Оксулув паризод Адигадин бу сўзларни эшитиб, Адигага қараб бир ғазал айди:

Не яхшидур ҳамроҳ бўлиб борганим,
Сандин қолиб, рангим ҳазон бўлгунча.
Мунда қолиб манинг тоқатим бўлмас,
Ўлган яхши сан дилбардин қолгунча.

Эмди санинг ман олурман сўроғинг,
Сандин қолсам қолур сийнамда доғинг,
Ўлтирадур мани дарду-фироғинг,
Сандин қолиб қизил юзим сўлгунча.

Кетар бўлсанг йўқдир манинг парвойим,
Кўринмас кўзимга кўшқу-саройим,
Танда жоним омон кўйса худойим,
Ман қолмайин сандан токи ўлгунча.

Сўзим эшит, манинг шоҳи замона,
Канизингман, қаддинг узра дўлона,

Мандин қолур дедам кетма гумона,
Ман қолманам сандин токи ўлгунча.

Аё дилбар сандин не деб қолайин,
То ўлгунча санинг кўнглинг олайин,
Ҳамроҳ бўлиб ман элингга борайин,
Ман қолмайин сандин жоним олгунча.

Хазон етиб, қизил юзим сўлмаса,
Ажал келиб, тандин жоним олмаса,
Оқсулув дер, сандин қолмас ўлмаса,
Ўлган яхши сан дилбардин қолгунча.

Алқисса, Оқсулув паризод бу сўзларни айтиб эрса Адиганинг вақти зиёда хуш бўлди. Иккилари ваъдаларин бир ерга қўйиб эрса Адига Тўкашоҳнинг хизматиға бориб, ўз юртимға кетарман деб Тўкашоҳдин жавоб тилаб бир ғазал айди:

Сиздин бу дам умид айлаб келибман,
Адолатли шоҳим рухсатинг борму.
Жавоб беринг ўз элимга кетарман,
Адолатли шоҳим рухсатинг борму.

Баён айлай бир сўз келди тилима,
Бир булбулман бориб қўнай кулбама,
Рухсат берсанг ман кетарман элима,
Адолатли шоҳим рухсатинг борму.

Токатим йўқ жудоликда қолмоққа,
Кўнгили мойил ўз элима бормоққа,
Хизматингга келдим рухсат олмоққа,
Адолатли шоҳим рухсатинг борму.

Манинг учун отам-онам зор бўлиб,
Азиз боши қариғанда хор бўлиб,
Келурми деб, йўлни қора термулиб,
Адолатли шоҳим рухсатинг борму.

Кўкка етди бизнинг оху-садомиз,
Неча кунлар элу кундин жудомиз,
Адига дер, сиз ҳам бизнинг отамиз,
Адолатли шоҳим рухсатинг борму.

Алқисса, Адига бу сўзларни айди. Эрса Тўкашоҳ Адигага рухсат берди. Яна Оқсулув паризодни ёнига қирқ канизаги моҳируй, қирқ зулфдор дўғма қўшди. Азбаройи хизмат қилмоқ учун яна қирқ тевага зар юклаб берди. Эрса Адига кетарман бўлиб теваларга маҳофа қурдириб канизларни миндириб, гуломларина от миндириб, қирқ тева мол, етти тева зар Адиганинг ҳам ўзининг етти теvasи бор, барчалари эллик тўрт тева бўлди. Эрса Тўкашоҳ Юсуф Кутвор билан Олмаскай маҳрамини ўн минг лашкарга бош қилиб Адиганинг ёнига қўшиб, хайр қилди. Адига барча лашкар отлариға сувора бўлди. Шул замон шаҳар одамлари эшитдилар, Адига Оқсулув паризодни юртиға олиб кетар эрмиш деб, барча халойиқ йиғилиб келдилар. Шул замон Оқсулув паризод маҳофада ўлтириб ота-оналари, қариндош, эл-қунлариға қараб кўнгли бузилиб, буларға қараб бир ғазал айди:

Кетар бўлдим дин Хоразмин элина,
Отам-онам, меҳрибоним хуш қолинг.
Бир булбулам, қўнам ёрим гулина,
Барча келган кадрдоним хуш қолинг.

Ота-онам манинг кўнглим олғаним,
Ўйнаб-кулиб бирга ҳамдам бўлганим,
Меҳрибоним, қариндошим, дўғғоним,
Кетар бўлдим кадрдоним хуш қолинг.

Ночорлиқдин бу дам куйиб адомиз,
Шул сабабдин қаъбам сиздин жудомиз,
Баҳлул бўлинг биздин ҳақиқ отамиз,
Эй меҳрибон қиблағоҳим хуш қолинг.

Роҳат кўрмай меҳнат ситами ичган,
Манинг учун ширин жонидин кечган,
Кулиб-ўпиб бешигимни тебратган,
Оқ сут берган жоним онам хуш қолинг.

Оқ сутингни оқламадим ёмондир,
Чекдигим доимо оху-фиғондир,
Сиз норози, букун бизга гумондир,
Эл-қуним жон элларим хуш қолинг.

Алқисса, Оқсулув паризод сўзларини айтиб эрса онаси Оқсулув паризодға қараб бир сўз айди:

Мап найлайин тақдир шундай ёзилди,
Хуш омон бўл, жоним болам бор эмди.
Кўп йиғлама, юрак-бағрим эзилди,
Кетар бўлсанг жоним болам, бор эмди.

Эмди ортар дардим бирла меҳнатим,
Айрилмас бошимдин қайғу-кулфатим.
Сарвинозим, қизим, тожим-давлатим,
Инжилмағил, жоним болам, бор эмди.

Шона олиб сиё зулфинг тараған,
Қиё боқиб, ғамза бирлан қараған,
Ман ғарибни хаста ҳолин сўраған,
Кўп йиғлама, лолазорим, бор эмди.

Кунба-кундин ортди манинг фироғим,
Дарди-фирокингдин чиқар бу жоним,
Тишлари дур, аё қоши-камоним,
Сўзи ширин, лаби болим, бор эмди.

Онанг айтур, ширин шароб ичирсин,
Айшу-даврон бирлан умринг кечирсин,
Қайда бўлсанг болам бахтинг очилсин,
Хуш омон бўл, жоним болам, бор эмди.

Алқисса, онаси бу сўзларни айтиб эрса отаси бошлиқ тамоми халойиқлар ок
фотиҳа бердилар. Эрса Тўкашоҳ бош бўлиб Адигани йўлга равона қилдилар.
Тўкашоҳ уч кун ҳамроҳ юриб, тўртланчи кун Адига бирлан Оксулув паризодга
фотиҳа бериб, Тўкашоҳ буларга қараб бир ғазал айди:

Йўлинг бўлсин жоним болам Рустамим,
Олло ёринг Адигажон омон бўл.
Йўлга солдинг, бўлдинг манинг раҳбарим,
Борғил, эмди олло ёринг омон бўл.

Мундин борсанг аё шоҳи замона,
Барча меҳнатлардин тутғил омона,
Мандин салом айтғил Тўхтамиш хона,
Борғил, болам олло ёринг омон бўл.

Букун оҳим баланд тоғдин оширдим,
Бу сабабдин ақли ҳушим қочирдим,
Оқсулувни болам санга топширдим,
Эмди борғил, жоним болам омон бўл.

Оқсулувдир манинг кўнглим хурсандим,
Юрагим қуввати, жон пайвандим,
Адигажон қўзим, аё фарзандим,
Олло ёринг жоним болам, омон бўл.

Ман сизларга бўлсам эмди парвона,
Яна кўрмоқ учун бўлиб девона,
Топширдим сизларни кодир оллоға,
Тўкашоҳ дер, жоним болам омон бўл.

Алкисса, Тўкашоҳ бу сўзларни айди, эрса Адиганинг ёнига ўн минг отли лашкар қўшди. Айди: «Адигани шаҳри Қўнғиротга олиб бориб қайтинглар», деб. Эрса Адига таъзим қилиб хўшлашиб йўлга равона бўлдилар. Бир неча кунлар йўл юриб келиб, бир жойга тушдилар. Кеча анда бўлиб эртанг турарда Адига нохуш бўлиб, касал бўлди. Турарга ярамади. Ул ерда уч кеча- кундуз бўлдилар. Адига хуш бўлмади. Эрса Оксулув паризод Адиганинг касал бўлганига кўнгли хафа бўлиб, зиёда қўрқиб Адиганинг юзига қараб кўрса, Адиганинг икки юзи сарғайиб, лаблари қуриб ўз ҳоли бирлан дардманд турур. Эрса Оксулув паризод бу ҳолни кўриб Адиганинг ўн отасига ўн икки кўчқорни худо йўли қилиб, худой таоланинг даргоҳига муножот қилиб, Адигага шифолик тилаб, тамоми пайғамбарлардин мадад тилаб, бир ғазал айди:

Еру-қўкни халқ айлаган бирубор,
Гўзал ёра шифо бергил худойим.
Ёмон ишга мани қилма сазовор,
Гўзал ёра шифо бергил худойим.

Ҳамроҳ бўлиб келдим бўлиб гадоси,
Тошларни сув айлар ҳамду саноси,
Молу-мулким бўлсин ёрнинг фидоси,
Гўзал ёра шифо бергил худойим.

Одам ота ул Хавонинг ҳурмати,
Нух наби, Шиис, Идрис зийнати,
Ёр бошидин кўтар барча меҳнати,
Гўзал ёра шифо бергил худойим.

Шифо тилаб ман йиғларман зер забил,
Мадад бергил букун Иброҳим, Халил,
Исмоил пайғамбар қарам айлағил,
Гўзал ёра шифо бергил худойим.

Ул Ёқуб пайғамбар ўтди канъонда,
Неча кунлар ётди Юсуф зиндонда,
Аларнинг ҳурмати қўйма армонда,
Гўзал ёра шифо бергил худойим.

Ҳайрон этиб қўйма мани ё Раҳмон,
Ба ҳақи ҳурмати Довут Сулаймон,

Гўзал ёра шифо бергил намоён,
Адигага шифо бергил худойим.

Ҳаққа зор айлаган ҳазрати Мусо,
Ҳақ нуридин бўлган ҳазрати Ўсо,
Худойим раҳм этиб бергайсан шифо,
Гўзал ёра шифо бергил худойим.

Етар бўлди ғариб жонима жафо,
Умид айлаб ман йиғлайман эй худо,
Баҳаққи хурмати Расул Мустафо,
Адигага шифо бергил худойим.

Эранлар сарвари ё Ғавсул-Ғиёс,
Оби-ҳаёт ичган ё Хизри Илёс,
Бу меҳнатдин ёрим айланглар халос,
Гўзал ёра шифо бергил худойим.

Манга тақдир шулдир бўлибман ҳамдам,
Етар бўлди манга кўп дарду-алам,
Ба ҳаққи хурмати имоми Аъзам,
Гўзал ёра шифо бергил худойим.

Оқсулув дер, йиғлаб қилдим муножот,
Адигага бу меҳнатдин бергил нажот,
Арзимни сан эшит, Қозиул-Ҳожот,
Гўзал ёра шифо бергил худойим.

Аммо Адига бу мухаммасни айтиб эрса Оқсулув паризод ва барча лашкар шодмон бўлдилар. Адига жойидин туриб теваларга юк уриб кўчиб йўлга равона бўлдилар. То беш кунгача йўл юрдилар. Ногоҳ Оқсулув паризод хаёл қилди: «Адига касалликдин турди, кўп йўл юрди, яна узлукса яхши бўлмас эрди», деб маҳофасини кўтариб Адиганинг изидин қаради. Кўрса Адига қипқизил ўтдак бўлиб отин етиб борур. Оқсулув паризоднинг кўнгли хуш бўлиб Адиганинг шаънига бир ғазал айди:

Шохлик айлаб манинг севгилик ёрим,
Хонлик айлаб боришига бандаман.
Ёлғиз ўзи кўп лашкарга бош бўлиб,
Рустам-достон боришингга бандаман.

Ёр қаддина қизил чакман ярашур,
Юзининг шуъласи кунла талашур,
Изидин қарасам кўзим қамашур,
Ой юзингни кўришима бандаман.

Ҳақнинг нури тим-тим томар юзингдин,
Жоним баҳра олур ҳар бир сўзингдин,
Ман ўргилсам ёрнинг қоши-кўзидин,
От устида туришингга бандаман.

Юзлари гул манинг жоним-султоним,
Жонимнинг роҳати, дарда дармоним,
Подшо бўлиб манинг шоҳу султоним,
Шоҳлик айлаб боришингга бандаман.

Оқсулув дер, қараб боқиб изидин,
Ман ўргилсам қоши бирлан кўзидин,
Аста юрса ман ҳам борсам изидин,
Ўрта йўлда боришингга бандаман.

Алқисса, Оқсулув паризод бу сўзларни айди: Эрса то кун кечгача йўл юрдилар. Алқисса, қирқ кун йўлда юрдилар. Аммо бир кун Оқсулув паризод Адиганинг изидин қараб кўриб яна бир ғазал айди:

Қизил чакман ёр қаддингга ярашур,
Айланайин ёрнинг қадди-бўйидин.
Ой юзина қарасам кўзим қамашур,
Ўргулайин ёрнинг қадди-бўйидин.

Ёр боради узун-узун йўл бирлан,
Хизматинда чўри бирлан қул бирлан,
Яхши ёрни сотиб олсанг пул бирлан,
Айланайин ёрнинг қадди-бўйидин.

Ёрнинг боқиб ман қарасам кўзина,
Каниз бўлғим келур ойдак юзина,
ўлгунча бандаман ҳар бир сўзина,
Айланайин ёрнинг қадди-бўйидин.

Оқсулув дер, ёрим бир моҳи-тобон,
Кўрган одам бўлур хастаю-хайрон,
Ёра ман тасаддуқ, жонина қурбон,
Ўргулайин ёрнинг қадди-бўйидин.

Алқисса, булар бу йўлда боратурсин. Эмди сўзни Адиганинг ота-оналаридин эшитинглар. Хайр, бир кун Тулимбийнинг ёдиға Адига тушиб хотини Навбахорбибига қараб бир ғазал айди:

Хўжа қизи букун эшит афғоним,
Не бўлди билмадим болам келмади.
Борса-келмас йўлга кетган султоним,
Не бўлди келмади, болам келмади.

Кўзларимдин оқар бу ёшнинг бари,
Фироқингда йиғлаб чекарман дарди,
Бир йил бўлди ҳеч бўлмади хабари,
Не бўлди билмадим болам келмади.

Эмди оқар бўлди кўзимдин қоним,
Ҳасратиндин чиқар танимдин жоним,
Борса-келмас кетган манинг полвоним,
Не бўлди билмадим болам келмади.

Тулимхўжа айтур, манинг кераким,
Кеча-кундуз бир оллодин тилаким,
Кўнглимнинг мадори, кучим-қувватим,
Не бўлди билмадим болам келмади.

Аммо Тулимхўжа бу сўзларни айди. Эрса Навбаҳорбиби Тулимхўжага кўнгли бериб бир сўз айди:

Хўжам нега мунча фиғон этарсан,
Сабр айланг эй хўжам келур ўғлингиз.
Кўзингиздин қонли ёшлар тўқарсиз,
Сабр айланг, эй хўжам келур ўғлингиз.

Кўзларингни қонли ёша тўлдирма,
Адига деб рангу-рўйинг сўлдирма,
Дўстларни йиғлатиб душман кулдирма,
Сабр айланг, эй хўжам келур ўғлингиз.

Мунча кўп қилмағил фарёди-зори,
Ҳақ таоло бўлсин боламни ёри,
Букун эрта келур ўғлинг хабари,
Сабр айланг, эй хўжам келур ўғлингиз.

Сизга айтур, хўжа қизи Навбаҳор,
Омон тутса болам яратган жаббор,
Маълул бўлма аё хўжам бешумор,
Сабр айланг, эй хўжам келур ўғлингиз.

Алқисса, Тулимхўжа бу сўзларни айди. Эрса хотини Навбахорбиби бу сўзни эшитиб вақти хуш бўлди. Андин сўнг Навбахорбиби кўшк устига чиқиб Адиганинг йўлига қараб, худонинг даргоҳиға йиғлаб бир сўз айди:

Қодир олло даргоҳингга сиғиндим,
Арзу-армонимни манга тез еткур.
Болам ўти хаста жоним ўртади,
Дарда дармонимни манга тез еткур.

Бир йил бўлди, борса-келмас йўл кетган,
Фироқинда мунча мани зор этган,
Мулкимнинг эгаси хоним-султоним,
Танимда жонимни манга тез еткур.

Айтсам адо бўлмас манинг бу доғим,
Кўшқу-айвонимда ёнган чироғим,
Кенжам ҳам хазинам, боғу-чорбоғим,
Боғу-бўстонимни манга тез еткур.

Навбахор дер, бу кўнглимни мадори,
Мулким иморати, боғим гулзори,
Бир йил бўлди ҳеч бўлмади хабари,
Арзу-армонимни манга тез еткур.

Аммо, Навбахорбиби бу сўзларни айди, шул ҳолда чўриси келиб бибисига кўнгили бериб айтган сўзи бу турур:

Ёмон бўлур болам деюб йиғламанг,
Сабр этинглар, сизлар келур оғангиз.
Фироқинда юрак-бағир доғламанг,
Сабр этинг бибижон, келур оғамиз.

Омон-эсон ўғлинг келур вақтдур,
Адиғажон гўч йигитнинг биридур,
Шоҳимардон гўч йигитнинг пиридур,
Сабр этинглар сизлар, келур оғамиз.

Очилур боғимнинг гулу-гулзори,
Дарду-фироқинда чекманглар зори,
Букун-эрта келур оғам хабари,
Сабр этинглар сизлар, келур оғамиз.

Каниз айтур, неча ишлар кечириб,
Сўзларидин дуру-гавҳар сочилиб,
Икки юзи қизил гулдак очилиб,
Сабр этинглар сизлар, келур оғамиз.

Алқисса, булар мунда турсинлар. Эмди сўзни Адигажондин эшитинглар. Хайр, Адига Оксулув паризод бир неча кун йўл юрдилар. Бир кун Оксулув паризод Адигага қараб айди: «Эй вафодор, юртингиз яқин қолдимۇ ё олисмۇ?» деб Адигага қараб бир сўз айди:

Айтғил манга қиёматлик йўлдошим,
Яқинмудур, олисмудур, элингиз?
Сансан манинг сир айтишар сирдошим,
Олисмудур, яқинмудур, элингиз?

Ҳеч ким билмас соғлар бирлан сўлимиз,
Недин ёмон олис бўлди йўлимиз,
Сўрар ёринг тоза битган гулимиз,
Яқинмудур, олисмудур, элингиз?

Сансан манинг эмди арзу-жаҳоним,
Жонимнинг роҳати дарда дармоним,
Мулкимнинг эгаси хоним-султоним,
Олисмудур, яқинмудур, элингиз?

Оқсулувнинг йўқдир эмди чораси,
Қайда бўлур, элинг Қўнғирот қалъаси,
Тўғри айтғил аё ўзбак боласи,
Яқинмудур, олисмудур, элингиз?

Аммо Адига Оксулув паризодга қараб бир ғазал айди:

Сўзим тингла аё ширин жаноним,
Ина келдик яқин Қўнғирот қалъаси.
Сансан манинг жаннат ичра ғилмоним,
Ина келдик, яқин Қўнғирот қалъаси.

Умрингнинг боғида очилган гулим,
Чаманда сайраган шайдо булбулим,
Сабр айлағил аё сочи-сунбулим,
Ина келдик, яқин Қўнғирот қалъаси.

Санинг учун манинг фарёду-зорим,
Бу сўзингдин кетди сабру-қарорим,
Қизил юзли, қалам қошли нигорим,
Ина келдик, яқин Қўнғирот қалъаси.

Йўл олисдур, чорамиз йўқ нетармиз,
Қойим жойда кеча қўниб ўтармиз,

Юраберсак эрта чошгоҳ етармиз.
Ина келдик, яқин Қўнғирот қалъаси.

Гумон манга бу йўл узоқ чоғлидур,
Саннинг чунон юрак-бағринг доғлидур,
Сан инжилсанг манинг жоним оғрийдур,
Ина келдик, яқин Қўнғирот қалъаси.

Гул юзингга тегиб йўлнинг ғубори,
Оқ юзинга тушиб зулфингнинг тори,
Сабр эт, Адиганинг севгили ёри,
Ина келдик, яқин Қўнғирот қалъаси.

Алқисса, Адига бу жавобни айди. Эrsa Оқсулуw паризод хушвакт бўлди. Аммо Адига шул ердин бир одамни хабарчи қилиб ўзидин аввал юбарур бўлди. Бир йигитга қараб айди: «Сан Қўнғирот шахрина борғил, аввал бошлаб Тулимхужа отамга айғил, андин сўнг Тўхтамишхон отамга айтғил, ана Адига келди, тамоми занону мардон, сози-сухбат бирлан олдимга чиқсинлар», деб Адига ул йигитга қараб бир сўз айди:

Мундин эмди бориб Қўнғирот элина,
Келганимни ул отама баён эт.
Отам-онам қолиб ҳижрон кунина,
Келганимни ул отама баён эт.

Отам-онам эшитсинлар, қувонсин,
Барча душман кафанларга чўлонсин,
Уйлари йиқилсин, моли талонсин,
Тўхтамишхон отамизга баён эт.

Бир булбулман келдим қўниб кулбама,
Биздин салом бўлсин элим-кунима,
Занон-мардон қолмай чиқсин олдима,
Келганимни тенг-тушима баён эт.

Адига дер, юрак-бағрим пораси,
Келди дегил, Тулимхўжа боласи,
Келганимни билсин Қўнғирот қалъаси,
Борғил эмди келганимни баён эт.

Аммо, ул йигит шодмон бўлиб, от миниб, Қўнғирот келиб Тулимбийнинг уйига келиб хабарлаш деб садо қилиб бир сўз айди:

Эшитинг сўзимни, эй Тулимхўжам,
Бор олдина ина келди Адига.

Олдима чик хабарим бор ўзгача,
Чик олдина ина келди Адига.

Эмди қўйғил аё хўжам уйингни,
Чик олдина элдин сайлаб бўйингни.
Аё хўжам тўрача бошла тўйингни,
Чик олдина ина келди Адига.

Неча хўкиз-неча қўйлар сўйдириб,
Халойикни дўғрамадин тўйдириб,
Тўйлар берғил олгин қабоқ оттириб,
Чик олдина ина келди Адига.

Тулимхўжам санда қолмади армон,
Ўғлинг келди санга етди бу даврон,
Ман хабарчи суюнчим бер бу замон,
Чик олдина ина келди Адига.

Аммо, Тулимхўжа бу хабарни эшитиб ташқари чикди. Кўрса бир одам
турур, эрса хабарчи турур. Хабарчи Тулимбийга қараб бир ғазал айди:

Сўзим эшит, эй Тулимбий,
Дардинга дармонинг келди.
Борса-келмас юртга кетган,
Хатарли карвонинг келди.

Эгам ёндирди чироғинг,
Очилди ботир булоғинг,
Адигажон орқа доғинг,
Орзула армонинг келди.

Очилди боғда гулузоринг,
Шоҳимардон мадакоринг,
Адигажон хизматкоринг,
Дардинга-дармонинг келди.

Эгам очди ботил йўлинг,
Осон бўлди ҳар мушуқулинг,
Адигажон ёлғиз ўғлинг,
Ман хабарчи ўғлинг келди.

Аммо, Тулимбий у йигитга етти тева, етти от, бир дўғма ва бир чўри, юз
қўй ва юз тилла берди. Яна ул йигит Тўхтамишхон олдина борди, арзим бор деб
подшоға қараб бир сўз айди:

Эй султоним, арзим бордур тинглангиз,
Суюнчим бер хоним, келди тўрангиз.
Адигажон бу дам келди англангиз,
Суюнчим бер хоним, келди тўрангиз.

Бир сўзим бор шоҳим сизга дегаси,
Келди бу дам тожу-тахтнинг эгаси,
Санинг ўглинг Кўнғирот элнинг тўраси,
Суюнчим бер хоним, келди тўрангиз.

Ҳақ етишди хоним, онинг додина,
Анда бориб етди кўнгил шодина,
Сафар қилган борса-келмас юртина,
Суюнчим бер хоним, келди тўрангиз.

Ул Тўкашоҳ кизин бериб мол бирлан,
Ўғлинг келди қирқ бир тева мол бирлан,
Хизматинда неча чўри, қул бирлан,
Суюнчим бер хоним, келди тўрангиз

Хабарчи дер, ўғлинг бирлан мен ҳамдам,
Чиқ олдина ҳеч қолмасин бир одам,
Соғ-саломат ўғлинг келди ушбу дам,
Суюнчим бер хоним, келди тўрангиз.

Алкисса, Тўхтамишхон ул йигитга қараб бир сўз айди:

Савдогар, рост бўлса санинг хабаринг,
Хазинамни бари бўлсин суюнчи.
Омон келса, кўрсам ўғлим юзини,
Моли-мулким бўлсин бари суюнчи.

Косид қулоқ солғил мани сўзима,
Ўғлим келиб ул кўринса кўзима,
Сани махрам қилдим эмди ўзима,
Кўнғирот юрти бари бўлсин суюнчи.

Сайислари бокқан кулли отимиз,
Қўлда тутган барча кўнгил шодимиз,
Танда жонлар эрурким ҳайродимиз,
Дол-бедовлар бўлсин бари суюнчи.

Адига учун манинг ўртанди жоним,
Садосидин кўпдир манинг гумоним,
Тўхтамишхон айтур, келса ул меҳрибоним,
Моли-жоним бари бўлсин суюнчи.

Алқисса, Тўхтамишхон юртига жар қилдурди, етти ёшардин то олтмиш ёшаргача одамлар созу-сухбат бирлан Адиганинг олдига равона бўлсинлар. Хайр, эмди сўзни Адига бирлан Оксулув паризоддин эшитинглар. Буқун Оксулув паризод маҳфасин кўтариб назар қилди, кўзига Кўнғирот қалъаси кўринди. Шул ҳолда Адига маҳфанинг ёнига келди. Эrsa Оксулув паризод Адигага қараб бир сўз айти:

Олис-олис кўринадир бир нарса,
Манга айтинг булар нега ўхшайдур?
Англадим қаросин бўлдим ўзгача,
Севар ёрим булар нега ўхшайдур?

Ё сизнинг бўлмасин тоза гулингиз,
Манинг жоним олур ширин сўзингиз,
Ярашадур севар ёрим элингиз,
Назар қилсам ажаб жойга ўхшайдур.

Қулоғима келур булбул садоси,
Ул кўринган эллар кимнинг қалъаси,
Ё бўлмаса шулдир Кўнғирот қалъаси,
Биноси хуш ажаб жойга ўхшайдур.

Булбул парвоз этиб кўнар гулина,
Гулнинг шавқи бўлмиш булбул тилина,
Севар ёрим келдинг кимнинг элина,
Айтинг манга ажаб жойга ўхшайдур.

Ошиқ бўлғон оқар ишқнинг баҳрина,
Сабр айлаюр, жафосина, захрина,
Магар келдук керак ёрим шаҳрина,
Ул кўринган магар шаҳарга ўхшайдур.

Оксулув дер, шуқурим кўп худоға,
Ширин жоним бўлсин сиздин садоға,
Ул кўринган ўхшар кўшк ила боға,
Магар даврон суар жойға ўхшайдур.

Аммо, Адига Оксулув паризодга қараб айти: «Эй ёри –вафодорим, шул кўринган бизнинг шаҳримиз турур», деб айти. Андин сўнг Тўхтамишхон бирлан Тулимбий оталари Адиганинг олдидарига чиқиб кўришиб йиғлашдилар. Андин сўнг Тўхтамишхон подшоҳ ота-онаси юртига жарчи қичқириб вазиру-вакил, етти-ёшардин етмиш ёшаргача Адиганинг олдига чиқдилар. Ҳамма кўришиб-сўрашиб шаҳарга бориб фароғатда бўлдилар. Келган молларни-зақотларни фақиру-мискинларга тақдим қилиб беришдилар. Адигажон ҳам ота-онасига

қўшилиб эрса ёри бирлан даврон суриб ётдилар. Дўстлар шод ва душманлар мот бўлдилар. Тулимхўжа ўгли Адигажонинг келганига қирқ-кечаю-кундуз томошо қилди. Букунги мақсадиға етдилар. Андин сўнг давронга машғул бўлдилар. Дўстлар шод ва душманлар ғамгин бўлдилар. Илоҳи олло таоло уммати Муҳаммаднинг муродиға еткургайсан. Омин ва ё раббил оламин валлоҳу алам бис савоб, тамматул китоб ба авни маликул ваҳҳоб.

МАЛИКАИ ЗАВРИЁ

Аммо ровийлар андоғ ривоят қилурларким, Зулумот шаҳринда бир подшоҳ бор эрди. Отига Малик Қайтус дер эрдилар ўзи кофир, бадмазҳаб эрди. Тўрт шаҳар анинг фармонида эрди. Туркистон, Ироқистон, Зулумот, Ҳирот тобелари эрди. Қунлардан бир кун халифадин нома келди. Мусулмон бўлсин деб. Элчи бўлиб келган уламоларга айди: сизлар худойингиздин бир ўғил тилаб олиб беринглар. Ман андин сўнг мусулмон бўлурман, деди. Исломот тарафидин келган уламолар айдилар: иншоолло худои таоло сенга бир ўғил берур, деб дуо қилдилар.

Эрса тўққиз ой, тўққиз кун, тўққиз соат ўтди. Хотуни қиз туғди. Андоғки қиз вужуди оламга келган эрмас эрди. Юзинда нури субҳон жило берур эрди. Ул қизнинг отини Маликаи Завриё қўйдилар. Андин сўнг қиз подшо сўради: бўлгон фарзанд ўғилми ё қизми, деди. Анда халойиклар қиз, дедилар. Подшонинг қаҳри келиб, айди: эй, жаллодлар шул қизни, мусулмонларнинг худосидин тилаб олиб берган қизни жазираи майдонга ташланглар, деди. Лошларини бўрилар есин, деди. Амр қилди, жаллодлар хуш бўлғай деб, ул қизни майдонга чиқариб ташладилар. Андин сўнг бир ўтинчи бобо ўтин чўплаб юруб эрди, бир норасида йиғлаб ётур. Бобо қулоқ солди. Хув ё мин ло илоху ху деган овоз келур. Ул бобо мусулмон эрди, овоз таъсир қилиб, бобо ул қизни уйига олиб келди. Бобонинг бир заифаси бор эрди. Ул ҳам мусулмон эрди. Заифаси айди: эй бобо бу қиз Малик Қайтуснинг майдонга ташлаган қизи турур. Бу баччанинг сабабидин, подшонинг ғазабига гирифтор бўлурмиз, деди. Анда бобо айди: худойи табораки таолонинг тақдиридин на кам на зиёда бўлмас деди. Ул қизни тарбият қила бошладилар.

Орадин 14 йил ўтди. Қиз 14 ёшига кирди. Андоғ зебо қад қиз ҳеч ерда йўқ эрди. Кўнглининг бўстонида илми жорий бўлгон эрди. Ул қизга ҳар тарафдин киши чиқа бошлади. Бобоси заифаси бирла маслаҳат қилди. Бул қизни отасининг хизматиға олиб борғаймиз, анда яхши бўлғай деб. Заифа бирла маслаҳат қилдилар.

Агар бошқа одамга берсак, подшонинг қулогига етса бизларга кўп азоб берур, деди. Андин сўнг Завриёжонни отасининг хизматиға олиб келдилар. Қиз оталик хурматини тутиб, подшоға салом берди. Шунда подшо айди: Эй, бобо бу қиз на турур? Бобо айди: эй шоҳи олам, бу сизнинг жигаргўшангиз турур. Мани бунга сабаб қилган худон таоло турур, деди. Анда подшо айди: Эй бобо, сан нодон эркансан, ул қизнинг ўлганига 14 йил бўлди. Бул қизни манга тортиқ қилиб келтирган бўлсанг санго қаддинг баробари зар берурман, деди. Анда бобо бечора айди: ўзингизнинг қизингиз, деб жавоб берди.

Андин сўнг бобо подшодин рухсат олиб, уйига қайтди. Қиз бечора подшонимнинг қўлида қолди. Подшо айди: Эй Маликаи Завриёжон на бўлғай манинг бирлан даврон сурсанг деб, муборак бўйнига қўлларини солур бўлди. Завриёжон отасига зор-зор чун абри навбахор йиғлаб бир сўз айди:

Қулоқ сол сўзима кофирлар шоҳи,

Дейма манго бир оллони хурмати.

Ғариб, бекасларнинг ҳақдур паноҳи,

Дейма манго бир оллони хурмати.

Абу Бакр, Сиддиқ умматга дармон,
Усмон зуннурайн жомеъул Куръон,
Худонинг шеридур ул Шохимардон,
Дейма манго бир оллони хурмати.

Йўқдан бор айлаган бизни оллодур,
Умматнинг паноҳи Расулиллодур,
Ман бир ночор кўнгли Каъбатуллодур,
Дейма манго бир оллони хурмати.

Банда бўлгон кўлин узмас имондин,
Кўркмаслар кофирлар кори субҳондин,
Мани жудо қилма хури-ғилмондин,
Дейма манго бир оллони хурмати.

Ислом пири мадад берсин бу замон,
Худойим сақлағай балодин омон,
Санго тайин бўлди дўзахи макон,
Дейма манго бир оллони хурмати.

Ман бир ғариб кўзи ёшли ночорман,
Кўз ёшимдин ашки гулгун сочарман,
Шахид ўлсам дин йўлини очарман,
Дейма манго бир оллони хурмати.

Юрак-бағрим мани ўта туташди,
Бир ажаб савдолар бошимга тушди,
Имонинг йўқолди, подшойинг қочди,
Дейма манго бир оллони хурмати.

Завриё дер бахти қаро бўлибман,
Ўз отамдин жабру-жафо кўрибман,
Фотима-Зухрани шафе қилибман,
Дейма манго бир оллони хурмати.

Алқисса, андин сўнг Малик Қайтусни қаҳри келиб, зиёда мушаддат бўлди. Тамоми аркони давлат айдилар эй подшойин олам, бу қиз 40 кун бутга сажда қилсин, андин сўнг бу сўзни қабул қилур деб, Завриё бечорани мисли бандаликка қабул қилиб бутхонага солдилар.

Қиз бечора зиндон ичинда зор-зор чун абри навбаҳор йиғлаб айди: поко парвардигоро ман рўйи сиёҳни ўз фазли караминг бирлан ярлақайил, бу кофирнинг зулмидин халос қилгайсан деб зиндон ичинда бир муножот ўқиди:

Зиндон ичинда асло армонда қилиб қўйма,
Кофир қўлинда раҳмон дармонда қилиб қўйма,
Қаҳрингни кўтар субҳон гирёнда қилиб қўйма,

Бу кофири тарсони шодмонда қилиб қўйма,
Ман рўйи сиёҳ бўлдим нолонда қилиб қўйма.

Раҳматинг солиб мавлон бу ҳоли паришона,
Қўйма мани зиндонда раҳматла бу нолона,
Ҳиммат берибон амр қилгил мани мардона,
Тавфиқ ато қилгил, бу кофири ҳайвона,
Кофир қўлинда олло дармонда қилиб қўйма.

Худоё сан бор қилгон гўёки чаман гулман,
Кофирнинг қафасида зиндондаги булбулман,
Ё раб манго раҳминг сол бир рўйи сиёҳ қулман,
Жаннатга хуморим кўп бир ожизи толибман,
Бу Завриёни оллоҳ мотамда қилиб қўйма.

Алқисса, Завриё бечора бу муножотни тамом қилди. Кун кеч бўлди. Қоронғи оқшомни олло таоло мунаввар қилди. Тонг отгунча қиз бечора худон таолога муножот ва хатми куръон ўқиб, пирлари, устодларининг арвоҳларина бахш қилди. Тўрт кеча-кундуз таяммум бирла кунини ўтказди. Аммо бешланчи кун бутхонанинг қопусина бир қаландар келиб, хув ё ман, хув деб овоз қилди. Қаландарнинг овози қулоғина таъсир қилиб, бутларга осилгон лаъли жавоҳирлардин бир қисмини олиб, қаландарга берди. Қаландар бечора хушвақт бўлиб, бозорга олиб бориб, сотмоқчи бўлди. Жавоҳирфурушлар қаландарни маҳкам тутиб, подшонинг хизматина олиб бордилар.

Подшо сўради: эй, қаландар, бу жавоҳирларни қайдин олдинг, деди. Қаландар бечора зор-зор йиғлаб берган бечорани бир сўз бирлан подшога маълум қилиб бир сўз айди:

Эшит арзим, шоҳи Қайтус,
Бир жононнинг хайродидур.
Дилда сано ўқир Қуддус,
Бир парининг эҳсонидур.

Умнат эрди Мустафога,
Дўсти Абубакр, Сафога,
Канизи Фотма-Зухрога,
Бир парининг хайродидур.

Шоҳи Қайтус бўл харидор,
Дўзаха бўлма сазовор,
Қаҳр этар Воҳидул Қаҳҳор,
Бир парининг хайродидур.

Сурмалидур қоши кўзи,
Мисоли ой эрур юзи,
Шоҳ Малик Қайтусни қизи,
Бир парининг инъомидур.

Сўзим айтарман ҳаққоний,
Сан шохим худони тани,
Зиндон ичинда бу жонни,
Бағри коннинг хайродидур.

Қаландар тилда саноим,
Бахш этиб кечир гуноҳим,
Бандаман ҳақдур паноҳим,
Ахли жаннат эҳсонидур.

Алқисса, қаландар бу сўзни тамоm қилди. Сўнг Малик Қайтуснинг қаҳри андоғ зиёда бўлдиким, туқлари тўнларидин тешиб чикди. Эрса тамоми маҳрамлари бирлан бутхонани бориб, Завриё бечора зиндоннинг ичинда қафасдаги тўтилардек гул юзлари заъфарондек бўлиб, бошини саждага қўйиб зор-зор йиғлар эрди.

Шул окшом тушинда Расули худо алайҳиссалом ва Биби Фотима худонинг шафоатидин маҳрум бўлурсан, кўркма болам деб насиҳат қилдилар.

Аmmo кофир кизнинг саждага бош қўйғонидин қаҳри зиёда бўлиб айди: эй ночор манинг қаҳри газабимдин кўркмасмисан, саждага бош қўйиб, бутга бош қўймассан, деди.

Анда Завриёжон зор-зор йиғлаб тушинда кўрганларини тавсиф этиб, бир сўз айди:

Қулоқ сол сўзима карамли шохим,
Бу дунё фонийдур поёни бўлмас.
Фарзандингман ҳақдур манинг паноҳим,
Бу сўзимнинг асло ёлғони бўлмас.

Тушимда эранлар дуо қилдилар,
Он ҳазрат болам деб нишон бердилар,
Умматим кўркма деб назар солдилар,
Шариат йўлидин доёрим бўлмас.

Мусулмон бўлғайсан, қилайин дуо,
Фарзанд отасина бўлурми раво,
Киргил тўғри йўла сан бахти қаро
Бу дунёнинг асло бақоси бўлмас.

Ҳури ғилмон жилва берар кўзима,
Отам ғубор келтирмагил юзима,
Тенги-тушим йиғлашурлар сўзима,
Кўзда ёшим, ётмоқ имкони бўлмас.

Завриё дер, фарзандингман, бекасман,
Ўлсам шаҳид ўлам, диним бермасман,

Худонинг амриндин қўлим узмасман,

Ҳақдин ўзга манинг паноҳим бўлмас.

Алқисса, Завриё бечора бу сўзларни айтгандин сўнг Қайтус кофирнинг қаҳри келиб айди: Эй ночор мани қаҳримдин кўрқмай бутга сажда қилмай нега тупрога сажда қилурсан, деди. Завриё бечора зор-зор йиғлаб айди: Эй, ота сан отои меҳрибонсан худои таолонинг сифати Воҳидул Қаҳхордур, андин кўрқмасмусан, деди. Дўзах ичинда Қурайиш отлиғ илондин кўрқмасмусан, бутга сажда қилурсан. Ман худои таолонинг ожиз бандаси турурман, бир ашёни тамоша қилсам худодин кўрқарман. Онинг учун тупрокға бош кўйиб он ҳазрат алайҳиссаломнинг тарафига қараб сажда қилурман деди. Қайтус кофирнинг қаҳри келиб, қизнинг муборак бўйнига қўл солиб, завку шавқ қилур бўлди. Эrsa ул ночор равониғ этмасдан эй худо беҳабар ўзингга худонинг ўзи тавфиқ бергай, бўлмаса менинг ҳолим хароб бўлгай, деб юзлари заъфарондек сарғайиб, отасига қараб бир сўз айди:

Худонинг бирлигин билмаган кофир,

Қиз ҳам отасина раво бўлурми?

Шариат измина бўлмаган мункир,

Фарзанд отасина раво бўлурми?

Сан золим, ман мазлум йўқдур қарорим,

Бир оллога етгай нолаю зорим,

Худойимдин ўзга йўқдир мадорим,

Фарзанд отасина раво бўлурми?

Сўрғил золим уламои замондин,

Шариатда борми аввал замондин,

Сан кофирсан кўрқғил дўзах макондин,

Беҳишти дўзахга раво бўлурми?

Жон бир қушдир эмди парвоз этибдур,

Умрим гулин эмди ҳазон урибдур,

Бу кофирдин манго жафо этибдур,

Мусулмон кофирга раво бўлурми?

Отим Завриёдур ўзим бечора,

Қайтмасман динимдин осдирсанг дора,

Ожиз фарзандингман бир бахти қаро,

Фарзанд отасина раво бўлурми?

Андин сўнг Қайтус кофирнинг қаҳри келиб, айди: эй ночор мани қабул қилмасанг сани ўлдирурман, деди. Анда Завриё айди: Худонинг бирлигини билган киши ўз отасига нечук борур, деди. Анда Қайтус кофир айди: эй жаллод, тиғи обдорни олиб келгил мунинг умрининг гулистонини хазонга дўндирғил, деди. Жаллод қўлларига тиғи обдорини олиб келдилар. Завриёжон бечора кофирларнинг тиғидин кўркиб, йикилди.

Муборак юзлари офтобни хира қилур эди. Мисли заъфарондек сарғарди. Бир замондин сўнг хушига келди. Яна кофир айди. Эй ночор эмди қабул қилурмисан, деди. Тиғ ҳавола қилди, Завриёжон оҳ тортиб, худои таолонинг улуғ отини ёд қилиб, осмонга назар солди, кўрарким неча хури ғилмонлар беҳиштдин Завриёга қараб қулочларини очиб айдилар: динингнинг чироғини кўлдан бермагил, деб ишорат қилдилар.

Бу нишоналарни кўргандин сўнг қизи бечора худои таолога шукри сано қилиб, манинг ҳимматим бор деб оху нола қилиб йиғлади. Кофир айди: эй жаллод, ночорнинг кераги икки кўли турур, соғ кўлини баданидин кесгил, деди. Жаллодлар хуш бўлғай деб, тиғи обдорни олиб Завриё бечоранинг кўлини бандидин солур бўлди. Қиз бечоранинг кўнгли пора-пора бўлиб, худои табораки таолога ёлбориб бир муножот ўқиди:

Йўқдин мани бор айлаган ё Раҳмон,
Нечун мани бахти қаро айладинг.
На гуноҳ айладим санго биру бор,
Бўйла балоларга дучор айладинг.

Бу кофир дастина берибсан ривож,
Мани қилдинг бекаслардек ноиллож,
Қарам қилиб манинг кўнглим қилгил оч,
Кўзда ёшим тинмай равон айладинг.

Ҳазрати Одамдур барчага ота,
Пир бўлгон муриддин кўлини тута,
Шайхи Кабир пирим, ё Полвон ота,
Кўлим тутғил йўлда хайрон айладинг.

Бу дунёда сайр этмакка боғим йўқ,
Арзи ҳолим айтишмоқа Каъбам йўқ,
Биру борим сандин ўзга кишим йўқ,
Ёхти жаҳон манго зиндон айладинг.

Завриё дер насиб тақдира тортар,
Қайғуни кўп тортсанг муҳаббат ортар,
Айроликнинг жабри ўлимдин бадтар,
Ўз отамни манго душман айладинг.

Алқисса, бу сўзни Завриё бечора тамом қилди. Парвардигор оламдин Хизр алайҳиссаломга амр бўлди. Бир бандамга ўз отаси жафо қилиб турур. Соғ кўлини бандидин кесар. Ул бандамнинг тақдири шул эрди. Бандам андин озор топмасин, деди. Андин сўнг Хизр алайҳиссалом Мусна отлиғ бир илон бўлиб, Қайтус кофирнинг даргоҳина кириб, Завриёнинг кўлини кесдирур жойина хозир бўлди.

Соғ кўлини бандидин жудо қилиб, ул илонга ташлади. Илон панжани олиб, кўздин бўлди. Подшонинг қаҳри келиб айди: бу қизни жазираи майдонга

ташланглар, деди. Завриёжон зор-зор йиглаб, майдон ичинда ётди, уч кун орадин ўтди. Ул қиз ночор ўзи жафо кўрганига, кўзига жаҳон қоронғи бўлиб, йиғлар эрди. Хусусан соғ қўлини кесганина жафо тортар эрди. Тўрт кунгача очлик ва сувсизликдан ҳалокат мақомига етушди. Майдонда арслон ва бошқа жониворларнинг овози келур эрди. Ночорнинг ҳам ваҳми зиёда бўлиб, ўтган умрлариға ачиниб, пирларининг ҳаққиға хатми қуръон қилиб бахш қилди. Эрса қиз бечора зор-зор йиглаб, ё пири ҳазрати Шохимардон деб андин мадад сўраб бир сўз айди:

На ёвуз кун тушди мани бошима,
Шохимардон назар солинг ҳолима.
Худойим раҳм этгай кўзда ёшима,
Бузрук пирлар назар солинг ҳолима.

Ҳазрати Алининг чун нури айни,
Қарбалода шаҳид бўлган Хусайни,
Қўша тоғ эгаси Вайсул Қирони,
Ҳазрат ўғли назар солинг ҳолима.

Бу савдолар билан бўлибман ҳайрон,
Шох Нақшбанд пирим ё балоғардон.
Мадад сиздин Саид ота, Норимжон,
Полвон ота назар солинг ҳолима.

Бу Қайтус кофирла қолдим балоға,
Арз этарман ул яратган худоға,
Эмди машғул бўлсин зикри саноға,
Бори пирлар назар солинг ҳолима.

Завриё дер, манинг пирим Саид ота,
Канизаким дегай Фотима Зухро,
Марҳамат қилсалар қўлимдин тута,
Шафоатҳо назар солинг ҳолима.

Алқисса, тамоми пири устодларини ёд қилиб, қиз бечораға худои таоло химмат бериб, тўрт кун йўл юриб дарёи Жайхуннинг канориға борди. Ул жойда бошиға паноҳ қилиб, кулбаи эҳзон қилиб ўлтирди. Эмди сўзни яна бир тарафдин эшитинг. Урганч подшошина Ҳасанхон дер эрдилар. Кўп одамлар бирлан майдонда шикор қилур эрди. Ногоҳ кўзина бир қиз нишони кўринди. Одамлариға амр қилди, шул қиздин хабар олиб келингллар деб. Икки одам бориб маликаи Завриёни подшонинг ҳузурига олиб келмоқчи бўлдилар. Қизнинг маконига бордилар. Аларға қиз ўзини қўрғазмай паноҳ бўлди. Андин сўнг ул икки одам Ҳасанхон ёниға бориб айдилар: Эй шохи олам ул кўринган бир қиз эркан. Аммо ани биз кўра билмадик, бизлардин қочди, дедилар. Андин сўнг подшо айди: Эй одамлар, икки уламои замон борсин, онинг учунким, қиз мастура бўлса қозинга кўринур деди. Йўқ эрса эртанг бирлан устинда ғавғо

курулур, деди. Андин сўнг уламолар маликаи Завриёнинг ёнига бордилар. Подшонинг сўзини айдилар. Қиз тарафини овоз келди: Эй уламолар хуш келибсизлар, ман рўйи сиёх бандаман. Ўз отамдин жафо кўрдим, шод эрмасман, ғамгин эрурман, соғ кўлимни бандидин йўқ қилиб турурлар. Ҳасанхонга муносиб эрмасман, деди. Андин сўнг уламолар айдилар: Эй ночор қабул қилмасанг эртанг подшонинг ўзи келур деб айтдилар. Қиз бечора ваҳмга тушди, яна тамоми пирларини шодон этиб бир сўз айти:

Кунма кундин бадтар бўлди бу холим,
Манинг пирим Шохимардон бормисан?
На сабабдин паст тушибди иқболим,
Шери даргоҳ ё Муртазо бормисан?

Сигинибман санго каъба худоси,
Қабул бўлғай бандаларнинг дуоси,
Ҳазрат Али бекасларнинг паноси,
Манинг пирим, Шохимардон бормисан?

Ман келибман майдон ичра омона,
Бу балодин кутулишим гумона,
Мадад сиздан шохи нақшбанд девона,
Баҳоваддин сохибқирон бормисан?

Ман бир ғариб кўзи ёшли бечора,
Ҳасанхон қасд этиб остирар дора,
Кўлим йўқ, юзим йўқ, ман бахти қаро,
Илёс Хизр мадаккорим бормисан?

Хайрон бўлдим эмди жонга роҳат йўқ,
Ёнимда ҳамдамим, танда қувват йўқ,
Рўйи сиёх бўлдим, сабру тоқат йўқ,
Кўнгил берган арслоним бормисан?

Жаббор эгам Завриёга бир паноҳ,
Танима қувват бер тилима ғўё,
Бир ночорман ғамда қолган бегуноҳ,
Содик пирим, хуш овозим бормисан?

Алқисса, қиз бечора тонг отгунча, намоз ўқиб худон таолоға муножот ўқиб йиғлади.

Намози бомдодни ўқиб бўлиб эрди. Дарёнинг бўйида 40 зоти шариф келдилар. Ҳаммалари дасторли таҳорат қилиб, намоз ўқиб, намоздин фориг бўлиб маликаи Завриёни ёнига келдилар. Қиз ҳам тавозе бирлан салом берди. Эшонлар алик олдилар. Айдилар: Эй болам, кўркма, бизлар худон таолонинг амри бирлан санго мадад бермак учун келдик деб кўнглини шод қилдилар. Ногоҳ Мағриб тарафиндин гард пайдо бўлди. Гард ичиндин Ҳасанхон подшо тўп отиб доғу-дошларни зир титратиб келур.

Маликаи Завриё мунча ваҳшатларни кўриб йиғлади. Ул келган азизлар кўркма деб кўнгил бердилар. Андин сўнг Ҳасанхон яна совчи юборди, бизни қабул қилсин деб, манинг қаҳри ғазабима гирифтор бўлмасин деб. Анда совчининг сўзини қиз қабул қилмади. Айди: ман бир бечора турурман. Подшонинг муносиби эрмасман, деди. Совчилар қизнинг сўзини келиб айдилар.

Ҳасанхон дарқаҳр бўлиб, табли исанч қокдириб, майдонга кирди. Қиз бетокат бўлиб кўп йиғлади. Қизнинг тарафидин шул қирк зоти шариф майдонга кирдилар. Худои таолонинг амри билан ернинг юзи думон бўлиб, жаҳон қоронғи бўлди. Каромати авлиё барҳақдур. Ҳар ким авлиёнинг сўзига инонмаса гунохкор турур. Шу азизлар майдонга киргандин сўнг Ҳасанхоннинг лашкари босилиб, майдонда кесилган бошлар, тўкилган қонлар йўқ эрди. Олло таоло Ҳасанхоннинг лашкарига бир ваҳм солиб, ўз-ўзидин босилиб шаҳарга кирдилар. Ул зоти шарифлар кўздин ғойиб бўлдилар. Андин сўнг Маликаи Завриё зор-зор чун абри навбахор йиғлаб қулбаи эҳзон ичинда ўзининг бекас, беморлиғини ёдина солиб, яна худога ёлвориб бир ғазал ўқиди:

Шукр ҳақнинг даргоҳина,
Пирим Шоҳимардон келди.
Юзим урдим боргоҳина,
Али Шоҳимардон келди.

Ғанимдин орим олмоқа,
Лашкара талон солмоқа,
Диннинг қиличин чалмоқа,
Зулфикори паррон келди.

Ман бўлибман эмди шодмон,
Кетди қулфат, кайғу думон,
Ғамгин бўлсин қулли душман,
Хурлар бирла ғилмон келди.

Тўйлар томошалар қилғон,
Созу суҳбатларни сурган,
Тушумда шароб ичирган,
Жаннат соқийлари келди.

Завриё дер кўнгил тожи,
Хуснинг олар ойдин божи,
Ошиқ Ойдиннинг чироғи,
Саид халфам ҳозир келди.

Алқисса, Ҳасанхоннинг лашкарига 40 чилтанлар босқи бергандин сўнг ўз шаҳрина бориб, отасина салом берди. Отаси зиёда доно эрди. Ҳасанхондин хабар сўради: Эй болам, кўнглимнинг хушгоҳи санго на бўлди, кимдин босқи топдингиз? Анда Ҳасанхон айди: Бир ночордин. Ҳамма лашкарим босилди, кесилган бош йўқ, тўкилган қон йўқ. Қирк зоти шариф тиғ хавола қилдилар.

Лашкарим босилди қолди. Кўп бетоқат бўлиб, оҳ уриб отасидин маслаҳат сўради. Отаси айти: Эй болам, сан жавоб берсанг, анинг ёнига бориб, холи ахволини билсам деди. Анда Ҳасанхон айти: агар борсангиз майдонда турур деб бир сўз айти.

Борсангиз ёрнинг боғина,
Дузли маконлари бордур.
Якка деб хаёл айламанг,
Чилтан мададкори бордур.

Бирин кўрдим Шохимардон,
Қиркин кўрдим Ғавсул Замон,
Баҳовиддин балогардон,
Шох Нақшбанд пири бордур.

Бир киши келмас кўрмака,
Болам деб назар солмоқа,
Диннинг қиличин чалмоқа,
Ҳайдари Каррори бордур.

Манинг жоним анга қурбон,
Ҳизматида бўлсам ҳамон,
Йўлдош бўлғай нурли имон,
Кавсар сокийлари бордур.

Борсангиз айтинг саломи,
Дилинда ҳақнинг каломи,
Кўп сарф этинглари инъоми,
Жоним нишонлари бордур.

Шох Ҳасан дер, Мехрибоним,
Ғанимат руҳи равоним,
Юзи гул моҳитобоним,
Сочи сумбуллари бордур.

Алқисса, андин сўнг аркони давлат оталиқ иноқлари подшодин руҳсат олиб, майдонга равона бўлдилар. Эмди сўзни алардин эшитинг. Тўрт кечакундуз йўл юриб, маликаи Завриёнинг маҳофасига бордилар. Қиз бечора буларнинг олдиға пешвоз чиқиб, салом бериб, айти: Ман рўйи сиёхни истаб келган азиз меҳмонларим, хуш келибсизлар деб зор-зор йиғлади. Анда Иноят оталиқ айти: Эй маликаи Завриё бизлар сиздин хижоб этармиз, сизга арзимиз бор эрди деб, келтирган туфҳаи пешкашларини чиқариб олдиға кўюб айдилар. Ҳасанхоннинг отаси ҳизматиңизга юборди. Агар худои таоло кўшган бўлса, Ҳасанхон учун тўю-томоша қилурмиз дедилар. Анда Завриё айти: Эй азиз меҳмонлар, ман бир ожизи ночор бечора турурман. Кўлимни отам бандидин кесдириб турур. Подшоға муносиб эрмасаман, деди. Анда аркони давлат айдилар: хар нечук бўлсангиз ҳам қабул килдик, харна ҳожатингиз бўлса

айтинг, дедилар. Анда Завриёжон Ҳасанхоннинг вазирларина қараб бир нома ёзиб бериб юборганлари бул турур:

Борсангиз айтинглар ул Ҳасанхона,
Қирк бир каниз қадди зебо юборсин.
Ёлбориб сиғинсин Шохимардона,
Яна қирк бир хусни Раъно юборсин.

Бир неча филмонлар, бир неча беклар,
Ничча қадди зебо, сочи сунбуллар,
Гулшанда сайраган шайдо булбуллар,
Бири булбул хушовозлар юборсин.

Бир неча муллолар, бир неча эшон,
Нечалар хушвақтдур, неча паришон,
Томошасин кўрсин ҳур ила филмон,
Қирк бир эшон соҳиб калом юборсин.

Бир шаҳар айласин давраси гулдин,
Қизу жувон келсин қалъадин, элдин,
Хушнома юбордим, китобдин, дилдин,
Яна қирк бир яхши гулом юборсин.

Отим Завриёдур, ўзим бечора,
Ҳасанхон бўлсинлар биза ғамхора,
Қайтус шохдин налар чекдим озора,
Ўзимдин бир бағри пора юборсин.

Алкисса, бу сўздин сўнг аркони давлат Завриёжондин рухсат олиб кетар бўлдилар. Анда Завриё айти: омон-соғ Ҳасанхоннинг бағрина борсангизлар айтинг. Манинг бир қўлим йўқ турур. Онинг учун кўп хижолат тортарман. Манго шул ерда бир қалъа бино қилиб берсун. Бу ер ҳам ўзларининг жойлари турур деди. Андин сўнг беклар, хуш бўлғай деб кетдилар. Бориб Ҳасанхоннинг онасиға Завриёжоннинг сўзини айтиб, хон ҳазратға салом бердилар. Подшо алик олиб айти: Маликаи Завриёжоннинг маконига бориб келдингизларму деди. Булардин бурун онаси айти: Эй ўғлим, маликаи Завриёнинг хизматларига қирк бир каниз бирла қирк бир эшон соҳиб, қирк бир гулом юборсангиз, бир шаҳар бино қилиб берсангиз стуни гулдин, Ўзи зарнигордин ва яна бир боғ жаннатнишон солиб берсангиз. Завриёжоннинг амри шул турур деб таъриф этиб бир сўз айти:

Таъриф этсам Завриёнинг сўзини,
Гул юзлари моҳитабона мангзар.
Керак эрса бориб кўринг ўзини,
Ширин гуфтор, шаккар забона мангзар.

Қомати тубидур, долдир ўзлари,
Тиллари сужидур, болдир лаблари,
Сўзлари жон олур кўзи ховари,
Гўёки бир сохибқирона мангзар.

Қирқ икки қиз тўйи зебо олсинлар,
Завриёнинг хизмати на борсинлар,
Сўнанинг олдинда соза кирсинлар,
Ҳар сифати баландпарвоза мангзар.

Сахарлар зикридир ёд этар куръон,
•Худонинг ишқинда кўзлари гирён,
Кўп неъматлар борсин, бўлсин фаровон,
Бир тавсифи Ҳотам нишона мангзар.

Канизлар борганда салом айласин,
Яхши тиллар бирлан қалом айласин,
Қўл қовшириб адаб-икром айласун,
Бир тавсифи Нўширавона мангзар.

Арконлар сўзини айладим тамом,
Қирқ маҳрам юборинг кўп бериб инъом,
Шаҳар бино қилиб, қурилсин зукон,
Бир келган давлати бақоға мангзар.

Алқисса, андин сўнг Ҳасанхон подшо қирқ бир каниз, қиз жувонлари бирлан кўп инъомларни тайёр қилиб, бир неча шайх, машойих, имомларни тўп-тўп лашкар бирлан шаҳардин чиқариб Завриёжоннинг қалъа солсин деган жойина юбордилар. Оқшом йитиб, эртанг намозини ўқиб бўлғонидин сўнг Ҳасанхон айди, эй ақобирлар, эмди бу шаҳарнинг биносина мўътанд бўлинглар ва лекин биноси шаҳри Зарнигордин зиёда бўлсин, деди.

Андин сўнг Хоразм беклари маслаҳат қилиб, қалъа биносиға машғул бўлдилар. Анда Ҳасанхон тамоми бекларига қараб бир сўз айди:

Бир қалъа қилинлар стунни гулдин,
Биноси қалъани Зарнигор ўлсин.
Гумбази мраммардин, пештоқи кўкдин,
Ҳавоси келиб ҳам навбахор ўлсин.

Дунё фоний бўлса кетмасин оти,
Кавсардин сув олинг, жаннатдин бода,
Равшан бўлсин кўнгилларнинг муроди,
Бу қарор ҳаммиша беқарор ўлсин.

Бу қалъа отина Гулстун дерлар,
Сочинлар қўшқина мушқу анбарлар,

Завриё олдинда моҳи анварлар,
Бу шаҳар ичинда сарафроз ўлсин.

Бир боғ бино қилинг олмадин, нордин,
Булбуллар кетмасин бу мурғизордин,
Бир пари обдору зулфи шумордин,
Бу боғ булбуллари хушовоз ўлсин.

Иморат қилинглар бўлмасин хароб,
Ражжалар тортинглар бир ёна қараб,
Сухбатлар қурилиб, ичилсин шароб,
Шул боғ Завриёнинг макони ўлсин.

Ҳасанхон дер, боқий ўлинглар омон,
Суринглар давронни, чекманглар армон,
Тўй этинг қалъада, қилинглар эҳсон,
Бул шаҳар қалъаи Зарнигор ўлсин.

Алқисса, андин сўнг усталар амри подшо вожиб деб ҳунарларини харж қила бошладилар. Бир неча кунда қалъани тамом қилдилар. Андин сўнг боғнинг биносиға машғул бўлдилар. Бир неча кунда боғнинг ҳам биносини тамом қилдилар. Боғ боғи Эрамдин ҳам зиёда бўлди. Қалъаға заррин дарвозалар бирлан Боғдоди эшиклар курдилар. Андин сўнг подшоға хабар бердилар. Подшо ҳам тамоми акобирлари бирлан қалъаға тушиб ором олдилар. Андин сўнг амр қилди: Завриёнинг қирқ канизаки бирлан маҳофаға солиб олиб келинглар, деб буюрди. Андин сўнг Завриёни қирқ канизалари бирлан шаҳарга олиб келдилар. Қирқ кеча-кундуз тўй-томоша этиб, ҳамма одамларни шод қилдилар. Завриё бечора кеча-кундуз худоға муножот қилди: поко парвардигоро,сан ман бечорани бу халойиқ орасинда қўлим сабабли шармисор қилмағайсан деб бир сўз айди:

Йўқдан мани бор айлаган биру бор,
Қўйма мани бўйла армон ичинда.
Табиби ҳозиқсан манго мадақдор,
Қўйма мани бўйла армон ичинда.

Манингдек нечани шодмон айладинг,
Ниччани кўнглини армон айладинг,
Ўз отамни манго душмон айладинг,
Қўйма эгам мани армон ичинда.

Шариат амрина бўлибман қурбон,
Истадим бергайсан дардима дармон,
Ба ҳаққи хурмати ул Шохимардон,
Қўйма мани қулли армон ичинда.

Сигиндим ман санго яратган худо,
Он хазрата бўлсин бу жоним фидо,
Канизаким дегай Фотмаю Зухро,
Қўйма эгам банди зиндон ичинда.

Хизр бобом келиб қилса дуони,
Ҳақ ато айлағай биза шифони,
Бандам дегай мандин рўйи сиёни,
Қўйма эгам мани армон ичинда.

Эшит мани арзим Қози ул ҳожот,
Ман бир бечораман, сан бергил нажот,
Даргоҳингга йиғлаб қилдим муножот,
Раҳм айлагил қўйма армон ичинда.

Алқисса, Завриё бечора бу муножотни тамом қилди. Тонг отиб, офтоб чиқиб эрди. Худои таоло Завриёнинг муножотини қабул қилиб, Хизр алайҳиссалом ҳозир бўлди. Оқсоқол сувратинда бўлиб айтди: Эй халойиқлар билинглар ва огоҳ бўлинглар, ман бир табибман. Ҳар жойда қўли, оёғи кесилган одам бўлса анга шифо берурман, деди. Бу сўзни Ҳасанхон эшитиб айди: Эй бобо, Маликаи Завриёнинг кесилган қўлини шифо берсанг санго қаддинг баробари зар берурман, деди. Бобо айди: мани Завриёни ёнина олиб боринглар, деди. Подшо Завриёнинг ҳарамига олиб борди. Бобо дуо қилди. Завриёнинг йўқ бўлган қўли ҳозир бўлди. Хизр алайҳиссалом қўлини бандига қўйиб, муборак оғзининг сувини суртди. Худои таолонинг амри бирла Хизр бобо дуо қилди. Қиз бечора омин деб йиғлади.

Каромати авлиё барҳақ турур. Маликаи Завриёга олло таоло шифои азим берди. Бобо ҳам кўздин ғойиб бўлдилар. Хизр алайҳиссалом эркан, малика шифо топганидин сўнг подшо бошлиқ тамоми аркони давлат акобирлари хушвақт бўлиб, шодмон бўлдилар. Андин кейин подшога Завриёжонни 40 кечакундуз тўй этиб, никоҳ қилиб бердилар. Гулстун шахрининг ичинда айшишратга машғул бўлдилар. Ҳасанхон Завриёнинг жамолига назар қилди. Шамол тегиб зулфлари якка-якка бўлиб, оқ юзинда алвон-алвон жилва берур эрди. Анда Ҳасанхон Завриёжонга қараб бир сўз айди:

Қирк кун бўлди санинг учун зор эдим,
Шукр олло юзинг кўрдим паризод.
Юзинг кўрмай ғойибона ёр эдим,
Шукр олло юзинг кўрдим паризод.

Ҳасанхоннинг гули боғда очилган,
Муборак оғзиннан дурлар сочилган,
Юзинг кўрсам мисли шароб ичилган,
Шукр олло юзинг кўрдим паризод.

Гул юзингда дона-дона холинг бор,
Ажойиб лабингдан томар болиг бор,

Бир нишона оқ сийнангда норинг бор,
Шукр олло юзинг кўрдим паризод.

Боди шамол юзларинга тегибдур,
Жамолинг ханжари жона тегибдур,
То кўрмасам рухим парвоз этибдур,
Шукр олло юзинг кўрдим паризод.

Рухсат бер сан бирла қилсам ҳаловат,
Бўлмаса ҳалойиқ қилур маломат,
Отангга солурман рўзи қиёмат,
Шукр олло юзинг кўрдим паризод.

Ҳасанхон дер ман етибман мурода,
Насиби тақдира қилди ирода,
Завриёжон умринг бўлсин зиёда,
Шукр олло юзинг кўрдим паризод.

Алқисса, андин сўнг Ҳасанхон Завриёжон бирла завқ-шавқ бирла қалъаи
Гулстунда даврон сурдилар.

Эмди сўзни бошқа тарафдин эшитинг. Хон ҳазратининг аввалги заифаси
бор эрди. Отини Меҳрибонжон дер эрдилар. Ҳасанхоннинг аввалги қалъасинда
эрди.

Бир кун и эшитиб, қирк қиза бош бўлиб, қайдасан шаҳри Гулстун деб
равона бўлди. Бир неча кунлар йўл юриб, шаҳри Гулстунга бориб Завриёжон
бирла хон ҳазратларининг боргоҳина бориб салом берди. Маликаи Завриё ҳам
чусти чобук ўрнидин туриб, салом бериб, иззат-икром қилди. Меҳрибонжон
пари ҳам фотиҳа ўкидилар. Келган қизлар бошқа жойга ўлтирдилар. Кун кеч
бўлди. Оқшомгача созу суҳбат бирлан ўлтирдилар. Андин сўнг Ҳасанхон икки
заифасига қараб иккисидин ҳам кўнгил уза билмай бир сўз айди:

Меҳрибонжон, Завриёжон,
Қайсингга меҳмон бўлайин.
Биринг хурсан, биринг ғилмон,
Қайсингга меҳмон бўлайин.

Сиё зулфинг шамол эсар,
Ошиқларни бағрин эзар,
Биринг соқий, биринг кавсар,
Қайсингга меҳмон бўлайин.

Биринг чаман, биринг гулзор,
Биринг олма, биринг анор.
Биринг сўна, биринг паррор,
Қайсингга меҳмон бўлайин.

Биринг болсан, биринг шарбат,
Биринг нозик, биринг нузмат,
Биринг баланд, биринг рифъат,
Қайсингга меҳмон бўлайин.

Биринг сўна, биринг қозсан,
Биринг баҳор, биринг ёзсан,
Биринг суҳбат, биринг созсан,
Қайсингга меҳмон бўлайин.

Ҳасанхонинг чекар армон,
Биринг шифо биринг дармон,
Биринг ўқсан, биринг камон,
Қайсингга меҳмон бўлайин.

Алқисса, андин сўнг Ҳасанхон билан Меҳрибонжон, Завриёжон учлари ярим оқшомғача бир-бирларининг ҳусни жамолини томоша қилиб ўлтирдилар. Меҳрибонжон оталиқ Завриёжоннинг ҳурматини тутиб айди: “Эй Ҳасанхон, Завриёжоннинг меҳмони бўлинг”, деди. Анда Завриёжон Меҳрибонжон оталиқнинг айтган сўзига вақти хуш бўлиб бир сўз айди:

Манинг ғамгин кўнглим айладинг обод,
Бугун Меҳрибоннинг меҳмони бўлинг.
Ҳасанхон кўнглингиз бўлмасин ношод,
Бугун Меҳрибоннинг меҳмони бўлинг.

Меҳрибондур сўна каби мастона,
Қиссаи Юсуфдир назми достона,
Сайр этинг бу кеча боғи бўстона,
Бугун Меҳрибоннинг меҳмони бўлинг.

Булбуллар сайр этар баҳор чоғинда,
Олмалари бордур ҳусн боғинда,
Шул сўна қолмасин ҳижрон доғинда,
Бугун Меҳрибоннинг меҳмони бўлинг.

Гулстун шаҳрина бўлибдур меҳмон,
Ғанимат айёмдур, суринглар даврон,
Насиҳатим будир санго Ҳасанхон,
Бугун Меҳрибоннинг меҳмони бўлинг.

Меҳрибондур санинг учун навбаҳор,
Шоҳимардон пиринг, худодир ёринг,
Шоҳим ман олдинда бир хизматкоринг,
Бугун Меҳрибоннинг меҳмони бўлинг.

Отим Завриёдур бу боғ маконим,
Сўзим қабул қилсанг давлат паноҳим,
Иززатли икромли руҳи равоним,
Бугун Қоракўзнинг меҳмони бўлинг.

Алқисса, андин сўнг Меҳрибон оталиқ бирлан завқи сафо суриб, айшу ишрат қилдилар. Андин сўнг Меҳрибон бика ўз маконига кетди. Завриёжон бирла Ҳасанхон бир неча кун айшу ишратда бўлдилар. Орадин бир неча кун ўтди. Маликаи Завриёжон ҳомилалиқ бўлди. Тўққиз ой, тўққиз кун, тўққиз соат ўтиб бир ўғил бўлди. Ишқ сурат бўлди.

Ҳасанхон подшо бир неча кун тўй-томоша этиб, уламолардин дуо олди. Андин сўнг Олимжон Хоразмий деб от қўйдилар. Орадин бир неча замон ўтди. Шоҳ Олимжон етти ёшина кирди. Суннат қилиб мактабга бердилар. Бир неча замондин сўнг илм ҳосил қилди.

Эмди сўзни бошқа тарафдин эшитинг. Бир куни Ҳасанхон лашкарини шикорға олиб чиқди. Шоҳ Олимжон онасининг ёнинда ўтириб эрди. Ҳасанхон ўғлини кўриб кўп йиғлади. Анда Ҳасанхоннинг отаси айди: Эй ўғлим на учун йиғларсан? Ҳасанхон айди: Одами зоднинг меваси фарзанд эркан, шоҳ Олимжон манинг фарзандим. Ман сизнинг фарзандингизман. Эмди ман ғазотга кетарман. Ўғлимни сиза топширдим. Сизни худоға топширдим деб отасина қараб бир сўз айди:

Насихатдур сўзим, меҳрибон отам,
Боламнинг ҳолидин хабардор ўлинг.
Бир ёлғиз, бегуноҳ кўпдур душмани,
Тўрамнинг ҳолидин хабардор ўлинг.

Ғаниматдур билинг давлатли замон,
Ғофил бўлсанг қолур кўнглингда армон,
Ёлғизларнинг пири ул Шоҳимардон,
Боламнинг ҳолидин хабардор ўлинг.

Йигитнинг кўнглини фарзанддур шоди,
Дилимда бор турур худонинг оти,
Ёлғиз йигит ўлса кўмилар оти,
Ёлғизим ҳолидин хабардор ўлинг.

Бемаҳал умрини хазон урмасин,
Гул юзлари заъфарондек сўлмасин.
Манинг ёлғиз болам гадо бўлмасин,
Боламнинг ҳолидин хабардор ўлинг.

Ҳасанхон дер тамоғ этдим сўзимни,
Қаро қилсин душманларнинг юзини,
Ўзим ўлсам руҳим қўлдайди сизни,
Боламнинг ҳолидин хабардор ўлинг.

Алкисса, андин сўнг Ҳасанхон подшоҳ лашкарини йиғнаб, отасига дуо қилиб, рухсат олиб, Завриёжонга айди: Олимжоннинг ҳолидин хабардор бўлинг деб, анга ҳам насихат қилди.

Эмди подшо кофирлар бирлан урушиб юрсин, шоҳ Олимжон онаси бирлан Гулстун шахринда бўлаберсин.

Орадин бир неча кунлар ўтди. Ҳасанхон подшоҳнинг аввалги заифаси Меҳрибонжон душманлик қилиб, бир нома ёзиб, Ҳасанхоннинг муҳрин босиб, қалъаи Гулстунга юборди. Мазмуни бул тариқаки, хат борғоч Маликаи Завриё бирлан шоҳ Олимжонни қалъадин қувлаб чиқариб юборсун, аларнинг сабабидин ман кофирларнинг зиндонида ётибман деган хат турур. Ҳасанхоннинг отаси ул хатни ўқиб, зор-зор йиғлаб, Завриёнинг ёнига борди.

Шоҳ Олим ҳам мактабга кетиб эрди, ул ҳам келди. Ҳасанхоннинг отаси айди: Эй, Завриёжон шоҳ Олимжон бирлан сизларнинг сабабингиздин отанг Ҳасанхон кофирларнинг бандида эрмиш, холо сизларни шахардин чиқарсун деган амр бўлибдур деди. Андин сўнг Завриё бечора шоҳ Олимжоннинг кўлидин тутиб, зор-зор йиғлаб кетар бўлғонда момоси бетоқат бўлиб айди: Худоё худованда Ҳасанхондин айрилдим, булардин ҳам айрилсам нечук ҳолим кечар эркан деб хайрон бўлиб шоҳ Олимжоннинг худойи парвардигора топшириб бир сўз айди:

Шоҳи Олим холиқи яктоға топширдим сани,
Доимо ул воқифул асрора топширдим сани,
Бандага маврид айлаган Гаффора топширдим сани,
Чун отаи раҳмати раҳмона топширдим сани,
Борғил эй жоним болам, жаббора топширдим сани.

Эй худоё ҳеч кишиким бағри бирён ўлмасун,
Айрилиб фарзандидин чун дийда гирён ўлмасун,
Ул Ҳасанхоним илоҳи хонавайрон ўлмасун,
Раҳбаридин айрилиб чўлларда ҳижрон ўлмасун,
Борғил эй жоним болам жаббора топширдим сани.

Шоҳи Олим икки дунёда худо ёринг санинг,
Ул Абулқосим Қурайши бўлса ғамхоринг санинг,
Ҳам Абубакр, Усмон Али ёринг санинг,
Бандаи бечораларға йўқдир озоринг санинг,
Шоҳи Олим Воқифул асрора топширдим сани.

Ҳазрати Вожиб таолодин тиларман ҳар замон,
Бу табаррук изларингни эмди кўрмакдур гумон,
Истасам эмди сани қайдин топарман Меҳрибон,
Оҳ фарёдим эшитиб йиғлашурлар инсу жон,
Борғил, эй жоним болам, жаббора топширдим сани.

Биру борим раҳм қилғил бандаи бечораға,
Алхусусан йўлда қолган ман каби афтодаға,

Отимиз арконадурким, юраги садпорага,
Қил қарам тангри таборак бу ики шахзодага,
Борғил эй жоним болам жаббора топширдим сани.

Алқисса, андин сўнг шоҳ Олим онасининг қўлларидин тутиб, зор-зор йиғлаб, Гулсутун шахридин чиқиб кетаберсин, момоси термулиб, беқарор бўлиб кўп йиғлади. Шоҳ Олимжон онаси бирлан етти кеча-кундуз йўл юриб дарёи Жайхуннинг каноринда борур эрди. Худон таолонинг амри бирлан ер юзи қоронги бўлиб, думон бўлди. Эrsa шоҳ Олимжон дарёга фарқ бўлди. Юзинда кокиллари шамол эсар эди. Шул вақтда думон йўқ бўлиб Завриёжоннинг кўзи дарёга тушди. Кўрса, ўғли дарёда борур. Бағри бирён, кўзи бирён бўлиб авлиёларни шари келтириб бир сўз айди:

Дарё пири Ғавсулғиёс,
Тортинг боламни қироға.
Ҳабибим Фотима, Зухро,
Тортинг боламни қироға.

Султон Вайс эр пирларим,
Хўб нишонли эрларим,
Зоҳир қаромат пирларим,
Тортинг боламни қироға.

Ҳазрати Али пир Жаббор,
Амр айласа пирдур дигар,
Ўзлари соҳиб зулфиқор,
Тортинг боламни қироға.

Жаббор эгам солма аза,
Етганмикан вақти қазо,
Мадад сиздин Одам Ато,
Тортинг боламни қироға.

Завриёдир бўлдим ҳайрон,
Шоҳи Олим фаҳри жаҳон,
Баҳовиддин балоғардон,
Тортинг боламни қироға.

Алқисса, бу сўздин сўнг Завриё бечоранинг муножотини қабул қилиб, шамолга амр қилди. Шаҳзодани қироға чиқарди. Онаси олдина олиб кўрса мисли ўликдек бўлиб ётиб турур, ўзини билмас. Завриё бечора шаҳзоданинг бу аҳволини кўриб, худон таолога сиғиниб бир сўз айди:

Гулшаним, гул зорим, боғу бўстониm,
Бемаҳал умрингни хазон урмасин.
Сарви гуландомиm, Рустам нишоним,
Бемаҳал умрингни хазон урмасин.

Ёлғизликда қўлим тутар қўлдошим,
Ғамгинликда кўнглим олган сирдошим,
Нури дийдам, болам, қавму қардошим,
Бемаҳал умрингни хазон урмасин.

Юз тутибман санго ҳазрати Субҳон,
Кўринмас кўзима бу ёхти жаҳон,
Пирёр ўгли яна ҳазрати Полвон,
Ёлғизим боғини хазон урмасин.

Дарёнинг пиридур ҳазрати Илёс,
Кароматинг барҳақ ё Ғавсулғиёс,
Сиздан мадад пирим ё шайхи Аббос,
Фарзандим боғини хазон урмасин.

Бу ўғлон ётгондин турмас, гумона,
Юзим тутдим бир яратган субҳона,
Кароматли Баҳовиддин девона,
Боламнинг боғини хазон урмасин.

Отим Завриёдур, ўзим бечора,
Раҳм айлагил кўзи ёшли ночора,
Менингдек бормикан бағри садпора,
Бемаҳал умрингни хазон урмасин.

Алқисса, Завриё бечора бу сўзни тамоm қилғандин сўнг олло таоло шоҳ Олимжонга шифо берди. Завриё бечора шоҳ Олимжонни кучоғина олиб, яна худои таолога шукр қилиб, йўлга равона бўлди. Бир жойга бориб дарёнинг канорасинда бир қулба қилиб ором олаберсинлар, энди сўзни Ҳасанхондин эшитинг. Бир неча кунлардин сўнг тамоми лашкари бирлан соғу саломат келиб шаҳрина кирди. Тамоми одамлар подшо бирлан кўришди. Андин сўнг отаси келди. Подшо айди: Эй ота, соғу-саломат бормисизлар, шоҳ Олимжон ҳам соғ-саломат борми деб сўради. Анда отаси подшога қараб, бетоқат бўлиб, телмуриб йиғлади. Анда подшо айди: на учун йиғларсиз? Анда отаси айди: Эй болам, ўзингни хатти муҳринг деб юборган хатинг бирлан шаҳардин чиқариб қувладим деб, хатни чиқариб подшога берди. Подшо хатни кўриб зор-зор йиғлаб айди: отажон одамзоднинг меваси фарзанддир, душман иши шундоғ бўлур деб шоҳ Олимжон бирлан Завриёни излаб, қаландар бўлиб, чўллара чиқиб равона бўлиб йўлда борур эрди. Олдина қирқ чўпон учради. Чўпонлар қаландарнинг бу ҳолини паришон кўриб айдилар: Эй, қаландар қайга борурсиз, дедилар. Анда подшо айди: Ҳар ким фарзандидин, ҳамхонасидин жудо бўлса холи шул бўлур деб бир сўз айди:

Эй чўпонлар сайри саҳрода гадо бўлдим бугун,
Доғи фарзанд ҳасратидин ман адо бўлдим бугун.

Айрилибман мулкимдин бенаво бўлдим бугун,
Ҳақ манго амр айлади соҳиб ғазо бўлдим бугун,
Найлайин ман шоҳи Олимдин жудо бўлдим бугун.

Эй ёронлар, бормикан дардима дармондин хабар,
Муносим ҳам манзилим, иззатли меҳмондин хабар,
Ёлғизимдин ман сўрарман гули ошёндин хабар,
Истадим ман топмадим, дардима дармондин хабар,
Тўти янглиг овозимдин жудо бўлдим бугун.

Бир чаман боғим, баҳорим, бўстони бормикан,
Ҳақ жудо қилган мани ул меҳмоним бормикан,
Рустам нишони сифат ул достоним бормикан,
Шоҳ Олим ёлғизим, жоним, нишоним бормикан,
Найлайин Юсуф нишонимдин жудо бўлдим бугун.

Эй худоё сан қилибсан шоҳи Олимдин жудо,
Тахти тожим, моли мулким, гул юзин кўрсат худо,
Шоҳликдин айрилиб, бўлдим гадои бенаво,
Тут карам бирла кўлимни йўлда қолдим Ахмадо,
Найлайин ул меҳмонимдин жудо бўлдим бугун.

Кўрмасам гул юзин сабру қарорим йўқ менинг,
Ахтарурман ёлғизим деб ҳушу орим йўқ манинг,
Эмди ман рухим гадогур ёдгорим йўқ манинг,
Найлайин мотамсароман рўзгорим йўқ манинг,
Булбулим шаккар мақомимдин жудо бўлдим бугун.

Бир борим бу Ҳасанхонни қилибсан хору зор,
Қайда бир ҳамдам топиб сирримни қилсам ошкор,
На манго бир ёр бордур, на манго бир ғамгусор,
Тут кўлимни йўлда қолдим соҳиби дулдулсувор,
Найлайин ман шоҳи Олимдин жудо бўлдим бугун.

Алқисса, бу сўзлардин сўнг Ҳасанхондин чўпонлар эшитиб йиғладилар.
Анда Ҳасанхон айди: Эй, чўпонлар, на учун йиғларсизлар, деди. Анда чўпонлар
айди: Эй подшоҳим бизлар сизнинг чўпонингиз турурмиз сизни бу аҳволда
кўриб йиғлармиз, деди. Эй подшоҳим, шаҳзодани топсангиз, бизларга на
берурсиз деди. Анда подшо айди: Эй, чўпонлар агар ман шаҳзодани топсам
сизларга боқиб юрган кўйларингизни ўзларингизга садақа қилиб берурман,
деди. Анда чўпонларнинг вақти ҳуш бўлиб, кўп дуо қилдилар. Андин подшо
булар бирлан хўшлашиб етти кеча-кундуз йўл юриб, бир қулбаи эҳзона кўрди.
Бориб кўрса Завриёжон бирла шоҳ Олимжон ўлтириб турур. Подшо аларни
кўргач, бетоқат бўлиб йиғлади. Қучоғини очиб югурди. Шаҳзода танимай
қочди. Анда Ҳасанхон зор-зор йиглаб бир сўз айди:

Қочма мандин нури дийда фарзандим,
Ман сани жамолинг кўрмака келдим.
Юзингни кўрайин келгил дилбандим,
Ман сани жамолинг кўрмака келдим.

Қирқ кун бўлди сандин бўлибман жудо,
Моли мулким санго айладим фидо,
Қаландар бўлибман йўлингда гадо,
Ман сани қурбонинг бўлмоқа келдим.

На савдолар тушди мани бошима,
Эгам раҳм айлагай кўзда ёшима,
Қочма мандин болам келгил қошима,
Фарзандим жамолинг кўрмака келдим.

Шаҳри Гулстун бир ажойиб жойдур,
Санинг учун солгон турфа саройдур,
Санинг хуснинг яна бир дўлон ойдур,
Муборак гул юзинг кўрмака келдим.

Ҳасанхон дер: шукр айладим худоға,
Эмди машғул бўлсам зикри саноға,
Ман бўлайин болам санго садоға,
Кўза хоки пойинг суртмака келдим.

Алқисса, андин сўнг подшо айди: эй, болам, ичкари кириб онанга айтгил, бизларни истаб Ҳасанхон деган бир Қаландар келибди дегил. Андин сўнг шаҳзода ичкари кириб онасиға айди: “Эй онажон, ташқарида Ҳасанхон деган бир Қаландар келибдур мани ёш кўриб, сани ёнинга кирмоқчи бўлди”. Онаси айди: Эй болам, ул бизларни истаб келган отанг турур. Бизлар ҳам подшозода эдик. Андоғ бўлса бизларни истаб келган бўлмай деб кулбаи эҳзон ичинда туриб, зор-зор йиғлаб бир сўз айди.

Моли мулким анда бесоҳиб бўлиб,
Интизоринг эрур келган қаландар.
Санинг учун мунда гадолар бўлиб,
Орқадоғинг эрур келган қаландар.

Болам деб дилингда, кўнглингда зори,
Меҳрибон золимда бор анинг қаҳри,
Ҳимояти шайхи Кабир пирлари,
Мадаккоринг эрур келган қаландар.

Кеча-кундуз сано қилган худоға,
Бошин урган ул равзаи ризвоға,
Онинг пири Баҳовиддин девона,
Соҳибчироғ эрур келган қаландар.

Кирк кунлар буларга равона бўлгон,
Сани фироқингдин девона бўлгон,
Жудоликдин бағри бирёна бўлгон,
Каъбагоҳинг эрур келган қаландар.

Муножот айлаган худога йиглаб,
Ҳижронинг ўтига сийнасин доғлаб,
Ҳимматнинг камарин белига боғлаб,
Бағир қонинг эрур келган қаландар.

Завриё дер: болам, бермағил озор,
Тили озорлидин худо ҳам безор,
Отанг бир булбулдилр, сан ҳам гулзор,
Хушовозинг эрур келган қаландар.

Алкисса, бу сўзни тамом қилгандин сўнг шаҳзода отасининг ёнина бориб,
қўлларини алиф лом қилиб салом берди, бир-бирларини қўлларидин тутишиб,
йиғлашиб чора ериндин туриб тавозе бирлан салом берди. Подшо алик олди.
Бир-бирларини кўриб, йиғлаб бир-бирини кўшилишиб, тўрт кеча-кундуз йўл
юриб шаҳри Гулстунга бориб қарор топдилар.

Андин сўнг аркон ва бика момоси келиб шаҳзодани кўриб шодмон бўлди,
кучоғина олиб зор-зор йиғлаб, бир неча кунлар тўю-томоша этиб, шаҳзоданинг
омон келганина шукр қилиб бир ғазал айди:

- Шукр ҳақнинг даргоҳина,
Тахт узра султоним келди.
Ўзим урдим боргоҳина,
Ўрнига армоним келди.

Аё дўстлар бўлинг шодмон,
Кетди кулфат шукр субҳон,
Онинг пири Шохимардон,
Рустами дostonим келди.

Қўлимдин учган булбулим,
Сочлари сиё сунбулим,
Шоҳи Олим-манинг гулим,
Ул Юсуф нишоним келди.

Диллари зикри каломда,
Иккиси адаб-икромда,
Манзили бордур исломда,
Ул хуру ғилмоним келди.

Ният бор эрур шикора,
Шукр айла биру бора,

Юраги бўлган садпора,
Бир чаман гулзорим келди.

Ҳасанхон дер: хушовозим,
Шунқорим, баландпарвозим,
Бири сўна, бири ғозим,
Икки сарвинозим келди.

Алқисса, андин сўнг Ҳасанхон подшо Маликаи Завриё бирла даврон суриб юраберсин, энди сўзни шоҳ Олимжоннинг хуруж қилғонининг баёнини эшитинг. Шаҳзода Рустамбек бўлиб юрар эди. Бир куни онасиға келиб айди. Эй онам меҳрибоним, санинг қўлинг кесиб, зиндонға солған, яна майдонға бошлаған ким эрди, деди. Анда онаси айди:эй жоним болам, мани муңдоғ қилған Зулумат шаҳрида шоҳ Қайтус деган кофир манинг отам эрди. Андин манго кўп хўрлик етишди, деб кўп бегоқат бўлиб йиғлади. Они эшитиб шаҳзода айди: эй онажоним, ман санинг шул хусуматларингни олмасам, бу шаҳар манго ҳаром бўлсин деб, отасидан руҳсат олиб ўн минг лашкарға бош бўлиб, Зулумат тарафина кетар бўлди.

Анда Ҳасанхон ўғлини худоға топшириб бир ғазал айди:

От устина минган Рустам нишоним,
Бор болам, ғазотинг муборак бўлсин.
Юрагим қуввати, дарди дармоним,
Олимжон ғазотинг муборак бўлсин.

Дин қиличин кофирлара чопарсан,
Қайтус шоҳдин хусуматинг оларсан,
Кофирлар шаҳрина толон соларсан,
Тўрамжон ғазотинг муборак бўлсин.

Қайтуснинг шаҳрина борсанг саломат,
Солурсан бошина рўзи қиёмат,
Имом Ризо бўлсин санго ҳимоят,
Бор болам, ғазотинг муборак бўлсин.

Шоҳид ўлғон имомлара юз урсанг,
Муртазо равзасин зиёрат қилсанг,
Уч ойға соғ бориб, саломат келсанг,
Тўрамжон ғазотинг муборак бўлсин.

Мадаккоринг бўлсин ул шайхи Кабир,
Кофирлар қўлинда бўлмағил асир,
Ул гумроҳ кофирни қилгайсан асир,
Олимжон ғазотинг муборак бўлсин.

Ҳасанхон дер: Ўзинг эҳтиёт айла,
Урушга кирганда фаросат айла,

Савашда Алини йиглаб ёд айла,
Бор болам, ғазотинг муборак бўлсин.

Алқисса, андин сўнг шоҳ Олимжон ўн минг лашкари тўпи тўпхонаси бирлан,
бир неча сардорлари бирлан лашкарга бош бўлиб, Ҳасанхондин оқ фотиҳа
олиб, қайдасан Зулумат шаҳри деб йўлга равона бўлди. Бир неча кунлар йўл
юриб, Қайтуснинг шаҳрина дохил бўлдилар.

Андин сўнг шоҳ Олимжон бобосига элчи юбормоқчи бўлиб, бир хат ёзди,
мазмуну бу турур:

Худонинг бирлигин изҳор айласин,
Бўлмаса шаҳрини вайрон этарман.
Имом арза қилиб мусулмон бўлсин,
Бўлмаса юртини хароб этарман.

Худойимнинг бирлигини билмаса,
Бутпараст йўлидин яна чиқмаса,
Болам деб олдиما пешвоз келмаса,
Шаҳрини бошина зиндон соларман.

Манго чиқиб берсин юртнинг хирожин,
Бошидин ташласин мурассаъ тожин,
Бош ғамини есин, кўрсин иложин,
Бўлмаса ер бирла яксон этарман.

Биза лашкар келур Румдин, йирокдин,
Шаҳри Ҳирот дерлар Шому Ирокдин,
Қирқ саркарда келур қирғиз, қозоқдин,
Рўзгорин бошина зиндон этарман.

Шоҳи Олим таваккал дер худоға,
Юз тутарман ул Расули Оллоға,
Айт, мусулмон бўлсин Қайтус подшоға,
Бўлмаса шаҳрини вайрон этарман.

Алқисса, шаҳзода сўзини айтиб тамом қилгандин сўнг, тўрт одам Зулумат
шаҳрина элчи бўлиб равона бўлдилар. Қайтуснинг шаҳрина бориб шоҳ
Олимжоннинг мактубини чиқариб бердилар. Ҳасанхон подшонинг ўғли ўн минг
оломон бирлан устинга келди деб. Қайтус номани кўриб, қаҳри келиб, бир одам
борми, шул ўғлонни тутиб олдима келтирса деди. Шу одамға қадди баробари
зар берурман, деди. Анда кофирнинг Питнали деган бир маҳрами бор эрди, беш
минг тўп, тўпхонаси бирла чиқиб майдонда саф чекди. Шоҳ Олимжон ҳам саф
чекдилар. Баҳодирлар майдонға кирар бўлганда йигитларина қараб
кофирлардин озор кўрманглар деб бир сўз айти:

Ғозий беклар қилич уринг,
Кофирлар омона келсин.
Чор атрофдин қуршаб олинг,
Ер юзи ларзона келсин.

Лашкарим келар ҳар ёндин,
Шоми шариф, Андижондин,
Умидим Шохимардондин,
Қирк бир соҳиб қирон келсин.

Мусулмонлар шод этинглар,
Дин йўлин обод этинглар,
Ярашгани ёд этинглар,
Пирим Шохимардон келсин.

Бош олинг кофир аҳлидин,
Ер титрашур от дамидин,
Беҳиштда ризвон ичидин,
Ничча ҳури ғилмон келсин.

Қон тўкиб ғозий бўлсангиз,
Диннинг душманин қирсангиз,
Ҳар тарфдин от солсангиз,
Бу шаҳар ларзона келсин.

Шоҳи Олим бўлинг мардон,
Бу сирни этдим мен достон,
Титратдинг Курду Гуржистон,
Кофирлар омона келсин.

Алқисса, андин сўнг кофирлар майдона кирдилар. Булар ҳам бир-бир, икки-икки майдона кирдилар. Худонинг улуғ отини ёд этиб, жангу мағлуба кирдилар. Худои таборакки таоло мусулмон лашкарини мадад бериб, кофирларнинг лашкарлари қайдасан шаҳри Зулумот деб бадар қочдилар. Қайтус шоҳға бориб айдилар: ё сарвари жаҳон, ё шоҳи Олам, япти манот ёринг бўлсин, бул келган ўғлоннинг иложини биз топа билмадик деб йиғладилар. Қайтус шоҳнинг қаҳри келиб, ўн минг оломон тўп, тўпхонаси дабдаба бирлан чиқиб келди. Кофирларнинг ҳайбатидин еру кўк титради. Вақти чошгоҳ бўлиб эрди майдонни ораста қилиб, мусулмон лашкари яшил алам тикиб, расми майдон қилдилар. Икки тарафдин полвонлар майдонға кирдилар. Йигирма кун уруш бўлди, мусулмон лашкари босилди. Андин сўнг Қайтусдин ўн тўрт кун муҳлат олдилар. Андин сўнг шоҳ Олимжон отасига бир сўз айтиб юборгани бу туруп:

Хоразм шаҳридин қўш қувватли,
Боши тўп жиғали бекларим келсин.
Ёт кунда ҳар бири Рустам сифатли,
Ўзи мурувватли шерларим келсин.

Уруша кирганда жонидин кечиб,
Ҳар қайси аждардек оғзини очиб,

Маст бўлиб, оғзиндин кўпиклар сочиб,
Булутдин кукрашиб нарларим келсин.

Шоҳи Олим деди: дардим бир пора,
Муножот айладим ҳақ биру бора,
Бир хастаман кулоқ солинг бу зора,
Яхши кароматли пирларим келсин.

Алқисса, андин сўнг ул одам жойидин туриб, рухсат олиб, қайдасан шаҳри Гулстун деб йўлга равона бўлди. Тўрт кунда йигирма кунлик йўлни олиб Гулстун шаҳрига кириб, Ҳасанхонга салом бериб турдилар. Подшо алик олиб айди: Эй бекларим, омон келдингизларми, деб сўради. Одамлар шоҳи Олимнинг номасини чиқариб подшога бердилар, яна айдилар, эй подшои олам ва эй султони бокарам, ўғлингиз шоҳ Олимжон Қайтуснинг бир лак лашкарина боски берди, андин Қайтуснинг ўзи келди 40 минг оломонга бош бўлиб. Анинг бирлан ҳам 14 кун саван қилдилар. Кофирларга ожиз келдик деб бетоқат бўлдилар. Анда Ҳасанхон ҳам бетоқат бўлиб айди, эй ақобирлар тамоми Хоразм одамларига жар солинглар. Худонинг бирлигина, Расулилло барҳақ эканина, ғўчқокларим жам бўлсинлар деб амр қилди. Дарҳол тамоми мусулмонлар жам бўлиб, ўттиз уч минг оломон бўлди. Аларга қараб бир сўз айди:

Хоразм юртининг беги султони,
Бекларим ғазота кетмасам бўлмас.
Шоҳи Олимжоннинг кўндир армони,
Борибон орини олмасам бўлмас.

Отланинг бекларим кофир устина,
Ғўч йигитлар қилич олсин дастина,
Ман борурман Қайтус кофир қасдина,
Бориб шаҳрин зиндон этмасам бўлмас.

Шоҳи Қайтус дерлар кофирнинг отин,
Вайрон этинг бориб шаҳри Зулмотин,
Ўтга ёқинг анинг лоти манотин,
Шаҳрини мусулмон этмасам бўлмас.

Бекларим олинглар найзаю қалқон,
Садоқ ўқлар бирлан шәмшири тездон,
Тўп отинглар шаҳрин қилинглар яқсон,
Бир томоша ишлар этмасам бўлмас.

Шайхи Кабир пирим мадад берсинлар,
Эранлар жам бўлиб назар солсинлар,
Баҳодирлар саф-саф бўлиб турсинлар,
Олло ақбар дебон чиқмасам бўлмас.

Шоҳ Ҳасан дер: беклар чобук туринглар,
Шаҳзоданинг бориб орин олинглар,
Кофирлар шаҳрина долон солинглар,
Бориб мулкин вайрон этмасам бўлмас.

Алқисса, андин сўнг подшо ичкари кириб, Маликаи Завриёдин рухсат олур бўлди. Кўrsa Завриё бечора бошини саждага қўйиб, муножот қилиб йиғлаб ўлтирур. Поко парвардигоро, ўн саккиз минг оламни яратган шаҳзодаи Олимжонни санго топширдим деб, муножот қилди. Подшо айди: эй Завриёжон рухсат берсангиз ғазотга борурмиз деди. Анда Завриё бечора зор-зор йиғлаб Ҳасанхонга қараб бир сўз айди:

Подшоҳим ғазотинг муборак бўлсин,
Дин йўлинда ғозий бўлинг султоним.
Муродингнй берсин тангри таборак,
Дин йўлинда ғозий бўлинг султоним.

Ваҳшат отлиғ бир майдонга борурсиз,
Наъра тортиб ул майдонга кирурсиз,
Ҳазрати Алини ёда солурсиз,
Шери даргоҳ ёринг бўлсин султоним.

Қабул бўлғай бандаларнинг дуоси,
Дилимдадур доим ҳақнинг саноси,
Фарзанд экан одамзоднинг меваси,
Тўражонга умр берсин султоним.

Худо учун қайтманг динни йўлидин,
Ғўчоқларим борур Хоразм элидин,
Ёлғизим ҳормасин саваш кунидин,
Оху надоматда эрур султоним.

Лашкарни жам айлаб боринг саваша,
Долон солинг бориб ул қизил боша,
Худойим раҳм этгай кўзимда ёша,
Соғ бориб, саломат келинг султоним.

Завриё дер: сўзим айладим тамом,
Ғариб, беклара кўп беринг инъом,
Шаҳзода олдинда айласа икром,
Анинг пирлар ёри бўлсин султоним.

Алқисса, бу сўздин сўнг аркона бика бирла онаси Ҳасанхонга фотиҳа бериб бўлгандин сўнг қайдасан шаҳри Зулумот деб, қирк минг оломон бирла равона бўлдилар. Андин сўнг бир ойлик йўлни 14 кунда ўтиб Ваҳшат деган бир майдонга яқин бордилар.

Энди сўзни шоҳ Олимжондин эшитинг. Қайтус шоҳдин олғон муҳлати тамом бўлиб, Қайтус шоҳ ҳам майдонга келиб саф чекди. Шаҳзода худон

таолоға муножот қилиб Хоразм йигитлари бирлан Ҳасанхон отамни етургайсан,
ё худо деб йиглар эди. Шул вақтда кун ботар тарафидин Хоразм йигитлари
Ҳасанхон подшо қирқ минг оломон тўпу тўпхонаси саф тортиб келдилар.
Шахзода худои табораки таолоға сиғиниб зор-зор йиглаб шукр қилиб бир сўз
айди:

Шукр ҳақнинг даргоҳина,
Беклар кўринди, кўринди.
Сиғиндим зоти покина,
Хонлар кўринди, кўринди.

Ислому қиличларин чакиб,
Рақибларнинг жонин ёқиб,
Буғдақ-буғдақ лашкар чакиб,
Тўплар кўринди, кўринди.

Рустами достон бўлмақо,
Майдонда наъра тортмоқо,
Ғанимдин ўчин олмоқо,
Лашкар кўринди, кўринди.

Ғўч бекларим жондин кечиб,
Ғанимларнинг конин ичиб,
Аждарҳодек оғзин очиб,
Шерлар кўринди, кўринди.

Келдилар жондин кечмақо,
Ботил йўлларни очмоқо,
Оғзидин дурлар сочмоқо,
Нарлар кўринди, кўринди.

Ҳақ учун хизмат қилмоқо,
Кофир ғанимни қирмоқо,
Шахзодаға ёр ўлмоқо,
Пирлар кўринди, кўринди.

Алқисса, шахзода отасининг олдиға пешвоз чиқиб салом берди. Отаси
алик олиб, эй болам, кофирлардин хўрлик кўрибсиз деди. Шахзода ҳам
бошидин ўтган саргузаштларини айтиб тамом қилди. Кун кеч бўлиб, икки
лашкар икки тарафда ётиб, эрта тонг яна майдонға саф чекдилар. Кофирлар ҳам
саф чекиб, майдонға кирдилар. Бу тартиб бирла ўн тўрт кун урушиб Қайтус
шоҳнинг бир ўғли бор эрди. Отина шоҳ Мамад дер эрдилар. Беш юз полвон
бирла майдонға кирди.

Андин сўнг шахзода отасидин рухсат тилаб, бу ҳам беш юз киши бирлан
майдонға кириб, ўн минг оломонға бош бўлиб, уруш қилди. Худои таоло шоҳ

Олимжонга ҳиммат бериб, Қайтуснинг ўғлини бошини кесиб, икки нимта баробар қилди. Андин сўнг Қайтус шоҳ ўғлини кўриб, жонина ўт тушиб, майдонга кириб, жанг мағлуба қилди. Андин сўнг Ҳасанхон ҳам пирларини ёд қилиб от қўйдилар. Алқисса, 20 кун саваш қилдилар. Кофирлар босилиб ўн минг оломон бирла қайдасан шаҳри Зулумот деб бадар қочдилар. Кофирларнинг калласидин каллаи минора кўтардилар. Энди сўзни шоҳ Олимжондин эшитинг. Уч минг оломон бирла Қайтуснинг изидин равона бўлиб Зулумот шаҳрига кириб, кофирларни кўп кириб Қайтусни боргоҳина борди. Қайтус шахзодани кўриб тахтидин ташлаб оёқига йиқилиб гуноҳини тилаб бир сўз айди:

Ўт гуноҳим, шоҳи Олим,
Аломон болам, аломон.
Жигаргўшам будир нолам,
Аломон болам, аломон.

Яна шахримдасан меҳмон,
Неча йиллар сургил даврон,
Юрак бағрим бўлди вайрон,
Аломон болам, аломон.

Шоҳ Олимдур отинг санинг,
Шаҳзодадур зотинг санинг,
Шоҳимардон ёринг санинг,
Аломон болам, аломон.

Қирқ кун бўлди саваш этдинг,
Ничча йигитим лош этдинг,
Шаҳримни қириб бўш этдинг,
Аломон болам, аломон.

Завриёжон жигарбандим,
Шоҳи Олимжон хурсандим,
Нуридийдам, жон фарзандим,
Аломон болам, аломон.

Шоҳ Қайтус сан чекма армон,
Ҳар бир сўзинг дарда дармон,
Меҳмоним шоҳи Олимжон,
Аломон болам, аломон.

Алқисса, андин сўнг шоҳ Олимжон айди, мусулмон бўлинг, деди. Ҳамма одамлар мусулмон бўлдилар. Қайтус мусулмон бўлмади. Икки қўлини орқасига боғлаб, отга миндириб, оёғига кишан солиб қўйдилар. Шул вақтда Ҳасанхон подшо ҳам келди. Шаҳри Зулумотга кириб қирқ кун тўю томоша этиб, бутхоналарини йиқиб, ўрнига масжид, мадраса бино қилдилар. Ўзларидин хоқим қўйиб, минг беш тевага мол юклаб, соғ-саломат ўз юртларига қайтдилар.

Аммо шоҳ Олимжон ғазотга чиққанда Қайтусни тирик тутиб келмасам муродим ўрнига тушмас деб эрди. Онинг учун Қайтусни боғлаб шаҳри Гулстунга олиб келдилар. Шаҳзода кириб онасига салом бериб айди: Эй, онажон сани кўлингни кесиб зиндонга солгон кофирни олиб келдим. Онасининг назаринда ўлдирмоқчи бўлиб қиличчини кўтарди, анда Қайтус шаҳзодага қараб зор-зор йиғлаб бир сўз айди:

Шоҳ Олим бу сўзима кулоқ сол,
Дейма манго бир оллони хурмати.
Умрингни айласин яратган узоқ,
Дейма манго бир оллони хурмати.

Шаҳри Зулумотим айладинг хароб,
Жонима, танима тушди изтироб,
Раҳм айлагил менинг ҳолима қараб,
Дейма манго бир оллони хурмати.

Ман ҳам ўз шаҳримнинг султони эрдим,
Ничча турлик дарда дармони эрдим.
Шоҳ Мамаджон ўғлимни қурбони эрдим,
Дейма манго бир оллони хурмати.

Қайтус шоҳ дерман таажжуб этарман,
Рухсат берсанг ўз юртимга кетарман.
Ҳарна десанг сўзинг қабул этарман,
Дейма манго бир оллони хурмати.

Алқисса, Қайтус шоҳ бу сўзни тамом қилгондин сўнг шаҳзода айди: ҳеч вақт илгари эгри оғоч тўғри бўлмас деб, шамширини чиқариб андоғ урдиким, воҳ болам деб етти марта юмаланди. Андин сўнг Ҳасанхон подшо 40 тева мол бирлан Гулстун шаҳрига бориб, 40 кеча-кундуз тўй-томоша бериб, ғариб бечораларга кўп хайр-эҳсон қилди. Андин сўнг маликаи Завриё бирла айшу ишратга машғул бўлдилар.

Энди сўзни шаҳзодадин эшитинг. Беш юз барно йигит бир неча олғир қуш, юкурак тозилар бирлан шикор қилур эрди. Бир оқшом ётиб эрди. Шаҳзоданинг тушига Сўнажон деган бир паризод кириб, ошики беқарор бўлди. Бир куни шикорда беқарор бўлиб юриб эрди. Уйку ғалаба қилиб ухлади. Тушинда 40 зоти шариф атрофини олиб айдилар, эй шаҳзода не учун йиғлаб ётибсан деб туриб эрдилар, шул вақтда мағриб тарафидин 40 паризод тамоми ниқоб кийиб, юзларидин ниқобини олиб салом бердилар. Шаҳзода алик олди тушинда кизни кўриб беқарор бўлиб турганида ул зоти шарифлардин бири айди. Бу йигитга Зевар подшонинг қизи насиб бўлгондир деб ғойиб бўлдилар. Шаҳзода беқарор бўлиб, тушинда кўрганларини, паризодларини баён қилиб, ўзининг беқларина қараб бир сўз айди:

Эй ёронлар бир маслаҳат қилинглар,
Бир бўлак парилар салома келди.

Мунажжимлар китоб очиб кўринглар,
Билмам на сабабдин салома келди.

Олти киши келди қўли асоли,
Бирисининг сўзлари кўп мазоли.
Бири пари никобдор қўли хиноли,
Бир чаман! даста гул инъома келди.

Ҳар бири сўзлидур оғзини очиб,
Ҳар пари оғзидин дурларни сочиб,
Юзинда ниқоби парилар қочиб,
Алдима яхшилик нишона келди.

Ёнима келдилар ул паризодлар,
Бўйи туби экан, қадди шамшодлар,
Кийгани яшилдур ниқобдур юзлар,
Тиллари ҳақ зикри калома келди.

Қирк паризод жам бўлибон келдилар,
Манинг ақлим хаёлимни олдилар,
Сўнгра боша тоза ниқоб солдилар,
Бири зулф суман салома келди.

Шаҳзода дер: энди гирён бўлибман,
Хусни латофатга ҳайрон бўлибман,
Қора зулфин кўриб гирён бўлибман,
Шаҳзоданинг ақлин билмоға келди.

Алкисса, андин сўнг шаҳзода беқарор бўлиб, шикор қилиб юраберсин, эмди сўзни бошқа ердин эшитинг. Ҳоқони Чин вилоятинда бир шаҳар бор эрди. Отиға Мушкинработ дер эрдилар. Анда қирқ қиз, ёнинда бир паризод бор эрди, отина Сўнажон паризод дер эрдилар. Қирқ канизаги бор эрди. Шоҳ Олимжон туш кўрган оқшоми паризод ҳам туш кўриб эрди. Оти зоти шарифлар Сўнажоннинг атрофини олиб айдилар. Эй, Сўнажон фарзандим. Сани Хоразм мулкида Ҳасанхон подшонинг ўғли шоҳи Олимжонга насиб қилди деб ғойиб бўлдилар. Сўнажон ўрнидин турса ҳеч ким йўқ эрди. Бир оҳ уриб йиқилди. Яна кўзина уйку келиб, туш кўрди. Сўнажоннинг қўлинда бир даста гул очилмиш, ул вақтда ҳаводин бир булбул келиб, шу гулдин тўрт япроқни олиб ғойиб бўлди. Сўнажон жойидин уйғониб кўрса ҳеч ким йўқ турур. Сўнажон кўп бетоқат бўлиб, канизақларина айди: эй канизақларим, тушимда бир даста гул қўлимга олиб эрдим, ҳаводин бир булбул келиб, минқори бирла тўрт япроғини олиб қочди, деди. Кўп йиғлади. Анда қизларнинг ичинда бир қиз бор эрди. Шу қиз айди: Эй Сўнажон санинг хуснинг чамангул ёринг Хоразм подшосининг ўғли шоҳи Олимжон булбул бўлиб, санго бетоқатлик солибдур, деди. Анда Сўнажон айди, булбулнинг макони боғда ман гул бўлсам, ёрим гулдин нечук жудо бўлибдур деб, юз нози жилва бирла соллониб бир сўз айди:

Хуснинг бир гул бўлса ёрим бир булбул,
Мунда келиб, гулзоринда сайрасин.
Юзим анор бўлса сочларим сунбул,
Мунда келиб, хушовозда сайрасин.

Ким бориб келтирса бўлурман қурбон,
Бу Юсуф нишоним дардима дармон,
Оти шоҳи Олим нозанин ўғлон,
Ошиқ бўлса бу жойларда сайрасин.

Тўтига мангзидур онинг овози,
Сухбат бирла ўтар қиш ҳам ёзи,
Булбулигўёдир ёрим овози,
Хушовозим бу гулзорда сайрасин.

Қўлимға бир чаман гул олдим ёна,
Булбул баргин олиб учди ҳамона,
Энди юзин кўрмак манго гумона,
Мунда келиб ошиқона сайрасин.

Ғофил бўлиб йўл юрибман майдонда,
Дилбарим қўймасин доғи ҳижронда,
Булбулнинг макони боғи бўтонда,
Булбул бўлса бу бўстонда сайрасин.

Сўнажон тушимда кўрдим жамолин,
Тиларман тангридин онинг висолин,
Ман била билмадим онинг хаёлин,
Булбул қушим ошиқона сайрасин.

Алқисса, андин сўнг Сўнажон бетоқат бўлиб, йиғлаб айди, ҳар ким шу ўғлонни манинг ёнимға олиб келса қадди баробари зар берурман, деди.

Қизларнинг ичинда бир киз бор эрди, отиға Зебо дер эрдилар. Ул айди, эй Сўнажон ул шахзода бўлса, анинг юртиға Хоразм дерлар, отиға шоҳи Олимжон дерлар. Мундин қирк кунлик йўл турур. Жавоб берсанг, инъомини ҳам кўп берсанг иншолло, ман бориб келарман, деди. Анда Сўнажон айди, агар сан бориб олиб келсанг санго кўп инъомлар бериб сарафроз қилурман, деди. Сўнажон илми нужумни билур эрди. Бир дуо ўқиб дам солди, дарҳол Зебо канизак бир кўк қуш бўлиб, қанот қоқиб ҳавоға чиқиб қайдасан шахри Хоразм деб кўздин ғойиб бўлди. Эмди Сўнажон 40 канизи бирлан ҳар ёна боқиб, товусдек товланиб қўшқ устинда ётаберсин, сўзни Зебожондин эшитинг. Тўрт соатда шахзоданинг лашкарининг орасина бориб тушди. Ярим оқшом бор эрди, шахзода беш юз йигит бирла ўлтириб эрди. Зебо киз ўзига дам солиб, аслина келди, Шахзоданинг ёниға бориб, бир исми аъзам ўқиб, шахзодани беҳуш қилди. Бир сандиқа солиб, дарёға ташлаб, ўзи яна бир кўк қуш бўлиб, устина

мини́б бир исми аъзам ўқиб қайдасан шаҳри Мушкинработ деб кетаварсин, қирқ кунлик йўлни тўрт соатда олиб, Мушкинработга бориб, сандиқни олиб, боға киргизди. Эrsa Сўнажон қирқ канизи бирлан сандиқни очиб кўрса, бир йигит ўн тўрт кечалик ойдек бўлиб ётур. Дархол дуо ўқиб, дам солди. Шахзода ўзига келиб, қараса бир боғда қирқ қизнинг орасинда хайрон бўлиб ётур. Айдики, эй қизлар ман сизларни танимадим. На одамсизлар деб бир сўз айди:

Эй шўхи паризодлар, бу боғни на боғ дерлар?
Чун қомати шамшодлар,бу боғни на боғ дерлар?
Рухсори чаман гуллар, бу боға на боғ дерлар?
Эй кокили сунбуллар,бу боғни на боғ дерлар?
Хайронда бўлиб қолдим, бу боғни на боғ дерлар?

Бу боғ эгаси кимдур, кўйинда гадо бўлдим,
Жафоси ажойибдур,ҳажринда адо бўлдим,
Бас шаъми жамолиға, ман эмди гадо бўлдим,
Ўз мулки диёримдин, во олло жудо бўлдим,
Хайронда бўлиб қолдим, бу боға на боғ дерлар?

Ким айтар Ҳасанхонга, бу охи фиғонимни,
Ул ҳоли паришонимни,бу сирри нишонимни,
Маълум ким этар эмди, юртимни нишонимни,
Олло ўзи етқургай, Каъбамга саломимни,
Хайронда ман эй жонон, бу боға на боғ дерлар?

Бу боғда нишоним бор,ул сочи суманлардин,
Булбул овози ўчмас, бу гули чаманлардин,
Кўнглим уза билмасман, ул рухсори гуллардин,
Сизлардин умидим бор,гул юзли санамлардин,
Хайронда ман эй дилбар, бу боға на боғ дерлар?

Шахзода Олим дер бу, боға манн ўзим меҳмон,
Бир неча паризодлар, кўнглимда эрур армон,
Эй ёри паризодлар, мен барчангизга қурбон,
Ақлимни тамом олған,бу боғ ила бу бўстон,
Хайронда ман эй ҳокон, бу боға на боғ дерлар?

Алкисса, шахзода бу жавобни тамом қилгондин сўнг қизлар айдилар: бу боға Мушкинработ дерлар. Анда шахзода айди: Сўнажон деган қизни манго кўргазинглар, тушимда азизлар ани манго берибдур эрди деди. Қизлар хуш бўлгай деб, Сўнажон паризодни келтириб, юзидин ниқобини олиб қўйдилар. Эrsa Сўнажоннинг жамолиға шахзоданинг кўзи тушди. Кўрса ўн тўрт кечалик ойдек юзи шуълавор бўлиб турар эрди. Шахзода Сўнажонни кўриб, андоғ ошиқ бўлдиким, Лайли бирла Мажнундек, Ширин бирла Фарҳоддек андин сўнг даврон сурмакчи бўлгонда шахзода айди: эй, Сўнажон энди отам ва онамизга хабар берсангиз, манинг учун аларнинг аҳволлари паришон бўлиб, чўлларда саргардон бўлиб юрмасинлар, деди. Анда Сўнажон айди: андоғ бўлса, сиз бир

хат ёзсангиз, ман муҳримни боссам яхши бўлур деди. Андин сўнг меҳрангиз жодуга бир қиз қўшиб юборурман, деди. Алар куш бўлиб ота ва онангнинг бошини устинда қўйиб қайтарлар деди. Андин сўнг шахзода қўлина қоғоз олиб хат ёзди. Мазмуни бу тариқа турур ким: «Қиблагўҳим отам ва меҳрибоним онамга маълум бўлсинким ман Мушкинработ шахриндаги Зеваршўҳнинг қизи Сўнажон паризоднинг боғинда турурман. Иншолло уч ойга борурман» деб хатга муҳр қилиб, Зебо канизакка бериб тезроқ бор деб салом айтиб юборди.

Мундин борсанг ул Гулстун шахрина,
Хоразм шўхлара салом дегайсан.
Манинг учун кўзларидан қон оққан,
Мотамнишонлара салом дегайсан.

Ман мунда чекарман оху надомат,
Алар анда бўлғай соғу саломат,
Дўсту душман анга қилур маломат,
Ул мушкин Работга меҳмон дегайсан.

Бир неча кун мунда меҳмон бўлурман,
Бу еринг ҳолини яхши билурман,
Соғ бўлсам уч ойга яна борурман,
Ёру дўстларимга салом дегайсан.

Манинг учун дуо қилсин эранлар,
Юртимдаги ёру пиру эшонлар.
Фарзандим деб бағри бирён бўлгонлар,
Руҳи равонимга салом дегайсан.

Шахзода дер: мунда бўлибман ҳайрон,
Жудолик дардидин кўзларим гирён.
Шаҳримни эгаси ҳазрати Полвон,
Шайх Кабир пиримга салом дегайсан.

Алқисса, шахзода бу сўзни айтиб тамоm қилгондин сўнг, Зебо қиз сеҳр-жоду бирлан ўзига дам солиб, дарҳол бир куш бўлиб, шахзоданинг салом номасин олиб, ўзини ҳавога олиб кўздин ғойиб бўлди. Уч соатда Хоразм юртига бориб, Ҳасанхон подшо бирлан Завриёнинг ёнига борса иккиси ҳам уйқуда ётур. Хатни бошини учинда қўюб қайта берди. Яна уч соатда қайтиб келиб, афюн ўқиб, дам солиб, канизак бўлиб, Сўнажон бирла шўх Олимжоннинг хизматига келди. Ондин сўнг Сўнажон кўп инъомлар берди. Энди Мушкинработда айш-ишратга машғул бўлиб ётдилар. Бир кун шўх Олимжон Сўнажоннинг юзига назар солиб қараса, ўн тўрт кечалик ойдек бўлиб боғни мунаввар қилур, ҳар вақт шамол эсар бўлса зулфлари юзини устинда алвон-алвон жилва берур эрди. Шунда шахзоданинг завқи келиб бир сўз айтди:

Сўнажоннинг ҳар бир зулфи,
Жаҳон баҳоси эмасму.

Оқ юзлари жаҳон ҳўби,
Жаннат нишони эмасму.

Соллониб берган саломинг,
Ошиқни ақлин олгонинг,
Букланиб таъзим қилгонинг,
Жаҳон хирожи эмасму.

Боғ ичинда чаман гуллар,
Сайрашур шайдо булбуллар,
Сунбул сочли кўп санамлар,
Хуснийгга муҳтож эмасму.

Паризодим билдим ҳолинг,
Лабларингдин оқар болинг,
Оқ юзингда дона холинг,
Жаҳонга арзон эмасму.

Мушкинработдир элларинг,
Боғингда алвон гулларинг,
Хушқомат, нозик белларинг,
Нурмати гардон эмасму.

Шаҳзода дер: сўзим тамом,
Хизмат қилсам алал давом.
Сўнажонга қилдим икром,
Баҳолар арзон эмасму.

Алқисса, андин сўнг икки ошиқ беқарор бўлиб, кўшк устинда даврон сурмакка машғул бўлдилар. Кунлардин бир кун Сўнажон шаҳзоданинг юзига караса, заъфарондек сарғайиб турур. Сўнажон айди: Эй шаҳзода, бу боғим қирк танобдир, ичинда икки кўшким бор турур. Бирига манзиларо дерлар ва яна бирига Мушкинработ дерлар. Сиз фароғат ётинг, ман бориб бир таом тайёр қилурман, деб шаҳзодага жой солиб бериб ётқизди. Ўзи қирк қизи бирлан яна кўшкина бориб таом тайёр қилди.

Аммо Сўнажоннинг бир канизаги бор эрди. Оғига Шаҳрибону дер эрдилар. Кўнглидин шаҳзодага ошиқ эрди. Шаҳзодани гофил топиб ёнина келди. Кўрса шаҳзоданинг сийнасини шамол очиб ётибдир. Мисоли ўн тўрт кечалик ойдек. Они кўриб ишқи зиёда бўлиб, юрагина бир қалтиратма тушиб, шаҳзоданинг кўйнига кирди. Шаҳзода уйку орасинда Сўнажон хаёл қилиб қучоғина олди. Кўзини очиб кўрса Сўнажон эрмас. Шаҳзода айди: Эй канизак, кўркмасмисан мани қучоғима кириб ётмока? Анда Шаҳрибону айди: Эй шаҳзода ман бир парвона бўлсам, ўлсам айб эрмас, деди. Яна ҳам сенинг жамолингни кўргандин сўнг на ҳолда бўлгонимни билмадим деб шаҳзодага қараб бир сўз айди:

Шахзодаға қурбон бўлсам бир замон,
Мен ҳам сани харидоринг эрурман,
Худойим сақласин балодин омон,
Ман ҳам санинг харидоринг эрурман.

Раҳм айлагил узрин айтган гадоға,
Юз тутарман бир яратган худоға,
Тўрам манинг жоним сиздин садоға,
Ман ҳам санинг дуоғўйинг эрурман.

Сен келибсан Хоразмнинг элиндин,
Қачон парвоз этдинг чаман гулингдин,
Энди кучсам ёрим нозик белингдин,
Ман ҳам санинг интизоринг эрурман.

Ошиқ бўлгон ҳазар этмас ўлимдин,
Боғбон блиб терсам тоза гулингдин,
Маъшук бўлиб кучғил нозик белимдин,
Ман ҳам санинг харидоринг эрурман.

Алқисса, Шаҳрибону бу сўзни тамом қилгонидин сўнг шахзода йиғлади.
Андин сўнг Сўнажон паризод бир неча қизлари бирлан тўққиз турли таом,
тўққиз турли шохона либос кўтариб манзиларо кўшкина келиб кўрса, шахзода
кўзидин гулгун ёш тўкиб йиғлаб ўлтирур. Сўнажон паризод шахзоданинг
олдиға бориб салом берди. Шахзода саломини олмади. Сўнажон йиғлаб айди:
эй шахзода қурбонингиз кетайин, сиза на бўлди деб уч марта сўради, шахзода
жавоб бермади. Сўнажон шахзоданинг жамолина қараб, юз нозу ишва бирла
товусдек товланиб бир ғазал айди:

Қурбонинг бўлайин гул юзли ёрим,
Сўзла навжувоним сиза на бўлди?
Кўнглимнинг қуввати дарди дармоним,
Сўзла паризодим сиза на бўлди?

Кўзингдин сочмағил ҳар замон ёшинг,
Бошима тегмасин маломат тоши,
Сиздин ўзга йўқдур кўнглимнинг хуши,
Сўзла интизорим сиза на бўлди?

Хоразм шахриннан келган меҳмоним,
Юртимнинг эгаси давлат нишоним,
Иззатли, иқромли руҳи равоним,
Айт Юсуф, нишоним сиза на бўлди?

Не сабабдин кўнглинг маълул этарсан,
Кўп йиғлама муродингга етарсан,

Манго бугун сЎзинг пинҳон этарсан,
Сўзла навжувоним, сиза на бўлди?

Сўнажон дер: дарда дармон бўлурман,
Тўрам сани хаёлингни билурман,

Санинг учун ўзим дарда солурман,
Айт азиз меҳмоним, сиза на бўлди?

Алқисса, Сўна паризод бу сўзни айтиб тамом қилгондин сўнг, шаҳзода айди: санго бу боғ муборак бўлсин, манго жавоб бергил кетарман, деди манинг ота-онам учун кўнглим паришон, кўзларим гирён турур. Анда Сўнажон айди:эй ёрим, мандин нечун кўнглингиз қолди деб, қўлини шаҳзодани бўйнига солиб йиғлади. Анда шаҳзода айди:эй Сўнажон сиздин икки дунёда кўнглимни узмасман, аммо уйкуда эрдим. Шаҳрибону канизак қўйнима кириб, кўп озор берди. Ман подшозода бўлсам, манго мунча азоб даркор эрмас деб кўп йиғлади. Анда Сўнажоннинг қаҳри келиб қирқ канизакка амр қилди. Шаҳрибонуга 500 қамчи урдилар. Андин сўнг шаҳзода Сўнажон бирла даврон суриб ётаберсин. Энди сўзни Шаҳрибонудин эшитинг. Сўна паризоддин бу хусуматларни кўргандин сўнг йиғлаб, Зеварподшонинг хизматиға борди. Подшо айди:эй Шаҳрибону на сабабдин йиғларсан? Анда Шаҳрибону айди: эй подшоҳим ва эй Султони боқарам, айтсам сиздин кўрқарман, илтимосим жонимға дард бўлар, айтмасам бўлмас деди. Анда Зевар подшо айтгил, деди. Анда Шаҳрибону подшоға қараб бир сўз айди:

Шоҳим боринг Сўнажоннинг боғина,
Ошиқларнинг томошасин кўрарсан.
Сол бориб аларни ҳижрон доғина,
Бир тўранинг нишонасин кўрарсан.

Қирқ кун бўлди боғ ичинда бир ўғлон,
Сўна бирлан мудом сурарлар даврон,
Ўзи нозик ўғлон, бир Юсуф нишон,
Ул йигитнинг томошасин кўрарсан.

Исми аъзам бирлан келди ул боға,
Шоҳим ман бўлайин сиза садоға,
Шугун чобук боринг манзил ароға,
Сўнажоннинг томошасин кўрарсан.

Қирқ кун бўлди беҳад даврон сурдилар,
Бир-бирини бўйнина қўл солдилар,
Кўп урдилар мани, изо бердилар,
Золим ўғлон ҳангомасин кўрарсан.

Бону айтар: шоҳим боринг бу замон,
Даврон учун анда қурилгон низом,

Бодалар тайёрдур бир ёнда алвон,
Ошикларнинг томошасин кўрарсан.

Алкисса, бу сўзни тамом қилгондин сўнг подшо айди:эй Бону, бу сўзингни маъноси не турур, деди. Анда Бону айди:эй подшоҳим, айтсам сиздин кўрқарман, айтмасам жонимга дард бўлар деди. Анда подшо айди, айтгил, гуноҳингни ўтдим деди. Бону айди, эй подшоҳим, Сўнажон бирла Хоразм шахзодаси Мушкинработдаги манзиларо кўшқида айш-ишрат қилдилар деди. Бу сўзга подшо даргазаб бўлиб, ҳар туклари найзадин либосларини тешиб чикди. Одамларина амр қилди: боринглар, шул сўзлар рост бўлса, иккисини ҳам қатл қилинлар. Дунёга келмагандай бўлсин, деди. Андин сўнг икки юз киши тиғи обдорни олиб, бога қараб, равона бўлдилар. Энди сўзни Сўнажондин эшитинг. Шаҳрибонуға камчи ургандин сўнг бу бадбахтдин бир иш чиқар деб қирқ канизакина қуръа ташлаб ўлтириб эрди. Қуръада андоғ чикдиким, подшонинг икки юз жаллоди йиғилиб келур эрди. Агар келсалар бир воқеа бўлмасин, деб Сўнажонга қараб қирқ канизи бир сўз айди.

Сўнажоним гофил бўлманг,
Бир даҳшатли ғавғо кўрдик.
Бу манзилда ором олманг,
Бу қуръани ёмон кўрдик.

Турманг энди зolim келар,
Келса санинг ҳолинг билар,
Кўп ҳарисдан жудо қилар,
Бу сўзни каломни кўрдик.

Бордир санинг азизларинг,
Яна соҳиб тамизларинг,
Изингда қирқ канизларинг,
Мотамли нишона кўрдик.

Эмди дўстим бўлманг ҳайрон,
Кўп йиғладик кўзлар гирён,
Отанг олдинда Сўнажон,
Қирқ шамшири обдор кўрдик.

Зимистона дўнмасин ёз,
Энди қурманглар, суҳбат-соз,
Устингда айлади парвоз,
Ажалнинг шамолин кўрдик.

Қуръадоз дер: сўзим адо,
Сиза жоним бўлсин фидо,
Бир-бирингдин бўлинг ризо,
Жудолик нишонин кўрдик.

Алкисса, андин сўнг Сўна паризод айди: Эй канизакларим, бу сўзларингиз жонимга дард бўлди, воқеа на турур? Қизлар айдилар: Сўнажон, икки юз пахлавон қирқ жаллод шул вақтда отанг ҳам боға кирган бўлсалар керак дедилар. Бизлардин рози бўлинг, деб, беқарор бўлдилар. Анда шахзода айди: водариг армон бирла ўларман, отам-онам, хешу акрабом мандин жудо бўлдилар деб кўп йиғлади. Анда Сўнажон айди, эй шахзода сан бу ишга ғамнок бўлмағил, бу ишларнинг иложини кўрармиз деб шахзодага тасалли берди. Шул вақтда қирқ жаллод, икки юз полвон бирлан Зеваршоҳ келди. Анда шахзода бетоқат бўлиб йиғлади. Сўнажон айди, эй шахзода сизга келган балога иншолло ўзим қалқон Бўлурман деб бир исми аъзам ўқиб, шахзодага дам солди, шахзода бир тўти қуш бўлиб,ани олтиндин бўлгон кафасга солиб, бир ёғочдин осиб қўйдилар. Андин сўнг подшо дарқаҳр бўлиб, Сўнажоннинг ёнига кирди. Дарҳол Сўнажон чобук кўтариб салом берди. Подшо жавоби салом бермади. Андин сўнг подшо айди. Эй Сўнажон, рост айтғил, йўқ эрса ўларсан деди. Сўнажон айди, эй подшоҳим, сиз сўранг ман жавоб берурман деди. Анда подшо айди: бу боға келган ўлгон қайда турур? Шунини манго кўргазғил, йўқса ажалга гирифторм бўлурсан деди. Анда Сўнажон паризод айди, бу боға қуш келса қаноти куяр, қулон келса туёғи куяр, кимнинг ҳадди бор бу боға кирмакка деди. Подшонинг бир неча қуръадози бор эрди. Амр қилдики қуръа ташланғлар деб, шул ўлгоннинг келгани ростму ё ёлғонму деди. Алар хуш бўлғай деб илми нужум ишлатиб қуръа ташладилар. Кўрсалар шахзоданинг келгани рост. Эмди ғойибга ўхшайди деб маслаҳат қилиб айдилар. Шахзоданинг келгани рост десак, топинглар деб амр қилур, ёлғон дермиз дедилар. Сўнажонга яхшилик қилали, албатта Сўнажон кадримизни билур деб маслаҳат қилиб айдилар, бу боға ҳеч ким келгани йўқ турур, ёлғон сўздур, дедилар. Анда Зеваршоҳ хушвақт бўлиб, Сўнажонга қараб бир сўз айди:

Бу боғда бўлсин маконинг,
Инондим болам инондим.
Кўпдир изингда душманинг,
Инондим болам инондим.

Билдим фарзандим, поксан,
Бир сабабдин дардноксан,
Шукр оллога сан ҳаксан,
Инондим болам, инондим.

Сансан манинг гул узорим,
Фарзандим, кўнглим мадорим,
Сўнажоним- Зулфиторим,
Инондим болам, инондим.

Керак бўлса сим ила зар,
Ман берурман лаъли, гавҳар,
Билдим санда кўпдир хунар,
Инондим болам, инондим.

Маконингдур Мушкинработ,
Манзилларинг бўлсин обод,
Душманларинг бўлсин нобуд,
Инондим болам, инондим.

Зеваршоҳ дер: бўлинг омон,
Эмди манда йўқдир гумон,
Манга йўлдош нури имон,
Инондим болам, инондим.

Алқисса, андин сўнг Сўнажон отасига куллуқ қилди. Подшо ўз макониға кетаберсин, Сўнажон шахзодани олтин қафасдин чиқариб кўрса, юзлари ўн тўрт кечалик ойдаи бўлиб турур. Икки ошиқ даврон сурмака машғул бўлдилар. Окшом ётиб эртанг кўрсалар, жума куни эрди. Подшо айтиб эрди, эй Сўнажоним, жума куни саломға келгил, деб. Шул сўзи ёдиға тушиб, Сўнажон кетар бўлди. Анда шахзода айди, сан кетсанг мани мунда қўймаслар деди. Анда Сўнажон паризод айди, отам келганда сизни тўти қилиб, ўлимдин нажот бердим, яна илож этарман деб исми аъзам ўқиб дам солди, бир чаман гул бўлди. Бошина санчиб, қизлар бирла отасининг ёниға салома борди. Шоҳи Зеварга салом берди. Шоҳ саломина алик олди. Аммо Шаҳрибонуни Сўнажон ургандин сўнг Зеваршоҳнинг хизматинда бўлиб юрур эрди. Сўнажоннинг бошиндаги гулдек гул жаҳонда йўқ турур, ани олиб қолинг деди, подшоға, сизга муносиб гул эркан. Анда Сўнажоннинг юзи заъфарондек сарғайди. Шул вақт маҳрамлар айдилар: қайси мазҳабда бор, қизининг гулини отаси олғон деб айдилар. Агар Сўнажоннинг юз чаман гули бўлса ҳам олмасман деб жавоб берди, подшо.

Киз отасининг ёнидин чиқиб қайтди. Зеваршоҳ айди, Сўнажонни узатиб келгил, эй Бону деди. Анда Шаҳрибону чиқиб, Сўнажондин кўркиб бормади, чикмаса подшодин кўрқди. Ноиллож бўлиб чикди. Они кўриб Сўна паризодни қаҳри келиб, бир исми аъзам ўқиб, дам солди. Бонуни бир эшак қилиб, Хорозмонга бердилар. Андин сўнг Сўнажон қирқ қизлари бирла соллона-соллона манзиларо қўшкина бориб бир-бирлари бирлан даврон сурдилар. Сўнажон айди, эй шахзода манинг хунарларимни томоша этиб кўрдингизми, деб шодмон бўлиб ўлтирдилар. Яна Сўнажон эй шахзода сизнинг шаҳрингизда мундоғ хунарлар борми, деди. Анда шахзода ҳам ўзининг шаҳрини таърифлаб бир сўз айди:

Бизнинг элларни Сўнажон,
Сафоли боғлари бордур.
Боғчаларда юз минг алвон,
Сарчаман гуллари бордур.

Шакардин ширин сўзлари,
Наргисдек қаро кўзлари,
Холис санго ўхшашлари,
Саодатли пири бордур.

Ўрдаклари ғоза мангзар,
Суҳбатлари соза мангзар,
Қиш кунлари ёза мангзар,
Хушхаво жойлари бордур.

Нафсига қилган маломат,
Имони бордур саломат,
Ўзлари аҳли каромат,
Улуғ эшонлари бордур.

Ҳақ йўлинда тоат қилгон,
Ғанимлардин орин олгон,
Болам деб зор-зор йиғлаган,
Хоразм шоҳлари бордур.

Шахзода дер ақлим олгон,
Мисли жаннат нишон бўлгон,
Боғи эрамга ўхшаган,
Гулстун жойлари бордур.

Алқисса, шахзода бу таърифни қилғонидин сўнгра паризод ҳам ҳавас бўлди. Иккаласи бир неча кун айш-ишрат бирлан бўлаберсинлар. Кунлардин бир кун Сўнажон шахзодани паришон кўриб, юзина қараса заъфарондек сарғариб турур. Паризод айди: сиз мундоқ турунг, ман Мушқинработдан шоҳона либослар келтирайин деди. Энди шахзода Манзиларо кўшқида ётаберсин. Сўзни Зеваршоҳдин эшитинг. Кунлардин бир куни шоҳ қизи кўнглига тушиб, қирқ маҳрамин бирла қизини кўшқина келиб кўрса бир нозанин ўғлон ётиб турур. Андоғ қаҳри келди. Ҳар туклари найзаи обдордек бўлиб, либосларини тешиб чиқди. Жаллодларга буюрди бу ўғлонни олиб чиқиб юз пора қилинг деди. Анда куръадозлар айдилар. Бу ўғлонни на сабабдин ўлдирурсиз, дедилар. Анда Зеваршоҳ айди, Шаҳрибону айтгон ўғлон шул бўлмасин деди. Сўнажондин инъом олгон куръадозлар айдилар: бизлар куръа бирлан билурмиз. Бу ўғлон бу жойни қодоғон эрканини билмай ётгон турур деб жавоб бердилар. Анда подшо айди. Андоғ бўлса зиндонга солинг, деди. Подшонинг бир зиндони бор эрди, саксон газ, отина Чохи морон дер эрдилар. Шахзода бечорани шул зиндонга солдилар. Уч кеча-кундуз ўзини билмай беҳуш бўлиб ётди. Эмди сўзни Сўнажондин эшитинг. Сўнажон қирқ қанизлари бирла қайтиб келса шахзода йўқ турур. Боғбондин сўради, боғбон айди, отанг шахзодани Чоҳиморонга ташлади. Эрса Сўнажон бетоқат бўлиб қизларга қараб бир сўз айди:

Келинг жонлар бир маслаҳат қилинглар,
Манинг ёрим зиндондадур, зиндонда.
Чоҳдин бориб бир хабарин билинглар,
Манинг тўрам зиндондадур, зиндонда.

Ёрим эрди манинг жоним хурсанди,
Ўзи шоҳи Хоразмнинг фарзанди,
Ҳазрати Ёкубни Юсуф дилбанди,
Мисри азиз зиндондадур, зиндонда.

Худойим айлагай ёримни озод,
Ўзи подшо насли маъшуқ паризод,
Бўйи сарва мангзар, қомати шамшод,
Чоҳ ичинда армондадур, армонда.

Яратганга йиглаб қилурман зори,
Қолмади кўнглимни зарра қарори,
Сўнажонни дўсти, бир зулфи тори,
Нозик ўғлон зиндондадур, зиндонда.

Хоразм юртидин келган бир ўғлон,
Бир неча кун сурди ул мунда даврон,
Онинг ёри бўлғай ҳазрати Полвон,
Шоҳ фарзанди зиндондадур, зиндонда.

Сўнажон йиғлауб қилурман дуо,
Бахш этдим танимни бўлинглар гувоҳ,
Ёримнинг жойидур жаннатул маво,
Жаннат гули зиндондадур, зиндонда.

Алқисса, Сўнажон бу сўзни айтиб тамом қилиб, қирқ каниз дуога машғул бўлиб, ўзлариға дам солиб қирқлари ҳам қуш бўлиб, учиб зиндонға бордилар. Кўрсалар зиндоннинг панжараларини банд қилиб, эшикларина қулф уриб турурлар. Яна икки қуръадозни қўйиб турди, сўнажоннинг сеҳрини ботил қилмоқ учун. Яна ҳам қуръадозга айтибдур, агар зиндондаги ўғлон йўқ бўлса, сизларни ўлдиурмиз деб, кўп таъқиқ этиб қўйиб турур. Сўна паризод ани кўриб, водариг деб яна Мушкинрабатға қайтиб келиб, йиғлаб ўлтираберсин. Энди сўзни бошқа ердин эшитинг Сўнажон паризоднинг ҳуснини овозаси жаҳонга тушиб, Гуржистон вилоятиндаги шоҳ Мамад эшитиб, ўттиз миң лашкар бирлан Зеваршоҳнинг юртина лашкар ташлади. Андин сўнг Зеваршоҳа элчи юборди. Манго Сўнажон деган қизини берсин деб, йўқ эрса Мушкинрабатни бошиға зиндон қилурман, деди. Элчилар Зеваршоҳа Мамадшоҳнинг сўзини дедилар. Зеваршоҳнинг қаҳри келиб, юртиға жар уриб, йиғирма миң лашкар жам этиб, кофирлар устига ғазотға борди. Дарҳол чиқаберинг деб лашкариға хабар берди. Эмди сўзни Сўнажондин эшитинг. Сўнажон қирқ канизи бирлан зиндонға бориб, зиндонбонға айдилар:эй зиндонбон, қопуни очғил, деди. Зиндонбонни подшо қўйғон турур. Подшоға айтурлар, подшодин кўрқарман, онинг учун очмасман, деди. Анда Сўнажон айди: Зиндонда неча банди бор? Зиндонбон айди. Эй Сўнажон бир шахзодани

зиндонга солдилар. Бугун етти кун бўлди, тўрт кунгача йиғлагон овози келур эрди, андин сўнг келмади, деди. Сўнажон зиндонбондин бу сўзни эшитиб, зор-зор чун абри навбахор йиғлаб бир ғазал айди:

Ёлворурман жон зиндонбон манго кўрғазгил они,
Бир кўрайин ёрими ман манго кўрғазгил они,
Хуш сифат, раъно йигит рафтор кўрғазгил они,
Ҳасратидин ман қилурман зор кўрғазгил они.

Бир худонинг хурмати манго кўрғазгил они.
Шоҳ Зевар солди, зиндон ичра ёримни манинг,
Эмди зиндонбон эшитгил охи зоримни манинг,
Бу жудоликдин ўларман ким сабук борим манинг,
Яна бир кўрсам жамолин йўқдир армоним манинг,

Йўлида мая сарф этарман моли дунё ҳар замон,
Сол қиёматлик ороға эмди бўлгил меҳрибон,
Қолмади тан мулкида чикди бугун руҳи равон,
Кўрмасам шаҳзода ёримни ўларман бу замон,
Бир худонинг хурмати манго кўрғазгил они.

Эй худо ман ғариб, армонда қолдим найлайин,
Ёрим зиндондадур гирёнда қолдим найлайин,
Кеча -кундуз халқаро ҳижронда қолдим найлайин,
Бу жудолик дардидин нолонда қолдим найлайин,
Бир худонинг хурмати манго кўрғазгил они.

Чоҳ ичинда ётгон ул дардима дармоним манинг,
Шаҳри Хоразм юртидин келган меҳмоним менинг,
Ҳам у дунё, ҳам бу дунё интизоримдур манинг,
Тан аро қилган ватан сабру қароримдур манинг,
Бир худонинг хурмати манго кўрғазгил они.

Эмди зиндонбон билгил ушбу дунё бепоён,
Ёримиз зиндонда бўлса биз ўлармиз бегумон,
Билса зиндонбон Сўнанинг ёридур абру камон,
Аломон ҳижрон балои меҳнатидин оломон,
Бир худонинг хурмати манго кўрғазгил они.

Алжисса, Сўнажон йиғлаб бу сўзни тамом қилгандин сўнг зиндонбоннинг раҳми келди. Эй Сўнажон ул шаҳзодани кўра билмассан Зеваршоҳ икки жоду кўйибдур. Анда Сўнажон айди: Эй зиндонбон қиёматлик оғам бўлгил, яна ман санго кўп зар берурман, зиндоннинг копусини бир замон очгил, шаҳзодага бир овоз қилайин, агар тирик бўлса, саломлашиб қайтарман, деди. Зиндонбон хуш бўлғай деб ўзини майдонга олди. Сўнажон копуға бориб, бир мартаба, икки мартаба, уч мартаба овоз қилди, ҳеч овоз чикмади. Андин сўнг Сўнажон зор-

зор йиглаб айди:манинг учун султон бошини гадо қилиб ётгон ёрим овоз бергил, деди.Манинг сабру қарорим қолмади деб бир сўз айди:

Зиндонда ётгон жон ёрим,
Келди, Гуржистонли келди.
Эмди йўқ сабру қарорим,
Келди, Гуржистонли келди.

Мушкинработни бузмоқа,
Юртина долон солмоқа,
Сўнажонингни олмоқа,
Келди, Гуржистонли келди.

Сансан манинг бошда тожим,
Найлайин етмас иложим,
Зиндонда нозик мижозим,
Келди, Гуржистонли келди.

Ҳақ солмағай сиздин жудо,
Ҳасратингдин бўлдим адо,
Ёрим бўлинг мандин ризо,
Келди, Гуржистонли келди.

Шоҳи Зевар келса ори,
Қирилғай кофирлар бори,
Чоҳда Хоразм гулзори,
Келди, Гуржистонли келди.

Сўнажон дер: бўлдим ҳайрон,
Шаҳзода деб кўзим гирён,
Чоҳда ётгон Юсуф нишон,
Келди, Гуржистонли келди.

Алқисса, Сўнажон бу сўзни тамом қилгондин сўнг, овоз қилди, Гуржистонли Мамадшоҳ деган қирқ минг лашқари бирлан келиб Мушкинработни қамаб турур, отам Зеваршоҳ ҳам аламон бирлан устина келди, агар кофирлар зўр келса шаҳримни вайрон қилиб, Сўнажонни олиб кетмакчи турур деб зор-зор йиғлади. Шаҳзода саксон газ тейи заминдин овозни эшитиб, ул ҳам овоз берди. Ман на илож этарман, бу чоҳдин нишатиб чиқарман, чаёнларнинг захмидин манда тоқат қолмади. Эмди агар Хоразм одамлари, ё қарвон келса, манинг қаъбам отам, меҳрибоним ҳам қариндош-дўғоним, аҳли халқимга саломимни айтиб юборинг, мандин рози бўлсинлар, сизлар ҳам мандин рози бўлинглар, деб овоз чикди. Сўнажон ҳам илож эта билмай қайтаварди. Андин сўнг шаҳзода зиндонда ё пирим ҳазрати Полвон деб худога нола қилиб пирларидин мадад сўраб бир ғазал ўқиди:

Йўқдин мани бор этган зиндонда қўлим тутғил,
Гирёнда қилиб қўйма, нолонда қўлим тутғил,

Расвои жаҳон бўлдим, хайронда қўлим тутғил,
Ман чора эта олмасман, армонда қўлим тутғил,
Ё шайх Кабир пирим зиндонда қўлим тутғил.

Олло манго раҳм этгил зиндонда бўлуб қолдим,
Билмам на гуноҳим бор армонда бўлиб қолдим,
Гардуни жаҳон ичра нолонда бўлиб қолдим,
Тақдири жаҳон ичра зиндонда бўлиб қолдим,
Ё шайх Кабир пирим зиндонда қўлим тутғил.

Шаҳрим эгаси ҳазрати Полвона юзим урсам,
Султони Вайс отли арслона юзим урсам,
Шери худои шохимардона юзим урсам,
Нақшбанд Баҳовиддин девона юзим урсам,
Ё шайх Кабир пирим зиндонда қўлим тутғил.

Расвои жаҳон бўлгон афтодоға раҳминг сол,
Бир бағри адо бўлгон садпораға раҳминг сол,
Зиндонда бўлиб қолгон оввораға раҳминг сол,
Жаббори жаҳон эмди бечораға раҳминг сол,
Ё шайх Кабир пирим зиндонда қўлим тутғил.

Алкисса, шаҳзода бу муножотни айтиб тамом этганидин сўнг, чоҳ ичинда кўзи уйкуға кетди. Тушинда бир неча зоти шариф келиб айдилар, эй шаҳзода кўрқма, зиндондин халос бўлурсан, бизлар мадад бермак учун келдик, деб фотиҳа бердилар. Андин сўнг кўздин ғойиб бўлдилар. Шаҳзода туриб худои таолоға шуқр қилиб ётаберсин, энди сўзни Зеваршоҳдин эшитинг. Шомамад кофир бирлан 20 кун урушиб, лашкари босилиб, қочиб, шаҳрина кириб Шомамад кофирдин 14 кун муҳлат олиб, тамоми маҳрамлари бирлан шаҳарнинг ичинда қуръа солиб, кўрсалар, бу зиндондағи шоҳи Олимжон ёдиға тушиб, подшо айди, андоғ ётгон бўлса олиб келинг деди. Дарҳол олиб келдилар. Кўрсалар ранги заъфарондек сарғариб турур. Шоҳнинг олдиға олиб бордилар. Шоҳи Олимжон подшоға салом берди. Подшо алик олди ва айди: эй шаҳзода шул келган кофирни йўқ қилсанг Сўнажон қизимни санго берурман, деди. Анда шаҳзода айди, эй подшоҳим, иншоолло йўқ қилурман деб, қирқ минг оломон бирлан подшодин рухсат олиб, ғазотға кетди. Сўнажон кўшк устинда шаҳзодани кўриб бир сўз айди:

Мундин бориб кирсанг ёлғиз саваша,
Ҳазрат Али ёринг бўлсин, жон тўрам.
Қилич урар бўлсанг сан қизил боша,
Шери даргоҳ ёринг бўлсин жон тўрам.

Мурудингни берсин яратган Субҳон,
Баҳовиддин пиринг ул балоғардон,
Хоразм эгаси ҳазрати Полвон,
Султон Вайс ёринг бўлсин жон тўрам.

Абу Муслим отли Соҳибқиронлар,
Шаҳид бўлгон Хоразмда эранлар,
Санинг учун ҳақа зори қилгонлар,
Бори пирлар ёринг бўлсин жон тўрам.

Шоҳим бандини қилгай сарафроз,
Бир оллоға етгай нолаи овоз,
Шаҳрингда бор эмиш тўрт ҳазрат шоввоз,
Тўрт ҳазрат пир ёринг бўлсин жон тўрам.

Сўнажонинг йиглаб қилди муножот,
Санинг ёринг бўлсин қози ул ҳожот,
Бир азиз бор эрмиш ўзи пок зот,
Сиддик пирлар ёринг бўлсин жон тўрам.

Алкисса, бу сўзни айтиб тамом этганидин сўнг шаҳзода Гуржистоннинг подшоши бирлан йигирма кун саваш қилди. Худои табораки таоло шаҳзодаға ёр бўлиб, пирлардин ҳиммат етишиб, кофирларнинг лашкари босилиб қочди. Шаҳзода кофирларға босқи бериб, Шоҳ Мамаднинг бошини кесиб ташлади. Андин сўнг Шоҳмамаднинг калласини Зеваршоҳға олиб келди.

Андин сўнг Зеваршоҳнинг вақти хуш бўлиб, 40 кеча – кундуз тўю – томоша этиб, Сўнажон паризодни шаҳзода Олимжонға бердилар. Андин сўнг подшо шаҳзодаға айди, турсанг шаҳримнинг ярмисини берурман, деди. Анда шаҳзода айди, агар рухсат береангиз Хоразм юртина ота – онамни хизматина борсам деб рухсат тилади. Эрса Зевар подшо йўлнинг тадорикини тутиб, оби ош, нон ризқларини фаравон қилиб Сўнажон кизи учун бир олий маҳофа Зарнигор тузатиб берди.

500 тевага мол юклаб ўзи узатмоқ учун 1000 отли қўшиб, Хоразм юртина узатиб келинлар, деб жавоб бериб юборди. Эмди булар қайдасан шаҳри Хоразм деб кетаверсинлар, 40 кун йўл юриб Хоразм юртина дохил бўлдилар. Ҳасанхон отаси эшитиб олдина пешвоз чиқиб бир – бирлари билан кўришиб, иззат ва икром бирлан шаҳарға чиқдилар.

Ҳасанхон шаҳзода Сўнажонни олиб келгани учун ўз юртинда 40 кеча – кундуз тўю томоша бериб муроду мақсадларига етдилар. Ҳасанхон подшо подшолигини Шаҳзодаға таслим қилиб, Завриёжон билан ибодатға машғул бўлдилар. Илоё ҳамма уммати Муҳаммади Мустафо алайху вассаламни умматларини ўзинг муроду мақсадларига етказгайсан. Омин ё раббил оламин.

МАЛИКАИ ДИЛОРОМ

Аммо ровиён ахбор ва нокилони осор ва муҳаддисони достони бўстон ва хўша чинони хирмани суҳан, андоғ ривоят қилурларким Бағдод шахрида бир подшоҳ бор эрди. Аммо ўзи кофир эрди. Онинг бир қизи бор эрди, бисёр соҳибжамол эрди, қоронғи уйнинг нури жамоли бирла равшан ва мунаввар қилур эрди, аммо ул қизнинг оти Маликаи Дилором эрди. Бир кеча тушида он ҳазрат сали аллоҳи алайҳу вассаламни кўриб, мусулмон бўлиб, имон келтирган эрди. Аммо бир қуни Маликаи Дилоромни отаси кўриб, ишки тушиб, ўзининг қизини олмоқға мойил бўлди. Киши қўйиб буюрдиким, қизим мани қабул қилсин, токи олғайман, деди ва агар қабул қилмаса, юз пора-пора қилурман, деди. Малика бу сўзни эшитиб, зор-зор йиғлай берди, айтдиким, ҳеч мазҳабда қиз отаға раво эрмас, агар минг пора қилса қилсин, ман бу сўзни қабул қилмасман, деди. Алқисса ул подшоҳи золим бул жавобни эшитиб, дарғазаб бўлиб буюрдиким, ул гисубуридани оёғидин осинглар, деди.

Анда Малика муножоат айлади:
Йўқдан мени бор айлаган бор Раҳмон,
Бир дарда тушмишам даво айлагил.
Манинг бу мушкулим этмасанг осон,
Йўқса мани эмди фано айлагил.

Бир ғариби шикастаи ночорам,
Қумри каби ҳасратингда ман зорам,
Кеча бўлса юлдуз каби бедорам,
Йўлдошимни маҳилиқо айлагил.

Кўкка учай десам йўқдир қанотим,
Ерга қирай десам йўқдир нажотим,
Ўлай десам адо бўлмас ҳаётим,
Эмди манго сабру ато айлагил.

Боқий умрим қуйиб-ёниб ўтарми,
Қиз отаға ҳаргиз раво бўлурми,
Имонсиз маҳзаби шундай бўлурми,
Бу дардимга ўзинг даво айлагил.

Чиксин жоним қуйиб нора пишгунча,
Имонсиз юзиға юзим тушгунча,
Масканимни қабристонда айлагил

Бир муштипарманам, ёзуқли банда,
Мани қилма даргоҳингда шарманда,
Имонсизлар юзин қаро айлагил.

Дилоромнинг пири Али Муртазо,
Канизим дегайлар Фотима Зухро,
Умматим дегайлар Расули Худо,
Юзимни оқ, тилим гўё айлагил.

Алқисса, андин сўнг эрта бўлди, подшо яна қазаб қилиб буюрдиким, қўл-оёғини боғлаб, шернинг олдиға олиб бориб ташладилар. Анда маликаға шер асло қарамади ва назар ҳам солмади. Малика шерға қараб зор-зор, чун абру навбахор йиғлаб, бир сўз деганлари бу турур:

Нега маълул бўлиб йиғларсан ё шер,
Мунча мани интизора қуймағил.
Раҳм айлагил, жоним олғил эмди шер,
Эмди мани оху зора қуймағил.

Ўлдир мани раҳм этмағил жонима,
Тирноқларинг гулгун айла қонима,
Номахрамлар келмасинлар ёнима,
Маҳшар куни шармисора қуймағил.

Жониворлар ичра сансан мукаррам,
Мурувват бобида сенсан мусаллам,
Ман ҳам ризодурман ўлдирсанг бу дам,
Қайта бошдин номус ора қуймағил.

Динин ютиб ўз қизини олмоқға,
Тоқатим йўқ бу дунёда турмоқға,
Мани қийна, ҳар дам ризо бўлмоқға,
Ўлдир мани оху зора қуймағил.

Дилоромни эшит оҳ ила зорин,
Кўп қийнама сен ҳам жони фижоринг,
Тарк айладим бу дунёда турарим,
Қон йиғлатиб, бекарора қуймағил.

Алқисса, андин сўнг шер маликанинг оёғига бош қўйиб, юзини сурта берди. Анда подшо бу ҳолни кўриб ҳайрон қолди. Яна айди холо ҳам бўлса, қабул қилғил, йўқ эрса ўтға қуйдирурман, деди. Малика отасини сўзини эшитиб, зор-зор чун абри навбахор йиғлаб, бир сўз деди.

Қулоқ солиб арзим эшит, Султоним,
Худо ила ўзни гузор айлама.
Онинг учун ўзинг озор айлама.

Тасма-тасма қилсанг қайтмам сўзимдин,
Минг жон фидо бўлса бўлсин худодин,

Нақд эмасман мани қимор айлама.

Шариатда киз атоға йўқ раво,
Мундоғ буюрмиш Расули Худо,
Бевафо дунёда айлаб кўп хаво,
Онинг учун ўзинг озор айлама.

Ҳаргиз қабул қилмам, қилсанг садпора,
Халқ ичинда ўзинг солма бозора,
Муқаддас хотиринг ношод айлама.

Ҳеч киши динини сендай унутмас,
Имонини бу чоқ филга ҳам сотмас,
Ўз қизини зулм бирла ҳам олмас,
Сан ўзингни мунча беор айлама.

Дилоромнинг пири ҳазрат Алидир,
Ҳақнинг даргоҳида сўрамоқлидир,
Бул йўлларга тушма шайтон йўлидир,
Жаҳаннамга ўзни тайёр айлама.

Алқисса, андин сўнг подшо даргазаб бўлиб, буюрдики, бу гисубуридани ўтга куйдиринглар. Анда тандирни қиздириб, Маликаи Дилоромни қўл-оёғини боғлаб, тандирга солиб, сарпўшини ёпиб қўйдилар. Анда Маяика тандирнинг ичинда бир сўз деди:

Юз алвон тоб урған қирмизи оташ,
Куйдир мани, қўйма олло ишқида.
Бир окшом кам қўйма мени эй оташ,
Ёндир мани, қўйма олло ишқида.

Қўл-оёғим занжир бирла бўғдилар,
Манжалиқда Халил каби отдилар,
Қўкда малак оху афғон қилдилар,
Куйдир манинг устихоним кул бўлсин.

Қўз ёшимдин ҳокистирим нам бўлсин,
Қўқарулсин лола фасли гул бўлсин,
Ёндир мани, қўйма олло ишқида.

Бу дунёга келдим дейиб қувондим,
Шод бўлмадим, ўтига уландим,
Энди бўйла хонумондин тугандим,
Куйдир мани қўйма олло ишқида.

Тоқатим йўқ энди турмоқ замона,
Ҳеч қолмасун кокилимдин нишона,
Бир шам сансан ман эрурман парвона,
Ёндир мани, қўйма олло ишқида.

Кафан бўлди бу дунёда кийганим,
Заҳар-зуккум бўлди еган-ичганим,
Хур жафодур кўрган жабру меҳнатим,
Куйдир мани қўйма олло ишқида.

Дилоромни ташладилар ўлсин деб,
Қақнус каби ишқ ўтини тўйсин деб,
Ҳасрат бирлан бу дунёдан ўтсин деб,
Ёндир мани, қўйма олло ишқида.

Алқисса, андин сўнг тандирнинг сарпўшини очиб қарасалар маликанинг жамоли ўн ҳисса зиёдрок бўлибдур. Ҳамма ҳайрону шарманда бўлдилар. Андин сўнг маликани тандирдин олдилар, бир қафасга солиб, осиб қўйдилар ва ул подшои золим бир куни келиб маликага арз қилур эрди, малика қабул қилмади, дашном қилур эрди, алқисса малика етти йил қафас ичинда қолди. Бир кеча муножот бадаргоҳи қозийул ҳожот қилуб бир сўз айтғони бул турур:

Оламни яратган ҳаййил лойизор,
Қудратингдин моҳилиқо айладинг.
Арши курси лўҳи қалам яратиб,
Етти қат ер етти осмон яратиб,

Қудратингдан етти дўзах яратиб,
Осий куяр анда ҳам кофир,
Сансан биру борим барчага қодир,
Нурингдан оламга зиё айладинг.

Раҳматингдин халқ айладинг жаннатни,
Хури ғилмон биран бердинг зийнатни,
Анда борур бўлса берсин раҳматни,
Қулларингга яхши макон айладинг.

Аввало Раҳиму Раҳмондур отинг,
Ошқор этмоқ учун ул зотинг,
Бир қисм тупроқдин инсон айладинг.

Жаброилга ул дам айладинг фармон,
Оламнинг сувратин чекди ул замон,
Амр айладинг бориб кирди анга жон,
Ҳам исмини нури имон айладинг.

Турди Одам акса уриб еридин,
Хабар олди бокиб ўнгу сўлидин.
Ҳамду сано зоҳир бўлди тилидин,
Қудратини анга аён айладинг.

Жумла малак саф-саф туриб мунтазир,
Барчаси одамнинг хуснига нозир,
Раҳмат дарёини айлабон зоҳир,
Сажда қил деб анга фармон айладинг.

Жумла малак сажда қилди шул замон,
Одам учун сажда қилмади шайтон,
Тавқи лаънат тушиб бўлди пушаймон,
Даргоҳингдин қувлаб гирён айладинг.

Одам учун халқ айладинг Ҳавони,
Жуфт айладинг анго моҳилиқони,
Сурсин деган анго завқу сафони,
Жаннат ичра яхши макон айладинг.

Нўш айлабон ман айлаган емишдин,
Хижил бўлиб чиқди алар беҳиштдин,
Қаҳр айлади Худовандо ул ишдин,
Дунёга кеалтириб аён айладинг.

Шиис пайғамбар алар ўтди аржуманд,
Бу дунёда бериб мол ила фарзанд,
Аларнинг кўнглини айладинг хурсанд,
Пайғамбарлик анга аён айладинг.

Алардин сўнг Нуху Наби бўлдилар,
Умнатларинг яхши йўлга солдилар,
Қабул этмади, барча кофир бўлдилар,
Зоҳирдин шайтонни инкор айладинг.

Алардин сўнг неча пайғамбар ўтди,
Ҳар қайсиси ўзин мазҳабин тутди,
Аларни оқибат қора ер ютди,
Лаҳад ичра охир пинҳон айладинг.

Осий, жохил қулларинга раҳм этиб,
Қудратингни олам аро кўрсатиб,
Раҳматингдин нури имон яратиб,
Пайғамбари охир замон айладинг.

Кўзларида бўлмас эрди зарра хун,
Кеча-кундуз йиғларди мисли жайхун,
Умматим деб сўрсалар бергум жавоб,
Осийларга кўп меҳрибон айладиңг.

Бир осийман, ҳасратингда гуноҳкор,
Умматим дегайлар Аҳмаду Мухтор,
Санъатингдин борми яратган жаббор
Не сабабдин мани гирён айладиңг.

Етти йилдир қафас ичра ман ғариб,
Ўлтирурман қаҳрабодай саргайиб,
Муножот айларам санго ёлвориб,
Қисматимни нечун ёмон айладиңг.

Баҳаққи Расули сарвари олам,
Мушкулим осон эт, кўлим тут бу дам,
Ҳабибим деб Ани қилдиңг мукаррам,
Лутфинг бирла фаҳри жаҳон айладиңг.

Гуноҳлик бандаман, яна хору зор,
Кўйма мени бу жафода интизор,
Еру кўкни халқ айлаган биру бор,
Дилоромни бунча гирён айладиңг.

Алқисса етти йилгача қафас ичида азоб қилур эрди. Бир куни ул имонсиз бир бераҳм жаллодга буюрдиким, бул гисубуридани чикариб, сангсор қилинглар, деди. Анда малика ўз холига афсус ва надоматлар қилиб, бир сўз деди:

Шод бўлмай ушбу оламдин фано бўлғон бошим,
Зор йиғлаб дарду ғам бирла адо бўлғон бошим,
Халқ ичинда хору зор бенаво бўлғон бошим,
Ҳар замон юз минг балоға мубтало бўлғон бошим,
Ўлмакимга ҳам кичикликдин ризо бўлғон бошим.

Ғунчадек бог ичра қолдим мен тағи очилмайин,
Кумридек йиғлаб мудом ўлдим фароғат қилмайин,
Ман нечук тиги қазоға эмди рози бўлмайин,
Куйдиму ёндим куйиб ўлдим яна шод ўлмайин,
Дасти кофирда шаҳиду қарбало бўлғон бошим.

Лоладек сўлдим хазон урди, навбаҳорим қолмади,
Ўртаниб кулфат бирла сабру қарорим қолмади,
Кеча-кундуз зор йиғлаб интизорим қолмади,
Кўз юмиб, дунё нишотидин савдо бўлғон бошим.

Ёру дўстим ҳолимға йўқки томошо айласа,
Меҳрибоним йўк бу ҳолим элга иншо айласа,
Бир манинг мунглиғонам бордирки парво айласа,
Йиғлашиб мотам саролардин жудо бўлғон бошим.

Ман Дилоромники чун сабру қарорим босди ғам,
Чиқди жоним ҳар замон тикони ситам узра ситам,
Риштаи жоним каби бошдин оёғим босди ғам,
Минг бисмил бўлдим қолди бу кўнглимда алам,
Ничча армон бирла дунёдин фано бўлғон бошим.

Алқисса, андин сўнг, маликани сангсор қилғандин сўнг, бир бобои ғариб бор эрди, ҳар ерда ғариб ўлғон бўлса олиб бориб дафн қилур эрди. Ул бобо Маликани олиб бориб дафн қилай деса у қўрдики, нафаси зоҳир, холо бобони ул вақтда шарбат бирлан ҳал қилғон таоми бор эрди. Они оғзиға томизди, андақ ўзиға келди, кўзини очди. Бобо маликани жароҳатларини сўзан бирла артиб, неча кунлар парвариш қилдики, малика сихат ва саломат бўлиб, ўрнидин турди, бобои ғарибни малика қиёматлик отам деди, бобо ҳам қиёматлик қизим, деди. Анда маликани ҳолини сўради. Малика зор-зор йиғлаб, саргузаштини бобоға бир-бир баён этиб бул сўзни айтди:

Улуғ ёшлик хизр кўрган жон бобом,
Кулоқ солиб сан бу зора йиғлагил.
Ғурбат олиб мани бўйла ҳолимдин,
Юзинг йиртиб пора-пора йиғлагил.

Мансур каби тухмат бирла келтириб,
Насимийдек тириклайин сўйдириб,
Менинг каби ҳар тарафа термулиб,
Йўлда ётғон интизора йиғлагил.

Қайси ердин дод айлайин мен ғариб,
Адо бўлмас неча деса ёлвориб,
Манинг каби гул юзлари сарғайиб,
Хазон урган лолазора йиғлагил.

Ўлдир мани ханжар бирлан ёралаб,
Қилма даво бу дардима чоралаб,
Устимдаги қуйлагимни поралаб,
Алам айлаб бир мозора йиғлагил.

Сансан манинг олдимдаги йўлдошим,
Сўз айтурға олдимда йўк сирдошим,
Туганмас савдоға тушибдур бошим,
Манинг каби дилафгора йиғлагил.

Киши йўқдур бу дунёдин ўтмаган,
Шул ажалдин муродиға етмаган,
Армони кўп дилафгора йиғлағил,

Дилоромни ташладилар кетдилар,
Ўлди дебон мани гумон этдилар,
Кўқда малак оҳу афгон қилдилар,
Табассум қил бу асрора йиғлағил.

Алқисса андин сўнг, ул бобои ғариб маликани бир уйга қўйиб, тарбия қилур эрди. Кунлардин бир кун бобо бир тарафга кетиб эрди, ул бобонинг бир киморбоз ўғли бор эрди. Бир куни уйга келди. Кўрдики, бир маҳлиқо нозанин дилбар кашта тикиб ўлтирибдур. Кўнглида шукр қилиб айдики, бул киз манинг бахшандам турур деди. Алқисса малика бирла куфр ва шибдастдарозлик қилди. Малика дарҳол ханжарини олиб айтдиким, эй жувон, қайт, валло ўзим сени урарман ва ё сени ўлдирурман, деди. Унда бобонинг ўғли кўркиб қайтди, аммо ҳар кун келиб тавалло тазарруъ қилур эрди. Малика қабул қилмас эрди. Охирул амир онасиға сўзини айтиб, кенгаш қилди, онаси айдики, бориб қувлағил, хайдаб жўнатиб юбор, деди. Алқисса андин сўнг маликани уриб қувладилар, малика бошиға бир чодирни солиб, юзиға никоб солиб, йўлга равона бўлиб бир сўз айди:

Найламишам киё фалак кўзда ёшим қон айладинг,
Юсуф каби ҳар кун мани маскани бозор айладинг.

Агар севса ҳар ким сани сан севарсан охир мани,
Исмоилдек ҳар кун мани юз йўла қурбон айладинг.

Ҳар ким санго кўнгил боғлар кеча-кундуз юрак доғлар,
Булбул каби бўстон овлар охир сен хазон айладинг.

Расуллоллоҳ жаҳондин ўтиб, ҳеч ўлмадим вақтим етиб,
Дилоромни қон йиғлатиб, бағримни бирён айладинг.

Алқисса андин сўнг, малика борур эрдики, ногоҳ бир қассобнинг қарздорлари келиб, оёғидин осиб азоб қилур эрдилар. Анга маликанинг раҳми келиб, қулоғидаги гавҳар исирғасини олиб бериб қассобнинг қарзидин аларни озод қилди. Андин кейин яна йўлга равона бўлди, аммо у қассоби бадбахтнинг кўнглиға келдики, ул мунга ошиқ бўлубдур, бўлмаса мундоғ ишни қилмас эрди, деб маликанинг орқасидин бориб даҳл қилди, малика дашном қилди, алқисса ўшал замони эрдики бир қанча савдогорлар келиб йўлиқишиб қолдилар, ул қассоб айдики, эй савдогорлар, бу чўри манинг чўрим турур, ҳусн бобида беандаза, беназир турур, сотарман агарда олсалар, арзон қилиб берурман, деди.

Алқисса Маликаи Дилоромни олиб борур эрдиларки, йўлда бир тоғ бор эрди, анинг этагига бориб тушдилар. Анда савдогорлар ҳаммаси фароғат қилиб ётдилар. Малика бечора муножоти бадаргоҳи қози ул ҳожот қилди, ўшал замон дуоси мустажоб бўлди, айтдики эй, бори худое, барча кофирларни қора тош қилғил деб, зор-зор чун абру навбахор йиғлаб бу ғазални ўкиди:

Яратган жумлани қодир худойим,
Бу меҳнатдин ўзинг раҳо айлагил.
Қон йиғларам ҳасратингда юз қўйиб,
Ҳожатимни ўзинг раво айлагил.

Унай десам йўқдур қанотим, шаҳрим,
Қочай десам йўқдур манинг раҳбарим,
Йиғломоқдин ожиз бўлди кўзларим,
Қайта бошдин ўзинг бино айлагил.

Манн қолмишам турфа ажаб ғамлара,
Кунда солмиш мани турфа ҳоллара,
Ҳар киши зулм этса ғамли қуллара,
Имонсиздин ўзинг жудо айлагил.

Шамслара эмди сирим қилма фош,
Ҳасрат бирла икки кўзим тўла ёш,
Қудратингдан бу жувонни айла тош,
Бу меҳнатдин ўзинг раҳо айлагил.

Манн йиғларман маломатдин ор айлаб,
Қутулмадим эмди оҳу зор айлаб,
Рақибларни халқ ичинда хор айлаб,
Юзларини ўзинг қаро айлагил.

Ғариблара раҳм этмаган банданинг,
Имонлари бўлурму ул ганданинг,
Муҳаммад уммати бўлгон банданинг,
Беморларға ўзинг шифо айлагил.

Дилоромни мунча қўйма озора,
Фалакнинг жабридин бағрим минг пора,
Ман хастаман қил, дардима бир чора,
Раҳматингдан ўзинг ато айлагил.

Алқисса андин сўнг, худойи табораки таоло Маликанинг дуосини мустажоб қилиб, барча кофири карвонларни тош қилди. Алқисса андин сўнг, худои таолоға шуқр қилиб, ибодатга машғул бўлди. Аммо кунлардин бир кун Канъон вилоятининг подшоси, шикорға чиқиб эрди, кўрдикки, моли беҳисоб бир тоғнинг камарида ётибдур. Ҳеч ким йўқ. Подшо Ани кўриб хайрон қолди. Ул

замон лашкарларидин айрилиб, тоғнинг оросига борди, ногоҳ кўрдиким, ул тоғнинг камарида бир сохибжамол киз тоат қилиб ўтирибди. Подшо анга таъзим бирда тавозеҳ қилиб, салом алика жавоби салом берди. Подшо дарҳол сўрдиким,эй одамизод, бул тоғнинг камарида нима қилиб ўлтирибдурсан, магар бир ходиса бордур, саргузаштинг манга баён қилгил, деди. Анда Маликага Дилором зор-зор чун абри навбахор йиғлаб саргузаштини аввалдин охиригача баён қилиб, бир сўз айди:

Ширин тилли Рустамсифат жон йигит,
Қулоқ солиб оху зорим сан эшит.
Қарчиғайли, табли, бозли бей йигит,
Оху кўзли шахсуворим сан эшит.

Аввал нечук бу дунёга келмишам,
Ман ўзимни бир савдога солмишам,
Ман маломат бозорина қолмишам,
Ман айтайин бул асрорим сан эшит.

Қирк кеча-кундуз сочимдин осиб,
Халқ ичинда қилди мани музтариб,
Қочолмадим шикастаи ман ғариб,
Шарҳ айлайин вафодорим сан эшит.

Ғарибликда налар чекдим койиши,
Раҳми келиб ҳолим сўрмас бир киши,
Бесабаб худодин деманг ҳар иши,
Ҳақ ўзидур нигоҳбоним, сан эшит.

Иброҳим Халилни отдилар нора,
Ул замон ҳам оташ бўлди гулзора,
Муножот айладим ҳақ биру бора,
Сабз ўлмади лолазорим, сан эшит.

Янги тўғғондадир қайгули бошим,
Қайта бошдин тийра бўлди койишим,
Пуррон каби ўтди ёз ҳамда қишим,
Сабз ўлмади лолазорим, сан эшит.

Чидай олмай бир кун мани келтирди,
Сангсор қилиб, халойиқни буюрди,
Тасма каби тириклайин сўйдирди,
Кетди ҳуши ихтиёрим, сан эшит

Ғариб киши олиб борди бир кеча,
Кўп йиғлади ҳолим кўриб бир кеча,

Қизим дебон парво айлаб бир неча,
Анда бўлди сабабкорим, сан эшит.

Ҳеч киши ман каби ғариб бўлмасин,
Ғариблиқда ранги рўйи сўлмасин,
Шум рақиблар қон йиғласин, қулмасин,
Озор бермай бу зоримни, сан эшит.

Ғарибларнинг кўзи тўла ёш бўлур,
Қомати шикаста қалби ғаш булур,
Оғритманг ғарибни ёмон иш бўлур,
Насихатим булдур ёрим, сан эшит.

Бобонинг ўғлидин жафолар кўриб,
Андинқочдим тоғу тоша юз уруб,
Фалак мани ҳасрат бирла ўлдириб,
Торож этди бу карвонни, сан эшит.

Кўп чекиб жафолар келмишам бунда,
Тикон урди оёғ-бошим ҳар ерда,
Дилоромнинг дарди кўпдир дилида,
Тамиз айлаб бу асрорим, сан эшит.

Алқисса андин сўнг подшо, завқ қилиб айдики, эй қиз ман Канъон шаҳрининг подшоси бўлурман, агар мани қабул қилсанг то ўлгунча хизматингда бўлайин, деди. Малика қабул қилди. Алқисса маликани бир маҳофаға солиб, маликани иқди никоҳ бирла олди. Энди бу сўзни мунда кўйинг, Маликанинг отасидин сўз эшитинг. Аммо Маликаи Дилоромни сангсори тошбўрон қилғонидин сўнг отаси девона бўлиб, қаландар либосини кийиб, шаҳарма шаҳар юраверар эрди. Иттифоқо бир шаҳарнинг регистонига келиб, кўрдик, халойиқлар йиғилибдурлар, қўллариди бир суратки, ҳеч бир одамизод ул суратни кўриб тоқатқила билмас эрди. Лекин баҳосини минг тилло дер эрдилар. Дарҳол фаҳм айлаб таниди, билдиким, ўзининг қизининг сурати эркан. Ани кўриб беҳуш бўлиб йиқилди. Бир соатдин кейин яна ҳушиға келди, айтдики, бу сурат кимнинг суратидур ва бул суратнинг эгаси қайдадур, деди. Анда алар айдики, бул сурат Канъон подшосининг хотинининг сурати дедилар. Алқисса андин сўнг, ул қаландар бўлгон маликанинг отаси дарҳол бориб, Канъон подшосига навкар бўлди. Алқисса подшоға кўп тақарруф пайдо қилиб, охирул амир анга вазир бўлди. Бир куни подшо шикорға чиқиб эрди. Ул вазир Маликаға киши киргиздики, ман Бағдоддаги маликанинг отаси бўлурман, мани қабул қилсин, деди. Малика айди: отам келган бўлса, уш келибдур, анга яхши қизлардин олиб берайин, деди ва хазинаи харж қилайин, дурларни бошиға сочайин деди ва агар мунга ҳам йўқ деса ўз ихтиёри бирла ишқилсин деб жавоб берди.

Алкисса андин сўнг, вазири нобакор дарҳол шоҳ шикордин қайтиб келмасдин илгари кечаси миршаблик қилиб, етти одам-бебокларни тутиб, тўртисини ўлдириб ва учисининг тилини кесди, ўшал замони эрдик, подшо шикордин келди. Дарҳол подшога айтдики, эй подшо олам, хотинингиз бадкор ёмон фохиша эркан, бу етти киши бирла ўйнашиб айшу ишрат қилиб турган вақтида тутиб олдим. Тўртинчисини ўлдирдим ва учисининг тилини кесдим. Подшо дарғазаб бўлиб буюрдиким; ул гисубуридани биёбонга элтиб ташлангларким, анда ҳеч одам бўлмасин ва сув ҳам бўлмасин, деди. Отаси дарҳол олиб чиқиб, хилватда айдики, ҳали бўлса ҳам қабулқил, бўлмаса пора-порақилурман, деди. Малика зор-зор чун абру навбахор йиглаб, отасига бир сўз айди:

Кўнгли қаттиғ, меҳри совуқ жон отам,
Ғамхори йўқ бенавони оғритма.
Бегонача шафқати йўқ жон отам,
...Ман ғариби нотавонни оғритма.

Ота-она иккаласи ҳамхона,
Бўлса керак фарзандига жонона,
Фарзандининг боғидадур девона,
Мандай ғариб паришонни оғритма.

Қани мани пайдо қилган жон онам,
Сочин ёйиб, ёд айласа дамо-дам,
Кес бошимни, кўп қийнама жон отам,
Озори кўп жисми жонни оғритма.

Қани мундоғ жафоқилмас бегона,
Эй кофири бадбахт келгил имона,
Кўпқийнама энди тўлди паймона,
Бу Дилором бенавони оғритма.

Оёғимга урса эрди бир тикон,
Айлар эрди мушфиқ онам минг фиғон,
Эмди йиғлар манго йўқдир меҳрибон,
Кўнгли бузук бағри конни оғритма.

Ўлдир мани бадар бўлди койишим,
Йиғлай -йиғлай кўкка етди нолишим,
Ғамлар бирлан нетайқотди бу бошим,
Насимийдай нотавонни йиғлатма.

Кўлим кесиб мунча азоб этарсан,
Манйингдайин сенам бир кун кетарсан,
Уқубатлар бирлан бир кун ўларсан,
Хазон урған гулистонни йиғлатма.

Дилоромға ҳақнинг ўзи ёридур,
Аввалда гул бирлан охиратда хоридур,
Куз ёшини тўкиб булбул зоридур,
Хазон урган гулистонни йиғлатма.

Алқисса андин сўнг маликани қўл-оёғини кесиб ташлади. Ул биёбонда қирқ кеча-кундуз ётди, андин сўнг хушига келди. Ҳеч тарафга бора олмади. Олло таолого ихлос ва эътиқод бирла зор йиғлаб бу муножотни ўқиди:

Санъатингдин олам яратган жаббор,
• Карам айлаб, сен бу зора қўймағил.
Гуноҳим кўп, сенсан манго меҳрибон,
Мунча мени интизора қўймағил.

Барчанинг отоси ҳазрати одам,
Ҳаво онам эруркизларга маҳрам,
Бир хаста қулдирман қилгил сан карам,
Мунча мани оху зора қўймағил.

Оёғим йўқ кетсам равон йўл била,
Қўлим йўқдир, қўл узатсам бир гула,
Шиис, Набидек айласанг мани бир йўла,
Арзим эшит, оху зора қўймағил.

Эй сиз мани тархинолик қўлларим,
Кесди пичоқ устихоним, райларим,
Нух, Наби сансан манинг раҳбарим,
Мунча мани оху зорақўймағил.

Ҳақнинг Расулидир Иброҳим Халил,
Фармониға ризо бўлган Исмоил,
Тушубдир бошима бир ажаб мушкул,
Раҳм айлагил, интизорақўймағил.

Оламни мум этган ҳазрати Довуд,
Сулаймондур анга фарзанди Масъуд,
Бу ёмон ҳолимни айлагил бебуд,
Мунча мани оху бекарора қўймағил.

Ҳабибим деб розин айтди ул худо,
Чиқариб меърожга қилди мархабо,
Тангрим дўсти ё Муҳаммад Мустафо,
Мунча мани оху зора қўймағил.

Расулнинг дўстлари Сиддиқи Акбар,
Иккинчи ёридуру ҳазрати Умар,
Учинчи Усмондуру, тўртинчи Ҳайдар,
Мунча мани оху зора кўймағил.

Алининг фарзанди ё имом Ҳасан,
Пайғамбарнинг севар авлоди сенсан,
Нобино кўзларим айлагил равшан,
Мунча мани оху зора кўймағил.

Яна бирин имом Ҳусан дейдилар,
Карбалода алар шаҳид бўлдилар,
Ё Фотима, бағрим бир ён қилдилар,
Мунча мани оху зора кўймағил.

Расул амаклари Ҳамзаи Аббос,
Оби ҳаёт ичган ё Хизри Илёс,
Бу меҳнатдин мени айлагил халос,
Раҳм айлагил интизора кўймағил.

Бистомини дерлар Султон Боязид,
Мушкулим осон эт, қилма ноумид,
Ер юзида ётган жумла мужтахид,
Мадад айла оху зора кўймағил.

Тирик ғойиб бўлгон уч юзу олтмиш,
Ҳақ оларга яна Раҳматдин бермиш,
Эранларнинг руҳи чилтану ва ҳафтан,
Мунча мани оху зора кўймағил.

Юз йигирма тўрт минг ўтган пайғамбар,
Бу дунёдин барча қилдилар сафар,
Мағрибу Машрикда ётган эранлар,
Алар ҳаққи оху зора кўймағил.

Дилоромни бу меҳнатдин қил нажот,
Даргоҳинга йиғлаб қилди муножот,
Барчани яратган қози ул ҳожот,
Бунча мани оху зора кўймағил.

Алқисса андин сўнг ҳазрати Хизр алайҳиссалом дарҳол ҳозир бўлдилар.
Маликанингқўл-оёғини жобажо кўйиб, муборак оби даҳанларини суртдилар.
Ҳолис сиҳат топди, анда малика худои толоға шуқр қилиб, бул мухаммасни
ўқиди:

Шукр оллоҳ зори кўнглим бўлди хандон оқибат,
Бизга зулм этган рақиблар бўлди гирён оқибат,
Кетди бошимдин тутундек шому, хижрон оқибат,
Ҳақ ўзи бул мушкул ишни қилди осон оқибат.

Суд қилмас анда гар қилсанг пушаймон оқибат.
Ҳар киши бу дунёда бечораларга зулм этар,
Охирида рўсиёлик бирла дунёдин кетар,
Яхшилик қилғил жаҳонда бу ёмонлик ҳам ўтар,
Бир куни келиб ажал, илки гирибонинг тутар,

Ҳоксор ўлғил жаҳон ичра такаббур бўлмағил,
Поймол ўлғилки сан, мўминга душман бўлмағил,
Ғунчадай боги жаҳон ичра қизариб сўлмағил,
Яхшилик қилғил, ёмонлик бирла ҳаргиз бўлмағил,
Ким қолибдур қиссаи шохи Сулаймон оқибат.

Ҳар киши қилса баландпарвозлик топмас камол,
Кимки мўминга қилур бордир анга юз минг завол,
Гарчи Султони жаҳон бўлсанг қаддингни айла дол,
Яхшилик бирла ғарибларнинг бузилган кўнглин ол,
Токи ҳақ қилғай сани маҳшарда султон оқибат.

- Ҳақ ўзи қилғай Дилоромнинг дуосин мустажоб,
Жумлаи мўмин ҳама матлабга етгай беҳисоб,
Авало кўрдим баса жабр ила ҳам зулму азоб,
Охири чиқдим фалак узра мисоли офтоб,
Шум рақиблар бўлғуси ер бирла яксон оқибат.

Алқисса андин сўнг Маликаи Дилором оҳиста-оҳиста борур эрди, кўрдик
бир оху сийнасини ерга қўйиб ётибдур. Малика оху ахволдан бетоқат бўлиб,
охири охунинг олдига келиб ҳол-ахвол сўради ва айдикки: эй оху не сабабдин
мунча ғамноксан ва нолаи ифғон қилурсан, деб, Маликаи Дилором бир сўз
айтди:

-Кўзлари қоп-қора оху зодалар
Не сабабдин оху фиғон этарсан?
Кўксига бош урган безабон кийик,
Не сабабдин оху фиғон этарсан?

-Бир қаро кун тушмиш ғариб бошима,
Онинг учун оху фиғон этарман,
Қиё фалак, оғу тушди ошима,
Бу сабабдин кўзим гирён этарман.

-Кийиклар ичида сенсан беқарор,
Ўзга кийик йўқ санингдек дилафқор,

Кимнинг учун бўлибдурсан интизор,
На сабабдин бағринг бирён этарсанг?

-Икки кўзим шунда тутди бир сайёд,
Сайёднинг кўлидан дод ила фарёд,
Бошин кесди зулм бирла ул жаллод,
Онинг учун оху афғон этарман.

-Бўлғил Дилоромнинг ёри-йўлдоши,
Ғам тунида сансан анинг сирдоши,
Йиғлабон найларсан гўззингни ёши
Сан на учун оху афғон этарсан?

-Кийик айтар кабоб бўлдим, кул бўлдим,
Жафо чекиб хазон уриб йиқилдим,
Юрак ёғи мадоримдан айрилдим,
Анинг учун оху афғон этарман.

Алқисса андин сўнг ул кийик Маликани бошлаб бир чашманинг бўйига элтди, Малика кўдики, бир бобои сайёд, кабоб қилиб ўтирибдур. Малика ул бобои сайёднинг қошига бориб, салом қилди, айтдики, эй бобои сайёд бул кийикнинг баччаларининг, устихони бирла калла почасини манга бергил, сани дуои хайр қилайин, деди. Бобои сайёд хўп деб, анинг калла-поча, тери устихонларини берди, Маликаи Дилором аларни ҳар қайсисини бир ерга жо бажо қўйиб жой намозини солиб икки ракат номоз ўқиб, зор-зор йиғлаб даргоҳи илоҳийга муножот қилиб бир сўз айтди:

Қодир оллоҳ сенсан мани паноҳим,
Раҳим ҳам Раҳмон отинг ҳаққи учун.
Ёрлақағил жумла олам қулингни,
Раҳматингдин икки олам ҳаққи учун.

Рўсиёман ҳамдамим йўқ, кишим йўқ,
Бу дунёда манинг ёзу кишим йўқ,
Саннин бўлак ҳеч одамга ишим йўқ,
Раҳм айлагил сир-асрорим ҳаққи учун.

Ғунчадайин хазон бўлиб очилмай,
Гул бўлибам гул юзлари сочилмай,
Паймонада шароб қолди ичилмай,
Раҳм айлагил руҳи равон ҳаққи учун.

Бир ғарибман икки юзим заъфарон,
Кеча-кундуз ҳасрат билан бағрим қон,
Нотавонман қодир эгам меҳрибон,
Раҳм айлагил исми зотинг ҳаққи учун.

Бир ночорам, ман айларам муножот,
Ҳожатим равон этқози ул ҳожот,
Осийларға бергил ғамдин сен нажот,
Раҳматингдин жумла жаҳон ҳаққи учун.

Бир осиям ҳасратингда гуноҳкор,
Қилмағил шарманда ўзинг биру бор,
Санъатингда жумлани яратган жаббор,
Раҳм айлагил моҳитобон ҳаққи учун.

Йўқдин мани бор айлаган ул замон,
Биру борим сансан дедим бегумон,
Юз қўймишам сансан дедим бегумон,
Раҳм айлагил нури имон ҳаққи учун.

Арши курси лўхи қалам яратдинг,
Саккиз беҳишт ҳури ғилмон яратдинг,
Кофирларға дўзах ўтин яратдинг,
Еттикат ер, етти осмон ҳаққи учун.

Қудратингдин халқ айладинг одамни,
Маскан этгинг ўн саккиз минг оламни,
Раҳм айлагил илми қуръон ҳаққи учун.

Одам сафи бу дунёдин ўтдилар,
Фарзанд учун хунобалар ютдилар,
Қора ерда охир маскан тутдилар,
Раҳм айлагил одам сафи ҳаққи учун.

Шнис, Наби алардин сўнг неча йил,
Бевафо дунёда тутдилар манзил,
Бир иши тушибдир манга қўп мушкул,
Осон этгил икки дунё ҳаққи учун.

Алардин сўнг Нух, Наби, Мукаррам,
Пайғамбарлик анга бўлди мусаллам,
Севарқули эрди Исою Марям,
Раҳм айлагил моҳитабон ҳаққи учун.

Муножот тоғида Мусою Калим,
Маккани иморат қилди Иброҳим,
Ҳожатимни раво қилғил ё Карим,
Исмоилдек қурбон бўлғон ҳаққи учун.

Етмиш йил кўр бўлди ҳазрати Ёқуб,
Кўп йиғлади Юсуф учун ул Маҳбуб,
Курт Рамзиддин нажот топди ул Айюб,
Довуд ўғли бир Сулаймон ҳаққи учун.

Бу дунёдин сонсиз Наби кетдилар,
Бирин-бирин, навбат билан ўтдилар,
Ничча йил уқбий йўлин тутдилар,
Дилраболар моҳилиқо ҳаққи учун

Кийик йиғлар боласини соғиниб,
Ман йиғларман аҳволима ўрганиб,
Кийик боласини тиргиз ё Ҳабиб,
Расулингга келган фуруқон ҳаққи учун.

Расулда бор эди бир неча ёрон,
Аларнинг ҳар бири бир моҳитобон,
Абубакир, Сиддик ул Умар, Усмон,
Даргоҳингда Шоҳимардон ҳаққи учун.

Кечди бу дунёдин неча Шайхи шод,
Бу дунёдин авлиё ўтди беҳисоб,
Охири барчаси бўлдилар туроб,
Бир мадад қил жумла инсон ҳаққи учун.

Қўл кўтариб дуо айлаб бешумор,
Ҳазратингга кўп йиғладим интизор,
Дилоромни халқ айлаган биру бор,
Раҳо айла охи афғон ҳаққи учун.

Алқисса андин сўнг Маликаи Дилором, бу сўзни тамом қилгани йўқ эрди
Худои тасоло маликанинг дуосини ижобатиға жон ато қилди. Андин сўнг дарҳол
Маликанинг оёғиға ул кийик баччалар бошини суртиб нола қилур эрди. Малика
кийик баччаларнинг аҳволиға боқиб, бир сўз деганлари бул турур:

Кўзлари қопқора кийикзодалар,
Манинг бирла улфат бунёд айлангиз.
Ғариблиғ кунинда ғарибзодалар,
Манинг бирла улфат бунёд айлангиз.

Ман ҳам бу жойларда бўлмишам ғариб,
Ғариблиқда юрдим доим сарғайиб,
Умри зое юлдуз каби ёлвориб,
Манинг учун ҳаққа фарёд айлангиз

Қани мани парво қилган жон онам,
Манинг учун сийнасида юз алам,
Ман айлайин эшитинглар дарду гам,
Тупроқларни бошдин барбод айлангиз.

Дилоромнинг кўпдир доғи хижрони,
Ҳам кетибдур эмди мандин дармони,
Тарк айладим яхши ҳамда ёмонни,
Сизлар келиб эмди мўъшод айлангиз.

Алқисса андин сўнг, оҳулар бирлан малика, андоғ бўлдики, бир-бирларини бир дам кўрмасалар, ўзларини ҳалок қилур эрдилар ва яна ўт ҳам емас эрдилар. Аммо бора-бора тамома сахрони кийиклар олди, алқисса маликанинг гирди атрофига жам бўлдилар.

Малика ҳар тарафга борса алар ҳам орқасидан борур эрдилар. Кунлардин бир кун, Малика кўрдиким, бир сайёд бир кабутарни тутиб, қанотидин боғлаб турибдур. Малика айдикки, эй бобои сайёд, бу жониворни не учун қанотларидин боғлабсан? Муни боғлагунча, менинг қўл-оёғимни боғла, деб зор-зор йиғлаб бу сўзни айтди:

Бош кесиб, қон тўккан бераҳм жаллод,
Ўлдир мани йўкса раҳо айлагил.
Учарқушни кабоб этгувчи сайёд,
Куйдир мани ани раҳо айлагил. ✓

Қийнамағил хаста ширин жонига,
Раҳм айлагил кўздан оққанқониға,
Кўё бергил борма анинг ёниға,
Онинг учун манга жафо айлагил.

Онинг учун мани айлагил кабоб,
Онинг учун мани айлагил азоб,
Кес, бошимни яхшилик қил дунёда,
Бир яхшилик отинг қолсин дунёда.

Мушкул иш тушганда одамизода,
Ҳожатини ул дам раво айлагил,
Кўп балолар солма муни бошина,
Кўп қийнама жонин раҳо айлагил.

Дилоромнинг кўп қўймағил бу зора,
Фалакнинг жабридан бағри минг пора,
Ўлдир мани тоқатим йўк, бу зора,
Йўкса манго мехру-вафо айлагил.

Алқисса андин сўнг ул бобои сайёд айтдики, эй бенаво, манга бу сайёдни берган оллоҳи таолодир, мунинг хом ерман, деди. Алақисса Маликанинг ангуштари бор эди, юзуги, Ани қўлидан чиқариб берди. Ул кабутарни халос қилиб олди. Бандидин жудо қилиб, қўл-оёғини бўшатиб, кўзиға суртиб айтур эрдик, эй кабутар, манинг бирла ҳамдам бўлгил ва бошимда ошиён қилгил деб, кабутарга қараб бир сўз айтиб тургани бу турур:

Чарх уриб хавода ўйна кабутар,
Бир хастаман булбул каби беқарор,
Фалакнинг жабридин бўлдим дилафкор,
Бир Ғарибман йўқдир манга ғамгусор,
Раҳм айлагил ғамгусорим бўл энди.

Кўз ёшларим қатраларин доно қил,
Кеча-қундуз бошим узра хона қил,
Қанотларинг зулфим узра шона қил,
Меҳрибоним, интизорим бўл энди.

Кабутарлар учиб-қўнар ҳар ёна,
Сан ҳам уч қайғиб тушгил бу ёна,
Бошим узра қўниб қилгил ошиёна,
Ғам ўтина ёри ёрим бўл энди.

Дилоромнинг хаста кўнглин шод айла,
Саҳарда чарх уриб ҳақни ёд айла,
Кеча-қундуз қуйиб оху воҳ айла,
Булбулдайн беқарорим бўл энди.

Алқисса андин сўнг кабутар, анга бош қўйиб, чарх уриб юраверди. Маликаи Дилоромни ничча вақтдин сўнг йўл борур эрди. Бир тоғнинг орасида, бир чашманинг бўйида бир қора кўринадур. Анга қараб охиста-охиста қараб борди. Кўрдик, бир заифа кампир ўтирибдур. Олдиға бориб салом қилди. Анда ул кампир алик олди. Алқисса кампир Маликани кўрдик, бир моҳилико дилбардур. Бошида қушлар ошиён қилубдур. Атрофида ваҳшийлар макон айлабдур. Ҳайрон бўлиб айтдики, эй пари пайкар моҳилико, рост дегил, қайси бўстоннинг гулисан ва қайси чаманнинг булбулисан ва қайси ошиёндин парвоз қилиб келдинг. На сабабдин бу савдолар бошингга тушди деб, савол сўради, малика кампирга сирини айтмасдан манго бир деб ё пари асари тегибдур деб бир сўз айтиб тургани бул турур:

Кундуз бир дам жудо бўлмас, кеча ёнимдин айрилмас
Бу дардимга даво бўлмас кун-кундин бадтар айлади.

Мани ақлим олди қўлдин хабар олди ўнгу сўлдин,
Қайтолмадим ушбу йўлдин манго кўп зиён айлади.

Отам-онам ҳозир бўлиб, Мажнунлиғим ғолиб бўлиб
Жумла кийиккурдош бўлиб, кунда юз маҳшар айлади.

Сансан манинг мушфиқ онам, кулоқ солғил бу дарду ғам,
Жонимдан ўтди минг ситам, мани дардисар айлади.

Кўп савдо тушди бошима томоша қилғил ёшима,
Оғулар тушди ошима ичганимни зор айлади.

Дилоромни эшит охи зорин ҳарна дерман санга борин,
Ўти жони фиғорин кун кундин бадтар айлади.

Алқисса андин сўнг ул чашманинг бошида бир ғор бор эрди, анинг отини чилтан ғори дер эрдилар. Алқисса малика ул ғорни ўзига макон қилди. Анда жой тузатиб макони истиқомат қилди. Аммо ул кампир ҳам дардманд эрди. Онинг учун тоғнинг камарида ўлтириб эрди. Алқисса Маликаи Дилором кечаю-кундуз зикри худо билан машғул эрди. Аммо кунлардин бир кун малика таҳорат қилмоқ учун тоғнинг камарига чиқиб эрди, кўрдики ул мақомда бир неча савдогорлар тош бўлиб ётибдилар ва матолари хайрон бўлиб қолибдур. Аларни афсус надомат қилиб, худои таоллонинг даргоҳига зор-зор чун абру навбахор йиғлаб муножот бадаргоҳи қози ул ҳожот қилиб айдики, эй бори худоё буларни ўз фазли караминг бирла аввалги аслида қилғил деб бир сўз айтди:

Яратган қодирим, сенсан паноҳим,
Бугун мени шоду хандон айлагил.
Тош бўлгон қарвонни бағишла манго,
Бандаларга лутфи эҳсон айлагил.

Неча замон ойлар кечди то ҳам йил,
Мен ўлмишам бу ишимдин кўп хижил,
Тушибди бошима бир ажаб мушкул,
Раҳм айлабон ўзинг осон айлагил.

Бахти қаро саргардонман, бенишон,
Мен бўлмишам қилғонима пушаймон,
Осий қулман сенсан манго меҳрибон,
Бу дардима ўзинг даво айлагил.

Бағишла жонини қуйма, интизор,
Ўғлонлари булар учун дилафкор,
Неча йиллар бўлур мунда хору-зор,
Сен аларни жонин ато айлагил.

Қаъбанинг устини Ҳаннону Ханнон,
Бириси Дайёну бириси Бурҳон,

Баҳаққи ҳурмати ул фаҳри жаҳон,
Қайтадин буларни имон айлагил.

Бирисини дерлар Султон Боязид,
Ишқ йўлида ўзни айлади шахид,
Дилоромни сен айлама ноумид,
Рақибларни хонавайрон айлагил.

Алқисса андин сўнг, бу муножотни тамоm қилгани йўқ эрди, худои таоло
Маликанинг дуосини ижобат қилиб, барча тош бўлган қарвонларга жон ато
қилди. Алар дарҳол маликани кўриб, ҳаммаси баяк бора келиб оёғига бош
кўйиб, узрҳоҳлик қилдилар. Малика аларнинг гуноҳидин ўтиб, жавоб берди,
савдогарлар ҳар қайсиси ўз молини топиб олиб ўзларининг вилоятларига йўлга
равона бўлдилар. Алқисса бу овозалар шаҳарга етди. Халойиқлар бир-
бирларига айтур эдиларки, бу шаҳарнинг канорасида бир авлиё пайдо бўлибдур
деб. Энди бул сўз мунда қолсин икки қалима сўзни маликанинг отасидин
эшитинг. Ул куники, Маликани биёбон чўлга ташлаб эрди, бу орода ҳеч вақт
ўтмай отаси кўр бўлди, ва яна ул қассоб ва подшоҳ ҳам кўр бўлдилар.
Иттифоқо кунлардин бир куни вазири айтдики, эй подшои олам, мен эшитдим,
ушбу шаҳарнинг канорасида бир заифа авлиё пайдо бўлибдур, ул авлиёи
замоннинг олдиға бориб, дуо олсак, шоядқи, дуоси хайр қилса, анинг дуоси
бирла кўзимиз очилса, деди. Бу сўз подшоҳға ниҳоятда маъқул бўлди, дарҳол
подшо умарою фузалоларини йиғиб, барчаси бирла йўлга равона бўлди.
Баногоҳ подшони кўриб, қассоби нобакор ҳам эшитиб арз қилдики, эй подшои
олам, мани олиб боринг, ман ҳам бир ожизи дармондадурман, деди. Анда
подшонинг раҳми келиб, они ҳам олиб равона қисса маликанинг хизматиға
бориб, арз қилдилар. Малика отасини ва подшони ва қассобни таниди ва аларға
қараб айтдики, ҳар бирингиздин бир савол сўрайман, ҳар ким ёлғон сўзласа
кўзи очилмайди, ҳар кимға зулм қилган бўлса жазосини кўрар, деб, отасидан
савол қилиб бу ғазални ўқиди:

Париштадай оқ соқолли кўр киши,
Арзинг дегил сени дуо айлайин.
Ҳар ким тортар ўз феълидан койиши,
Арзинг дегил сени дуо айлайин.

Ростин дегил, йўқса қуядир жонинг,
Кетар армон билан жисм ила жонинг,
Мандин яширмагил сирри нигоҳинг,
Санинг учун ҳаққа дуо айлайин.

Мен ҳам бир муштипар ожиз бандаман,
Расуллиғни бозорида хандаман,
Манам сандай бир гуноли бандаман,
Дардинг дегил, санго дармон айлайин.

Бу дунёда ничча ишлар қилгонсан,
Мискинлар жониға ўтлар солгонсан,
Ё бировни уволиға қолгонсан,
Ростин дегил санго шифо айлайин.

Алқисса андин сўнг, Маликанинг отаси ҳарна қилгон ишларига иқроп бўлиб, аввалдин охиригача айтиб берди. Андин сўнг қассобдин сўради:

Кўзлари кўр бўлгон бераҳм қассоб,
Рости бирла арзи ҳолинг сўзлагил.

Кўзиларни онасидан айириб,
Ўлдиурсан қанотларин қайириб,
Сирингни яширма мандин уялиб,
Кўнгилдаги қийли қолинг сўзлагил.

Кўзиларни оёғидан осарсан,
Нозик танин ханжар бирла тиларсан,
Орқасини пора-пора қиларсан,
Кўнгли қаттиғ, пушаймонинг сўзлагил.

Тарозини оғир бердинг деярсан,
Узаттунча орқа бошин силарсан,
Чораки деб уч нимтасин кўярсан,
Бўйла кечган моҳи солинг сўзлагил.

Ҳар киши яхшилик қилибдур санго,
Ёмонликни сен қилдинг сен анго,
Яна бир яхшилик айлайин санго,
Дилоромға арзи ҳолинг сўзлагил.

Алқисса андин сўнг, қассоби нобакор ҳам қилгон ишларига иқроп бўлиб, аввалдин охиригача айтиб берди. Бадъазон малика подшоға, эрига қараб бир сўз айди:

Тўпичокли рустамсифат эр йигит,
На сабабдин ожиз бўлди, кўзларинг.
Ранги сарик бағирлари қон йигит,
На сабабдин ожиз бўлди кўзларинг?

Юсуфнинг ҳажрида ҳазрати Ёқуб,
Кўр бўлди кўзлари йиғламоқдин кўб,
Сўзлагил, ҳолингни эй тоза маҳбуб,
На сабабдин ожиз бўлди кўзларинг?

Ё магарким ёрдин жудо бўлмишсан,
Ул сабабдин йиглаб адо бўлмишсан,
Ё бировнинг заволига қолмишсан,
На сабабдин ожиз бўлди кўзларинг?

Подшо бўлиб тахт устина ўлтирган,
Манманликда одилман деб сўраган,
Ёмон ишлар хуни ноҳақ айлаган,
На сабабдин ожиз бўлди кўзларинг?

Дилоромнинг ҳақиқатин англағил,
Яхши фаҳм айлаб сўзим тинглағил,
Ёлғон дема, аммо ростин сўзлагил,
На сабабдин ожиз бўлди кўзларинг?

Алқисса андин сўнг Малика отасига раҳми келиб, анинг ҳаққиға дуои хайр қилди. Баъдазон подшо бирлан қассобни ҳам ҳаққиға дуо қилди, ҳаммаларининг кўзлари очилиб, маликанинг оёғиға бош қўйиб йиғлашиб, аз сидқидил тавба қилдилар. Малика отаси бирла кўришди. Баъдазон отасига имони арза қилди, отаси калимаи шарифни айтиб, мусулмон бўлди. Алқисса подшо маликаға узри бисёр қилиб оёғиға бош қўйиб йиғлади, Малика анинг ҳам гуноҳини кечиб, жойидин туриб кўришдилар, андин сўнг подшо маликани маҳофаға солиб, шаҳарға олиб борди. Қирқ кеча-кундуз тўю томошалар қилиб, қайта бошдин никоҳ қилиб олди, алқисса Маликаи Дилором Канъон подшоси бирла умрини барча айши комронига машғул бўлдилар ва ҳам муродларига етдилар. Илоё ҳаммаи уммати ҳазрати Муҳаммад Мустафо Салаллоҳи алайҳу вассаламни ҳам муроди мақсадларига етқургайсан. Омин тамматул китоб.

ДОСТОНЛАРДА ИШЛАТИЛГАН ҚИЙИН СЎЗЛАР ЛУҒАТИ

А
Абришин-ипак
Анжум-юлдуз
Ар-ар-терақ, новча
Ал-қўл
Ажам-араблардан бошқа халқлар
яшайдиган жойлар
Ангуштар-узук
Азмо-улуғ, буюк
Алажа-отнинг бир тури
Алавий-Али тарафдорлари
Асар-таъсир қилмоқ
Абру камон-коши камон
Абла-ола-була

Б
Бебок-бевош
Бўйла-бундай
Буқмоқ-эгиломқ
Ботил –бекор қилмоқ
Бадъазон-ундан кейин, сўнгра
Бадр-қул
Борхо-доимо, мунтазам
Буштулиқ-тутрук
Беҳбуд- яхшилиқ

Г
Гуфтор- сўзламоқ
Гисубурида-сочи қирқилган
Гузида-танланган

Д
Дали-шаддод
Дупой- икки оёқ
Дубора-икки бора
Дохил-тегиш, кириш
Дегил-эмас
Дош-ташқари
Дерсина-кечиккан
Доғу дуз-сахро, биёбон
Дийда-кўз
Дўзирам-чидайман
Дубиржоқ-думалоқ
Дол-эгри

Е
Ек кўрмоқ-нафрат билдирмоқ
Ёвлиқ-совға (матндаги маъно)
Ёнго- ҳали

Ж
Жаҳр- зикр тушмоқ
Журм- айб
Жўра хол-қўша хол

З
Зой- зое, зоя,
Зейранмоқ-зорланмоқ
Зоринжи- зор

И

Ихё- уйгоқ

Илми нужум-толдузлар илми

Илми жаъфар-жодугарлик илми

Инжа-нозик

Й

Йитмоқ-йўқотмоқ

К

Каса- кўндаланг

Каж-эгри

Кўппак-ит

Кўшак-бўталоқ

Кўндармоқ- элтмоқ

Кулинжи- мазах қилмоқ

Кўхвор-ҳайвон

Коми дил- мақсад

Калла пўш- бош кийими

Кишги кор-экин-тикин

Л

Лопа-паноҳ

Лойизал-манту

М

Мақтадо-йўл бошловчи

Мустағриқ-ғарк бўлган

Масохиб-суҳбатдош

Мадхуш-кайфли

Мугбача-ғайридин соқий

Марг-ўлим

Маълул- бўшашмоқ

Меҳри моҳ-ой меҳри

Мунаққаш-нақшинкор

Минкори- гулнинг бир тури

Моҳ-балиқ

Мўшод-хурсанд

Мужгон-киприк

Мусаллам-қойил қолмоқ

Муччи-ўпич

Мункир-инкор этиш

Мўгуз-шоҳ

Муханнас-номард

Маврид-вақт

Н

Нас-хукм

Норинч-ўсимлик (апельсин)

Нобино-кўр

Нурбат-нурли

Нўшбоз-ичувчи

О

Ошоқ-паст

Оройиш-безамоқ

Обдил-кўнгли юмшоқ

Одоғли-аталган

Орқайин-хотиржам

Обимўри-сувқузури

Ошуфта ҳол-мафтункор

Осори ширин- ширин нарса

П

Пир-кекса

Пажмурда-чалажон

Пуррон-учувчи

Папури-фарғури (худонинг исми)

Р

Рўзан-қундуз

Риё-икки юзламалик

Раҳо-йўл, кутқарғиш

Сангсор-тошбўрон
Сойил-девона
Саринга дўнайин-бошинга
қурбон бўлайин
Соташмоқ-ўчакишмоқ
Сухан-сўз
Саросар-бошдан оёқ
Сангихор-харсанг тош
Самум-заҳарли
Сўзан-игна .

Тарсо-гайридин
Тиру камон-камон ўқи
Тарунч-цитрус мева
Тафаҳхус-аниқламоқ
Тамалдук-юмшатмоқ
Тай-босиб ўтмоқ

Хуршиди ховар- Шарқ қуёши
Хильят-кийим
Хўстор-ҳомий
Хўжа-катта
Хор -тикан

Чашм-кўз
Чўх-жуда

Шидда-устки кийим
Шомор-шоҳ илон
Шари банж-шер панжа

Э
Эмгак-мехнат

С
Сар-бош
Соҳиб гизо-дастурхон эгаси
Сунмоқ-бермоқ, узатмоқ
Сажар-дарахт
Салотин-султонлар
Сижут-сигинмоқ
Сарнигун-боши эгик
Сабзапўш-яшил кийимли
Сирож-чирок, бойлик
Сабук-енгил

Т
Тотар-гўзал
Тўпичоқ-ошиқ, тўпик
Тарсонпой-кўрқоқ

Тал-соч

У
Ушоқ-майда

Ф
Фижор-кўпорилиш

Х
Хайрод-хайр-эхсон
Хунгашта-қонга булғанган
Харос- тегирмон
Хўбон-яхшилар

Ч
Чаноқ-тавоқча

Ш
Шибдаст дароз-қўли баланд
Шажар-дарахт
Шўриш-ғавго

Эграмчи-эгри, кийшиқ

Ў

Ўран - жуда
Ўртуг - ёпинчик

Ўтоға-ўтов

Қ

Қандола-кана
Қосид-хабар берувчи
Қўшоға-қўшбоғ
Қотмоқ-етиб бормоқ
Қибоб-ҳийла

Қаҳбо-зулмкор
Қув- оккуш
Қўпмоқ-ўрнидан қўзғалмоқ
Қилуқол-айтилган

Ғ

Ғалат-хато
Ғоза –парда

Ғалтон-ҳаракат қилмоқ, силкинмоқ

Ҳ

Ҳарис-очкўз
Ҳидоят-йўл бошлаш

Ҳубоб-кўпик

ЛУҒАТНИ ТУЗУВЧИ: С.С.РЎЗИМБОЕВ

ДОСТОНЛАР НАШРИ ҲАҚИДА МАСЪУЛ МУҲАРРИР ШАРҲИ

Саёд ва Ҳамро

«Саёд ва Ҳамро» достони туркий халқлар орасида кенг тарқалган. Шу сабабли унинг китобат қилиниши ҳам қадимийдир. 1862 йилда Хоразмга келган Ҳ.Вамбери унинг бир нусхасини қўлга киритиб, немис тилига таржима қилиб, Лейпцигда эълон қилганлиги ҳақида маълумотлар бор. 1870 йилда В.В.Радлов ундан айрим парчаларни С. Петербургда чоп этган. 1898 йилда достон Қозон шаҳрида, 1914 йилда Тошкентда тошбосмада нашр этилган. 1961 йилда Озарбайжонда, 1927, 1941, 1960, 1978 йилларда Ашхободда, 1985 йилда Нукусда, 1971 йилда Москвада чоп этилган. Достон «Эмрах ва Селви» номи билан Туркияда ҳам нашр этилган. 1964 йилда Ж.Қобулниёзов 1914 йилда Тошкентда босилган нусха асосида достонни ўзбек тилида нашрга тайёрлади. Ашхободда босилган нусхалар ҳам 1914 йилда Тошкентда чоп этилган тошбосма матнга асосланган. Биз ушбу нашрга 1964 йилда босилган нусхани асос қилиб олдик. Ундаги қолдириб юборилган парчалар, ғализ мисралар ва жумлалар қўлимиздаги бошқа нусхалар асосида тўлдирилди ва тузатилди.

Хурилико ва Ҳамро

«Хурилико ва Ҳамро» достони туркий халқлар орасида машхур бўлиб, унинг шаклланиш тарихини айрим тадқиқотчилар XII-XVII асрларга тааллуқли деб ҳисоблайдилар. Достон ҳақидаги дастлабки маълумотлар ва айрим парчалар Ҳ.Вамберининг 1867 йилда Лейпцигда нашр этилган «Чигағой тили дарслиги» китобида учрайди. Унинг уйғур ва козок версияларидан айрим парчаларни В.В.Радлов 1870 йилларда эълон қилган. Асарнинг ўзбек тилидаги тошбосма нусхаси 1908 йилда Тошкентда чоп этилган. Унинг туркман версияси 1971 йилда Москвада нашр этилган. Достон 1950, 1957 йилларда ва унинг саккизта варианты асосида тайёрланган йиғма нусхаси 1978 йилда Ашхободда босилган. Достон қорақалпоқ бахшилари репертуарида ҳам мавжуд бўлиб, 1986 йилда чоп этилган.

Ушбу эълон қилинаётган матн шовотлик Ниёзжон халфа бисотида сақланиб келган 1908 йилда чоп этилган тошбосма нусха асосида тайёрланди. Достоннинг оғзаки варианты манғитлик Турсун баши Жуманиёзов репертуарида яшаб келган. Бу вариант 1982 йилда С.Рўзимбоев томонидан ёзиб олинган бўлиб, ёзма нусхадан ҳажман икки баробар ортиқдир.

Ройи Чин

Ушбу достон ҳақида илмий адабиётларда маълумотлар жуда кам. Туркман олими Б.А.Қарриевнинг 1968 йилда Москвада босилган «Эпические сказания о Керогли у тюркоязычных народов» номли монографиясида унинг туркман қиссахонлари репертуарида мавжудлиги қайд этилган ва у 1943 йилда

Ашхабодда нашр этилган. Бизнинг қўлимизда унинг 1877 йилда Юнус котиб мулла Қурбонниёз бинни Сайидниёз томонидан кўчирилган нусхаси мавжуд. Биринчи марта эълон қилинаётган ушбу матн ана шу нусхага асосланди. Достон бахшиларнинг оғзаки репертуарида учрамайди. Шу нарса эътиборни тортадики, Хоразмда тарқалган ишқий-романик достонлар асосан Озарбайжонлар ва Туркманлар истикомат қиладиган ҳудудлар билан алоқадор бўлса, ушбу достон шарқий Туркистон, Хитой ва Ҳиндистон минтақалари билан боғланиб кетади. Қўлёзмани табдил қилишда катта ёрдам кўрсатган шогирдимиз Султон Мирзога миннатдорчилик билдирамиз. Қўлёзманинг охири қуйидагича якунланган: Хатим йўқтур, хатимни айб этмангизлар, Ҷимни сўк, отамни сўкмангизлар. Ибн Юнус котиб мулло Қурбонниёз бинни Саид ниёз.

1294 ҳижрий, 1877 милодий йиллар.

Эдиго

«Эдиго» достони ҳам туркий халқлар орасида кенг тарқалган. Достон «Эдиго», «Тулимхўжа», «Тулимбий» каби турли номларда юритилади. Хоразмда аксарият ҳолларда достон «Эдиго» номи билан юритилади. Бу номнинг келиб чиқиши турлича шарҳланади. Кексаларнинг маълумот беришича, ҳайит қунларида маълум бир жойда ошиқ ўйини ташкил этилган. Бу жой ийдгоҳ (ҳайитгоҳ) деб юритилган. Достон воқеаларига қараганда Раҳимбердига бу лақаб ана шу ошиқ ўйналадиган жойда тенгурлари томонидан берилган. Достоннинг номи оғзаки талаффуз қилинганда баъзан «Ҳайитгоҳ» тарзида ҳам айтилади. Биз эълон қиладиган матнда унинг исми Адига тарзида битилган. Шундай бўлса ҳам биз халқ орасида айтилиб юрилган номни танлаб, достон номини «Эдиго» тарзида бердик. Ушбу асарни Т.Мирзаев ва Б.Саримсоқовлар тарихий-фантастик достон сифатида тилга оладилар. Туркман халқи орасида «Тулимхўжа» номи билан юритилади. Достоннинг қорақалпоқча версияси биринчи марта 1937 йилда Москвада чоп этилган. Кейинчалик Нукусда турли вариантлари уч марта босилди. Шунингдек достон қозоқларда 1927, 1934, 1939 йилларда, бошқирларда 1897, 1915 йилларда, Тошкентда 1939 йилда, Туркияда 1957 йилда чоп этилган. В.М.Жирмунскийнинг берган маълумотига қараганда достон ўттиздан ошиқ турли тилларда нашр қилинган.

Достоннинг битта нусхаси ЎзР ФА Тил ва адабиёт институти фолклор бўлими архивида 1430-рақамли инвентарда сақланиб, уни Феруза Султонова Янгибозор туманининг Бўзқалъа қишлоғида яшаган ўғилжон Маҳмудовдан 1957 йилда ёзиб олган. Ушбу нашрда биз ана шу нусхага асосландик. Ушбу нусхада ташлаб кетилган айрим парчалар, нотўғри берилган мисралар ва жумлалар Урду доценти А.Аҳмедовнинг бисотида сақланаётган қўлёзма нусха ёрдамида тузатилди ва тўлдирилди. Ўғилжон халфа нусхасининг охири қуйидагича тамомланган: Бу китоб мулла Ўғилжон бикажоннинг китобати турур, деб муҳаррам ойинда хат битилди. Сана 1835 йил. Шуд ба тавфики худойи ло инам. Ин китобат рўзи душанба тамом.

Гар хаго бўлса айб этмангиз,
ўзимга сўк, отамга сўкмангиз

Маликаи Завриё

Ушбу дoston биринчи марта эълон қилинмоқда. унинг 1224 йил ҳижрий, 1809 мелодий йилда Хоразмда кўчирилган қўлёзмасининг фото нусхаси бизнинг шахсий архивимизда сақланади. Дoston мазмун жиҳатидан «Маликаи Дилором», шунингдек Ашхободда 1976 йилда нашр қилинган «Қосим ўғлон» дostonларига яқин келади. Дoston бахшиларнинг оғзаки репертуарида сақланиб қолмаган. Ушбу асар ҳақида ҳозиргача бирорта тадқиқотда маълумот берилмаган. Ўз навбатида қардош туркий халқлар фольклоршунослари томонидан ҳам нашрга тайёрланмаган.

Маликаи Дилором

Ушбу дoston 1908 йилда Тошкентда тошбосма усулида босилган. 1946 йилда эса Ашхободда чоп этилган. Унинг бир нусхаси Хонқа туманида яшовчи Сўна халфа бисотида, яна биттаси шовотлик Ниёзжон халфа бисотида сақланади. Дoston мазмуни Ислому шоир Назар ўғли репертуаридаги «Орзигул» дostonига жуда ўхшаш келади. Унинг бошқа туркий халқлар фольклорига мавжудлиги тадқиқотларда қайд қилинмаган. Бизнинг қўлимиздаги нусханинг охири куйидагича тамомланган: 1328 йилда 8-рабби ул аввал ойида тамом шуд.

МУНДАРИЖА:

1. Ишқий-фантастик дostonлар ҳақида.....	4
2. Саёд ва Ҳамро.....	8
3. Ҳурилик ва Ҳамро.....	96
4. Ройи Чин.....	128
5. Эдиго.....	159
6. Маликаи Завриё.....	247
7. Маликаи Дилором.....	294
8. Луғат.....	318
9. Дostonлар нашри ҳақида маълумот.....	322

Нашрга тайёрловчилар :
Сафарбой Рўзимбоев, Гавҳар Эшчонова
Сарвар Рўзимбоев, Абдулла Аҳмедов

ОШИҚНОМА

Босмахонага берилди 14.01.2006й, Босишга рухсат этилди 14.02.2006й. Бичими
60x84 1/16 Ҳажми 20 босма табок . Адади 500 нусха. Буюртма № 88

“Хоразм” нашриёти
Урганч шаҳри, Анна Герман кўчаси, 16 -уй

“Экспресс матбаа” босмахонаси
Урганч шаҳри, Анна Герман кўчаси, 16 -уй

